Ayten Alkan

Yerel Yönetimler ve Cinsiyet

Kadınların Kentte Görünmez Varlığı

Yerel Yönetimler ve Cinsiyet
Ayten Alkan

Ayten Alkan

Yerel Yönetimler ve Cinsiyet: Kadınların Kentte Görünmez Varlığı

-Ankara Araştırması-

İÇİNDEKİLER

Önsöz Prof.Dr. Serpil Sancar Üşür 8

Giriş 11

Birinci Bölüm: Kavramsal Çerçeve 17

I) Toplumsal Cinsiyet İlişkileri 17
- Toplumsallık 18
- Süreç ve devingenlik 20
- Yapısallık 21

II) Cinsiyetçilik: Özel – Kamusal Bölünmesi ve Türevleri 23
- Dışlama / görünmez kılma 24
- İkincilleştirme / kıyıya itme 26
- Hegemonik erkeklik 28

III) Başlıca Kentsel Yaklaşımlarda Cinsiyet Körlüğü 31
- Erkek deneyimlerine yaslanan "açıklayıcı" karşıtlıklar 31
- Mekanın cinsiyetsiz toplumsallığı 34
- "Ekleme" sorununun ötesinde... 38

IV) Cinsiyete Dayalı Toplumsal-Mekansal İşbölümü 40
- Ev – işyeri 42
- Yeniden üretim – üretim 44
- Enformel - formel emek örgütlenmeleri 47
- Çifte işgünü 51

V) "Kadınların Yeri" ve Kentsel Güvenlik Sorunu 53
- "Algılanan güvenlik" çerçevesinde cinsiyete dayalı Toplumsal-mekansal ayrışma 54
- "Kadınların yerine ilişkin eril algılayış" 55

VI) Kadınların Güçlenmesi için Politika ve Yerel Yönetimler 58
- Yerel hizmet – temsil – katılım 58
- Toplumsal cinsiyetin ana politikalara yerleştirilmesi 59
- Pratik / stratejik toplumsal cinsiyet gereksinimleri 61

VII) Toplumsal Cinsiyet Gereksinimlerine Duyarlı Yerel Hizmet 62
- Kenttaşlık ve kamusal hizmet anlayışındaki değişimler 62
- Kadın nüfusa özel hizmet ve düzenlemeler 64
- Yerel hizmet ve düzenlemelerde toplumsal cinsiyetin ana politikalara yerleştirilmesi 73

VII) Yerel Katılım ve Temsil İlişkilerinde Ci . Sorunsalı 77
- Yönetime katılımda kadınlar için açılım alanları 79
- Eksik temsil sorunu 84

İkinci Bölüm: 95
Yerel Politikada Toplumsal Cinsiyet Farkındalığı: Ankara Araştırması

I) Kentsel Ekonomide Kadınlar: Karşıtlıkların Neresinde? 100
A) Hanenin Yoksulu, Kentin Mülksüzü... 100
- "Kadının evde gördüğü hiçbir zaman göze görünen bir iş değildir..." 101
- "Annem dükkana gitmezdi. Dükkandan eve gelirdi yapılacak işler..." 105

B) Gelir Getirici Etkinlik ve Sınırları 107
- "Evlenince, istenmeyince bıraktım ki keşke de bırakmayaydım yani..." 108
- "Ben erkek olmuş olsaydım, tabii ki iyi düşünüyorsun derlerdi..." 110

II) Kent İçi Hareketlilik ve Toplumsal İlişkiler Ağı 113
A) Başlıca Yaşam Çevresi: Ev ve Mahalle 113
- "Aman yol yarası vereceğimize onu da bir şeye veririz diyoz..." 114
- "Babam işten döndüğü zaman evde olmak bir çeşit aile kuralı..." 117

B) Ev Dışı Etkinliğin İçeriği ve Bağımlı Hareketlilik 118

C) Kent İçi Ulaşım – Dolaşım Deneyimleri 120
- "Otobüsten indiğinde kendini acayip yorgun, bitkin, sinirli falan hissediyosun..." 121
- "Bir pazar arabasını düzgün bir biçimde sürükleyerek evine götürebilen bir kadın tanıyor musun?.." 122

D) "Kentte Mekanım, Mekanda Güvenliğim..." 125

E) Toplumsal İlişkiler Ağı 128

III) Yerel Yöneticiler Kadınları Görüyor Mu? 133
A) "Hizmette Halka Yakınlık" ve "Temel-İkincil Görevler" Ayrımı 133

B) Özgül Sorun ve Gereksinimlere Sahip Bir Kesim Olarak Kadınlar? 136
- "Yani bir ayrım kesinlikle söz konusu değildir..." 139
- "Kamu kurumlarının politikalarıyla ilgili bir olay değil..." 140
- "Kadın, engelliler ve yaşlılar..." 142

C) Yerel Yönetim Çalışanlarının Cinsiyetçi Bileşimi 145
- "Erkek, erkek yönetici istiyor galiba..." 146
- "Belki de Türkiye genelinde bayanlarımız biraz yeterli değil..." ...148

IV) Toplumsal Cinsiyet Gereksinimleri 149
A) Mahalle ve Kent Sorunları Algısı 149

B) Yakın Yaşam Çevresinde Öncelikli Gereksinimler 153
- Sağlık hizmetleri 154
- Kreş ve etüd merkezi 157
- "Gerçekten çok dolaşamıyok, gezemiyok... " 160
- "Kadınlarla uğraşmak zor... " 164

C) Mahalle ya da Semtte Kadın Merkezi 166

D) Kadınları Geçim Olanakları Açısından Güçlendirmeye Yönelik Girişimler 169
- "Üretime ve ev ekonomisine katkı": Bel-Mek 170
- Kadınları güçlendirme mi, belediye rekabeti mi? 171
- "Biz devletiz!.." - SHÇEK girişimleri 173

E) Hane İçi Kötü Muameleye Karşı Kamusal Koruma 174
- "Buralarda olsa, insan görse, duysa..." 175
- Sığınmaevinin "politik getiri"si var mıdır? 178

V) Yerel Kurumsal Politikayla İlişki 179
A) Temsil Sorununa Kadınların ve Yerel Yöneticilerin Bakışı 180
- "Nedense, siyasete pek sıcak bakmıyorlar..." 181
- "Bayanlar için zor..." 183
1) Temsil yeteneğinin sınırları 186
2) Etkin katılımdaki engeller 188
- "Siyaset çirkin..." 189
- "O etraftan aldığın tepki... " 190

B) Gündelik Yaşamda Yerel Yönetimle İlişkiler 192
1) İlişkiye geçme nedenleri 194
- "Yardım için, oğluna iş için geliyor..." 194
- "Daha çok yardım ve mahallelerindeki sorunlar için geliyorlar... " 195
2) Yerel yönetimle ilişkide engeller / açılım alanları 196
- "Hiçbir kurumun bir başka kurumla birlikte iş yaptığını ben duymadım..." 197
- "Muhtarlar mahallenin temsilcisidir..." 199

Genel Değerlendirme ve Sonuç 201
Çizelgeler 211
Kaynakça 245

Anneme, Babama ve Kardeşime...

ÖNSÖZ

Prof. Dr. Serpil Sancar *

Elinizdeki çalışma kendi alanında Türkiye'de ilklerden biri. Çalışma, kentsel mekanda birlikte yaşamaktan doğan gereksinmelerin giderilmesini amaçlayan 'yerel yönetim' alanının kadınlar tarafından nasıl deneyimlendiğini araştırıyor. Çalışmanın bize sunduğu ufuktan gördüklerimiz oldukça şaşırtıcı. Türkiye'de genel kabul gören *'herkese eşit mesafede kamu'* anlayışının kadınlara karşı nasıl bir körlük ve hatta ayrımcılık haline geldiğini görüyoruz.

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Kent ve Çevre Bilimleri alanında araştırma görevlisi olan Ayten Alkan "Yerel Yönetimlerin Kadınların Toplumsal Cinsiyet Gereksinimlerine Duyarlılığı: Ankara Araştırması" başlıklı tezine danışmanlık yapıp yapamayacağımı sorduğunda benim için kentsel alan ve kentsel hizmet sözcükleri belirgin cinsiyet farklarıyla çok da ilişkilenebilen anlamlar hala taşımıyordu. Sosyal bilimlerin geleneksel cinsiyet körlüğü ile yerleşik-geleneksel bir disiplin olan kent araştırmaları alanında toplumsal cinsiyet ilişkilerini temel bir değişken olarak alan bir araştırma yapmak üzere yola çıkmaya niyetli genç bir kadın akademisyen ile karşı karşıyaydım ve benden akademik yol göstericilik istiyordu. Benim ilk önerim, bu araştırmanın gerçekten de mümkün olan en geniş sayıda Ankaralı kadın ile yüzyüze görüşme sonucu elde edilecek bilgiye dayanması gereği idi. Bu amaçla, yine bir ilki gerçekleştirerek Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Fonu'na başvurup saha çalışması için parasal destek sağlandı. Bu destek ile kadın araştırmaları alanında doktora tezi düzeyindeki bir saha araştırması ilk kez üniversite tarafından desteklenmiş oldu.

Ankaralı kadınların kentsel yaşamla nasıl ilişkilendiklerini anlamaya çalışacak bu araştırmanın zemini, kuşkusuz, Ankara Üniversite-

* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyesi ve Kadın Araştırmaları Merkezi (KASAUM) başkanı, Nisan, 2005, Ankara

si Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KASAUM)'da 1993 yılından beri sürdürülen çalışmalardı. Bu merkezin özgünlüğü, kurulduğu tarihten itibaren üniversitede üretilen bilgi ile bu bilginin kullanıcısı olacak toplumsal-siyasal gruplar arasında yakın ilişki kurmayı hedeflemiş olması ve gerek eğitim, gerek araştırma yoluyla kadın örgütlerinin gereksinmelerine eklemlenmiş olmasıdır. Bu özgün akademik ve politik ortamda doğmaya niyet eden söz konusu tez araştırması başından itibaren Türkiye'de kadınların siyasal yaşama düşük katılım sorununu aşmak ve kadınların eşit olmayan vatandaşlık konumlarını değişirmek üzere yola çıkan bazı kadın örgütlerinin eğitim projeleri ve tartışma toplantılarının cazip davetleriyle karşılaştı. Üniversite içinde, kadınların kentsel mekanda görünmez varlığını araştırma çabası ile kadınların kentsel politikalara katılamama sorununu tartışan kadın örgütlerinin arayışları böylece birlikte büyüme olanağına kavuştu.

Ankara kent politikalarının kadınları ne kadar bir seçmen ve vatandaş olarak algıladığını ve kadınların bu konumu nasıl dile getirdiklerini görmeye çalışan araştırmanın verileri ortaya çıktığı sırada Türkiye'de kadınların siyasal katılımını artırmayı özel amaç edinmiş bir kadın örgütü olan KADER (Kadın Adayları Destekleme ve Eğitme Derneği) yaklaşan 28 Mart 2004 yerel seçimlerinde yürüteceği kampanyayı tartışmak üzere sık sık bizim Kadın Araştırmaları Merkezi ile ilişki kuruyor ve bizden destek istiyordu. İşte, yerel yönetimler ve yerel politika kadınların güçlenmesi çabalarıyla nasıl örtüştürülebilir, yerel politika kadınlar için neden önemlidir; yerel yönetimlerde kadınların temsili neden merkezi yönetimdekinden de düşüktür gibi soruların yanıtlarını içinde saklayan tez böylece üniversite dışındaki ikinci macerasını yaşamaya başlamış oldu. Tezin sunduğu bulgu ve sonuçların önemli bir bölümü KA-DER Ankara Şubesi öncülüğündeki kampanya sürecinde doğrudan ya da dolaylı olarak kullanıldı, yönlendirici oldu, bir kampanya sürecinde kullanılabilecek bilgiler haline tercüme edildi ve yaklaşık bir yıllık bir süreçte kadın hareketinin dertleriyle bu doktora tezinin dertleri buluştu. Olması gereken epistemolojik bir bağ olarak "akademik bilgi ile kadın politikası arasındaki bağ" gerçekleşmiş oldu.

Bir akademik kadın örgütü ile bir politik kadın örgütünün işbirliği ile oluşan ortak enerji sayesinde gerçekleştirilenler, bu sürece katılanların ağzından kaleme alınarak bir başka ilke daha imza atıldı ve

bir taraftan gerçekleşen bir süreç diğer taraftan 'tarihin kaydına geçti' ve ortaya *Kadın Başımıza* adlı kitap çıktı. Kampanya sürecinin gerek eğitimlerinde gerekse kampanya sürecinde kullanmak için gereksinim duyulan broşürlerin metninde büyük ölçüde sözü edilen tez etrafında elde edilen bilgi ve bulgulardan yararlanıldı.

Bu broşürlerde; kadınların gündelik yaşamlarıyla yerel yönetimler ve hizmetlerin aslında nasıl yakından ilişkili olduğu, kadınlarla erkeklerin aynı yerlerde ama farklı biçimlerde yaşadığı, farklı koşullarla çevrelenmiş oldukları için farklı sorun, gereksinim ve beklentilere sahip oldukları, bu bilgiyi, yani "kadınların bilgisi"ni yine ancak kadınların yerel yönetimler gündemine taşıyabileceği, bunun en az "teknik bilgi ve donanım" kadar önemli olduğu, yerel yönetimlere ve yerel politikaya talip olmanın aynı zamanda "farklı bir politika tarzı" yaratmaya da talip olmak anlamına geldiği, kadınların çoğunluğunun başlıca yaşam alanı ev ve yakın çevresi olduğuna göre, bir yerel yönetim birimi olmamakla birlikte, mahalle muhtarlığı kurumunun "kadın politikası"nda önemli bir araç olma gizilgücünü taşıdığı, vurgulanıyordu.

Uzun lafın kısacası, bu tez çalışması *'Kadın Araştırmaları'* ve *'Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları'* akademik alanlarında yapılacak çalışmaların ne kadar ufuk açıcı olabileceğini bize gösteriyor. Konuştuğumuz dilden yaşadığımız mekana, toplumsal ilişkilerin ve örüntülerin bütün dolayımlarının cinsiyet farklarını 'normalleştirerek' ve hatta görünmez kılarak nasıl her gün yeniden yarattığını kavramak akademik bilginin ilerlemesinde önemli bir aşama. Geleneksel sosyal bilimler alanının görmezden geldiği toplumsal cinsiyet çalışmaları alanına bu açıdan bakıldığında yapılması gereken, basitçe kadınların sorunlarını araştırma konuları arasına eklemek değil. Cinsiyet farklarının kuruluşu ile bütün diğer sosyal farkların kuruluşunun nasıl birbiriyle ilişkili olduğu; dışlanan, ikincilleştirilen ve tahakküm altına alınan kadınların deneyimlerini bilebildiğimizde hayatın nasıl başka türlü de olabileceğini görebileceğimizi ortaya koyuyor bu tür çalışmalar. Bu niteliği sayesinde de kadın çalışmaları akademik alanı genel anlamda bütün sosyal bilimleri besleyecek bir eleştirelliğe ve politik bir niteliğe sahip hale gelebiliyor. Bu bakış açısının Türkiye'de gelişmesinin bilim dünyasına katacaklarını heyecanla bekleyen biri olarak Ayten Alkan'ın elinizdeki araştırmasını bu yolda bir kilometre taşı olarak kutluyor ve başarılarının devamını diliyorum.

GİRİŞ

Kenti araştırma konusu yapan disiplinlerin yazınında 1970'lere kadar oluşan görgül ve kuramsal bilgi birikimi, cinsiyetler açısından yansız görünür. Bu yıllara değin, kentle ilgili çözümlemelerin hemen hemen tamamında bireysel edimciler ile hanehalklarının mekansal yeğlemeleri ve devingenlikleri, tutum ve davranış özellikleri, hizmetlerden yararlanmayla ilgili sorunları vb. araştırılırken, toplumsal cinsiyet ilişkileri ve bu ilişkilerin bakışımsızlığından kaynaklanan erk ilişkileri dikkate alınmamıştır. Öteki disiplinlerde de olduğu gibi, bunun dolaysız bir sonucu, araştırma ve çözümlemelerde kadınların bilgisinin dışarıda bırakılarak, erkek deneyimlerinin evrenselleştirilmesi olmuştur. Kentsel hanehalkları üzerine sunulan bilgilerin çok büyük ölçüde erkek hanehalkı reisinden edinilen bilgilere yaslanması bunun tipik bir örneğidir. Bir diğer örnek, çalışma alanı - oturma alanı ayrımını temel kabul ederek yapılan çözümlemelerdir. Bu çözümlemelerde, işyerinde çalışıp evde dinlenen ve tüketen kişinin cinsiyetinin hemen her zaman erkek olduğu gözardı edilir. Greed'in (1994:71) belirttiği gibi, toplumsal cinsiyet farkındalığının olmadığı, erkek deneyimlerini evrenselleştiren yazının çoğu, görünürde, "masum" ve yararlıdır; "Dışarıda bırakılan ne? Hangi varsayımlar üzerinde temelleniyor? Kadınlar nerede?" soruları sorulana değin.

İşte bu ve benzeri sorular, ancak 1960'ların sonlarıyla birlikte, II. dalga kadın hareketinin içinden çıkan feminist akademisyenlerce sorulmaya başlamıştır. Varolan akademik çalışmaların temel yaklaşım ve önermelerinin kadınların yaşam deneyimlerini kapsamadığı ya da en iyi durumda ikincilleştirdiği saptamasından yola çıkan feminist yöntembilim tartışmaları, kadınları dışlayan ya da ikincilleştiren bilgi tanımları ve bilgiye ulaşma yöntemlerinin getirdiği yabancılaşmanın

üstesinden gelmeyi amaçlar (Harding, 1996; Mies, 1996; Stanley & Wise, 1996). Bu çaba bir anlamda, madalyonun öteki yüzüne ışık tutarak insanlığın bilgisinin tamamlanmasına yöneliktir.

Başka bütün insan etkinlikleri gibi bilimsel bilgi üretiminin de iktidar ilişkilerinden arınmış olmadığı görüşünü öne süren ve bunun karşısında duranlar kuşkusuz yalnızca feminist akademisyenler değildir. Özellikle pozitivist bilgi kuramını konu edinen geniş bir eleştirel yazın vardır. Geleneksel kent çalışmalarının mekanı yansız, apolitik ve teknik bir çözümleme nesnesi olarak görmesi 1960'ların sonlarından bu yana özellikle Yeni-Marksist bakış açısından eleştiri konusu yapılmıştır. Ne var ki bu eleştirel yaklaşımda da cinsiyeti açık edilmeyen bir sınıf kavramı odak noktasını oluşturmakta; cinsler arası eşitsizliğinin gözardı edilmesi eğilimi göze çarpmaktadır. Feminist eleştirinin özgünlüğü, farklı toplumsal edimciler ile iktidar ve eşitsizlik arasındaki ilişkiyi, toplumsal cinsiyet ve ataerki kavramları üzerinden kurmasından kaynaklanır (McDowell, 1993b: 306-10).

Bu tür bir özgün eleştiri, hemen hemen bütün akademik disiplinlerde önce *ek bir kategori* olarak kadınların incelenmesi, bir başka deyişle *kadınlar üzerine* bilgi derlenmesi girişimlerinin, ardından alt-disiplinlerin oluşumunun ve giderek farklı bir yaklaşım ve yöntembilime sahip disipliner alanların gelişmesinin yolunu açmıştır. Böyle bir süreç, kent toplumbilimi, tarihi ve yönetimi gibi, elinizdeki çalışmanın konusuyla ilişkili disiplinlerde de -oldukça geç bir dönemde, ancak 1970'lerin sonlarından başlayarak- yaşanmıştır. Kenti farklı açılardan çözümleme konusu yapan bu alanlarda, ilk aşamada, fiziksel mekan incelemeleri bir yana, toplumsal ya da davranışsal mekan araştırmalarının da kadınları gözardı ettiğinden yola çıkılarak, kadınların görünür kılınması ve *haritaya yerleştirilmesi* amaçlanmıştır. Böylece özgün bir *kadınlar dünyası* ya da *kadınların coğrafyası* olduğu ortaya konarak bu dünya/coğrafya görünür kılınmaya çalışılmıştır (Özgüç, 1998).

Feminist kentbilimciler, bu özgün bilginin gözardı edilegelmiş olmasının başlıca nedenlerini de ortaya koymuşlardır (Özgüç, 1998: 52-7): Birincisi, birçok araştırma sorusuna salt erkek deneyimleri çerçevesinden bakılmış, dolayısıyla, toplumsal cinsiyet önemli bir açıklayıcı değişken olmasına karşın, cinsiyet körü kuramlar geliştirilmiştir. İkincisi, kadınların asıl rolü ev ve çocuk bakımı etkinlikleri çevresinde tanımlanmış ve bu toplumsal cinsiyet rolünü veri kabul eden çözümle-

meler yapılmıştır; toplumda değişen roller (örneğin kadınların ücretli işgücüne artan katılımı) yeterince dikkate alınmamıştır. Bunun yanı sıra, iş ve işgücü kavramları toplumsal cinsiyet farklılıklarına duyarlı bir biçimde gözden geçirilmemiştir (örneğin, kadınların önemli bir bölümünün bebek bakıcılığı, gündelik ev işçiliği gibi kayıt-dışı kesimlerde çalışıyor olması, hanehalkının bakımı için harcadıkları emeğin karşılıksız olması, onların görünmez olmasının önemli bir nedenidir). Üçüncüsü, mekansal araştırma ve çözümlemede, daha çok, erkeğin egemen olduğu kamusal mekanlar üzerinde durulmuştur. Dördüncüsü, hanehalklarına ilişkin nicel ve nitel veriler elde edilirken, hanehalkı reisine (pek çoğunlukla erkeğe) dayanan bilgiler derlenmiştir.

Toplumsal cinsiyeti temel değişken olarak alan yaklaşımlarda, bu noktalar eleştiri konusu yapılmakta, erkek deneyimlerinin ve kamusal mekanların / alanın evrensel geçerlilikleri ortaya koymadığı, toplumsal cinsiyet rollerinin, özellikle kentleşme süreciyle ve kadınların gerek formel gerekse enformel ücretli çalışma yaşamına daha yoğun olarak katılmaya başlamasıyla birlikte büyük ölçüde değişmiş olduğu, dolayısıyla kent araştırmalarının yanı sıra kentsel düzenlemelerde de bunun hesaba katılması gerektiği, en yoğun kullanılan ve kadınların en çok etkilendikleri ve etkiledikleri alanlar olan "evlerin içi"nin, "kadının içeriden inşası"nın, "özel" diye nitelenen alanın değerlendirmeye alınması gerektiği ve veri toplamada hane reisini temel almanın önemli farklılıkları örttüğü savunulmaktadır.

Uluslararası yazında, özetlenen bu eleştirilerden yola çıkarak toplumsal cinsiyeti temel değişken olarak benimseyen kent çalışmaları 1970'li yılların sonlarından bu yana kayda değer bir birikime ulaşmıştır. Söz konusu çalışmaların, kapsamı ve yöntemi birbirinden farklı olsa da ortaklaşa sahip oldukları temel çerçeve, kadınların kentsel çevreyi toplumsal cinsiyet kimlik ve rolleriyle bağlantılı bir biçimde tecrübe ettikleridir. Bu durumda kadınların, başlıca yerel / kentsel politika ve hizmet alanlarına ilişkin özgül gereksinimleri olacağı açıktır. Ne var ki bu gereksinimler kentin türlü açılardan düzenlenişinde, yönetiminde, yerel politikalarla yatırımlarda ender olarak yönlendirici olur. Bir başka deyişle, egemen yerel politika ve yönetim anlayışı genel yapılanışı itibarıyla cinsiyet körüdür. Oysa, fırsatların, kaynakların ve erkin eşitçe paylaşıldığı bir toplum özlemi korunuyorsa, kadınların kentteki toplumsal-ekonomik konumları, sorunları ve gereksinimlerinin

görünür kılınması, buna koşut olarak da kadın için destek ve güçlendirme politikalarının yerel politikalar ve bu politikaların başlıca kurumsal edimcisi olarak kabul edilen yerel yönetimlerin yapısı, işleyişi ve etkinlikleriyle bütünleştirilmesi gereklidir.

Bu gerekliliğin ayırdına varan uluslararası topluluk da 1976 Vancouver İnsan Yerleşimleri Konferansı'ndan (Habitat-I) bu yana, kadınların yerleşim birimlerindeki konumlarına, bu konumun güçlendirilmesine, yerel yaşama ve yönetime katılımlarına özel bir ilgi geliştirmiştir. Uluslararası düzlemde konuya verilen önemin özellikle 1980'lerin sonlarından bu yana belirginlik kazandığı görülür.

Türkiye'de, gerek akademik alanda gerekse uluslararası topluluk düzeyindeki bu gelişmeleri göz önünde bulundurarak, kentlerde yaşayan kadınların bilgisini kapsamlı bir biçimde ortaya koyan ve yerel politikalarla yönetimleri toplumsal cinsiyeti temel değişken olarak alan bir bakış açısından sorgulayan akademik çalışmaların sayısı çok fazla değildir[1]. Söz konusu çalışmalar konunun belli yönlerine ışık tutmakla birlikte, bir yanda kentte yaşayan kadınların gereksinimleri, bir yanda da yerel politikaların bu gereksinimlere duyarlılığı geniş kapsamlı ve karşılaştırmalı bir çerçeveden araştırılmamıştır[2].

Öte yandan, yerel yönetimlerle kentli kadın nüfus arasındaki iliş-

[1] 1960'lı ve 1970'li yıllarda Mübeccel Kıray'ın kimi toplumbilimsel incelemelerinde kasaba ve kent yaşamında kadınların işgücüne katılım oranları ve biçimleri, erkeklerin kadının dışarıda çalışmasına bakışları, kız çocuklarına karşı davranışlarda ve aile yapısındaki değişim gibi konularda saptamaları olmuştur (Kıray, 1964; 1976). Türkiye dışından kimi araştırmacılar da daha çok kasaba yaşamında kadınlarla ilgili birkaç antropolojik çalışma yapmış (Aswad, 1974; Benedict, 1974; Fallers & Fallers, 1976) ya da yaptıkları çalışmalarda kadınların durumuyla ilgili bilgiler de vermişlerdir (Magnarella, 1974). Aynı yıllarda, yerellik bağlamında olmasa da genel olarak politik ve toplumsal yaşama kadınların katılımı konusunda Abadan Unat'ın çalışmaları göze çarpar (1968a ve 1968b). 1980'li ve 90'lı yıllarda, kadınların kentsel işgücüne katılımı, mesleki dağılımları, eğitim durumları, toplumsal-ekonomik konumları, aile içinde değişen rolleri, kimlik değişim süreçleri, sendika, demek, parti gibi örgütlere katılım ve buralarda temsil düzeyleri, politik karar alma mekanizmalarında etkinlik ve etkililikleri, yoksullukla ilişkileri, gecekondu alanlarında varolma biçimleri gibi konular daha fazla araştırmaya konu yapılmıştır (Ayata, 1995; 1998; 1999; Ayata & Ayata, 1996; Bora, 2001; 2003; Çitçi,1989; Ecevit, 1995; 2000; 2001; Erman, 1998; Eyüboğlu, Özar & Tufan Tanrıöver, 1998; Gökçe v.d, 1993; Günindi Ersöz, 1998; Hattatoğlu, 2002; İlkkaracan, 1998; Kalaycıoğlu & Rittersberger, 1998; 2001; Kasaid, 2000; Kayasü, 1996; Özbay, 1995; Özen, 1998; Özgen & Ufuk, 1998; Pur v.d., 1998; Sancar Üşür, 1998; Sümer, 2001; Talaslı, 1996; Toksöz, 1998; Yaraman, 1999; Wedel, 2001; White, 1999).

[2] Dünya Yerel Demokrasi Akademisi'nin (WALD) Avrupa Komisyonu'nun Demokrasi Programı kapsamında Nisan 1998-99 yıllarında Bursa ve Gaziantep kentlerin-

ki 1990'larda ve 2000'lerin başlarında bir dizi deneyime de kaynaklık etmiştir. Bursa ve Antalya Bağımsız Kadın Girişimlerinin yerel kadın meclisleri oluşturma doğrultusunda başlattıkları girişimler ve öteki etkinlikleri konuyu bu kentlerin yerel gündemine bir ölçüde yerleştirmiştir (Eroğlu Üstün v.d., 2002; Tuna, 1999). Ankara'da Kadın Dayanışma Vakfı ile Çağdaş Kadın ve Gençlik Vakfı, Mersin'de Bağımsız Kadın Derneği, İzmir'de Ege Kadın Dayanışma Vakfı, İstanbul'da Kadıköy Kadın Platformu, Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı ve Ümraniye Kadın Grubu, Gaziantep'te Kadın Platformu gibi bağımsız örgütlenmeler yerel yönetimlerle işbirliği ve ortak çalışmanın ilk örneklerini vermiştir. Bunların kimi ancak kısa süreli başarılar gösterebilmiş, kimi de halen süren gelişmelerin altına imza atmıştır (Ecevit, 2001; Kadav, 2003). Son olarak, gerek kadınların yerel düzeyde yıllardır bir güçlenme belirtisi göstermeyen düşük temsil ve katılımı, gerekse yönetim sistemiyle ilgili yasal değişikliklerin sıcak politik gündemde olması, Türkiye kadın hareketinin gündemine bu konuyu nihayet 2000'lerin sonlarında yerleştirmiştir. Ka-Der (Kadın Adayları Destekleme ve Eğitme Derneği) Ankara Şubesi'nin öncülüğünde 2004 yerel seçimlerinden yaklaşık bir yıl önce başlatılan hazırlık kampanyası, süreçte çok farklı kesimlerden kadınların desteğini alarak güçlenmiş ve kendini seçimlerin ardından da devam ettirecek bir yapıya bürünmüştür (Ka-der, 2004).

Uluslararası ve ulusal düzeyde hem kuramdaki hem de uygulamadaki sözü edilen gelişmelerle eksikliklerin ışığında, yerel yönetimlerle politikaların kadınların toplumsal cinsiyet kaynaklı sorun ve gereksinimleri karşısında ne ölçüde ve hangi bağlamlarda duyarlılık taşıdığı incelenmeye ve çözümlenmeye değer bir konu olarak benimsenmiş, yerel ve özgül bilginin azlığı göz önünde bulundurularak, çalışmanın "Ankara alan araştırması"yla desteklenmesi gerekli görülmüştür.

Birinci Bölüm'de öncelikli olarak toplumsal cinsiyet ilişkileri kavramından ne anlaşıldığı ve kentsel yaşam merkezli bir çalışmada bu kavramın neden önemli olduğu tartışılmaktadır. Kentsel mekanla

---

de yürüttüğü "Kadın ve Kent" adlı proje bu açıdan bir istisna olmakla birlikte, araştırmalar sonucunda elde edilen bulgular akademik bir çözümlemeye konu yapılmamıştır (WALD, 1999a: 1-7; 1998a,b,c,d). Proje çerçevesinde daha çok, sürekli kadın merkezlerinin oluşturulması, toplumsal cinsiyet duyarlılık eğitimiyle yerel yönetimlerin ve yöneticilerin yaklaşımını değiştirme, bilgilendirme, meslek eğitimi gibi uygulamaya dönük çalışmalar yapılmıştır (WALD, 1999b: 4-7; 1999c).

toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki bakışımsızlık arasındaki ilişki özellikle özel alan - kamusal alan bölünmesi ve bu bölünmenin türevleri bağlamında kurulmaktadır. Ardından, kenti ele alan başlıca yaklaşımlar bu çalışmanın temel sorunsalı açısından ve feminist eleştiriler ışığında gözden geçirilip kadınların kentteki konumunu kavramaya elverişli bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmaktadır. Kentin toplumsal mekanında kadınların konumu ve bu konumla bağlantılı sorunları cinsiyete dayalı toplumsal işbölümü, ev içi emek, çifte iş günü ve kentsel güvenlik kavramları üzerinden özgülleştirilmektedir. Bu özgülleştirme girişiminde özellikle ev-işyeri, üretim-yeniden üretim karşıtlıkları ve "kadınların yeri"ne ilişkin erkek egemen kavrayış sorgulanmaktadır. Bütün bu tartışmaların yerel kurumsal politikayla ilişkisi, farklılıkları gören bir kenttaşlık kavramı bağlamında kurulmakta, yerel yönetimlerin görev alanı, hizmet ve düzenlemeleri ile temsil yapısı toplumsal cinsiyet farklılıkları ve gereksinimleri ışığında değerlendirilmektedir.

İkinci Bölüm bir yandan kadın nüfusla bir yandan da yerel yönetim uygulamalarıyla ilgili olarak Ankara'da yürütülen bir alan araştırmasının veri ve bulgularının çözümlenmesine ayrılmıştır. İlk iki kesim, kadınların kentsel yaşam içindeki toplumsal-ekonomik konumlarının özgül yönlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede ekonomik gücün sınırları, ev içi ve ev dışı çalışma biçimleri, gelir getirici etkinlik önündeki engeller, mekan deneyiminin ayırdedici özellikleri, toplumsal ilişkilerin nitelik ve amaçları, kent içi ulaşım-dolaşımın ağırlıklı biçimleri, hane içi ve dışı güvenlik sorunları tartışılmaktadır. Ardından, yerel yönetimlerin bütün bu tartışılan alanlarda kendini gösteren toplumsal cinsiyet bakışımsızlığı karşısında ne ölçüde duyarlı olduğu, hem kurumsal örgütlenmeleri hem de yöneticilerin zihniyet örüntüleri üzerinden araştırılmaktadır. Bu zihniyet ve kurumsal örgütlenme temelinde, kadınların kentteki toplumsal-ekonomik konumlarıyla bağlantılı özgül sorunları ve gereksinimleri yerel hizmet ve etkinliklerle karşılaştırmalı olarak gözden geçirilmektedir. Son olarak, gerek gündelik yaşamda gerekse temsil ilişkisi bağlamında kadın nüfusla yerel yönetimler ilişkilendirilmekte, her iki düzlemde de engeller ve açılım alanları ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM
KAVRAMSAL ÇERÇEVE

I) TOPLUMSAL CİNSİYET İLİŞKİLERİ

İnsan türünün eril cinsinin neden bütünüyle erkeklerden oluşan gruplar kurduğu, erkeklerin bu grupların içinde ya da bu gruplar aracılığıyla ne yaptıkları, ne gibi amaçlar taşıdıkları sorusundan yola çıkan antropolog Tiger, bu soruların yanıtını insan türünün evrim tarihinde ve "biyolojik olarak aktarılan doğal eğilimler"de arar (1972:xii). O'na göre, savaş gibi örgütlü saldırganlıklar kadar politik örgütlenmeyle toplumsal düzen de insanın evrim tarihinin bir sonucu olarak, erkeklerin tekelindedir. Tiger, "genetik aktarım ve evrim"e yaslanan tezini (s.84-6) inandırıcı kılabilmek için, anakronik olarak kanıtlarını 20. yüzyılda arar: Oy kullanma ve seçilme hakkı "erkeklerce tanındıktan" sonra da kadınların ulusal ve yerel meclislerle politik önderliklerdeki oranının son derece düşük kalması (s.62-9), çalışma yaşamında daha çok yetkiden yoksun, teknik olmayan, destek niteliğindeki işlerde çalışmaları (s.82-3), C.W. Mills ve Porter gibi siyasetbilimcilerin çözümlemelerinde "kadınlarla ilgilenmeyi gerekli bile görmemeleri" (s.70-1) ... gibi.

Bugünkü toplumda varolan cinsiyete dayalı işbölümüyle eşitsizliklerin geriye doğru temellendirilme çabası olarak nitelenebilecek benzeri bir girişime, Morris'in 1960'ların sonunda yayınlanıp büyük ilgi gören *The Naked Ape*'inde (Çıplak Maymun-1990) kent yaşamıyla ilgili olarak rastlanır:

> "Modern bir şehir hayatının dekoru arkasında yaşayan, bildiğimiz çıplak maymunun ta kendisidir. İsimler değişmiştir sadece: 'Avlanmak' yerine

'çalışmak', 'av alanı' yerine 'iş mekanı', 'in' yerine 'ev', 'çiftleşme' yerine 'evlenme', 'çiftleşilen eş' yerine 'zevce.' ... Uygarlığın toplumsal yapısına şekil veren, hayvanın biyolojik niteliği olmuştur." (s.81)

Tanınmış kentbilimci Mumford'ın temel kitaplarından *The City in History*·(Tarihte Kent-1961:11-3)'nin ilk bölümündeyse "ilkçağ kadını", modern dönem ev kadınının "doğası"nı açıklayacak biçimde, hiç değişmeyen bir arketip olarak tanımlanır: Mumford'a göre yerleşikliğe geçilmesi, kadınların sevecenlik, şefkat, başkalarının bakımını sağlama eğilimi, edilgenlik gibi "doğal" özellikleri sayesinde olmuştur.

"Doğal farklılık kuramı", "biyolojik indirgemecilik" ya da "sosyobiyoloji" terimi altında toparlanabilecek bu tür yaklaşımlarda[1], cinsiyet eşitsizliklerini içinde barındıran toplum ya doğanın bir yansıması olarak alınır ya da doğanın üzerine bir ekleme olarak görülür. Toplum kuramı açısından bakıldığında, bu yaklaşımlarla, "insan eyleminin ... bağlamdışı bireysel eğilimlerle değil, karşılıklı etkileşimle oluşturulduğu gerçeği" gözardı edildiği gibi, insan eyleminin toplumsal etkileşimle ilişkisinin tarihselliği de bastırılır (Connell:102-13). Üstelik, gerçekte doğal olanın nerede başlayıp nerede bittiği ve doğal farklılıkların hangi unsurları kapsadığına ilişkin kavrayışımızın kendisi kültürel ve toplumsal bir oluşumdur. Kaldı ki, cinsiyetler arasındaki toplumsal bakışımsızlığın kökenleri üzerine -biyolojik ya da başka çerçevedetartışma, antropoloji ve arkeolojinin ortaya koyduğu ve koyabileceği kanıtların zorunlu sınırları dolayısıyla, tarih öncesi devirler üzerine ancak spekülasyon yapılarak sürdürülebilir (Millett:54,173; Akal: 62-3).

- Toplumsallık

Kuşkusuz, *toplumsal olan* -dolayısıyla *kentsel olan*- ile *doğal olan* arasında bir ilişki vardır. Fakat bu ilişki, biyolojik indirgemeciliğin üstü örtülü bir biçimde savunduğundan farklı olarak doğanın dönüştürülmesi üzerinden kurulur. Dönüşmek, dönüştürülmek kavramları, nitel olarak farklılaşmaya işaret eder. Toplumsal düzlemde ortaya çıkan cinsler arası ayrım ve ilişki, doğal düzlemdeki dişi-eril ayrımı ve ilişkisiyle çakışmaz; burada nitel olarak farklı olgulardan söz edilir. Çün-

[1] Cinsler arası ayrım ve ilişkileri açıklamada biyolojik indirgemecilik için, Tiger'ın yanı sıra, bkz. Tiger&Fox (1971); Gilder (1975) ve Goldberg (1973). Bu bakış açısından işlevselci bir açıklama için bkz. Parsons&Bales (1956). Biyolojik indirgemeciliğin kapsamlı eleştirileri için bkz. Kessler&McKenna (1978); Sahlins (1977) ve Sayers (1982).

kü toplum, Akal'ın deyişiyle (1994:101-2) "tabiata karşı kurulan bir bütün", Connell'in deyişiyle "doğaldışı"dır (s.115). Bu nedenle, cinsler arası farklılık ve ilişkiler biyolojiden kaynaklanmış değildir. Daha çok, cinslerin üreme biyolojisinde üstlendiği farklı işlevlere toplumsal pratiklerle verilen belirli tarihsel karşılıkları yansıtır. Bu, başka karşılıklar verilmesinin de olanaklı olduğu anlamına gelir. Bir başka deyişle, erkeklik ve kadınlık kategorileri tarihsel ve toplumsal olarak yeniden kurulabilir, dahası, bu ikisi dışında bir başka toplumsal cinsiyet kategorisi[2] de oluşabilir (Connell:119). Dolayısıyla, cinsiyet ve cinsler arası ilişkiler, bireysel düzlemle ilgili olduğu kadar, dahası bundan çok, toplumsal düzenlemelerle ilgilidir.

Cinsiyetin bu tür bir kavranışı, cinsiyet (sex) kavramından ayrı olarak toplumsal cinsiyet (gender) kavramının kullanılmaya başlamasını gündeme getirmiştir. Aslında ikincisi yaygınlık kazanmadan çok önce de birçok yazar ve kuramcı cinsiyet kavramını biyolojik göndermelerinin ötesinde kullanmıştır. Örneğin psikanalist Horney (1986), henüz 1920'lerin sonları ve 30'ların başlarında, geleneksel psikanalizin "anatomi yazgıdır" anlayışından sıyrılıp kişilik oluşumunda toplumsal yapı koşullandırması ve çevre koşulları, kültür karmaşası gibi unsurlara vurgu yapar. 1970'lerin başlarında İngilizce yayınlanan bir dizi feminist tartışmada da henüz *gender* kavramı kullanılmasa bile, *sex*'in birincisinin yerini tutacak içerikte kullanıldığı görülür (Brownmiller, 1976; Comer, 1984; Firestone, 1979; Millett, 1973; Morgan, 1970; Rowbotham,1975; 1976)[3].

Cinsiyetin toplumsal olarak üretildiği, cinsiyet tanımlarının top-

---

[2] Selek'in (2001:27) belirttiği gibi, eşcinseller için, "kadın/erkek olmaya özendikleri" yakıştırması, varolan toplumsal cinsiyet tanımlarını değişmez görören bir bakış açısının ürünüdür. Eşcinselliğin iki kategoriden birini seçmek değil, farklı bir toplumsal-cinsel tanım içinde varolma ya da bu tanımların dışına çıkma arayışı olabileceği, genel olarak, düşünülmez. Varolan cinsiyet tanımlarını benimseyip birinden diğerine geçme (transseksüel) yeğlemesinde bile büyük bir toplumsal tepki doğuyorsa, söz konusu tanımlamaların toplumsal işlevi sorgulanmayı hakediyor demektir.

[3] Kavramların bu dönemde henüz bugünkü anlamında yerleşmemiş olduğu özellikle Millett'in yapıtının okumasından anlaşılır. Millett, Stoller'ın *Sex and Gender* adlı çalışmasına göndermede bulunarak, *gender* kavramını yalnızca bireysel düzlemde kişilik oluşumuna ve bir kültürel kimliğe işaret etmek için kullanır (1970 -2nd. ed.-, *Sexual Politics*, N.Y.: Doubleday & Company: 29,31,232). Millett ve Comer'ın (1974, *Wedlocked Women*, Leeds: Feminist Books) Türkçe'ye çevirileri karşılaştırıldığındaysa, aynı kavramsal oturmamışlık dikkati çeker. Özellikle Stoller'ın adı geçen kitabına göndermede bulunulan yerlerde, Millett'in çevirisinde *sex*'e cins, *gender*'a cinsiyet denirken (s.57), Comer'ın çevirisinde sırasıyla cinsiyet ve cinsellik kavramları kullanılır (s.31). Firestone'un orijinali için bkz.: 1973 (2nd. ed.), *The Dialectic of Sex* , Suffolk: Chaucer Press.

lumsal-ekonomik ve kültürel yapılarla bağlantılı olduğunu öne sürmek, toplumsal kurumlara, kurallara, hiyerarşi, otorite, iktidar ve emek yapılarına göndermede bulunmak anlamına gelir; çünkü toplumsal cinsiyet ilişkileri dendiğinde, içsel farklılaşma ve çelişkileri de bünyesinde barındıran *toplumsal bir dizge*den söz edilir. Bu dizge içinde cinsiyete dayalı işbölümü gibi emeğin örgütlenmesini, cinsiyetçi denetim, hiyerarşi, baskı ve dışlama gibi iktidarın kurulması ve sürdürülmesini, çekirdek ailenin baskınlığı gibi cinsel ilişkilerin düzenlenmesini içeren *yapısal boyutlar* vardır. Bu boyutların her biri belli bir düzenlilik, kendi aralarında ve dizgeyle de etkileşim ve tutarlılık içindedir. Ne var ki bu düzenlilik ve tutarlılık, "işlevselci analizin ima edeceği gibi bir sistemin" değil, "tarihsel bir kompozisyonun birliği"dir (Connell:162)

- Süreç ve devingenlik

Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin bir yandan sürekli oluşum halinde bulunması, bir yandan da bütün dizgeler gibi içsel farklılaşmalarla çelişkileri bünyesinde barındırması, durağan bir tanımın da reddidir. Sürece ve devingenliğe işaret etmenin, hem kuram hem de politik strateji anlamında sonuçları vardır: Kuramsal anlamda, ilk olarak, belirli ve tek bir toplumsal cinsiyet tanımı olmadığı, toplumsal cinsiyet tanımlarının zaman ve mekan içinde değişebileceğini ortaya koyar (Momsen&Towsend, 1987: 63; Akgökçe, 2001: 64). İkinci olarak, mekansal değişkenlik söz konusu olduğundan, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin "yer"le yakından bağlantılı olduğu savunulur. Toplumsal cinsiyet rolleriyle erkeklik ve kadınlık tanımlarının toplumsal (yeniden)yapılandırılması sürecinde mekansal ayrışmalar ve mekanla ilişkilerin taşıdığı öneme vurgu yapılır (Short,1999b:229). Üçüncü olarak da -insan pratiğiyle yapı etkileşimi merkezde olduğundan- kişisel düzlemle toplumsal düzenlemelerin birbirleriyle temelden bağlantılı olduğu yaklaşımı benimsenir (Connell:41). Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin (yeniden)yapılandırılmasının niteliği, mekansal ve toplumsal yapının değişken doğasını hem yansıtır hem de etkiler. Bu nedenle, kentle toplumsal cinsiyet etkileşimini ele alan yaklaşımlar, mekan ve toplumsal yapı değişkenlerini salt toplumsal cinsiyet kimlikleri ve rollerinin oluşumundaki farklılıkların açıklayıcısı olarak değil, aynı zamanda bu oluşum sürecinin bütünsel bir parçası olarak değerlendirir.

Sürece ve devingenliğe işaret etmek, politik strateji düzlemindey-

se, toplumsal cinsiyet bakışımsızlığı içinde kadınların konumunu basitçe "edilgen kurbanlar" olarak tanımlama yerine, toplumsal cinsiyet ilişkilerini aynı zamanda bir değişim, direnç ve savaşım alanı olarak görebilmemizi sağlar (Akgökçe: 62-3; Short,1999b: 231). Toplumsal cinsiyet düzeninde insan pratiğine ilişkin yeni koşulların yaratılabileceği ve böylece yeni pratik örüntülerin olanaklı duruma gelebileceğini gösterir (Connell:376).

- Yapısallık

Öte yandan, bakışımsız toplumsal cinsiyet ilişkilerinin, sürekli oluşum halinde olmakla birlikte, belirgin bir yapısal süreklilik kazanmış boyutlarının olduğunu söylemek, iki noktaya dikkatimizi yöneltmeyi gerektirir: Birincisi, bu dizge içinde kadınların evrensel anlamda süreğenlik ve yaygınlık kazanmış dezavantajlı konumlarıdır. Bu konumu vurgulamak için, kategorik bir yaklaşımla, kadınların kendi içinde bir sınıf, kast ya da azınlık oluşturduğunu öne sürenler bulunduğu gibi, köleliğe göndermede bulunanlar da vardır. Firestone (1979:13-23), Delphy (1992:72-89) ve Harrison (aktaran,Molyneux,1992:98-9) farklı çerçevelerden de olsa, "üretim araçları, üretim ilişkileri, üretim tarzı" gibi marksist kavramları kullanarak, "bir sınıf olarak kadınların ezilmesi"ni çözümlemeye yönelen bir maddeci tarih görüşü geliştirmeye girişirler[4]. Kimileri de sınıfsal aidiyette değişikliğin olanaklı olduğunu, oysa kadınların içinde bulunduğu toplumsal kategoriye doğumla birlikte katılıp herhangi bir bireysel çabayla/eylemle içinden çıkamadıklarına dikkat çekerek, "kast" kavramını daha uygun bulurlar (Dunbar, 1970: 538-41; De Beauvoir:18; Millett: 67). Kadınların toplum içindeki konumlarıyla kölelik arasında bir benzerlik kuranların sa-

[4] Marksist kavramları yeterince gerekçelendirmeden kullanarak toplumsal cinsiyet ilişkilerini kuramsallaştırmaya çalışmaları, bir yandan bu girişime yöneltilen eleştirilerin temelini oluştururken (Molyneux:96-7), bir yandan da bir dizi sosyalist feministi bu kavramsal araçları ısrarla kullanmaya iten nedenin altını çizer: Tarihsel maddeci yaklaşımın varolan haliyle cinsiyet eşitsizliklerinin çözümlenmesindeki yetersizliği, sol kanatta dahi derin bir cinsiyet eşitsizliğinin varlığı (Rowbotham,1975:11-2; Berktay ,1995), kadınların tâbiyetinin "ikincil çelişki" olduğu yönündeki "erkek mistifikasyonu"nun yaygınlığı, kapitalist olmayan ülkelerde de geleneksel cinsiyetçi rol ayrımının sürdüğü (De Beauvoir,1986:54-5) gibi saptama ve gözlemler, kimi sosyalist kadın kuramcıları marksist çözümleme yöntemiyle araçlarını yeni ve daha geniş bir biçimde kullanma, marksizmi cinsiyet körlüğünden kurtarma girişimine yönlendirmiştir (Mackintosh, 1984: 8-11; Pearson, Whitehead & Young, 1984: ix).

yısı da az değildir (Davidoff, 2002: 132; Mill, 1970: 28; Rowbotham, 1976: 48; Wollstonecraft, 1978: 83, 100). Toplumsal saygınlık, ekonomik ve politik özerklik gibi konumlardan dışlanmalarına bakarak, kadınların bir azınlık grubu niteliğinde olduğu da söylenir (D.Cooper,1988: 123; Joreen,1970: 39,49; Millett: 98; Sacks,1970: 517) Bütün bu tanımlama çabaları, bakışımsız toplumsal cinsiyet ilişkilerinin, egemen cinsin -o cinsten olan bireylerin gerçek niyetleri ya da istekleri ne olursa olsun- bütün bireylerini farklı derecelerde de olsa ayrıcalıklandıran bir yapısal boyutu olduğunu vurgulamak içindir (Peslikis,1970:379; Dunbar: 537)

Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin, yapısal süreklilik kazanmış boyutlarının varlığını kabul etmek, ikinci olarak, cinsiyete dayalı bakışımsız ilişkilerle etkileşim içinde bulunan, dahası içiçe geçmiş olan yapıların anlaşılmasını gerektirir. Cinsiyetçi ideolojinin yanı sıra emek, iktidar, otorite, kurumlar ve mekanın örgütlenmesi de bu bağlamda incelenebilecek boyutlardır. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet ilişkileri, aslında kentsel yaşamın en önemli sorunsalları arasındadır. Üretim, tüketim ve dağıtımın örgütlenmesi, uzmanlaşma, ekonomik kalkınma, aile yaşamıyla ilgili kamusal politikalar, kamusal-özel ayrımı ve bu ayrımı veri alan ya da dönüştüren düzenlemeler, kentsel toprak kullanımı ve toprağın bölümlenmesi, hizmetler, toplumsal etkileşim ve denetim, kültür üretimi, demokratik politikaların düzenlenişi vb. hepsi kentseldir ve kaçınılmaz olarak toplumsal cinsiyet ilişkileriyle iç içedir (Garber&Turner, 1995: x-xi).

Bu ilişkilerin niteliğini anlayabilmek, ideolojiyle iç içe, zaman zaman da ideolojik süreçlerin kendisi olan cinsiyetçiliğin izlerini ve işleyişini görebilmeyi gerektirir. Bu nedenle, aşağıdaki altbölümde, erkek egemen dizgenin başlıca (yeniden)üretim düzeneklerine ışık tutması beklenen cinsiyetçilik kavramına açıklık kazandırılmaya çalışılacaktır. Bu çerçeve kavram, içerdiği "cinsiyet yanlılığı" ve "cinsiyet körlüğü" kavramlarıyla, işaret ettiği "doğallaştırma, dışlama / görünmez kılma, ikincilleştirme / kıyıya itme (marjinalleştirme), kısmileştirme" gibi düzeneklerle, varolan başlıca kentsel yaklaşımların yanı sıra, hem kadınların kentsel yaşam içindeki konumlarını hem de yerel politika(lar) çerçevesinde toplumsal cinsiyetin nasıl anlam kazandığını çözümlemede kullanışlı olacaktır.

Cinsiyetçiliğin anlaşılmasında merkezi olan bir gönderme noktası,

"özel - kamusal alanlar"ın, bir karşıtlık ve astlık/üstlük oluşturacak biçimde bölünmesidir. Söz konusu bölünmenin kökenleri, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin anlaşılmasındaki merkeziliği, toplumdaki işleyişi ve yaygınlığı konusunda özellikle Pateman (1989a), Ackelsberg ve Shanley (1996), Davidoff (2002) ve Bourdieu'nun (2001) çalışmaları aydınlatıcı olmuştur. Kentte / mekansal örgütlenmede toplumsal cinsiyet ilişkilerini türlü açılardan araştıran bütün yazarların da eninde sonunda bu karşıtlıkla ilişkilendikleri görülmüştür (Bailey, 2000: 53-4; B.M. Cooper, 1997: 196-7; Greed, 1994: 12-3; Knopp, 1992: 657-9; Mackenzie, 1989: 46-8; 2002: 259-65; McDowell, 1989: 142-4; 1993a: 165-173; 1993b: 312-4; 1997: 37-41; Rodriguez, 1998: 11; Rose, 1993a: 113-37; 1993b: 531-2; Sandercock & Forsyth, 1992: 53-4; Wedel, 2001: 21-2). Bu çalışmanın da hem kuramsal hem görgül kısmında özel-kamusal karşıtlığı ve bu karşıtlıktan türeyen ya da bu karşıtlıkla ilişkili üretim-yeniden üretim, ekonomik-ekonomi dışı, politik olan-olmayan gibi bir dizi ayrım, kaçınılmaz bir biçimde, düğüm noktasını oluşturmuştur.

II) CİNSİYETÇİLİK: ÖZEL-KAMUSAL BÖLÜNMESİ VE TÜREVLERİ

Toplumsal cinsiyet ilişkileri ekonomik-toplumsal ve politik pratiğin cinsiyet çevresinde yapılandırılması anlamına gelirken, cinsiyetçilikte en yaygın süreç toplumsal pratiğin doğallaştırılmasıdır (Connell:321-36). Dolayısıyla, yukarıda Tiger, Morris ve Mumford'dan yapılan alıntılar, "bilimsel" oldukları kadar cinsiyetçi, dolayısıyla ideolojik bir içeriğe de sahiptir. Doğallaştırma düzeneği çoğu kez, cinsiyete dayalı bütün düzenlemelerin kadınlığa ve erkekliğe atfedilen birtakım "doğal" özelliklere dayandırılması yoluyla işler (Comer: 25-6; Coward, 1989: 205-15, 185-92; Millett: 52-62). Cinsiyete dayalı toplumsal işbölümü, hemen her zaman, bu biçimde yorumlanır. Söz konusu düzeneğin ayrılmaz parçaları ya da sonuçları -birbirinden ayırmak her zaman olanaklı ve kolay olmasa da- dışlama / görünmez kılma ve ikincilleştirme / kıyıya itmedir. Her iki bileşenin de ekonomik ve politik kamu'dan, tam birey ve yurttaş konumundan, dahası -aşağıda daha ayrıntılı olarak göreceğimiz üzere- toplumu açıklayıcı temel kuramlardan dışlama ya da bu düzlemlerde ikincilleştirme gibi türlü biçimlerinden söz edilebilir.

Dışlama/görünmez kılma ve ikincilleştirme/kıyıya itme düzeneklerinde kamusal ile özel alanların bölünme biçimi merkezi bir yer tutar ve bu bölünme, kadınların tâbi konumunun bir açıklaması olmanın ötesinde, bu konumu yeniden üreten ideolojinin bir parçası olarak ikili rol oynar (Çakır, 2001: 393-4; Davidoff: 190-1; Pateman, 1989a, 1989b; Phillips, 1995: 121-55; Squires: 392-4; Yeatman, 1990). "Benim doğurtma (maieutike) sanatım... kadınları değil, erkekleri doğurtur ve doğum işlemi sırasında bedenlerle değil, ruhlarla ilgilenir" diyen Sokrates'ın (aktaran, Ağaoğulları, 1989: 104) politik içerikli ahlak ve bilgi kuramının hiçbir zaman kadın olmayan kenttaşı (polites) hedeflemesi; Aristo'nun erkek / kadın, ebeveyn / çocuk, efendi / köle gibi "özel alan ilişkileri"ni politik çözümlemenin dışında bırakması (Tronto, 1996: 140); Hobbes ve Locke gibi erken dönem liberal kuramcıların özel alanı yapay olmayan, iktidar ve baskı ilişkilerinden bağımsız, doğal özgürlük alanı olarak tanımlamaları (Ackelsberg & Shanley, 1996: 214-5; Hirschmann, 1996a: 54); Smith, Ricardo, dahası nüfus çözümlemesine duyduğu ilgiye karşın Malthus'un, liberalizmin ekonomi-politiğini oluştururken, cinsiyetler açısından yansız olduğu varsayılan bir piyasada ussal ve rekabetçi etkinliklerde bulunan, "ekonomik adam"ı çevrime almakla yetinmeleri (Davidoff: 223); Marx'ın (1979:245-77) toplumsal iktidar çözümlemesini piyasa ilişkilerine genişletmekle birlikte özel alanın iktidar ilişkilerini içermediği ve bu nedenle ekonomi-politiğinin olamayacağı yönündeki liberal varsayımı dışarıda bırakmasından 1970'lerde başlayan feminist eleştirilere değin geçen uzun dönemde kadınlar, onların etkinlikleri ve alanları, en basit anlatımıyla, yoktur.

- Dışlama / görünmez kılma

Cinsiyete dayalı özel alan / kamusal alan bölünmesiyle birlikte ve sonrasında, kentbilim çalışmalarında da "özel alan" gözardı edilerek, "içeride" olup bitenler, tekil yapıların içinde süregiden ilişkiler ilgi alanının dışında bırakılmıştır. Evin kapısının önüne gelindiğinde kentbilimin görevi sona erer ve aile içi işbölümü, hane içindeki erk ilişkileri ya da ev içinde harcanan emekle ilgili sorunlar gözardı edilir (McDowell, 1989: 138-42). Bu tür bir "suskunluk" kent tarihinin yazılması başta olmak üzere, kent çalışmalarının ait olduğu türlü disiplinlere egemendir. Örneğin, aşağı yukarı 10 yüzyıllık bir dönemi inceleyerek

Ortaçağ Kentleri'ni anlatan Pirenne (1994), yalnızca iki yerde kullandığı "kadın" sözcüğü dışarıda bırakılırsa (s.126,159), "herkes, kentli, kardeş, üye, birey, kişi" dediği her yerde aslında erkek *bourg*'u kasteder. Kişi özgürlüğü, mülkiyet, serbest dolaşım, dilediği yerde yaşama, kentsel güvenlik ve barış haklarının özneleri, gerçekte belirtilen cinsiyetsiz özneler değil, *charité, compagnie, frairie, gild, hanse* gibi adlar alan tüccar birliklerinde "bir bağlılık andıyla birbirine bağlanmış [erkek] 'kardeşler'"dir (s.95,132-3, 147-54). Pirenne'in "kardeşler"i, 17-19. yüzyıllara gelindiğinde, Sennett'nin (1996) -yine cinsiyetsiz görünen- "kozmopolit"i haline gelirler:

> "Bir servet ya da feodal yükümlülükleri miras almayan kozmopolit, ... her yere girip çıkabilen, aşina olduğu şeylerle hiçbir alakası ya da benzerliği olmayan durumlarda rahat hareket edebilen kimsedir ... bu yeni kozmopolit mükemmel bir kamusal insandı ... bu kamusal yaşamın odak noktası büyük şehirlerdi." (s.32-3).

Oysa, "her yere girip çıkabilmek" ya da "rahat hareket edebilmek", değil 17-19. yüzyıllarda, 20. yüzyılda dahi "cins seçici göç"le olduğu kadar kent içi hareketlilik serbestisinin cinsiyet yanlısı enformel kurallarınca da sınırlanmıştır[5]. B.M. Cooper'ın (1997: 204) 1988-89 Maradi'sinde (Nijer) yaptığı araştırma sırasında kadınların kent içinde hareket sınırlarına ilişkin olarak yaptığı gözlemler, birçok toplum için geçerlidir: Dış mekana nereden ve ne zaman girileceğini kurallandırmak, kentsel alanlarda kalabalık bir kadın grubu, bir araba ya da örtünme gibi görsel bir "kalkan"ın içinde bulunmayı -doğrudan olmasa bile dolaylı olarak- zorunlu kılmak, bazı yerlerde rahatça bulunabilmek için bir erkeğin eşliğine gereksinim duymak ya da doğurganlık yaşını geçmiş olmak vb. gibi.

Kadın araştırmalarının yakın zamanlarda açığa çıkardığı bu tür sınırlamaların ayırdında olmayan ve "cinsiyet körlüğü" olarak kavram-

[5] Wilkinson (1987: 233) 1978 yılında Lesotho ve çevresinde yaptığı gözlem ve görüşmelerle, 1950'lerin Kampala'sında geçerli olan "kentte dolaşırken yakalanan yalnız kadınların köye geri gönderilmesi" yönündeki yasal düzenlemeler yürürlükten kalktıktan sonra da "kadınların kente göçünün 'kötü' olduğu, iffetlerini bozduğu, ailelerin istikrarsızlığına yol açıp geleneksel normları zayıflattığı, çocuk suçluluğunu ve şiddet oranlarını artırdığı" yönündeki inanç ve tutumların varlığını sürdürdüğünü aktarır. Kadınların göç etme olanakları üzerinde erkek denetimli toplumdan kaynaklanan engeller, kadınların "çevre"de kalmaları, emeğin yeniden üretimi, ücretsiz hane içi işler, düşük ücretli yerel iş olanaklarıyla sınırlanmaları ve erkek ücretlilere artan bağımlılığıyla sonuçlanır (s.237).

sallaştırılan bu tür dışlama / görünmez kılma biçimleri, yalnızca akademik ya da felsefi düzlemde değil, toplumsal pratik ve düzenlemelerde de kendine alan bulur. İleriki bölümlerde ayrıntılı olarak yer vereceğimiz "yüksek statülü mesleklerden, formel çalışma yaşamından, karar verme ve politika oluşturma, toplumsal gereksinim önceliklerini saptama, yönetsel süreçlere katılma düzeneklerinden, istatistiki verilerden, vb." dışlanma gibi, düzeyi değişse de cinsiyetçilik niteliği değişmeyen birçok örneği vardır.

- İkincilleştirme / kıyıya itme

Pratik düzlemde kadın hareketinin yurttaşlık savaşımı, kuramsal düzlemde de feminist eleştirilerle çalışmaların kazanımı olarak, kadınlar görünürlük kazanıp dışlanmışlığın üstesinden gelmeye başlamışsa da cinsiyetçi ideolojinin toplumsal ilişkilerin bütün hücrelerine sızmış ikincilleştirme/kıyıya itme düzeneği, erkek egemen dizgenin direnç alanı olarak varlığını çok daha güçlü bir biçimde sürdürmektedir. İkincilleştirme, çoğu kez bağımlı tanımlanmayla örtüşür. Bağımlı tanımlanma da yine çoğu kez aile kurumu içinde, bu kurum üzerinden ve/ya da ailedeki rol dağılımına göndermeyle gerçekleştirilir. Pek çok kadının evlilikle birlikte yaşayışı, ilişkileri, dahası toplumsal kimliğinin[6], erkeğin daha iyi iş olanaklarına sahip olacağı bir yere taşınmaktan[7] politik yeğlemelere kadar, sürekli olarak erkeğe göre belirlenmesi bu bağımlılığın tipik örneğidir (Comer: 90-2). Öte yandan, "yaşı geçmiş" bekar kadınlar, eşcinseller, eşinden kendi isteğiyle ayrılmış ya da evlilik dışı çocuk dünyaya getirmiş kadınlar gibi "aile-dışı" öteki nüfus kesimleri aile ideolojisiyle kıyıya itilir[8]. Bu tür bir bağımlılık ve ikincilleşmenin salt özel alanda kaldığını düşünmek, erkek egemen iktidarın bütün toplumsal alanlara yaygınlığını kavrayabilmekte açıklayıcı değildir. D. Cooper'ın (1988: 12), aileyi bir aracı ve kendi içinde bir birim olarak almakla kalmayıp, aile biçimi ve ilişkilerinin okullardan işyerleri-

[6] Bankalar başta olmak üzere bazı kurumların, özel kimlik bilgisi olarak annenin "kızlık soyadı"nı istemeleri, evlilikle birlikte kadınların kimlik değiştirmelerinin sanki bir simgesidir (Özbay, 2002: 43).

[7] Momsen & Towsend'in (1987: 65) "kadınların bağımlı mekansal transferi" olarak adlandırdığı bu süreç, birçok toplumda geçerli kural durumuna gelmiştir.

[8] Bu kesimlerin içinde eşi ölmüş (dul) kadınların, "aile yapısının dışında istemeden ve hiçbir suçları olmadığı halde kaldıkları için" özgün bir konumu vardır (Comer: 249-62).

ne, hastanelerden hükümet aygıtına kadar "taklit edildiği"ni söylemesi, dahası bu kurumları "kopya aileler" olarak nitelemesiyse (s.27) gereksinim duyduğumuz türde bir kapsayıcılığa işaret eder. Bourdieu da (2001: 108) koşut bir biçimde, toplumdaki gerçek ya da simgesel kimi cinsiyete dayalı karşıtlıkların "aileye benzemek açısından birleştiği"ni söyler. Bütün bir toplumsal düzeni, "erkek egemenliğinin üzerinde kurulduğu temeli sürekli olarak onaylama yönünde işleyen çok büyük bir simgesel makine"ye benzetmesi de özel-kamusal bölünmesi ve türevlerinin yaygınlığı kavrayışına yaslanır:

> "[Bu temel] emeğin cinsel bölünüşüdür: Her bir cinsiyete atfedilen uygun etkinliklerin, yer, zaman ve araçların oldukça katı dağılımıdır; erkeklere ayrılmış bulunan piyasa ya da kamunun yeri ve kadınlara ayrılmış bulunan evin yeri karşıtlığına yaslanan mekanın yapısıdır." (Bourdieu: 9)

Bununla birlikte, yine Bourdieu'ya göre, emek ve toplumsal mekânın ev ve ev dışı arasındaki bölünüşünü kavramak, söz konusu "simgesel makine"yi kavramak için yeterli değildir:

> "Kadınların içinde bulunduğu koşulları etkileyen görünür değişimler, görünmeyen yapıların sürekliliğini gizlemektedir. [Görünmeyen yapılar] ancak ev içi ekonomi ve onu karakterize eden emek ve erk bölünmeleriyle kadınların ve erkeklerin içerildiği çeşitli işgücü piyasası kesimleri arasındaki bağlantıyı kurmayı sağlayacak ilişkisel bir düşünme biçimiyle açığa çıkarılabilir.
>
> (...)
>
> Bu bağlantıyı kurmak, aynı zamanda, benzer egemenlik ilişkisinin en karşıt toplumsal koşullarda bile gözlemlenebilmesini olanaklı kılar." (Bourdieu: 106-7)

Yakın zamanlı kimi araştırmalarda, tam da bu çerçevedeki bir kıyıya itilme ve ikincilleşmenin somut örnekleri sergilenir. Londra'da bankacılık, hemşirelik ve yerel yönetimler alanlarında yapılan bir araştırma (Halford, Savage & Witz, 1996) erkeğin kültürel olarak "evin ekmeğini kazanan" kişi olarak kodlanmasının, incelenen alanlarda hem "örgütsel erilliğin" önemli bir özelliği olduğu hem de bu örgütsel erillikle güçlendirildiğini ortaya koyar. Araştırmacılar bu ve benzeri saptamalarını "evin örgütsel yaşamda temsil edilmesi" olarak kavramsallaştırırlar (s.207-9). Yine Londra'nın genel olarak hizmet, özel olarak da finans kesimiyle ilgili olarak yaptığı araştırmasında McDowell (1997)

erkeklik ve kadınlıkların iş ve işyeri süreçlerinde nasıl (yeniden)kurulduğunu anlatır. McDowell'a göre, Londra gibi büyük-kentlerin hizmet kesiminde hızla genişleyen ve çoğunlukla düşük ücretli, yarı-zamanlı süreksiz ve düşük nitelikli bazı yeni iş alanlarında ağırlıklı olarak kadınların işlendirilmesi "hizmet ve bakımın kadınsı göndermeleri"yle yakından ilişkilidir (s.11). Anker (1998), mesleklerde cinsiyetçi bölünmenin yeryüzü profilini ortaya çıkarmayı amaçlayan taramasında, cinsiyetçi kalıp-yargıların özellikle belli mesleklerin erkeklerin, belli mesleklerin de kadınların tekelinde olmasını nasıl belirlediğini sergiler.

İkincilleştirme/kıyıya itmenin çok sık rastlanan bir başka düzeneği olan, kadınların "sorunlu özne" durumunda görülmesi de (Sancar Üşür, 1998: 535-6) aslında "karşıtıyla tanımlama" pratiğinin bir uzantısıdır. Bu düzenekle kadın kategorisi yaşlılar, hastalar, çocuklar, gençler, bedensel engelliler gibi toplumsal açıdan dezavantajlı öteki nüfus kümeleriyle birlikte ele alınıp kendini "öteki"ne karşıtlıkla konumlandıran "asıl ve sorunsuz özne"nin dışında kalan, "normdan sapan herkes"in bir bileşeni olarak tanımlanır.

- Hegemonik erkeklik

İkincilleştirme, yalnızca cinsler arasında değil, cinslerin kendi içinde de işleyen bir düzenektir. Nasıl ki erkekler arası ilişkilerin ana temelini oluşturan ve belli erkeklik biçimlerini dışlayan bir "hegemonik erkeklik" varsa, en çok ideolojik ve kültürel desteği bulan kadınlık örüntüsünün merkezinde de "ön plana çıkarılmış kadınlık" tanımları yer alır (Connell :245-9). Kimi feminist yazarların "erkek egemenliğinin yapısal böl-yönet politikası"yla kastettikleri bu tür bir süreçtir (Allen, 1991: 41). Bu politikayla kadınlar pratikte olduğu gibi, söylemde de birbirlerinden uzak tutulurlar (Millett: 70; Mitchell & Oakley, 1984: 15)[9]. Bu çerçevede en "usturuplu" kullanılan söylem "kurtulmuş-ezilen kadınlar" ikiliği üzerine oturanıdır. Bu ikilik, üstü örtülü olarak, bir varsayımı bir de öneriyi içinde barındırır (Kanetti, 2002: 163-4): Varsayım, gerçekte kadınların önünde özgül engeller bulunmadığıdır. Varolan güçlükler sınıfsal, bölgesel, ekonomik, vb. ayrımlardan kaynaklanır. Bu güçlüklerle karşı karşıya bulunmayan kadınlarsa, isterlerse

[9] II. Dalga kadın hareketinin 1970'lerde yaygınlık kazanan "kızkardeşlik" sloganı bu tür bir bölünmeye karşı tepkiden çıkmıştır. Özellikle bkz. Morgan, 1970.

yaşamın her alanında eşitçe yer alabilirler, bunun örnekleri vardır. Yaygın olarak yer almıyorlarsa, bütün sorun kadınların kitlesel olarak isteksizliği, istençsizliği, yeteneksizliği ya da yetersizliğidir. Görüldüğü gibi, bu tür bir ayrım, üstü örtülü olarak "kadınların doğal özellikleri"ne yaslandığından, doğallaştırma düzeneğinin parçası olarak işler. Türkiye'de "Güneydoğulu, yoksul, köylü kadınlar..." diye başlayan ve bütün bunlar karşısında "Batılı, üst / orta-sınıf, kentli kadınlar..."ın avantajlı konumunu vurgulayan söylem bunun tipik örneğidir (Sancar Üşür, 1998: 540; Sirman, 2003).

Hegemonik erkeklik gibi bir hegemonik kadınlıktan söz edilememesi, toplumdaki bütün kadınlık biçimlerinin bir bütün olarak kadınlığın erkekliğe tâbi kılınması bağlamında yapılandırılmasındandır. Bu temel bakışımsızlık başlıca üç noktaya işaret eder: Birincisi ve en önemlisi, "ön plana çıkarılan kadınlık"ın, öteki cins üzerinde egemenlik kurmaya yaslanan bir tanımı yoktur. İkincisi, toplumsal iktidarın erkeklerin elinde toplanması, kadınlar için çok sınırlı bir iktidar alanı bırakır (Connell: 250-1). "Pasta diliminin çok dar tutulmasından" kaynaklanan ve kadın-karşıtı hareketçe olduğu kadar kadın hareketinin kendisince de çokça vurgulanan kadınlar-arası çekişmeler, çekememezlikler, otorite eğilimlerinde bu tür bir alan sınırlılığının çok büyük bir belirleyiciliği vardır (Kanetti: 69). Kadınların kimi durumlarda kendilerine ve/ ya da öteki kadınlara güvenememeleri, saygı duymamaları "azınlıklarda görülen grup karakteristiklerini geliştirmeleri"yle de açıklanabilir: Toplumsal inançlar, değerler, formel ve enformel kurallar, baskının türlü biçimleri ve çeşitli düzlemlerdeki ayrımcılığın etkisiyle kadınlar, kendilerine saygı duyulmamasını birey ve/ya da grup olarak içe döndürebilir (Kanetti: 67-8; Millett: 98)

Doğallaştırma ve kıyıya itme düzeneğinin ana etkisi tutuculuk yönünde olmakla birlikte, toplumsal değişim ve dönüşüme yönelik amaçlarla kullanılması da olanaklıdır: Kamusal politik alanda kadınların "özel alana ait ve doğal" annelik, merhamet, yumuşaklık vb. özelliklerine gereksinim duyulduğu söylemi gibi. Burada salt doğallaştırmanın riskleri yüzünden değil, aynı zamanda kadınları araçsallaştırmak anlamında da bir cinsiyetçilik vardır: Kadınların politikaya, ekonomiye, yönetime, saygın mesleklere katılımları başlıbaşına ve kadınlar için bir değer olarak değil; ahlakın egemen olduğu bir kamusal alan, daha yumuşak politika yapma tarzları, gelişmiş bir demokrasi, daha adil bir düzen vb. gibi bir başka değerin aracı olarak anlamlı gösterilir.

Hangi düzenek kanalıyla olursa olsun cinsiyetçi süreçler, pratikte cins-seçici olmadığından, açıktır ki kadınlar da bu süreçlerin etkisindedir, kimi kez de ajanıdır. Birçok durumda, kadınların kendilerini erkek egemen dizgenin isterlerine uyarlayıp bu uyarlamayı kendi doğalarıymış gibi algılamaları, bir başka deyişle cinsiyetçi ideolojiyi içselleştirmeleri olanaklıdır (Horney, 1986: 59). Bourdieu (s.33-42) bu tür bir süreci "simgesel şiddet" kavramı çerçevesinde açıklar. Buna göre, dizgesel olarak "en iyi kısmı erkeklere veren" emeğin cinsel bölünüşü ve simgesel uzantılarının (yeniden)ürettiği iktidar ilişkileri kadınların "bilişsel şemaları"nı da oluşturur. "Toplumsal yapıların bedenlere yerleşmesi" olarak nitelediği (s.40) bu düzeneği Bourdieu, kadınların kendilerini algılayışlarını yine kendi devingenlik alanlarını sınırlayacak yönde ciddi bir biçimde etkilediği ve çoğu zaman iktidar / baskı uygulayanı ödüllendirdiği için "simgesel şiddet" olarak niteler. Kadınların, belirgin bir yasak olmadığı durumlarda bile kamusal mekanlardan sakınmaları biçiminde kendini gösteren açık alan korkusunu (agorafobi) buna çarpıcı bir örnek olarak verir (s.39)[10].

Buraya değin toplumsal cinsiyet ilişkileri kavramından ne anlaşıldığı ve bu ilişkiler dizgesinin cinslerden birini ikincil, diğerini birincil konuma yerleştiren karşıtlıklar kanalıyla biçimlenip yeniden(üretilmesi) düzenekleri açıklığa kavuşturulmaya çalışıldı. İzleyen bölümdeyse kent ele alan başlıca yaklaşımlar gözden geçirilip toplumsal cinsiyet ilişkilerinin temel sorunsal olduğu bir bakış açısından bu yaklaşımların sunduğu kavramsal araçların sınırları tanımlanmaktadır. Mekansallıkla toplumsallık, coğrafyayla politika ve ideoloji, yapıyla eylem arasındaki kopukluğu, farklı bakış açılarından da olsa, gidermeye çalışanların (Castells: 1977; Gottdiener, 2001[11]; Harvey, 1988; Keskinok, 1998; Lefebvre, 1997; Werlen, 1988) ötesinde, Deutsch dışında tamamı planlama ve coğrafya disiplinlerinden gelen az sayıda feminist kuramcının (Deutsch, 2001; Greed, 1994; Mackenzie, 1989, 2002; McDowell, 1989, 1993a,b; Rose, 1993) getirdiği eleştiriler, bu tanımlamaya temel oluşturur. Böylece, kentsel mekanın toplumsal bir içerik-

[10] Koşut bir kavrayışla Seidenberg ve DeCrow (1989: 13) açık alan korkusunu "kadınlara verilen tarihsel gözdağı ile yapılan baskının paradigması" olarak nitelerler. Agorafobik insanların tamamına yakınının kadınlar, bunların büyük çoğunluğunun da evli kadınlar olduğu bilinmektedir (s. 44). Ayrıca bkz. Vidler, 1993:35.

[11] Gottdiener'in belirtilen makalesi ilk olarak 1984'te *Cities in Transformation*'da (ed. M. Peter Smith) yayınlanmıştır

le nasıl kavranabileceğinin ötesinde, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin anlaşılmasında kullanışlı bir toplumsal-mekansal çerçeve araştırılacaktır.

III) BAŞLICA KENTSEL YAKLAŞIMLARDA CİNSİYET KÖRLÜĞÜ

Tarımsal üretimden ileri bir üretim düzeyine geçişe işaret eden kentleşmenin, bütün ürün yönetim ve denetim işlevlerinin kentlerde toplandığı, nüfus büyüklüğü, yoğunluğu ve heterojenliği, örgütleşme, işbölümü, uzmanlaşma ve ikincil ilişkilerde artışı birlikteliğinde getiren bir süreç olduğu genellikle kabul edilir (Keleş, 2002: 22). Tönnies'den Spengler'e uzanan Alman Toplumbilim Okulu'yla bu okulun fazlasıyla etkisinde kalmış olan Chicago Okulu'nun, kentsel toplumun kuramsal modelini kırsal topluma karşıt olarak ve ikincisinin birincisine dönüşümünün çözümlenmesi yoluyla oluşturma girişimlerine kentleşme sürecinin bu özellikleri temel oluşturur (Hatt & Reiss, 1957[12]; Burgess & Bogue, 1964). Kentlerin mekansal düzenlenme biçiminin toplumsal ilişkilerle kentsel kültüre etkisini araştırmaya yönelen Chicago Okulu'nun işlevselci yaklaşımı, kentin, "her biri kentsel yaşam ve ekonominin bütünü içinde özel bir işleve sahip olan doğal alanlardan oluştuğu ve yine her bir alanın kendine özgü kurumlar, gruplar ve kişilikleri barındırdığı" varsayımına yaslanıyordu. Öyle ki, bu çalışmalarla, örneğin, çocuk suçlarına en çok hangi özelliğe sahip kent bölgelerinde rastlandığı yönünde bir toplumbilimsel çıkarıma varılabiliyordu (Burgess & Bogue, 1964: 7). Modern anlamda ilk kentbilim okuluna ev sahipliği yapan Chicago Üniversitesi'nde yürütülen ve "insan çevrebilimi" olarak da anılan çalışmaların, 20. yüzyılın başlarından yakın dönemlere değin kent çalışmaları üzerinde önemli etkileri olmuştur (Duru & Alkan: 11-12). Firma ya da hanehalkı düzeyinde en çok yarar, kar, en az maloluş vb. amaçlara işaret eden ussal yerleşim yeğlemelerini açıklamaya çalışan kent ekonomistleri de bu çerçevede ele alınabilir.

- Erkek deneyimlerine yaslanan "açıklayıcı" karşıtlıklar

İnsan çevrebilimcilerine getirilen temel eleştiri, kentsel toplumu "me-

[12] Hatt & Reiss derlemesindeki dört makalenin (Hatt & Reiss, Sjoberg , Harris & Ullman ve Wirth) Türkçe çevirisi için bkz. Duru & Alkan, 2002: 27-206.

kansal kategoriler"le çözümleme girişimine yönelir. Bu okulun yaklaşımının "mekan fetişizmi" ya da "mekansal belirlenimcilik" olarak nitelenmesinin nedeni de budur. Kentsel mekan, bölünme ve farklılaşmalarıyla, olabildiğince soyut, yansız, politik süreçler ve insan pratiğinden bağımsız bir çalışma nesnesi olarak ele alınır (Martindale: 29; Keskinok: 13-5; Werlen: vii-viii,137). Mekanın toplumsal ilişkiler ve iktidardan bağımsız ele alındığı, kentsel toprak kullanımındaki ayrışmaların doğalmışçasına ele alınıp yansızlaştırıldığı bu geleneksel yaklaşımın cinsler arası ilişkiler ve her bir cinsin mekanla farklılaşan ilişkisi bağlamında söyleyecek pek bir sözü yok gibi görünse de gerçekte "söylenmeyenler" oldukça aydınlatıcıdır. Ne Tönnies'in kamusal-kentsel yaşam (cemiyet) ile köy topluluğuna (cemaat) karşılık gelen *Gemeinschaft / Gesellschaft* ayrımı ne de Wirth ya da Sjoberg'in endüstri öncesi kent / endüstri kenti ayrımı kadınları konumlandırmak için yeterince bir şey ifade eder (Greed, 1994: 38).

Tönnies söz konusu ayrımı, "benzer ya da aynı işlerin görülmesi / rollerin farklılaşması ve işbölümü, bağlılığın (aidiyetin) tek ya da sınırlı olması / bağlılıkların çoğalması, birincil ilişkilerin baskınlığı / ikincil ilişkilerin ağırlık kazanması" gibi karşıtlıklar üzerinden, birincileri kentsel topluma, ikincileri köy topluluğuna atfederek kurar (aktaran, Castells: 75). Kentleşme süreciyle işbölümünün artarak işlerin çeşitlenmesi, bağlılıkların çoğalması, ikincil ilişkilerin ağırlık kazanması gibi değişimler daha çok erkeklerin yaşam biçimlerinden türetilmiş özelliklerdir. Örneğin, Tönnies'in koyduğu, "rollerin farklılaşması ve işlerin çeşitlenmesi" ölçütüne kadınların deneyimi açısından bakıldığında şöyle bir tabloyla karşılaşılır: İnsan uğraşları piramidinin en alt tabakasında görülen (Mainardi, 1970: 506) temizlik, mutfak işleri, çocuk, hasta ve yaşlı bakımı gibi büyük ölçüde hane içinde gerçekleşen etkinliklerin yalıtılmış bir biçimde kadınlara özgülenmesi, bir başka deyişle "bir meslek olarak ev kadınlığı"nın inşası, 19. yüzyıl boyunca - 20. yüzyıl başlarındadır (Davidoff, 2002: 166, 182-3). *Ev ekonomisi disiplini*nin kız çocukları için ayrı bir müfredat programı olarak okullara girişi, *ev idaresi*ne ilişkin kitapçıkların, dergilerin ve yazıların bollaşması bu inşa sürecine koşuttur. Bu zamana değin kadınların dışarıda ücretli çalışması bir gereksinim ya da erkek için saygınlık sorunuyken, bundan böyle ev kadınlığının reddedilmesi sorununa dönüşmüştür (Connell: 297).

Bu tarihsel dönemin, bugünün ileri endüstriyel ülkelerinin kentleşme süreciyle koşutluk taşıması elbette rastlantısal değildir. Ne de Türkiye'de 1950'li yıllardan bu yana ev kadını kategorisinin giderek şişkinleşmesi, bunun yanında kadınların "işgücüne katılımları"nın sürekli düşüş göstermesi rastlantısaldır. 1940'lı yılların sonlarından itibaren varlığını şiddetlendiren iç göç, tarım kesiminde ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların, özellikle büyük-kentlere geldiklerinde işgücü piyasalarının dışında kalıp "ev kadını" olmalarını birlikteliğinde getirmiştir (Kalaycıoğlu & Rittersberger, 2001: 31). İlgili yazında bu süreç "ev kadınılaşma" olarak nitelenir (Ecevit, 2000: 130, 153-4; İlkkaracan, 1998: 285, 90). Nitekim, 1955'te kadınların %95'i tarım kesiminde ve ancak %5'i tarım dışı kesimlerde çalışmaktayken, bu oranlar 2001 yılında sırasıyla %72 ve %28 biçiminde değişmiştir. Buna koşut olarak, 1950'den önce %80'in üzerinde olan "kadının işgücüne katılım oranı", 2001'de %28'e düşmüştür. Bu oran kentlerde %17, kırdaysa %40'tır[13]. "Aradaki farkın nereye gittiği" sorusu, yanıtını kentsel işgücü istatistiklerinde görünmeyen "ev kadınlığı" kategorisinde bulur. Dolayısıyla, Tönnies'ın karşıtlıkları izlenerek, kentsel yaşamın kadınlar için "rollerin farklılaşması ve işlerin çeşitlenmesi"nden çok "benzer ya da aynı işlerin görülmesi"yle sonuçlandığını söylemek daha gerçekçi görünür. Aynı iddiayı "birincil ilişkiler / ikincil ilişkiler" ya da "bağlılıkların tekliği ya da sınırlılığı / çokluğu" ayrımları için de getirmek olanaklıdır.

Sjoberg'in "sanayi kenti / sanayi öncesi kent" ayrımı, Tönnies'e benzer bir biçimde bir dizi karşıtlık üzerine kurulur ve kadınların bu karşıtlıkların hangi yanına ait olduğu yine belirsizdir. Bununla birlikte, Sjoberg (2002: 47)[14], sanayi öncesi kent ve sanayi kentinde kadınların farklılaşan konumuna özel bir açıklama getirir: Kadınlar ilkinde ağırlıklı olarak babalarına ya da kocalarına göre ikinci planda yer alıp evin dışında çok az işlevler yüklenirken, ikincisinde "sanayileşme, evin dışında iş bulmaları için istek ve olanaklar yaratarak, kentsel alanın bütününde olduğu gibi kadının konumunda da önemli değişikliklere neden olmuştur." Sjoberg'in saptaması doğrudur, ama bu değişikliklerin, "sanayi öncesi kent"teki konumdan ne ölçüde nitel bir kopuşa işaret et-

[13] www. die.gov.tr/tkba, 12.03.2003.

[14] Sjoberg'in söz konusu makalesinin orijinali 1957 yılında *Cities and Society*'de (der. Hatt & Reiss) yayınlanmıştır.

tiği son derece tartışmalıdır. Sjoberg, özel alandaki ilişkileri tümüyle gözardı etmesi dolayısıyla geleneksel modernist yaklaşımın körlüğüne düşer. Oysa, kadınların ev içindeki konum ve etkinlikleri hesaba katılmaksızın ne işgücü piyasasındaki ne de mekansal-toplumsal örgütlenmedeki konumlarını anlamak olanaklıdır (McDowell, 1989: 148). Kadınların ücretli çalışma yaşamının kıyısındaki konumu, bu yaşama girişleriyle birlikte toprak kullanımı keskin karşıtlıklarla düzenlenmiş bir kentte ev içiyle dışı arasında yaşadıkları güçlükler, kadınların çoğunluğu için gelir getirici olsun-olmasın çalışma mekanının hala ve ağırlıklı olarak "içerisi" olması vb., özel olarak Sjoberg'in genel olarak da geleneksel kentsel düşüncenin gözardı ettiği konulardır.

Geleneksel kentsel düşüncenin etkisindeki neo-klasik ekonomistlerin modellerinde de kadının yeri yoktur. Bu modellerde çözümleme birimi ya hanehalkı ya da bireydir. Bu birey cinsiyetsiz görünmekle birlikte, gerçekte kent merkezindeki çalışma etkinliğiyle oturma alanı ya da yörekentteki evinde dinlenme etkinliğini, olanaklı olan en az maloluşla birleştirmeyi hedefleyen erkek çalışandır. Söz konusu modeller farklı öncelikleri ve konumları olan kadınlarla çocuklar için herhangi bir düşünce geliştirmiş değillerdir (McDowell, 1989: 143-4).

- Mekânın cinsiyetsiz toplumsallığı

Mekânsal örgütlenmeyi toplumsal bakışımsızlıkların çelişkilerinden koparan geleneksel yaklaşıma en keskin eleştiriler, feministlerden önce marksist kentbilimcilerden gelmiştir. Marksist yaklaşımlar kentsel mekanın (yeniden)üretim süreçlerini yansızlıktan kurtararak, iktidar ve politikayla ilişkisini kurmuştur. Lefebvre (1997: 339-41)[15] mekan örgütlenmesinin nesnel, yansız, teknik, görgül, bilimsel, masum ve apolitik olduğu inancının yakın zamanlara değin kent planlamasında da egemen kuramı oluşturduğunu, dahası bu özellikleriyle "bir ideoloji" niteliği taşıdığını belirtir. Bu yaklaşımın karşısında durarak, mekanın açıkça "toplumsal bir ürün" olduğunu, dolayısıyla "ideoloji ya da politikadan ayrıştırılabilen bilimsel bir nesne" olamayacağını belirtir. Lefebvre'e göre (aktaran, Gottdiener: 255) kent planlaması kentin en kötü düşmanıdır, çünkü, "kapitalizmin ve devletin, parçalara ayrılmış

[15] Lefebvre'in belirtilen makalesi ilk olarak 1976 yılında, *Antipode* 8, No.2'de yayınlanmıştır.

kenti istediği yere çekip çevirirken ve denetlenmiş mekanı üretirkenki en stratejik aracı"dır. Burada açıkça kendini gösteren araçsalcılık, anlaşılacağı gibi, kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretiminde temellenir:

> "Kent yalnızca yapılı bir çevreden oluşmayıp gerçekte kapitalist gelişmenin öznesidir de. Bu mekanda kapitalizmin bütün ilişkileri yeniden üretilmekte ve kentsel mekanın düzenlenmesi yoluyla kapitalizm ayakta kalabilmekte, yani gelişebilmektedir." (Gottdiener: 254)

Mekanın ideolojik ve politik süreçlerden ayrıştırılamayan "toplumsal bir ürün" olduğu önermesi cinsiyetçi süreçlerin kentsel toplumsal-mekan bağlamıyla çözümlenmesinde ufuk açıcı olabilecekken, Lefebvre'in [ataerkil niteliği gözardı edilen] kapitalist üretim ilişkilerine ve bu bağlamda sınıfsal çelişkilere odaklanması bu olanağı ortadan kaldırır. Çünkü sınıf kavramının kendisi başlı başlına toplumsal cinsiyet kodlamalarıyla yüklü bir kavramdır (Knopp: 652-8). Kentsel yaşamın sınıf çözümlemesi üzerinden kavranması; kadınların ev içi çalışmalarının değişim değerine dayalı olmaması nedeniyle ekonomik çözümlemeye dışı bırakılması, kadınların tâbiyetinin sınıf çelişkisinin ikincil ve türetilmiş sonucu olduğu savunusu, kapitalizmin yıkıldığı yerlerde kadınların ezilmesinin tümüyle ideolojik / tortul olduğu savı gibi bir dizi açıklayamazlığı birlikteliğinde getirir.

Bu tür bir açıklayamama hali, kenti sınıflardan birinin egemenliğine yaslanan sınıflı toplumların ürünü olarak ele alan Castells'in (1977: 14) yaklaşımı için de geçerlidir. O'na göre kent, ya ideolojik ya politik-yasal ya da ekonomik düzeyde tanımlanan bir birimdir ve ileri kapitalizmde başat olan ekonomik süreçlerdir (s.235). "İleri kapitalist toplumlarda mekanı yapılandıran süreç, emeğin basit ve genişletilmiş yeniden üretimine ilişkindir" (s. 237) önermesi etrafında kuramını yapılandırır. Bununla birlikte, emeğin toplumsal yeniden üretimini desteklemek üzere devletin sağladığı konut, ulaşım ve sağlık gibi hizmetleri içine alıp ev içi emekle sağlanan mal ve hizmetleri gözardı eden "toplu(msal) tüketim" kavramı da kadınları dışarıda bırakır (Wedel, 2001: 32-3). Bu çerçevede Castells'in 1970'li yılların ortalarında, emeğin yeniden üretimi bağlamında yaptığı vurgu oldukça çarpıcıdır:

> "Kadınların ikincil bağımlı rolü konut, ulaşım ve kamu hizmetlerinin 'sürdürülebilmesi' için yapılan yatırımı en aza indirmeye olanak sağlamaktadır. Sonuçta sistem hala 'işliyorsa', bu, kadınların parasız ulaşımı

garantilemesi (insan ve mal hareketi), evlerini tamir etmesi, kantin olmadığında yemek hazırlaması, etrafta alışveriş için dolaşmaya daha fazla zaman ayırması, bakımevi olmadığında diğerlerinin çocuklarına bakması ve sosyal bir boşluk olduğunda veya kültürel yaratıcılığın yokluğunda üreticilere 'parasız eğlence' sağlaması nedeniyle olmaktadır. Eğer 'hiçbir şey yapmayan' kadınlar 'yalnızca bunu' durdursalar, bildiğimiz biçimiyle tüm kent yapısı işlevlerini sürdürmekten aciz kalacaktır. Günümüzün kenti 'kadın tüketicilerin' 'erkek üreticilere' bağımlılığına dayanmaktadır. Feminist hareketin altüst edici yapısının nedeni daha fazla bakımevi talebi değildir; bundan sonra herhangi bir şeye bakmayı reddetmelerinden kaynaklanır!" (1997: 221)

McDowell (1993a: 166) bu alıntıyı, yalnızca içerdiği "parasız eğlence" nosyonu dolayısıyla değil, daha önemlisi, Castells'in kentsel çalışmaları öteki disipliner uzmanlık alanlarından ayırd etmek üzere özgün bir "kentsel bilimsel nesne" tanımlama çabası dolayısıyla da ilginç bulur. Bireysel edimcilerin yaşamlarının yapıların çözümlemesi içinde genellikle yitip gittiği "Althusseryen kentsel çalışmalar dönemi"nde Castells, özgün çalışma alanı olarak, emeğin yeniden üretiminde kentsel mal ve hizmetlerin devlet/yerel yönetimlerce sağlanması ve/ya da toplumsallaşmasını tanımlamıştır (1977: 437-71; 1997: 27-55). McDowell'a göre, bu tür bir tanımlama özel alanda harcanan kadın emeğini gözardı ettiği gibi, 1970'li yılların sonlarından bu yana sağ kanat hükümetlerin ciddi kısıntılarına konu olan toplumsal harcamaların yanlış yorumlanmasına da yol açmıştır.

Castells, 1990'larda kentbilimciler için etkili çalışmalardan biri durumuna gelen *The Informational City* (Enformasyonel Kent - 1992: 2) adlı yapıtında, kapitalizmin yeniden yapılanması çerçevesinde yeni enformasyon teknolojileriyle kentsel ve bölgesel süreçler arasındaki ilişkiyi çözümlemeye girişirken de 1970'li yıllarda yaptığı gibi, toplumsal üretim-yeniden üretim çerçevesinde kadın emeğinin önemini gözardı eder. Salt kamusal üretim ve yönetim süreçlerinin mekansal boyutuna odaklanıp kentsel toplumsal yaşam ile oturma alanlarını dışarıda bırakmasını, birincisinin "ideoloji tarafından yanlı kılınmış" olmasına, ikincisinin de "hakkında güvenilebilir pek az görgül araştırma bulunması"na bağlar. "Özel alandaki değişimleri sorgulayabilmek için öncelikle yeni kentsel ve bölgesel dizgenin temel parametrelerini anlamak gereklidir" (Castells, 1992: 5). McDowell (1993a: 173), bu kitabı okuduktan sonra -Castells'in 70'li yıllardaki çalışmalarıyla *Informati-*

onal City arasında geçen- "on yıllık bir feminist kuramsallaştırma gerçekten bu denli görünmez miydi ki temel bir kent kuramcısı muhtemelen -eril- işyeri dışındaki herşey olarak anlaşılan toplumsal yaşamı hem 'ideolojik' hem de 'özel' olarak değerlendirmeyi sürdürebilmektedir" sorusunu yöneltir[16]. Oysa, devletin toplumsal harcamalardaki kısıntılarıyla birlikte kentsel işlevlerin sürdürülmesinde kadınların karşılığı ödenmeyen emeği Castells'in öngördüğünden daha da önemli duruma geldiği gibi, yeni kentsel ve bölgesel dizgeye eklemlenen "özel alandaki üretici etkinlikler" de kayda değer boyutlara ulaşmıştır. Ne var ki, yukarıdaki alıntı, Castells'in 1970'lerdeki genel kuramsallaştırma çabasıyla bütünleşmeyip kıyıda durduğu gibi, 1990'larda da örneğin New York'ta büyüyen enformel ekonomi alanına koşut olarak emeğin yeniden yapılanması sürecini değerlendirirken (1992: 213-4) esnek, yarı-zamanlı, düşük ücretli, güvencesiz nitelikler taşıyan "sınırdaki" işlerin çözümlemesini, etnik boyutlarına değinerek, ama cinsiyetsiz bir düzlemde yapmak durumunda kalır. Kadın emeğinin -özellikle göçmen kadınların- "enformel ve yarı-formel hizmet alanları"nda yoğunlaştığını belirtse de (s.24, 166, 182-3, 206) bu saptama, rastlantısalmışçasına ele alınır.

Marksist bakış açısından kentsel mekanı ele alan bir diğer kuramcı Harvey'dir. Yayınlandığında (1973) pozitivizmin etkisi altındaki coğrafya disiplininin gelişiminde bir devrim olarak kabul edilen *Social Justice and the City* (Toplumsal Adalet ve Kent-1988) adlı yapıtında sermaye birikim süreçleriyle üretim ilişkilerinin kent ve kentleşmeye etkilerini çözümler. Söz konusu çalışmanın dört ana izleği vardır (Katznelson, 1988): (i) "Kuramın doğası": Yöntembilimle felsefe arasındaki yapay gördüğü ayrımı ortadan kaldırmaya çalışır. (ii) "Mekanın Doğası": Bildik "mekan nedir" sorusunun yerine, "farklı insan pratikleri farklı mekan kavramlarını nasıl yaratır" sorusunu koyar. (iii) "Toplumsal adaletin doğası": Toplumsal adaleti ahlakın bir konusu olmaktan çıkarıp bir bütün olarak toplumsal süreçlerle bağlantılı bir ol-

[16] Benzeri bir eleştiriyi, Rose (1993b:531) Livingstone (1992) ve Unwin'e (1992) getirir. Rose'un deyişiyle Livingstone'un çalışması "toplumsal cinsiyet sorunları üzerine on yılı aşkın bir birikimin büyük adamlarca nasıl tümüyle gözardı edildiği"nin bir örneğiyken, Unwin, "coğrafya disiplininin içinde bir paragrafı feminist çalışmaya adayarak, varsıl çeşitliliğin küçük bir örneği"ni verir. Rose, bu yaklaşımları, "dışlama ve asimilasyon taktikleri" olarak değerlendirir.

gu olarak tanımlama eğilimini egemen kılar. (iv) "Kentbilimin doğası": Kent çalışmalarını kendi içinde bir disiplin olarak değil, topluma yönelik bütünsel bir bakış açısı sağlayan bir disiplin olarak değerlendirmeye çalışır. Ne var ki, farklı insan pratiklerinin farklı mekan kavramlarını nasıl yarattığı sorusunu kendine yöneltmesi ya da kentbilimi "topluma yönelik bütünsel bir bakış açısı sağlayan bir disiplin" olarak değerlendirme girişimi, yine Castells'dekine benzer nedenlerle toplumsal cinsiyet ilişkilerini dışarıda bırakır. Harvey, mekansal olarak farklılaşan kaynaklara eşitsiz erişimin toplumsal eşitsizlikleri güçlendirdiğini öne sürer; ama vurgusu –yine- cinsiyetsiz bir sınıf kavramı üzerinedir.

- "Ekleme" sorununun ötesinde...

Sınıf çözümlemesi ve/ ya da politikasını "genişletmeye" yönelik kuramsal girişimlere karşı belirtilen yapıtında duyarsız kalan Harvey, 1989'da yayınladığı bir diğer önemli çalışması olan *The Condition of Postmodernism* (Postmodernliğin Durumu - 1997)'deyse aynı girişimleri ancak postmodern akımın içine yerleştirerek olumlar:

> "Modernizmin (özellikle daha geç aşamada ortaya çıkan versiyonlarının) üst-dilleri, üst-teorileri, üst-anlatıları gerçekten de önemli farklılıkların üzerini örtme eğilimi göstermekteydi ve önemli ayrım ve ayrıntılara dikkat göstermiyordu. Postmodernizm 'ötekiliğin, öznellikte farklılıktan, cinsiyetten ve cinsellikten, ırk ve sınıftan ... kaynaklanan sayısız biçimini' teslim etmek bakımından özellikle önemli olmuştur." (s..134)

Ne var ki yalnızca iki sayfa sonra Harvey, bu "teslimiyet"in "fazla ileri gittiği"ni belirtir ve yeniden üst-kuramın gerekliliğine döner (s.137-8). Bu doğrultuda, çalışmasının sonlarına doğru bu kez "tarihsel materyalizmin krizi" çerçevesinde, "ekonomi politikte, devlet işlevlerinin doğasında, kültürel pratiklerde, zaman-mekan boyutunda toplumsal ilişkilerin değerlendirilmesi bakımından önemli değişiklikler"in en önemli dördü arasında konuyu ele alır:

> "Farklılığın ve ötekiliğin, sınıf ya da üretici güçler türünden daha temel Marksist kategorilerin üzerine eklenecek bir şey olarak değil, toplumsal değişim diyalektiğini kavramaya yönelik her çabada daha işin başından itibaren hep dikkate alınacak bir şey olarak ele alınması [gerekir]. Toplumsal organizasyonun ırk, cinsiyet, din gibi veçhelerinin, (para ve sermayenin dolaşımını vurgulayan) tarihsel materyalist çalışmaların ve (özgür-

leşme mücadelesinin birliğini vurgulayan) sınıf politikasının bütünsel çerçevesi içine yerleştirilmesinin öneminden ne kadar söz edilse yeridir." (1997: 388) (vurgu bana ait)

Deutsch (1991: 19) bu değerlendirmeyi, "toplumsal savaşım ve kuramların özerkliklerinin yadsınıp politik ekonominin ayrıcalıklı dünyasında kurallandırılarak, hiyerarşik olarak farklılaştırılmış bir birimin parçası haline getirilmesi, 'toplumsal örgütlenmenin çeşitli yönleri'nin önemsizleştirilerek entegre edilmesi" olarak görür. Deutsch'un bu saptamasının yerindeliği, Harvey'in *Postmodernliğin Durumu*'ndan dört yıl sonra yayınlanan bir makalesinde (2001)[17] bir kez daha kanıtlanır. Hamlet'te (Kuzey Carolina) işyeri güvenliğinin son derece düşük olduğu bir fabrikada çıkan yangında ölen 25 insandan 18'inin kadın olmasını, kabaca, "sömüren sınıfların politikası"na bağlar, fakat bu politikanın içinde toplumsal cinsiyetin hangi eklemlenme düzenekleriyle anlam kazandığını çözümlemek yerine, yine ekonomi-politik indirgemeciliğine başvurur:

"Bu örnekte ırk ve toplumsal cinsiyetin ortak paydası bariz bir şekilde sınıftır ve geleneksel bir sınıf politikasının beyaz erkeklerin olduğu kadar kadınların ve azınlıkların da çıkarlarını koruyabildiğini görmek nerdeyse imkansızdır. Sonuçta, bu, ırk ve toplumsal cinsiyetten bağımsız olarak sömürülen nüfusun korunmasında hangi tür politikanın, hangi sosyal adalet ve etik tanımının yeterli olduğu gibi çok önemli soruları da beraberinde getirir." (Harvey, 2001: 177) (vurgu bana ait)

O'na göre, varolan toplumsal adalet ve etik tanımını sınıf politikasının ötesine genişletmek isteyenler, "özel konular"a (toplumsal, cinsiyet, ırk, etnisite, çevre, çok kültürlülük, cemaat, vb.) yoğunlaşan "sözüm ona yeni toplumsal hareketler ve benzerleri"dir (s.180) Harvey'in feminizmi büyük ölçüde postmodern akımlar çerçevesinde değerlendirdiği açıktır. Nitekim çalışmasında göndermede bulunmayı yeğlediği yalnızca iki feminist yazardan biri -feministlerce de çokça eleştirilen- Gilligan'dır (1982) (1997: 64.). Oysa, yine Deutsch'un vurguladığı gibi:

"Feminizmin kentsel çalışmalara taşıdığı sorun, Harvey'in öngördüğü gi-

[17] Belirtilen makalenin orijinali 1993'te *Place and Politics of Identity*'de (der. M. Keith & S. Pile) yayınlanmıştır.

> bi, gözden kaçan bir şeyin -feminist çözümleme ya da toplumsal cinsiyet ilişkileri başlığının- toplum kuramına nasıl ekleneceği sorunu değildir. Günümüzde feministlerce sorgulanan sorunlar -temsil ilişkileri ve farklılık- orada halihazırda durur. ... 'Ben de - izm'in bir örneği olmaktan çok ötede feminizmin kentsel çalışmalar için önemi, alanın kendi politika ve sorunlarını gözden geçirmesi isteminde bulunmasıdır" (s.8) (vurgu yazara ait)

İzleyen bölümlerde görüleceği gibi, kenti ve kentsel süreçleri toplumsal cinsiyet ilişkilerini bütünleştirecek biçimde yeniden gözden geçirenler, tam da Deutsch'un işaret ettiği ana politika ve sorunları aşmaya çalışırlar. Bu girişimde, özel-kamusal, ev-ev dışı, üretim-tüketim, üretim-yeniden üretim, oturma alanları-çalışma alanları gibi bir dizi karşıtlığın deşifre edilip kırılması çabası merkezdedir. Zira, özel alan-kamusal alan ayrımının kökenlerine, niteliğine ve geçerliliğine ilişkin tartışmaların, toplumsal cinsiyet ile mekanın birlikte kuramsallaştırılmasında temel bir moment olduğu kabul edilir (B.Cooper: 196). Buradaki "alan", salt bir eğretileme ya da soyutlamadan daha fazla bir şeye işaret eder ve kentsel mekanda[18] karşılıklarını bulduğu gibi kentsel toplumsal-ekonomik yaşamın anlaşılmasında, kentteki iktidar ilişkileriyle yerel politikayı yapılandıran unsurlarda da etkilidir (Alkan, 2000: 73) Böyle bir sav; kuşkusuz, hem toplumsal-ekonomik, politik hem de fiziksel nitelikte kentsel yapılarla süreçlerin cinsiyetçi kodlamalarla iç içe olduğu önermesini de içerir. Ne var ki, yukarıda da görüldüğü üzere, merkezi önemdeki bu ikilik (özel-kamusal) veri alınarak yapılan çözümlemeler, kentsel kamusallığın ne ölçüde kadınların etkinlikleri ve özel alandaki ilişkilere yaslanarak yapılandırıldığını gözlerden uzak tutmanın yanı sıra, özel alanın kamusal alandaki ilişki ve eylemlerle ne ölçüde dönüştürülebileceğini de sorgulamaz (Staeheli & Clarke, 1995: 7).

IV) CİNSİYETE DAYALI TOPLUMSAL-MEKANSAL İŞBÖLÜMÜ

Kadın emeğinin kapitalist toplumda nasıl bir yer tuttuğu, toplumsal cinsiyetin, emeğin örgütlenmesi çerçevesinde kentsel mekanın düzen-

[18] "Mekan" buraya değin özetlenen yaklaşım ve eleştirilerden anlaşılacağı üzere, salt fiziksel ya da yapılı (inşa edilmiş) boyutuyla değil, aynı zamanda toplumsal, ekonomik, yönetsel, kültürel ve dahası psikolojik boyutlarıyla anlaşılmaktadır.

lenmesiyle ne tür bir ilişkisi olduğu üzerine tartışmaların, eninde sonunda *cinsiyete dayalı toplumsal işbölümü* sorununda düğümlendiği görülür. Birçok yazar, özellikle maddeci çözümlemeye bağlı kalanlar, cinsiyetçi işbölümünü cinsiyetin toplumsal olarak yapılandırılmasının da merkezine yerleştirir. Bunun nedeni, sözkonusu işbölümünün, basitçe belirli iş tiplerinin farklı toplumsal cinsiyet kategorilerine bölüştürülmesinden ibaret olmayışıdır; bu, "erkekleri üst, kadınları tâbi konuma yerleştiren bir bölünmedir" (Hartmann, 1992: 133-4). Dolayısıyla, farklı toplumsal işlerin hangi cinsiyetçe nasıl üstlenildiğinin yanı sıra, üstlenilen işlerin tasarımı ve örgütlenmesi, çalışmanın ürünlerinin (mal, hizmetler ve gelir) dağılımı da incelenmelidir.

Öte yandan, toplumsal işbölümü bağlamında sorun ve çalışma alanı kamusal etkinliklerle sınırlandırıldığında, örneğin endüstriyel üretim dizgesinin kuruluşuna koşut olarak gündelik yaşamın nasıl yeniden örgütlendiği, göç ve endüstrileşmeye dayalı kentleşmenin bir sonucu olarak hanehalkı / ev yaşamının nasıl yeniden yapılandığı gibi sorular gündeme gelmez. Birçok toplumda 1970'lerin ortalarından bu yana süren hızlı endüstriyel ve kentsel yeniden yapılanma süreciyle birlikte ortaya çıkan değişiklikler, bu soruları bir kez daha önemli kılmıştır; çünkü söz konusu değişiklikler, hane yaşamını -dolayısıyla kadınların yaşamlarını da- önemli ölçüde etkilemiştir. "Ekonomi/üretim dışı özel alan - ekonomik/üretime dayalı kamusal alan" ayrımının sorgulanması ise tam da bu gibi sorulara eğilerek, ekonomik yapıyla kentlerde değişim içindeki mekansal ayrışmanın birbirinden bağımsız olarak açıklanamayacağı gibi, toplumsal cinsiyet ilişkileri dikkate alınmaksızın da kavranamayacağını açığa çıkarır.

Kadınların, özellikle yoğun olarak ücretli çalışma yaşamına katılmaya başladıktan sonra, "erkek yapımı çevre"yle ilişkili olarak karşılaştıkları güçlükleri araştıran çalışmalar, mekanla davranışsal özellikler arasında kimi bağıntısal bulgulara erişmiştir (Beall, 1996: 19-20): Kayıtdışı ekonomide çalışan çok sayıda kadın vardır ve bunlar genellikle ağır yüklerle kent içi yolculuk yapar. Çocuğun kreşe bırakılması, kreşten alınması, alışveriş yapılması, vb. işler için yol üzerinde daha çok durdukları için daha kısa mesafeli yolculuklar yaparlar. Ortalama olarak daha düşük gelire sahip olduklarından daha az devingenlik için-

dedirler. Özel otomobil sahipliğiyle kullanımı oranları çok düşük olduğu için toplu taşım araçlarını daha çok kullanıp yakın ve orta uzaklıklara yürürler. Çocukların eğitim ve sağlık işleri, hasta ya da yaşlı yakınların bakımıyla ilgilenen, dolayısıyla kliniklere, hastanelere ve çocuğun okuluna sıkça gitmesi gereken çoğunlukla kadındır. Öte yandan, bu ve benzeri ulaşım öncelikleriyle ulaşımın düzenlenmesi çoğunlukla uyuşmaz. Bunun dışında, toplu taşım araçlarındaki aşırı kalabalık, saatlerindeki düzensizlik, kimi zaman tehlikeye açık olmaları, duraklar arası uzaklığın çokluğu kadınların ulaşımını güçleştirdiği gibi onların üretkenliğini düşürür ve dahası güvenliklerini tehdit eder. Öte yandan, kent yollarının bütünüyle otomobillere göre düzenlendiği düşünüldüğünde, yaya olarak yolculuk yapmak her bakımdan güçleşir.

Mackenzie'nin (2002: 259) belirttiği gibi, ortaya çıkan bu gibi sonuçlar görgül olarak doğrudur, fakat kuramsal açıklama için yeterli değildir. Yapılan saptamalar gerçekte, 'asıl sorunun birer göstergesi'dir. Sorulması gereken temel sorular, kadınların yaşamlarının neden bu biçimde kısıtlandığı, bu mekansal düzenlemelerle kaynakların farklılaşan dağılımının kökeninde hangi toplumsal süreçlerin yattığıdır. Böylece feministler mekansal sorunların ötesine bakarak, toplumsal kökenlerini araştırmaya başlamış ve "bölünmüş kent"e ulaşmışlardır. Birçok feminist akademisyen, cinsiyetçi açıdan ayrışmış kamusal-özel karşıtlığının, modern kapitalist toplumların temelinde olup kent planlaması ve tasarım kararlarıyla güçlendirildiğini ortaya koymuştur (Bailey: 53; Greed: 106-55; Knopp: 658-66; Mackenzie, 1989: 46-57; McDowell, 1989: 142-7; Rose: 117-8, 127-31).

- Ev - işyeri

Bu çerçevede ev ile işyerinin mekansal olarak ayrışması temel bölünmedir. Kapitalizmin gelişmesi sonrasında olduğu kadar, gelişim süreci ve öncesinde de özel alanın kadın ve ev içi yaşamla özdeşleştirilmesi neredeyse evrensel niteliktedir. Bununla birlikte, endüstrinin gelişmesi, üretimin ve yeniden üretimin parçalanması, ailenin (hanenin) ekonomik üretim birimi olmaktan çıkması ve erkeğin hane dışındaki alanda roller üstlenmesi, "ekonominin kamusal dünyası" ile "hanenin

özel dünyası"nı daha önce hiç olmadığı kadar birbirinden ayırmıştır (Donovan: 19).[19] "Farklı cinsiyetlere özel mekansal bölünme" ile "kadınların mekanı" ev ve komşuluk birimiyle sınırlanmış; "annelik ve karılık" temelinde -üzeri örtülü olarak- tanımlanan kadınlar, erkeklerin kamusal çalışma alanlarından yalıtılıp özel denen alana yerleştirilmiştir (Greed: 46). Bu ayrışma, özellikle İngiltere ve ABD'de 19. yüzyıl ortalarından başlayarak, yörekentlerin hızla yaygınlaşmasıyla tipik modeline kavuşmuş, 20. yüzyılda özel otomobil sahipliğinin artışına koşut olarak da hızlanmıştır. F.L.Wright'ın -"geniş-dönüm (broad-acre)" olarak adlandırdığı- tekil aileye kaymış desantralizasyonu ve Howard'ın bahçekent ideali, yörekent modelinin en bilindik örnekleridir (Fishman: 113-4).

Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası yıllarda nüfus artışı büyük-kent merkezlerinin uzağındaki bu yerleşimlerde yoğunlaşmıştır. ABD'de, 1950-74 arasında gerçekleşen nüfus artışının %70'i yörekentlerdedir (Stanback & Knight:3). Aynı dönemde nüfus artışının yanı sıra işlendirmenin de yörekentlerde yoğunlaştığı görülür. Fakat, söz konusu yoğunlaşma, büyük-kentsel ekonominin ve sunum-istem koşulları açısından işgücü piyasasının yeniden yapılanmasına koşut olarak gerçekleşmiştir. Yörekentlerde yoğunlaşan imalat ve yapı endüstrisi sermaye-yoğun, yüksek nitelik gerektiren, yüksek ücretli işleri içerme eğiliminde olup kadınların işlendirilmesine uygun koşullar sunmamıştır (s.116). 1970'lerin ortalarında ABD'de bulunan 259 büyük-kentsel alandan 10'unu değerlendirmeye alan Stanback ve Knight (1976: 113-5) bunların 9'unda kadınların işgücüne katılımının kent merkezlerinde, yörekentlere oranla çok daha yüksek olduğunu saptamışlardır. Bunu kent merkezleriyle yörekentler arasındaki endüstriyel bileşim farklılığıyla açıklarlar. Kadınların düşük oranlarda işlendirildiği alanlar yörekentlerde, yüksek oranlarda işlendirildiği hizmet kesimiyse kent mer-

[19] Davidoff'a göre (2002: 159-60), yaygın endüstrileşme öncesinde bu ayrılma fiziksel bölünmeden çok hane ile ticarethanenin bütçelerinin ayrılmasına yaslanmıştır. 17. yüzyıl Hollandası'nın bir buluşu olan ayrıntılı ve çift kayıtlı muhasebe yönteminin benimsenmesiyle ticari etkinlikler aile yaşamından bağımsızlaşmış, bu da dizgesel sermaye birikimine olanak sağlamıştır. Davidoff, kapitalist sermaye birikiminde, bu tür bir ayrışmaya koşut olarak, kadınların emeklerinin ve üretken güçlerinin de çok önemli bir unsur olduğunu öne sürüp geleneksel ekonomi tarihinde tümüyle görmezden gelinmiş bir olgu olarak, kadınların kaynaklarının, özellikle vakıf gibi kurumsal yapılar kanalıyla işletmelerin geliştirilmesinde kullanılmasına dikkat çeker (s.232).

kezlerinde yoğunlaşmaktadır. Öte yandan yazarlar, salt formel üretim alanına odaklanıp örneğin büyük-kentsel ekonomideki dönüşümün işyerine yapılan ortalama yolculuk süresini artırması ya da yörekentlerle kent merkezleri arasında ve yörekentlerin kendi içinde kadınların işlendirilmesini kolaylaştıracak köprü niteliğindeki hizmetlerin yeterliliği sorunu üzerinde durmazlar.

Sonuç olarak, komşuluk birimi temelinde tasarımlanan yörekent, merkezi kentten ayrı bir "kadınlar ve çocuklar" bölgesidir. Bu mekanda kadınlar için ulaşılabilecek kaynaklar, büyük ölçüde, bugünün ve geleceğin ücretli çalışanlarının yeniden üretimiyle boş zaman etkinliklerini kolaylaştıracak biçimde düzenlenmiştir. "Kadınların mekanı", ancak "kadınların işi" olarak tanımlanan etkinliklerin gerçekleştirilmesi için gerekli toplumsal kaynakları sunmuştur (Mackenzie, 1989: 46-54; 2002: 260-1; Kayasü: 142-3). Howard'ın bahçekent idealini en çok benimseyip ABD'de savunan kimselerin başında gelen Mumford (1962: 177), kent merkezinin devingenliğinden, sanatsal, kültürel, eğitsel etkinliklerinden uzak, yalıtılmış bir bölge olduğunu saptasa da (1961: 493-4), yörekentlerin mutlu azınlık için çocuk doğurup bakma gereksinimlerini karşıladığını, bütün gün yörekent topluluğu içinde egemen olan kadınlar için bu tarzın "daha keyifli ve gerginlikten uzak bir tür arkaik matriarkaya" dönüştüğünü (s.492) öne sürerken, aslında söz konusu toplumsal kaynak dağılımının niteliğini doğrular.

- Yeniden üretim - üretim

Öte yandan, söz konusu toplumsal-mekansal kaynaklarla kadınların ne yaptığını (ve yapamadığını), geleneksel iktisat, iktisadi coğrafya ve kent planlaması da içinde olmak üzere kentin ekonomik boyutunu çözümleyen disiplinlerin "çalışma" kavramıyla açıklamak olanaklı değildir. Çünkü söz konusu kavram pek çoğunlukla ücretli işgücüyle, biraz daha genişletildiğindeyse piyasa için ve / ya da piyasa içinde yapılan etkinliklerle eşanlamlı olarak kullanılır. Oysa "çalışma" en genel anlamında üretim ve yeniden üretim etkinliklerinin tümünü içeren bir kavramdır:

> "Bir toplumda her yaştaki kadın ve erkeklerin, her mekanda ve üretim ilişkisi içinde, kendilerinin ve başkalarının yaşamının devamı için kullanım değeri ve değişim değeri olan mal ve hizmet üretme süreçlerini anlatır" (Ecevit, 2000: 119)

Çalışma kavramı bu geniş içeriğiyle ele alınmayıp kamusal ekonomik ilişkilerdeki etkinliklerle sınırlandığında, kadın emeğinin önemli bir bölümü dışarıda kalır. Bu tür bir cinsiyet körü yaklaşım, ekonomi istatistiklerine de yansır ve bu istatistiklerdeki verilerle yeniden üretilir. Örneğin, kadınların çoğunluğu "etkin olmadıkları" zaman da çalışabilecek durumdadırlar, dahası zaten çalışırlar: Ev işlerini sürdürürler -ve bu işleri "etkin" olduklarında da sürdürürler-. Öte yandan, Türkiye de içinde olmak üzere birçok ülkenin kentlerinde kadınlar, giderek artan oranlarda, "dışarıdaki üretim"e evlerinden katılırken, yeniden üretimle ilgili etkinliklerinin bir bölümünü de evlerinin dışında gerçekleştirmektedirler. Ne var ki birçok durumda ev içlerindeki gelir yaratıcı etkinlikler[20] istatistiklere yansımadığı gibi, "yeniden üretici" ev içi etkinlikler de ulusal gelir hesaplamalarında gözönünde bulundurulmaz ve ev kadınları etkin işgücüne ne "işsiz" ne de "çalışan" olarak içerilir (Özbay, 1995: 129-31; Serdaroğlu, 1997: 90-5).

İstatistiklerin yanı sıra, istatistiklerin biçimlenişine bir anlamda yön veren geleneksel iktisatta da durum farklı değildir. Yalnızca liberal ve neo-liberal ekonomistler değil, Marxist ve neo-Marxist ekonomistler de, kentin kullanımı ve ekonomi üzerinde önemli etkilere sahip olmasına karşın, kadınların ev içinde harcadıkları emeği gözardı ederler. Sonuç olarak, kentsel toplumsal-ekonomik yaşamı anlamada genel eğilim, hane içi ilişkiler ve toplumsal cinsiyet unsurunun dışlanması yönündedir.

İstatistiklerde ve başlıca disipliner kavramlarda görünmez kılmak, aslında toplumsal bir anlam ve önem vermenin reddidir. Bu toplumsal değersizliğin / görünmezliğin nedenlerini araştırırken, kuşkusuz, ev içi emeğin niteliğine bakmak gerekir. Özellikle sosyalist-feminist kuramcıların ev içi emeğin niteliğini çözümleme girişimlerinde, marksist kuramın kullanım/değişim değeri kavramlarının yanı sıra, artıdeğer, üre-

20 "Çalışma" ya da "işgücüne katılım" kavramı ilgili yazında istisnalar dışında belirtilen kısıtlı anlamıyla kullanıldığından, bu çalışmada kadınların para karşılığı çalışmaları için genellikle "gelir yaratıcı / getirici etkinlik" kavramı kullanılacaktır. Bu tür etkinliklerle sağlanan üretim istatistiklerde çoğunlukla görünür değildir. Ecevit (2000: 119) söz konusu eksik tanımlama sakıncasından kaçınmak amacıyla, daha kapsayıcı olduğunu düşündüğü için, "kadınların emek kullanımı" kavramını yeğlemektedir. Ecevit'i izleyerek, kadınların ev dışında ücretli ya da öteki gelir getirici çalışmalarını kasten "çalışma" kavramı kullanıldığında da kavramın yukarıda belirtilen kapsamının ayırdında olunduğu belirtilmelidir.

tim/yeniden üretim kavramları da gündeme gelmiştir. Marksist kuramda, kullanım değeri, insana yararlı ama metalaşmamış nesne, hizmet ya da işlere işaret ederken, değişim değeri metalaşmış ürünler için geçerlidir. Artıdeğer ise, emek ürünlerinin değeri ile o emek gücünü üretmenin maliyeti, yani emekçinin geçimi arasındaki farktır (Marx, 1986: 54-5, 193-202). Marx ve Engels, ev içi emek ve ev işlerinin bu kurama nasıl uyduğu sorununu ele almamışlardır. Marx (1986: 409, dn38) kadınların ücretli işe girmesiyle evde harcanan emek miktarının azalması, ev bakımının zorlaşması, bakım için harcanan para miktarının artması arasında bir ilişki kursa da, Engels (1990: 79) "aile içinde erkek burjuvadır; kadın, proleterya rolünü oynar" dese de bunun çözümlemesini yapmazlar. Çünkü marksist kuram çerçevesinde, "kadın sorununun çözümü toplumsal sorunun çözümü ile özdeş" görülmüştür (Tong, 1989: 2)[21].

1970'ler boyunca ve sonrasında sosyalist feministlerin marksist kavramlar etrafında ev içi emek tartışmalarının temel kaygısı, kadınların tâbiyetinin kapitalist toplumun ekonomi-politiğiyle bağlantılı bir maddi temeli olduğu, ekonomi-dışı olmadığını göstermek, bu doğrultuda ekonominin kamusal yönlerini çözümlemede kullanılan söz konusu kavramları ev içi emek alanında kullanmaya çalışmak olmuştur: Bu yaklaşımla, (i) ev içi emeğin, ücretli emeğin yeniden üretimini sağlayarak, artıdeğere katkıda bulunduğu, bunun da kapitalist dizgenin sürmesinde işlevsel olduğu, (ii) bizzat kapitalizmin ev içi emeğin ve o emeğin kullanıldığı hane düzeninin yaratılmasında etkili olduğu gösterilmeye çalışılmıştır (Cunningham, 1987: 295; Donovan: 154-5; Molyneux: 92-3). Öte yandan, çoğu kuramcı da ev içi emeğin kapitalizm için işlevselliği tartışmasını yeterli bulmayarak, yeniden üretimin üretimle aynı belirleyicilik düzeyinde yer aldığını savunur ya da bu iki kavramın birlikte yeniden kuramsallaştırılması gereğine dikkat çeker. Bilindiği gibi marksist yazında yeniden üretim, (i) üretim tarzı ve bu

[21] Toplumsal sorunun çözümü de bilindiği üzere sınıf savaşımına bağlıdır. Bu yaklaşım klasik anlatımını 20. Yy. başlarında yayınlanmış *Kadın ve Sosyalizm*'de (1976) bulur. Bu yapıtında Bebel, -işçi- kadının hem erkeğe ekonomik bağımlılığının hem de ekonomik yaşamdaki "tutsaklığı"nın sona ermesini doğrudan doğruya kişisel mülkiyet düzeninin ortadan kalkmasına bağlar. O'na göre, "burjuva kadınlar"ın siyasal ve ekonomik istemleri bu düzen içinde yaşama geçemez; "işçi kadınlar"ın da mücadele ortağı burjuva kadınlar değil, işçi erkeklerdir (Bebel: 10-2). Alexandra Kollontai, Clara Zetkin, Rosa Luxemburg hep genel olarak bu yaklaşıma bağlı kalmışlardır.

tarza özgü toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi, (ii) emek gücünün yeniden üretimi anlamında kullanılır (Marx, 1986: 223-33, 586-98). İkinci anlamında, yani ev içi işleri ve hizmetleri kapsayan anlamında yeniden üretim, feminist yazında yaygın olarak bizzat üretim olarak kabul edilir (Coontz & Henderson; Delphy, 1992; Hartmann: 142-6; Rowbotham, 1975:246-7; Savran & Tura, 1992:9). Bu iki kavram (üretim ve yeniden üretim) çerçevesinde kadınların rolleriyle davranışlarının tanımlanma süreci, bizzat kaynaklar üzerindeki erkek egemenliği ve denetiminin kurumsallaşmış modelleri ve ideolojileriyle (ataerkil ilişkilerle) bağlantılandırılır (Momsen & Towsend: 72; Özbay, 1995: 131).

Kadın emeğine dair bu tartışmalar izlenerek, bu çalışmada da ev içi emek üretim ve ekonominin bir parçası olarak benimsenmekte, buna bağlı olarak, toplumsal anlamda görünürlükten ve değerden uzak, maddi anlamda karşılıksız, dahası ilişkili sorunlarının -merkezin yanı sıra yerel- politik düzlemde de temsilden yoksun olması sorgulanmaktadır. Öte yandan, ev içi emeğin niteliğine ilişkin tartışmalar kadın emeğinin konumunu anlamada çok merkezi bir yer tutmakla birlikte, kadınların yaşamını -analitik amaçlarla da olsa- salt hane içi etkinlik alanıyla tanımlayıp tartışma ve önerileri bu alanla sınırlı kılmak, hem kadınların yaşamlarının karmaşıklığını gözden kaçırmak hem de feminist kuramın kapsayıcılık yönündeki idealine ters düşmek olacaktır (Ackelsberg, 1984: 250; Flax, 1990: 49) Kentsel ekonomik yaşamda cinsler arası eşitsizlikle yüzleşmek için, ev işinin maddi temeli çerçevesinde yapılan çözümleme kadınların tâbiyetini açıklamada yeterli değildir; daha geniş bir çerçeveden bakmak gerekir: "Kadınların kentsel ekonomi-politiği" düzleminde ev içi emeğin yanı sıra işgücü piyasasının yapısı, aile içinde kadının bağımlı konumunun sürdürülmesinde devletin rolü, toplumsal ilişkiler düzleminde cinsler arası ilişkiler ve ideolojik süreçlerin de çevrime alınması gerekir (Molyneux: 93, 116-7).

- Enformel – formel emek örgütlenmeleri

Kaldı ki, 1970'lerden bu yana devletin işlevlerinin sınırlanarak yeniden tanımlanması, üretim ekonomisi ve emek süreçlerindeki dönüşümler bu tür bir bütünlüklü bakışı zorunlu da kılar. Tümüyle "oturma alanları" dışındaki etkinliklere göre kendini tanımlayan kent ekonomi-

si çerçevesinde, bu çerçevenin kabullerine uygun olmayan biçimlerde çalışan ve üreten kadınlar, "kayıda kalanlar" konumundan öteye geçememişlerdir. Bu durum, özellikle ev içinde ya da dışında kayıt dışı çalışan kadınlar için geçerlidir. "Kadınların mekanı"nda, bundan böyle salt özel aile yaşamı için değil, aynı zamanda, kamu hizmetleri ve formel çalışma yaşamı için de kaynak sağlanmaktadır. Bu, kadınların yeni gereksinimleri karşılama, mekanın yeni biçimlerini ve kullanımlarını geliştirme çabalarının bir ürünü olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet ve kentsel yapılı çevre bölünmelerini kırma, kamusal ve özel alanları, iş ve ev yaşamını bütünleşik bir çerçevede düşünme önerisi, yalnızca gelecekteki olasılıkların değil, aynı zamanda varolan süreçlerin ayırdına varılmasının bir gerekliliğidir de (Mackenzie, 2002: 270).

1980'lerde toplumsal hizmetlere yönelik devlet harcamalarındaki azalmalar ve giderek artan kesintiler, üretim-yeniden üretim ilişkilerinin boyutunu farklılaştırmıştır (McDowell, 1989: 144). Ev dışında çalışan kadınların ikili rollerini yerine getirmelerini kolaylaştıran çocuk bakımı gibi toplumsal hizmetlere yönelik harcamalar, giderek, "özel, pahalı" ve "kadın çalışanlara tanınan ayrıcalıklar" olarak tanımlanmaya başlamıştır. Artan işsizliğe ve azalan hizmetlere bir tepki olarak, Avrupa, Kuzey ve Latin Amerika kentlerinde kadınlar ücretli çalışmalarının mekanını değiştirmiş ve genişleyen "kendini işlendirme" kesiminin en hızlı büyüyen bileşeni durumuna gelmiştir. "Üçüncü dünya ülkeleri"nde de üretimin yeniden örgütlenmesi ve emeğin esnekleşmesinin getirdiği koşulların bir sonucu olarak, kadınların önemli bir bölümü evde gelir getirici işler yapmaya başlamıştır. (Kalaycıoğlu & Rittersberger, 2001: 43-4; Mackenzie, 2002: 266-7; Sassen, 1991: 7, 293, 295; White, 1999: 20). Tekstilde, mücevherde vb. parça-başı iş gibi, önemli bir bölümü "dışarıdaki" ekonomiyle bağlantılıdır. Ekonominin yeniden yapılanması, bu özelliğiyle, enformel ekonominin genişlemesini birlikteliğinde getirir. Böyle bir yeniden yapılanmanın anlaşılabilmesi, üretim ile yeniden üretim arasındaki ilişkilerin üzerinde odaklanmayı ve bu ilişkilerce tanımlanan bir ölçekte çalışmayı gerektirir (Ecevit, 2000: 124-6).

Kentin ekonomik coğrafyasıyla ilgilenen feministler, enformel

ekonomiyi, analitik olarak, üretim ile yeniden üretimin kesişme alanına yerleştirirler (Mackenzie, 2002: 261; White: 25-6). Bu kesişme alanında, yerel topluluk düzeyinde çocuk bakımı, sağlık, dahası danışma gibi hizmet ağları ve evde para kazanma ağları kadınlarca ve kadınlar arasında oluşturulup sürdürülür (Wedel :21). Ankara'da 1990'lı yılların sonlarında gündelikçi kadınlarla yapılan bir araştırma, bu kadınların tamamının çalıştıkları işleri tanıdık, akraba, komşular aracılığıyla bulduğunu ortaya koymuştur (Kalaycıoğlu & Rittersberger, 1998: 227). Yine aynı yıllarda Ankara'nın bir gecekondu semtinde yapılan etnografik bir araştırmada, kadınlar arasında kendilerine iş bulmakla kalmayıp hizmetinde oldukları ailenin yardımıyla kocalarına iş sağlayanların da olduğu saptanmıştır (Erman, 1998: 215). "Türkiye'de Ev-Eksenli Çalışan Kadın İşçiler: Sorunlar ve Örgütlenme Stratejileri Toplantısı"na (Ekim 1999, İstanbul) İzmir'den bir mahalle örgütlenmesini temsilen katılan kadınlar, ev eksenli çalışan kadınların yoğun olduğu mahallede çocuklara sırayla nasıl baktıklarını aktarmışlardır (Pazartesi, S.56: 7). Bora da (2001: 90-4) annelik kimliği üzerine yaptığı araştırmasında, çocuk bakımı ve ev işleri konusunda kadınlara yönelik toplumsal destek düzeneklerinin olmayışından kaynaklanan boşluğun, kadınların annelerince doldurulduğunu aktarır. Bora'ya göre (s.104) bu dayanışma ilişkisi bir yandan da, "bazı kadınların kendilerine bir hayat alanı açmalarının bedeli"ni başka kadınların ödemesidir.

Rodriguez (1998: 10-1), Solanda-Ekvator'daki *Barrio*[22] kadınlarıyla ilgili çalışmasında, üretim - yeniden üretim, kamusal - özel karşıtlıklarının birçok durumda kadınların kentsel alandaki varolma biçimlerini açıklamada yetersiz göründüğünü ortaya koyar. Örneğin birçok yoksul kadın hane içi sorumluluklarıyla gelir getirici etkinliklerini birlikte ve aynı mekanda yürütür. Hem çocuk bakımı da içinde olmak üzere gündelik ev işlerini yapmak, hem de haneye gelir getirmekten sorumludurlar. Birçok durumda, yeniden üretimin nerede bittiği, üreti-

[22] Kimi Latin Amerika ülkelerinde düzensiz, enformel yerleşim yerlerine verilen genel ad. Kimi zaman ülkemizdeki "gecekondu alanı"na benzer yerleşimleri anlatmak için kullanılırken, Rodriguez'in bu çalışmasında olduğu gibi, yasal olmakla birlikte teknik ve toplumsal donatısı tamamlanmamış, düşük gelirlilerin yaşadığı, kent merkezinden kopuk yeni yerleşim alanları için de kullanılır. Brezilya'da *Favela* adını alır.

min nerede başladığı arasında belirgin bir çizgi yoktur. Corcoren Nantes'in (1993: 139, 154) São Paulo-Brezilya'nın *Favela*'larından aktardıkları da benzerdir. Kadınların kentsel toplumsal hareketlere çok yoğun bir biçimde katılımı yalnızca hane içi rolleriyle değil, üretim alanına yönelik beklentileriyle de ilişkilidir ve bu ikisi, sağlık, ulaşım, konut gibi temel kentsel hizmetlerin yetersizliğine yönelik protestolarının temelinde biribirinin içine girer.

Üretim ile yeniden üretim, formel ile enformel alanlarındaki bu geçişlilik, toplumsal cinsiyet rolleriyle kentsel toprağın kullanımının bölümlenmesi arasındaki arızi olmayan ve bu rolleri yerel düzeyde kurumsallaştıran ilişkinin, aynı zamanda devingenliğine de işaret eder (Garber & Turner: xiv-v). Ev-işyeri ayrımı, ne toplumsal-ekonomik, dolayısıyla ne de mekansal anlamda durağandır ve bu devingenlik, özellikle kadınların evde enformel gelir getirici etkinlikleriyle kendini açığa çıkarır. Türkiye'de de "ücret karşılığı emeğin evin mikro ölçekli coğrafyası içinde nasıl içerildiğini" inceleyen araştırmalar (İlkkaracan, 1998; Kalaycıoğlu & Rittersberger, 2001; White, 1999) kamusal-özel, çalışma-yaşam, işyeri-ev, üretim-yeniden üretim, birincil çelişki-ikincil çelişki ayrımlarını derinden sarsar (Kayasü, 1996: 142).

BM verilerinden yararlanan Ecevit (2000:126), "ev eksenli çalışanlar"ın Almanya, Yunanistan, İrlanda ve İtalya'da %90-95'ini, Fransa'da %84, İspanya'da %75, İngiltere'de %70, Hindistan ve Vietnam'da %90'ını kadınların oluşturduğunu aktarır ki bunlar hiç de azımsanacak oranlar değildir. Türkiye'de, ev-eksenli çalışanlar da içinde olmak üzere kayıtdışı çalışan kadınların kesin sayısı hakkında bir veri bulunmamakla birlikte, kısmi veriler ve gözlemler sonucunda, en az formel örgütlü işlerde çalışanlar kadar, dahası onlardan çok olduğu kestirilmektedir (Ecevit, 1995: 127; Kalaycıoğlu & Rittersberger, 2001: 43-4; White: 34-5). Ümraniye-İstanbul'da 1997 yılında yapılan bir araştırma, kadınların %23'ünün gelir getirici bir etkinlikte bulunduğunu göstermiştir. Bunların 1/4'ü kendi evinde ya da bir başkasının evinde gelir karşılığı çalıştığını belirtmiştir. Yaptıkları işlerin içinde dikiş-nakış, çocuk bakımı, temizlik, tekstil ve konfeksiyonda parça başı iş, yine parça başı olmak üzere elektrik prizi montesi, boncuk dizme

gibi işler vardır. Ücret karşılığı çalışmayan kadınlarınsa %29'u, eğer çalışacaklarsa ev içinde çalışmayı yeğlediklerini dile getirmişlerdir (İlkkaracan: 289-293). Hem evde çalışmanın hem de evde çalışmaya dair "yeğleme"nin yaygınlığı, değişen işgücü piyasası koşulları ve erkek egemen ideolojiyle[23] olduğu kadar, aile içindeki -kamusal politikalarla telafi edilmeyen- işbölümüyle de ilintilidir.

- Çifte işgünü

Cinsiyetçi örüntüler yalnızca hane içindeki üretim ve yeniden üretim etkinlikleri düzleminde değil, kayıt içi olsun kayıt dışı olsun dışarıdaki çalışma biçimlerinde de varlığını sürdürür. Birçok araştırmacı ve kuramcı, kadının formel ücretli çalışma yaşamına girmesinin iki işi birden (ücretli iş ve ücretsiz ev işi) yapmak durumunda kalması anlamına geldiğinde birleşir (Donovan: 158-9; Momsen & Towsend: 67-8; Rowbotham, 1976: 56-7; Sümer: 118; Tepperman:120-33). Bu çifte yük, kadınların, "mekansal olarak ayrışmış ama zamansal olarak bitişik kalması gereken geniş bir kentsel etkinlikler dizisini bir araya getirmek üzere zorunlu 'yamama' işleri"ni yerine getirmek, bir başka deyişle "kentsel etkinliklerin yamalı bohçasını (patchwork) dikmek" için ek bir zaman ve emek harcamak durumunda kalmaları demektir (McDowell, 1993a: 166). Dışarıda çalışan kadının hem asıl görevlerinin hala hanehalkıyla ilişkili olarak tanımlanıyor olması hem de -kısmen bununla bağlantılı olmak üzere- çalışma yaşamının kıyısında bulunması, bu kadınlar için temel sorunlardan birini, dışarıdaki çalışma yaşamıyla çocuk bakımı, gündelik alışveriş ve hanehalkı için gerekli öteki işler arasında hem mekan hem de zaman üzerinden kurulan ilişki çerçevesinde ortaya çıkarır (Rainero & Falú: 6-7). Bu da kadınlar için, "yitik ücretler" ve/ya da "yitik zamanlar" (Sandercock & Forsyth: 50) anlamına gelir.

"Yitik ücretler" söz konusu olduğunda, açıktır ki, dışarıdaki çalışma yaşamıyla evdeki çalışma arasında kurulan ilişki mekan ve zaman

[23] İstanbul'un yoksul mahallelerinde yaptığı araştırmasında White (1999: 21-2), evde ya da aile atölyelerinde üretim yapan kadınların bu etkinliklerini geleneksel etkinlik ve ilişkilerinin bir uzantısı olarak gördüklerini aktarır. Yaptıklarını "iş" olarak değil, "iyi birer kadın olma kimliklerinin bir ifadesi, belli bir gruba eş, anne, komşu ve müslüman olarak dahil olmalarının bir sonucu" olarak görürler (s.30-1). White, bu tür bir "emek ideolojisi"ni, ataerkil ideoloji bağlamında, "üretimin akrabalık ilişkileri" olarak adlandırır (s.219-22).

üzerinden olduğu kadar, -gerçek ya da olası- ücret ya da kazanç üzerindendir de. Nitekim kentte yaşayan kadınların pek çoğunun ev dışında çalışma kararını etkileyen en önemli unsurlardan biri, kadının göreli yokluğunda evdeki işleri kimin yapacağı ve/ya da bunların eksik yapılmasının ne gibi bir maliyet -"rezervasyon ücreti"- yaratacağıdır. Eğer -yine kadın olan- bir aile yakınından yardım alınamayacaksa, -yine kadın olan- bir ev hizmetçisi ve/ya da çocuk bakıcısı işlendirilmek durumundadır. Bütün bunların hesaplanması kadınların -çoğu kez bireysel olmayan- dışarıda çalışma kararını yakından etkiler (Ecevit, 2000: 157).

Kadınların evdeki çalışmalarıyla işteki çalışmaları arasında -maloluşu düşük ve ulaşılabilir çocuk bakımı kolaylıkları gibi- köprü görevi gören pek az hizmet vardır (Mackenzie, 2002: 254). Ücretli işlerin nasıl düzenlendiğine bakıldığında, çalışma saatlerinin okul ya da kreş saatleriyle genellikle uyumlu olmadığı görülür. Bu durumda, çocuğu okula ya da kreşe bırakacak olan ve buradan alacak olan, onu doktora götürecek olan, "evdeki anne"dir. Böyle bir varsayım, kadının ücretli çalışma yaşamına katılması ya da katılmak istemesi durumunda, çatışan istemleri bağdaştırma zorunluluğunun bir sonucu olarak, iş seçeneklerinde önemli kısıtlılıklar yaratır.[24] Özetle, söz konusu olan -yukarıda üzerinde durulan- evde ve/ya da enformel üretim değil, "dışarıdaki ekonomi" olduğunda da toplumsal cinsiyet bakışımsızlığı varlığını sürdürür. Bu bakışımsızlık hem üretim-yeniden üretim ilişkisinde hem de bizzat üretim ilişkileri içinde ortaya çıkar.

1983 yılında Querétaro'da (Meksika) düzensiz yerleşim alanlarında (shanty town) yaşayan kadınların formel ve enformel gelir getirici olanaklara erişimi üzerine yaptığı bir araştırmanın sonuçlarına yaslanarak, Chant (1987), Kuzey Afrika ve Ortadoğu'dan sonra Latin Amerika'da da kadınların "doğrudan üretim" ve "ekonomik etkinlik"ten dışlandıklarını belirtir. Kadınlar ağırlıklı olarak enformel kesimle sınırlanıp, öte yandan ekonominin hem formel hem de enformel kesiminde belli etkinliklerde yoğunlaşırlar. Bu sınırlanma ve yoğunlaşma-

[24] Kentsel mekan düzenlemesinin, dışarıda ücretli çalışan ya da çalışmak isteyen bir kadının gündelik zaman-mekan tablosu üzerinde yarattığı kısıtlılıklar ve onun iş seçeneklerini nasıl daraltığına ilişkin ayrıntılı bir örnek için bkz. McDowell, 1989: 140-1. Ayrıca, konuya ilişkin bazı alan araştırmalarının gözden geçirilmesi için bkz. McDowell, 1993a: 170-1.

nın nedenlerini Chant, (i) "kadınların işi"ni tanımlayan toplumsal-kültürel etmenler, (ii) ailelerini geçindirmede temel rol onların sayıldığı için "erkek yanlısı olan işgücü istemi", (iii) özellikle ücretli annelik izni, işyeri kreşi zorunluluğu gibi işveren için maloluşu yükseltecek koruyucu yasal düzenlemelerin olduğu durumlarda işverenin ayrımcı yeğlemeleri, (iv) kadının eğitim ve becerileri gibi işgücü sunumuna dair kısıtlılıklar ve (v) yaş, aile büyüklüğü, en küçük çocuğun yaşı, aile tipi gibi demografik etmenler olarak sıralar (s.277-8). Bu nedenler, başka çalışmalarda da yaygın olarak belirtilen unsurlardır (Ayata & Ayata: 70; Ecevit, 1995: 124-6; 2000: 153-76; İlkkaracan: 291-2).

Her toplumda, zaman diliminde ve dahası her sektörde ve yaşanılan kent bölgesine göre ölçüsü ve boyutları değişse de kadınları dezavantajlı kılması[5] anlamında cinsiyetçiliği değişmeyen bu tür güçlüklerin kanıtlanmış varlığına karşın, kuşkusuz, feminist stratejinin önerisi kadınların para getirici etkinliklerden, ücretli çalışma yaşamından, profesyonel alandan çekilmesi ya da bu alana hiç girmemesi değildir. Sorun, -hem içeride hem dışarıda çalışma söz konusu olduğunda- gerçekte, kadınların gelir getirici etkinliklerde bulunup bulunmamaları sorunu değil, bir yandan hane içindeki cinsiyetçi işbölümüyle konut alanlarını salt "oturma ve tüketim bölgeleri" olarak gören kensel mekansal kavrayışın değişmesi, bir yandan da bu işbölümüyle mekansal kavrayışın niteliği değişinceye değin çalışma yaşamında kadınlara yönelik ayrımcılığın engellenmesi ve kadınların ikili yükünü telafi edecek -çocuk bakımı, hanehalkı sorumluluklarını hesaba katan mekansal düzenlemeler gibi- önlemlerin alınması, desteklerin geliştirilmesi sorunudur (Ackelsberg: 248).

V) "KADINLARIN YERİ" VE KENTSEL GÜVENLİK SORUNU

Buraya değin, kentsel-toplumsal mekan ağırlıklı olarak, üretim-yeniden üretim, ekonomi-ekonomi dışı, oturma-çalışma alanı, evde-dışarıda çalışma gibi bölünmelerin sorgulanması çerçevesinde değerlendirildi. Büyük ölçüde cinsiyete dayalı toplumsal işbölümü üzerinden giden bu değerlendirmeyle aydınlığa kavuşturulamayacak bir alansa, kadınların mekanı tecrübeleri ve kentsel toplumsallıkla ilişkileri bağlamında büyük önem taşıyan, özgül kentsel güvenlik sorunudur. Kadınlar için özgül kentsel güvenlik sorununun varlığı, kamusal politikalar ya

da kentsel düzenlemelerin doğrudan olduğu kadar dolaylı bir sonucudur da. Bu dolayım kamusal eylemlilikle olduğu kadar eylemsizlik kanalıyla gerçekleşir. Cinsiyetçi toplumsal yapı dikkate alınmaksızın üretilen politikalar, böyle bir niyet olmadığı durumlarda bile cinsiyetçiliği güçlendiren sonuçlara yolaçabilir. Kadınlar için kentsel güvenlik, bu dolayımın belki en çarpıcı biçimde kendini gösterdiği alandır. Sözgelimi, yetersiz sokak ve cadde aydınlatmaları elbette kadınların bedensel bütünlüğünün tehdit altına girmesi ya da hareketliliklerinin sınırlanması için değildir. Ama tam da kadınların özgül durumları dikkate alınmadığından, toplumsal cinsiyet gereksinimlerine duyarsız uygulamalar ortaya çıkar ki bu, cinsiyet körü olarak nitelenen bakışın gerçekte cinsiyet yanlısı sonuçlar üretebildiğinin tipik bir örneğidir. Öte yandan, kentsel güvenlik kavramının kamusal ilişkiler ve mekanlara göndermeyle kavranması, pek çok kadın için ciddi bir güvensizlik alanını, hane içini dışarıda bırakır.

- "Algılanan güvenlik" çerçevesinde cinsiyete dayalı toplumsal-mekansal ayrışma

Kentsel mekanların farklılaşan deneyimlere göre insanların zihinlerinde güvenlik derecelerine göre kümelendirilmesi, toplumsal-mekansal ayrışmanın bir anlamda yeniden düzenlenmesi işlevi üstlenir. Bu ayrışma mekan üzerinden olduğu kadar, zaman üzerinden de (günün değişik bölümleri) gerçekleşir (Demir, 2002: 128). Kadınlar için güvenlik, erkeklerden daha farklı ve genellikle daha fazla bir anlam taşır. Erkeklerin de karşı karşıya kalabilecekleri güvenlik tehditlerine ek olarak, kadınlar hemen hemen yaşamın her alanında türlü cinsel şiddet biçimlerinin tehdidi altında yaşarlar. Aynı kentin aynı sokaklarında yürüyen kadınlarla erkekler, özellikle belli bir saatten sonra, çok farklı duygular yaşarlar. Kadınlara doğrudan olmasa da dolaylı olarak yasaklanmış ya da girişi belli kurallara bağlanmış "ortak" mekanlar vardır[25]. Ortak açık alanlar olan kimi parklar belli bir saatten sonra kadınlar için

[25] Tecavüzün ağırlıklı olarak bir "büyük kent suçu" olduğunu belirten Brownmiller (1976), 1970'lerde ABD'de yapılan bir dizi istatistiki çalışmada, başlıca "yüksek risk taşıyan yerler"in, %30'la 50 arasında değişen oranlarda evden sonra %20'ler oranında açık alanlar (parklar, ıssız yollar, ıssız bina arkalarıyla içleri gibi) ve üçüncüsü otomobil olarak sıralandığını belirtir ve "geriye ne kaldı ki" diye sorar (s.202). Brownmiller, Los Angeles-Boston istatistiklerinin karşılaştırmasından yola çıkarak, özellikle seyrek yerleşimli, yoğun olmaktan çok yaygın, ulaşım sorunlarının yaşandığı ve toplu taşımacılığın öncelikli kılınmadığı kentlerde tecavüze daha sık rastlandığı sonucuna varır (s.203).

girişi olanaklı olmayan yerlerdir. Belli yerlerde rahatça dolaşmak ancak belli bir biçimde giyinmiş olmaya, "koruyucu" bir erkekle birlikte bulunmaya ya da belli bir yaşı geçmiş olmaya bağlıdır. Kentte, kadınların bedensel ve ruhsal bütünlüğünün korunmasına yönelik etkili önlemler alınmış değildir. Otomobil güvenliğini yaya güvenliğinden öne geçiren alt geçitler, yürüyüş yolları boyunca ilerleyen yüksek sağır duvarlar, yetersiz sokak ve cadde aydınlatması, binalar arasındaki dar geçitler, bakımsız ve tehditkar açık alanlar, ortak kamusal mekanlarda yeterli ve eğitilmiş güvenlik görevlilerinin bulunmayışı, karakollarda özel durumlar için eğitimli kadın polis bulundurulmayışı, vb. kadınların kendilerini güvenlik içinde hissetmelerini güçleştiren koşullardır (Greed: 177-8; Talamaz Nişancıoğlu: 86)

Öte yandan, kentsel güvenlik ve toplumsal-fiziksel hareketlilik serbestisi çerçevesinde sorun yalnızca kamusal mekanlarla ilgili değildir. Geleneksel kentsel çözümlemenin tümüyle gözardı ettiği hane içindeki şiddet bu bağlamda özellikle önemlidir, çünkü ev içinde şiddetin türlü biçimlerine maruz kalan kadınlar yalnızca "özel alan kişileri" olarak değil, aynı zamanda "yurttaş / kenttaş" olarak da zarar görürler. Söz konusu şiddet, birebir gelir ya da eğitim düzeyi gibi değişkenlerle de bağlantılı değildir (Yüksel: 346; Wurr: 222).[26] Yanı sıra, karşı karşıya olunan sorun, tekil olaylar değil, küresel bir olgudur[27].

- "Kadınların yerine ilişkin eril algılayış"

Yukarıda altı çizilen noktalar görgül olarak doğrudur; bununla birlikte, kökeninde neyin yattığını, bu dizgesellik ve evrenselliğin nasıl açıklanabileceğini göstermez. Şiddet yalnızca ayrıksı bir uygulama, sapkınlık ya da hastalık değildir; çünkü kimin kime karşı şiddet uygulayabileceği esasen toplumsal bir normdur (Millett: 78-83; Davidoff: 138).

---

[26] Türkiye'de evliliğin ilk üç yılında üniversite mezunu kadınların %74'ü, gecekondulu kadınların %90'ı eşlerinden fiziksel şiddet görmektedir (aktaran, Arın: 201). Kadın Dayanışma Vakfı'nca Ankara'da yürütülen bir araştırmaya göre, alt toplumsal-ekonomik gruptan kadınların %97'si, orta ve üst toplumsal-ekonomik gruptan kadınların da %76'sı şiddetin herhangi bir türüne maruz kalmaktadır (aktaran, TBMM Kom.: 55).

[27] Hindistan'da 1987 yılında 1786 kadın "çeyiz cinayeti"ne kurban gitmiştir. Avusturya'da boşanma davalarının %59'unda neden kadına karşı şiddettir. Fransa'da şiddet kurbanlarının %95'i kadındır ve bunların %51'i de birlikte oldukları erkeğin şiddetine maruz kalmaktadır. İngiltere'de her 7 kadından biri eşi tarafından tecavüze uğramaktadır. (aktaran, Arın: 202). Kadına karşı şiddet yalnızca dayakla da sınırlı değildir; tecavüzden zorla evlendirmeye, sözel olarak aşağılanmadan kürtajın yasal olarak yasaklanmasına değin türlü biçimleri vardır.

Bu dizgesellik karşısında, -şiddet de içinde olmak üzere- kadın bedeninin denetimini toplumsal denetimle neredeyse özdeş görenler bile vardır (Näre: 105). Nitekim Bourdieu, kadınların kamusal alanlardan dışlanmalarını, "erkekliğin ... şiddet uygulama kapasitesi olarak anlaşılması" ve bu yönde yapılandırılmasıyla bağlantılandırır (s.49-51). Kentsel güvenlik sorununa toplumsal cinsiyet bağlamında yaklaşanlar da çoğunlukla kadın bedeninin denetimiyle ilişkilenirler. Greed (s.177) bu sorunun, "kamusal/özel karşıtlığının yüzyüze geldiği fay hattı"na koşut bir çizgide yerleştiğini söyler. Rose (1993: 34-5) sorunu, "hegemonik erkeklik" ve "kadın bedeninin denetimi"yle bağlantılandırır. Yaklaşımı, aslında Greed ve Bourdieu'nunkine koşuttur, çünkü kadın bedeninin denetimi doğrudan doğruya "kadınların yerine ilişkin eril algılayış"la bağlantılıdır[28]. Valentine'e (1992) göndermede bulunarak, kadınların aslen özel alana ait görülmesinin onları eril şiddete hem içeride hem dışarıda ne denli açık kıldığını belirtir: "içeride, bu hiç kimseyi ilgilendiren bir sorun değildir; dışarıdaysa, haketmektedir".

Özetle, "hegemonik erkeklik", "kadın bedeninin denetimi", bu ikisinin birbiriyle ve kentsel-mekanın özel-kamusal bölünmesi etrafında yapılanmasıyla ilişkisi, kadınların kentin toplumsal-mekanında yaşadıkları gerçek ve algılanan güvenlik sorununu[29], bu sorunla bağlantılı hareket serbestilerinin sınırını anlamakta açıklayıcı görünür. Nitekim, kadınların erille özdeşleşen kamusal'a çıkma/çıkamama biçimlerinin tarihteki örnekleri de bu ilişkilendirmeyi doğrulayacak yöndedir. Eski Yunan'da, yurttaşlık (kenttaşlık) haklarına sahip olmasa da düşünce okullarına, erkekler-arası tartışma toplantılarına katılabilen kadınlar yalnızca *hetere*lerdir[30]. Benzeri bir biçimde Arap köleci toplumunda

---

28 "Kadınların yeri"nin neresi olduğunu belki de en çarpıcı biçimde gösteren tarihsel örnek, Fransız sufrajet Olympe de Gouges'un öyküsüdür. "Erkekler gibi kürsüye çıkmak" ve "erkeklerin sahip olduğu haklara sahip olmak" isteyen Gouges'un giyotinde idam edilmesinin ardından, 19 Kasım 1973 tarihli *Le Moniteur Universal* gazetesi, de Gouges'un ölümünü 'devrimci mahkeme kadınlara büyük bir ders verdi. Bu örnek şüphesiz hafızalarda yaşayacaktır. ... Olympe de Gouges devlet adamı olmak istedi ve yasa onu cinsine yakışan erdemleri unuttuğundan dolayı cezalandırdı" yorumuyla duyurmuştur (aktaran, Koç & Güçlüer: 93).

29 "Algılanan güvenlik sorunu"ndan kasıt, endişe ve korku gibi duygulara koşut yakın ve gerçek bir tehdidin her zaman olmayabileceğidir. Demir'in (s.128) deyişiyle, bu daha çok, "insanların zihinlerinde kentin tehlike ve risk haritaları"nın gelişmesiyle ya da Bourdieu'nun (s.40) deyişiyle, "bilişsel şema"larla ilişkilidir.

30 Artemis ve Afrodit tapınaklarında, soylu erkeklere cinsel hizmet veren sürekli rahibeler. Bu rahibeler daha sonra, tapınaktan ayrılarak, topluma karışmış, "hetere" (fahişe) olmuşlardır (Şahin: 15-6).

da kadının kamusaldaki ilk biçimi cariyeliktir (Şahin: 16). 16. yüzyıl Avrupa kentlerinde kitaplıklara girme ayrıcalığına sahip olan kadınlar, yalnızca *kortizan*lardır[31]. Günümüz Nijer'inde, bir kadının evlilik dışında tek başına ya da bir "Kadınlar Evi"nde başka kadınlarla birlikte yaşaması, onun bir *karuwa* olduğunun göstergesidir. "Karuwa" sözcüğünde, görece özgür kadın ile fahişe özdeşleştirilir (B.M. Cooper: 203, 208). 1990'lı yılların başlarında İstanbul'a yeni göçmüş kadınlarla yapılan bir araştırmada, kadınlarla genç kızların ev dışında çalışmalarına yönelik hoşnutsuzluğun, kadın namusunun denetim altına alınması endişesine yaslandığı belirtilir. "Kadının güvenilmez mekanlara salıverilmemesi" düşüncesi, "kentin özgürleştirici değil aksine hapsedici yanını" öne çıkarabilir (Kümbetoğlu, 2001: 276). "Namus"un "nomos"tan gelmesi de bir rastlantı olmasa gerektir.

Yukarıdaki bölümler boyunca, kentsel yaşayışın niteliğinde toplumsal cinsiyetin önemli farklılıklar ve dolayısıyla özgül sorunlar yarattığı gösterilmeye çalışıldı. İzleyen bölümlerdeyse, kent nüfusunu yerel düzeyde temsil ettiği ve o "nüfusun yerel ortak gereksinimleri"ni karşılamakla sorumlu olduğu varsayılan yerel yönetim nezdinde söz konusu farklılığın nasıl anlam kazanabileceği araştırılacaktır. Yerel yönetim, "kenttaşların temsili ve kenttaşlara hizmet" gibi, görünüşte dışlayıcı olmayan bir nosyona yaslanır. "Kenttaşlar" gibi türdeş olmayan bir kitleden söz edildiği için, yerel politikalar ve bu politikaların başlıca kurumsal edimcisi olarak kabul edilen yerel yönetimler, bir yandan da "yurttaşlık [kenttaşlık] ve farklılık kavramları arasındaki uzlaşmayı sağlamak" durumundadır (Yuval Davis: 9). Böyle bir uzlaşmanın önkoşullarından biri de "toplumsal cinsiyet-farkındalığı / duyarlılığı"nın, devlet örgütlenmesinin bütün kurumsal düzeylerinde olduğu gibi, yerel politikalar ile yerel yönetimlerde de oluşup gelişmesidir.

İzleyen bölümlerde de yerel politikadan, en geniş anlamında, bir beldede yaşayanların kenttaşlık / yurttaşlık haklarından kaynaklanan ortak gereksinimlerinin karşılanması için alınan fiziksel, toplumsal-ekonomik ve kültürel içerikli bütün kararlar, belirlenen öncelikler, kararların ve önceliklerin belirlenme ve uygulanma yöntemleri/süreçleri anlaşılmaktadır. Politik temsil ve katılım sorununun da bu tanım çerçevesinde ele alınabileceği öngörülmektedir.

[31] Kortizan (courtesan): Saraylı fahişe. Kortizanlar, bu konuma ulaşabilmek için hem bedensel hem de entelektüel anlamda çok sıkı bir eğitimden geçirilirlerdi.

VI) KADINLARIN GÜÇLENMESİ İÇİN POLİTİKA VE YEREL YÖNETİMLER

Günümüz toplumlarında yerel politikadan sorumlu başlıca kurum olarak yerel yönetimler kabul edilir. Merkezi yönetim ulusal güvenlik, dış politika, iç güvenlik ve esenliğin sağlanması, yasal düzenlemelerin yapılması gibi ülke bütünüyle ilgili genel politikaların yürütülmesinden sorumludur. Yerel yönetimlerse, merkezi yönetimin çizdiği yasal sınırlar ve belli bir yasal denetim çerçevesinde, yerel nitelikli kamu hizmetlerinin görülmesine yönelik politikaları yürütür. Literatürde, yerinden yönetimin, merkezden yönetime göre varolan birtakım üstünlükleri, aynı zamanda, yerel yönetimlerin varlık nedenleri olarak belirtilir: Yerel halkın istem ve dileklerinin yönetsel düzeye yansıtılması olanağının daha geniş olması, hizmetlerin yerelliği ya da bazı hizmetlerin ancak yerel düzeyde sunulabilecek olması (hizmette halka yakınlık), hizmetlerin sunumunda çabukluk, kolaylık ve etkenlik, halkın kendi sorunlarını çözmesinin türlü yollarını denemeye elverişliliği bu nedenler arasındadır. Yerel yönetimlerin dayandığı değerlerinse özgürlük, katılım, etkenlik, yerel özerklik ve demokrasi olduğu konusunda bir oydaşma vardır (Çitçi, 1989: 4-27; Keleş, 1993: 3-4, 35-7 ; 1998: 19-23, 42-55; Sharpe, 1970; TBD & KAV, 1995b: 241).

- Yerel hizmet – temsil — katılım

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Sosyal Şartı ve Kültür Sözleşmesi ile birlikte Avrupa Konseyi'nin "dördüncü direği" olarak adlandırılan (aktaran, Mengi: 29) -T.C. hükümetinin de 1991 yılında onayladığı[32]- Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın 3. maddesinde, yerel yönetimin, başlıca üç işlevi ayırd edilir: Yerel kamu hizmetlerini yürütme, yerel nüfusu temsil ve yönetime katılım:

> "1.Özerk yerel yönetim kavramı; yerel yönetimlerin, kanunlarla belirlenen sınırlar çerçevesinde, kamu işlerinin önemli bir bölümünü kendi sorumlulukları altında ve yerel nüfusun çıkarları doğrultusunda düzenleme ve yönetme hakkı ve imkanı anlamını taşır. 2.Bu hak, doğrudan, eşit ve genel oya dayanan gizli seçim sistemine göre serbestçe seçilmiş üyelerden oluşan ve kendilerine karşı sorumlu yürütme organlarına sahip olabilen meclisler veya kurul toplantıları tarafından kullanılacaktır.
>
> Bu hüküm, mevzuatın olanak verdiği durumlarda, vatandaşlardan oluşan

[32] 3723 sayılı Yasa (RG. 21877, 21 Mayıs 1991).

meclislere, halkoylamalarına veya vatandaşların doğrudan katılımına olanak veren öteki yöntemlere başvurabilmesini hiç etkilemeyecektir."

İzleyen iki bölümde, kadınların güçlenmesi için politika çerçevesinde yerel yönetimlerin bu üç tanımlayıcı unsuru (hizmet, temsil ve katılım) ele alınacaktır. Fakat, daha önce, "güçlen(dir)me"den ne anlaşıldığını, güçlendirme yaklaşımlarında gelinen son ve en kapsayıcı aşama olan "toplumsal cinsiyetin ana politikalara yerleştirilmesi" kavramı etrafında açıklamak gerekir.

- Toplumsal cinsiyetin ana politikalara yerleştirilmesi

Son yıllarda gerek uluslararası yazında, gerekse kadın-erkek eşitliğini ve kadınların güçlendirilmesini öncelikli ve ertelenemez konulardan biri olarak ele alan AB mevzuat ve politikalarında, en çok kullanılan kavramlardan biri, "toplumsal cinsiyetin ana politikalara yerleştirilmesi"dir[33]. Bu kavramla kastedilen, ana politika alanlarıyla kurumsal yapıların toplumsal cinsiyet farklılıklarıyla gereksinimlerine duyarlı bir bakış açısından yeniden tasarlanmasıdır. Avrupa Komisyonu'nun konuyla ilgili bildirisinde (Com[96]67), "eşitliği geliştirmek yönündeki çabaların yalnızca özgül önlemlerin yaşama geçirilmesiyle sınırlı olarak değil, aynı zamanda bütün genel politikalarla önlemlerin özel olarak eşitliği sağlama amacına ulaşılması yönünde harekete geçirilmesi" biçiminde tanımlanır. Bu yaklaşım, toplumsal cinsiyet ve eşitlik boyutunun, bütün politika ve etkinliklerde; planlama, uygulama, izleme ve değerlendirme aşamalarında göz önünde bulundurulması gereğine işaret eder (ECDGE: 5-6)[34].

Toplumsal cinsiyetin ana politikalara yerleştirilmesi, "olumlu ayrımcılık bakış açısı"nın bir adım ilerisi olarak görülebilir. Olumlu ayrımcılık ya da "fırsat eşitliği" uygulamaları, bir yandan eşitlik hedefinin farklılığı gören bir genişlemeye uğraması, bir yandan da ayrımcı-

[33] Kavramın İngilizcesi "gender mainstreaming"dir. Türkçe metinlerde "ana-akımlaştırma", "merkezileştirme", "ana kurumsal yapılara yerleştirme" ya da "ana politikalara yerleştirme" olarak da geçmektedir.

[34] Bu bakış açısından yaklaşıldığında, "başka sorunlar"ı bünyesinde taşısa bile, yerel yönetim etkinlikleri ve yerel politika anlayışı kadınları içermek durumundadır. Bu yönde adım atmak için o "başka sorunların öncelikle çözümü"nü beklemek başlıbaşına ikincilleştirici, dolayısıyla eşitlik kavrayışına aykırıdır. Bütünsel bir düzeltim gereğiyle yüklü olan bir alanda toplumsal cinsiyet ilişkilerini ya da kadın-erkek eşitliğini sorgulamak kimilerince "lüks" addedilebilir. Popüler söylemde "'kadın sorunları'na gelinceye kadar, öylesine temel sorun ve aksaklıklar var ki" biçiminde anlatımını bulan bu bakış açısı gerçekte, kadınları ikincilleştiren, toplumsal cinsiyet kaynaklı sorunları kıyıda gören bir yaklaşımın, bir başka deyişle erkek egemen zihniyetin uzantısından başka bir şey değildir.

lığa uğramış toplumsal gruba kamusal destek ve öncelik tanıyan bir bakış açısına işaret eder (Sancar Üşür, 1997: 6-7). İşte bunun bir adım ötesinde, kadınların güçlendirilmesi politikaları açısından bu zamana değin olmayan bir kapsayıcılık söz konusudur. Olumlu ayrımcılık ile ana politikalara yerleştirme arasındaki ayrım, Mitchell ve Oakley'in (1984: 17-20) işaret ettiği, harita yapımında "arazide dolaşmak" ile "çizim tahtasına geri dönmek" arasındaki ayrıma benzer. Bundan böyle, dünyayı, kadınları da içine alacak bir bakış açısından yeniden yorumlamak, kadınları "katmak" değil, bakış açısını "yeniden kurmak" söz konusudur.

Bu çalışmada da temel bakış açısı olarak, "güçlendirme"nin en geniş kapsamına işaret eden "toplumsal cinsiyetin ana politikalara yerleştirilmesi" bakış açısı benimsenmektedir. Bununla birlikte, kadın hareketi savaşımının kazanımları olarak farklı tarihsel dönemlerde ortaya çıkan farklı güçlendirme politikalarının (yasal eşitlik, olumlu ayrımcılık, ana politikalara yerleştirme), bir zamandizinini izleyen dönemlere işaret etmek ya da birbirinin almaşığı olmaktan çok, herbirinin kendi içindeki güçleri, riskleri ve sınırlılıklarıyla[35] birbirinin tamamlayıcısı olduğu unutulmamalıdır.

[35] Örneğin, "yasal eşitlik"çi bakış açısının (soyut eşitlik ya da bireyci eşitlik olarak da anılır) feminist strateji açısından sorunlu olması, uygulamada erkeklerin yaşayışının, konumunun ve performansının ölçüt olarak kabul edilmesinden kaynaklanır. Bu doğrultuda kadınlar için, erkeklerce biçimlendirilen bir dünyaya o dünyayı değiştirmeksizin katılmaya çalışmaktan başka bir seçenek kalmaz (Bussemaker: 52, 58-9; Thornton: 77-8). Bu seçeneğin yaşama geçmesi, güçlü çevrelerin hemen hepsinin erkeklerden oluşan gruplar olması gerçeğini değiştirmeye yetmez. Türkiye'de partilerin kadın kollarında olduğu gibi (Sancar Üşür, 2000: 212-5), kadınların bu türlü katılımı çoğunlukla erkek gruplarının denetim ve otoritesi altında örgütlendiğinden, "gerçek" bir politik katılımdan çok dışlanma ve ikincilleşmenin yeniden üretimini birlikteliğinde getiren bir "kapalı devre" gibi işler (Ş.Tekeli, 1991: 122). Öte yandan, toplumsal gönenç, olumlu ayrımcılık ve fırsat önceliği yaklaşımları ve bu yaklaşımlardan kaynaklanan kazanımlar da sorunsuz değildir. Sümer (s.123), Norveç'te kadınların hane içi ve dışındaki çatışmalı rolleri için üretilen kamusal çözümleri değerlendirirken, gönenç devleti uygulamalarının, "geçmişten gelen bazı bağımlılıklara son verirken yeni bağımlılıklar oluşturma, bir yandan özgürleştirirken diğer yandan kısıtlama eğilimleri" taşıdığını vurgular (Ayrıca bkz. Glassman: 112-5). Bir başka örnek olarak, olumlu ayrımcılığın yaygınlıkla kullanılan araçlarından "cinsiyet kotası"nın, koşut güçlendirici düzenlemeler yapılıp gerekli önlemler alınmadığında kadınların aleyhine dönen bir yöne evrilebildiğini yaşanan deneyimler göstermiştir. Önseçim süreçlerinde kadın adayların kadınlarca belirlenmediği ya da politik yapılarda kotanın tabana değin inecek biçimde uygulanmadığı durumlarda, "erkek klikleri"ne bağlı kadınların yönetim düzeylerine getirilmesi gibi "kota istismarı" niteliğindeki pratikler bilinmektedir. Toplumsal gönenç ve olumlu ayrımcılık uygulamalarının gerilimli yönlerine işaret eden bu örnekler dikkate alındığında, hem olumlayıcı ve etkin fakat hem de erkek egemenliğinin kendini yeniden uyarlama kanallarının olabildiğince kapatıldığı, müdahaleci olmayan bir kamusallık anlayışının yerleşmesi gerektiği anlaşılır (Eisenstein: 181-2).

- Pratik / stratejik toplumsal cinsiyet gereksinimleri

Yerel yönetimlerin toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamında değerlendirilmesinde, güçlen(dir)me yaklaşımları kadar önem taşıyan iki kavram daha dikkate alınmak durumundadır. Bu da, ilgili yazında "pratik / stratejik gereksinimler" olarak bilinen ayrımdır. *Pratik toplumsal cinsiyet gereksinimi*, toplumsal cinsiyet örüntüleri ve rollerini belirleyen ayrımcı yapılar içinde varolma; *stratejik toplumsal cinsiyet gereksinimi* de, ayrımı ve ataerkiyi koruyan yapıları dönüştürme savaşımına yön veren gereksinimler olarak tanımlanabilir (Rodriguez:12; Wedel: 42-4). Basit bir örnek vermek gerekirse, çocuk bakımı, temizlik, yemek, gündelik alışveriş gibi geleneksel işlerini daha kolay yerine getirebilmeleri için kadınlara yönelik olarak düzenlenen bir eğitim programı pratik gereksinimlere yöneliktir. Birey olarak güçlenmeleri, ezilme ve baskı altına alınmayla başetme yollarını keşfedip kullanabilmelerine yönelik olarak düzenlenen bir programsa stratejik gereksinimlere yöneliktir.

Bununla birlikte, söz konusu ayrımla ilgili olarak iki noktaya dikkat çekmek gerekir. Birincisi, bu iki gereksinim türünü birbirinden kesin bir çizgiyle ayırmak her zaman olanaklı ve gerekli değildir. Çoğu durumda kadınlar, bireysel ya da örgütlü olarak, kendilerine atfedilen sorumlulukları kolaylaştırmaya yönelik savaşımlar verirken, aslında stratejik gereksinim bağlamında da kazanımlar elde edebilirler (Corcoran Nantes: 153-5). Çünkü kadın olarak, kemikleşmiş kurumlarla, kişilerle ve süreçlerle ilişkiye geçmek, çoğu durumda ataerkiyle yüz yüze gelmek ve ister istemez ona karşı durmak anlamına gelebilir (Rodriguez: 18-9).

İki kavram arasındaki ayrımla ilgili olarak dikkat edilmesi gereken ikinci nokta da stratejik gereksinimlerin çoğu durumda kadınlarca tanımlanabilir olmamasıdır. Bu noktada, kadınların gereksinimlerinin basit bir biçimde "verili" olmadığını anımsamakta yarar vardır. Kadınlar çoğu durumda, ancak ortaklıktan ve kendilerine verilen destekten güç alarak "gereksinimlerini keşfederler" (Phillips, 1995: 182). Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet gereksinimlerine duyarlı uygulamaların, gereksinimlerin açığa çıkıp tanımlanmasını olanaklı kılacak ortam ve düzenekleri yaratması da beklenir.

Aşağıda, bu kavram seti (başta ana politikalara yerleştirme olmak üzere, kadınların güçlenmesi için politika yaklaşımları ve pratik/stratejik gereksinimler) çerçevesinde yerel yönetimlerin üç tanımlayıcı unsuru (hizmet, temsil ve katılım), yeryüzü deneyimi ve Türkiye'den örnekler de verilerek değerlendirilecektedir.

VII) TOPLUMSAL CİNSİYET GEREKSİNİMLERİNE DUYARLI YEREL HİZMET

Yalnızca Türkiye'de değil, başka birçok ülkede de kadın hareketinin birincil hedefi yerel yönetimler değil, ulusal yönetim olmuştur. Kreşler, sağlık hizmetleri, toplumsal yardım programları gibi toplumsal gönenç uygulamaları bir yana bırakılacak olursa, gelişmiş batı ülkelerinde bile yerel yönetimler 1980'lere değin büyük ölçüde kadın hareketinin etkisiyle gündeme gelen toplumsal ve politik değişimlere duyarsız kalmıştır (Andrew: 99; Boneparth: 277). Burada asıl neden, kuşkusuz, temel yurttaşlık haklarının elde edilmesi süreciyle ilgilidir ve bu süreç de kaçınılmaz olarak, yasama gücüne sahip olan merkezi parlamentoda düğümlenmiştir.

- Kenttaşlık ve kamusal hizmet anlayışındaki değişimler

Bununla birlikte, ilginin 1980'lerle birlikte yerel düzeye kaymasında başka süreçler de etkilidir. Bunlardan biri, İngiltere'de Thatcherizm, ABD'de Reaganizm'le başlayan ve giderek hemen hemen bütün ülkeleri etkisine alan -Türkiye'de Özalizm'le anlatımını bulan- yeni-sağ politikalar doğrultusunda toplumsal harcamalardan yapılan kısıntılardır. 1960'lardan başlayarak başta İskandinavya ile merkezden planlı ülkeler olmak üzere, Avrupa ile Kuzey Amerika'da bir yandan kadınlara eğitim, çalışma ve politika yaşamında fırsat önceliği tanımayı amaçlayan politikalar, bir yandan da çocuk, hasta ve yaşlı bakımını bir ölçüde kamusallaştırmaya yönelen kolaylıklar, toplumsal gönenç devleti anlayışının bir parçası durumuna gelmişken, 1980'ler ve 90'lar bu anlayışın çözüldüğü yıllardır.

Toplumsal gönenç devleti anlayışındaki aşınma, yerel topluluk ve yerel yönetimler üzerinde çelişkili etkiler yaratmıştır. Bir yandan dezavantajlı toplum kesimlerine yönelik kamusal destek hizmetlerinin sürdürülebilmesinin yükü büyük ölçüde yerel yönetimlere kalmıştır. Örneğin ABD'de Reagan yönetimiyle birlikte başlayan "Yeni Federalizm" anlayışıyla birlikte, bağımlı çocuğu olan ailelere yardım (AFDC), sağlık bakım yardımı (Medicaid), gıda kartı uygulaması gibi, yararlananların çoğunun kadınlar olduğu -ki hala öyledir-[36] ve

[36] 1993'te ABD'de, reisinin kadın olduğu hanehalklarının %46'sı yoksuldur. Yoksulluk, özellikle büyük-kent merkezleri ve büyük-kentsel olmayan alanlarda yoğunlaşmaktadır (Glickman, Lahr & Wyly: 13). Yoksulluk sınırının altında yaşayan hanehalklarının oranı, 1990 yılında, örneğin Boston'da, beyaz evli çiftler için %5.3 iken, beyaz kadın-reisli aileler için %42.2'dir. Bu oran zencilerde, sırasıyla, %10.8 ve %47.3'e çıkmaktadır. Chicago'da bu oranlar, beyaz evli çiftler için %7.5, zenci evli çiftler için %13.4, beyaz kadın reisli haneler için %37.1, zenci kadın-reisli haneler için %55.7; Atlanta'da, aynı gruplar için, sırasıyla, %3.9, %15.4, %26.5 ve %57.7'dir (*ibid.*: Tablo P2). Burada cinsler arası eşitsizlikle ırka dayalı eşitsizliğin çapraz kesen ilişkisi çok açık bir biçimde gözlenmektedir.

önceden federal nitelikli olan birçok toplumsal gönenç programından büyük kısıntılar yapılmış, bunların sürdürülebilmesi federe devletlerle yerel yönetimlere bağlı kalmıştır (Flammang, 1984a: 9). Fakat öte yandan, merkezi yönetimde olduğu kadar yerel yönetimlerde de "yönetsel yeniden yapılanma"nın bir parçası olan kuralsızlaştırma (deregülasyon), bütçe dışı birimlerin yaygınlaşması, özelleştirme gibi kadınlar üzerinde özgül olumsuz etkilere sahip süreçler yerel yönetimlerde de yaşanmıştır (Staeheli & Clarke: 18-9).

Yeni sağ politikalarla yakından ilişkili bir diğer unsur olarak, küreselleşme ve yerelleşme eğilimlerinin diyalektik ilişkisinden söz edilebilir. Üretimde esneklik ve yeni işbölümü, yerel özelliklerin ve yerelleşmiş yeni üretim ilişkilerinin ortaya çıkmasına yol açarken, özerklik ve halka yakınlık kavramları da geçmiştekinden daha geniş bir anlama kavuşmuştur. Bu değişimlere koşut olarak yerel düzeyde oldukça karmaşık ve çelişkili ilişkiler biçimlenmektedir. Bir yandan yerel düzeyde küresel nitelik kazanmış ekonomik ve teknolojik koşullara, uluslararası sermayeyle finans piyasalarına artan bir bağımlılık gelişir ve yerel topluluk üyeleri kenttaşlar değil de "müşteriler" olarak tanımlanmaya başlarken (Keleş, 2001: 566-8), öte yandan da yerel kimliklerin, farklılıkların, yerel gizilgücün ve karar alma süreçlerinin yeniden tanımlanması gereğine (Eraydın: 369-71; Mengi: 3-4) koşut olarak, kenttaşlık üzerindeki vurgu daha da belirgin duruma gelmektedir.

Bu değişimler çerçevesinde kenttaşlık ve kamusal hizmet daha farklı tartışmaların odağı durumuna gelirken, bütün bunlar kaçınılmaz olarak kadınların yerel düzeydeki konumunu da etkilemekte, başka birçok toplumsal hareketin olduğu kadar kadın hareketinin de ilgisini yerel düzeyde giderek daha çok yoğunlaştırmaktadır. Söz konusu yoğunlaşma, yerel kurumsal politikayla yönetime katılım süreçlerine olduğu kadar, yerel hizmet alanlarına da yönelmektedir. Bir yandan toplumsal gönenç bakış açısının çöküşüyle kadınların çocukların yetiştirilmesi, hasta, yaşlı, çocuk bakımı gibi "özel alana ilişkin yük"ünün yeniden ağırlaşması, buna koşut olarak artan kentsel yoksulluğun kadınlar üzerindeki özgül etkileri (Allen: 42-3), bir yandan da yerel katılım ve yönetim modellerinin yeniden yapılanmasına kapı açan eğilimler, bu yönelimin temel belirleyenleri olarak değerlendirilebilir. Nitekim yeryüzü deneyimine koşut olarak, Türkiye'de de kadın örgütlerinin yerel yönetimlerle birlikte çalışma, işbirliğine girme, yerel yönetimden istemlerde bulunma eğilimlerinde hızlı bir artış gözlenmektedir

(Ecevit, 2001: 228). Yerel yönetimlerin merkezi yönetime kıyasla kadın gündemine daha açık olabileceği, kadınların yerel düzeydeki gereksinimleri ve gündelik yaşamlarıyla yerel yönetimlerin sundukları / sun(a)madıkları hizmetlerin çoğu durumda çakıştığının giderek daha çok ayırdına varılmaktadır (Ecevit, 1999; Eroğlu Üstün & Öztunalı Kayır, 1999; Wedel: 25,40,81-98). Bu çakışmanın, kadınların ağırlıklı yaşam çevresiyle yakın bir ilişkisi vardır:

> "Bugün kentlerde kadınların ait olduğu kamusal alan, ev dışı bir faaliyette bulunan kadınlar dışarıda bırakıldığında, genellikle evlerini çevreleyen mahalleler ve semtlerle sınırlı kalmaktadır. Kadınlar ailelerinin yeniden üretim döngüsünü daha çok bu alanlarda ulaşabildikleri hizmetlerin yardımıyla gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Yerel yönetimlerin ürettiği mal ve hizmetlerin çoğunun kullanıcısı ya doğrudan kadınlar olmaktadır veya bunlar kadınlar aracılığıyla ailelere sunulmaktadır. Böyle olduğunda yerel yönetimlerin sundukları ya da sunamadıkları hizmetler onlar için hayati önem taşımaktadır." (Ecevit, 2001: 235)

Toplumsal cinsiyet gereksinimlerine duyarlı hizmet anlayışını başlıca iki çerçevede düşünebiliriz. Birinci değerlendirme, özel olarak kadın nüfusun gereksinimlerini karşılamaya yönelen hizmet ve düzenlemeler çerçevesinde yapılabilir. Bu tür hizmetler daha çok toplumsal gönenç uygulamaları ve kamusal destek politikaları kapsamına girer. İkinci çerçeveyse, özellikle kadınlara yönelik olmayan ama hizmetin sunulma biçiminden ya da eksik sunulmasından kadınların nasıl etkileneceğini dikkate alan bir bakış açısına yaslanır ve daha çok toplumsal cinsiyetin ana politikalara yerleştirilmesi çerçevesinde düşünülebilir. Her iki çerçevedeki hizmet ve düzenlemeler ya pratik ya da stratejik gereksinimlere yönelik olabilir.

- Kadın nüfusa özel hizmet ve düzenlemeler

Yukarıda ayrıntılı olarak üzerinde durduğumuz, çifte iş günü de içinde olmak üzere kadınların özgül çalışma koşulları, yerel yönetimlerin görev üstlebileceği belki de birincil sorun alanı olarak ortada durmaktadır. Yaşam koşullarının giderek zorlaşması, kentlerdeki kadınların ekonomik etkinlikte bulunma isteğini artırmakla birlikte iş olanaklarının sınırlılığı, kadınlar için özel mesleki eğitim programlarının yaygınlaşmamış ya da belli alanlara hapsolmuş olması, çocuk sahibi kadınlar için yeterli ve ucuz çocuk bakım hizmetlerinin bulunmayışı, kredi gi-

bi desteklere ulaşmanın güçlüğü, evde üretim yapan kadınlara pazarlama olanaklarının sunulmayışı, ev içinde cinsiyete dayalı işbölümünün değişmeyişi ve böylece kadının toplam çalışma süresinin artacak olması gibi türlü nedenler kadınları engeller. Bu unsurların daha az engelleyici olması için yerel yönetimlerin, kamusal destek politikaları çerçevesinde yerine getirebileceği pek çok işlev vardır: Yoksul semtlerde ücretsiz, ötekilerde düşük maliyetli çocuk bakım ve eğitim merkezleri (kreş, çocuk yuvası, etüd merkezi gibi), yaşlı ve bağımlılar için bakım ve barınma merkezleri, kadınların gelir getirici etkinliklerde bulunmalarını kolaylaştıracak, özellikle piyasada geçerli becerilerin kazandırılmasını esas alan mesleki eğitim ve beceri kursları, yine evde üretimde bulunan kadınlar dikkate alınarak, ortak üretim ve pazarlama olanakları yaratılması[37], bu çerçevede üretim ve pazarlama kooperatifi kurabilmeleri için yönlendirme, danışmanlık ve eğitim hizmetleri, dışarıda iş bulmak isteyen kadınlara iş arama sürecinde kolaylık sağlayacak rehberlik ve danışmanlık hizmetleri (iş rehberliği), vb. gibi.

Deneyimler, bu sayılan hizmetlerin ayrı ayrı binalarda ayrı etkinlikler olarak düzenlenmesi yerine topluca örgütlenmesinin yeğlenmesinde yarar olduğunu gösterir. Bu tür bir örgütlenme sürekliliği sağlayacak, gönüllü kadın örgütlerinin yanı sıra öteki kuruluşlarla etkileşim ve iletişimi kolaylaştıracak, belli bir amaçla gelen kadınların öteki etkinlik ve kolaylıklara yönelmelerini sağlayabilecek bir önlemdir. Bir başka deyişle, olabildiğince çok amaçlı mahalle ya da semt kadın merkezlerinin kurulması güçlendirme gizilgücü daha yüksek bir seçenek olduğu gibi, uygulamadaki eşgüdüm ve planlama sorunlarını da enaza indirir.

Kadınların ekonomik açıdan güçlendirilmesi çerçevesinde Türkiye'deki yerel girişimler sayılı ve noktasal düzeyde olmakla birlikte, olumlu örnekler sunabilecek bir deneyim birikimine ulaşıldığı da söylenebilir. Bu girişimlerin çoğunluğu kadın örgütleri-yerel yönetim işbirliğiyle yaşama geçmiştir: (i) Kadın Emeğini Değerlendirme Vak-

[37] Ortak üretim ve pazarlamanın türlü getirileri olduğunu deneyimler göstermiştir: (i) Kadının üretken emeği ve ürünü görünür hale gelir, (ii) Aynı tür el ürünü üreten kadınlar birbirinin ne yaptığından haberdar olur, dolayısıyla aynı modelleri ya da çeşitleri üretmemiş olurlar, (iii) Planlı üretim yapma gibi bir şansları olur, örneğin daha çok istem gören ürünleri ya da parçaları daha çok üretirler, (iv) Bir tür örgütlenme oluşturduklarından pazarlık güçleri artar.

fı'nın[38] çocuk yuvaları, "mahalle anneliği", dar gelirli mahallelelerde birçok etkinliğin bir arada gerçekleştirildiği kadın odaları, evde üretim yapan kadınların ürünlerini değerlendirdikleri el ürünleri merkezi gibi projeleri İstanbul Güngören, Bahçelievler, Pendik, Esenyurt ve Bakırköy Belediyeleri'nce yer, onarım hizmeti, personel sağlama, bahçe düzenlemesi, atıksu sorununu çözme gibi türlü açılardan desteklenmiştir (Ecevit, 2001: 243; Pazartesi, S.31: 24-5). (ii) Şubat 1993'te Ümraniye'li kadınlar düzenledikleri Kadın Kurultayı'nda çeşitli sorunlarının çözümü için bir kadın merkezi istemi geliştirmişler, bu merkez (Ümraniye Kadın Merkezi) 5 Ekim 1994'te belediyeden ve gönüllü kuruluşlardan destek alarak kurulmuştur (Pazartesi, S.32: 10-1)[39]. (iii) Ankara Mamak Belediyesi'nin tahsis edip personel desteği sağladığı bir binada, Belediye, SHÇEK Genel Müdürlüğü ve Türk Kadınlar Birliği arasında yapılan protokol çerçevesinde kadınlar için bir toplum merkezi (Şafaktepe Toplum Merkezi) kurulmuştur. Merkezde meslek kazandırma, el becerilerini geliştirme, gelir getirici çalışmalara yön verme, küçük ölçekli kadın girişimciliği eğitim programı, bakıcı anne eğitim programı gibi etkinliklerin yanı sıra psikolojik, toplumsal ve kültürel çalışmalar da yapılmaktadır[40] (Pazartesi, S.37: 9). (iv) Antalya Kadın Platformu, 1996'da Antalya Büyükşehir Belediyesi'nin katkılarıyla evde üretim yapan kadınlar için beş-on tezgahla başlayıp zaman içinde 80 tezgaha çıkan bir pazar kurmuş, "El emeği göz nuru" adını alan pazar giderek bir buluşma noktası ve danışma merkezi işlevi de üstlenmiştir. (Eroğlu Üstün vd.: 221; Pazartesi, S.53: 13)[41].

[38] Vakıf, 1986 yılında, özellikle kentsel hizmetlerden yeterince yararlanamayan kadınların yaşam kalitelerini iyileştirmek amacıyla kurulmuştur.

[39] Merkez, etkinliklerini eğitim ve öğretim çalışmalarıyla öğrendiğini uygulama ve ekonomik katkıya çevirme çalışmaları etrafında örgütlemiştir. Bu etkinlikler, İstanbul'a göç eden nüfusun aşağı yukarı %35'inin Ümraniye'de toplandığı göz önünde bulundurulduğunda, ayrı bir öneme sahiptir

[40] Toplum merkezi, bulunduğu yer (orta gelirlilerden oluşan bir yerleşim alanıyla gecekondu yerleşimlerinin bulunduğu bir alanın tam kesişme noktasında) itibarıyla da kent merkeziyle gecekondu bölgesi arasında bir köprü olma görevini üstlenmiştir. Böylece, kent merkezindeki çeşitli kurum, kuruluş ve kişilerin proje, etkinlik ve hizmetlerinin gereksinim doğrultusunda bölgeye yönlendirilmesi olanağı da doğmuştur (Ankara'daki toplum merkezleriyle ilgili değerlendirmeye çalışmanın İkinci Bölümü'nde daha ayrıntılı olarak yer verilmiştir).

[41] Pazarda ürettiklerini satan kadınların önemli bir bölümü Üniversiteli Kadınlar Derneği ile UNICEF'in ortak olarak 1994 yılında yürüttükleri "Usta Kadın" yetiştirme projesine katılmış olan kadınlardır (Eroğlu Üstün vd.: 218). Beceri kazandırıcı eğitim ile gelir getirici olanakların birlikte ya da birbirini takiben düşünülmesinin başarıyı artırmada önemli bir unsur olduğunu vurgulamak gerekir.

Örnekler çoğaltılabilir fakat burada verilen örneklerle ve öteki, en azından yaşama geçmek anlamında başarılı deneyimlerin bazı ortak yönleri olduğu görülür: Birincisi, bu örneklerin her birinde gönüllü kadın örgütleriyle yerel yönetimlerin, kimi durumlarda merkezi yönetimin de işbirliği vardır. Yerel yönetimler gündemine toplumsal cinsiyet gereksinimlerinin özerk kadın örgütlenmeleri kanalıyla girdiği görülmektedir. Bu saptamayı başka ülkelerdeki örnekler de destekler. Kadın hareketinin yerel düzeyde örgütlenme durumu ve etkililik derecesi yerel yönetimlerin bu konuda eyleme geçmesinde çoğunlukla belirleyici görünmektedir (Andrew: 100; Flammang, 1984b: 90)

İkinci ortak özellik, örneklerden çoğunun çok amaçlı bir çerçevede yaşama geçmesidir. Başlangıç amacı genellikle kadınları ekonomik açıdan güçlendirmek olsa da zaman içinde başka gereksinimlerin tanımlanmasıyla yeni etkinlik alanları açılabilmektedir. Bu tür hizmet alanları aracılığıyla kadınların yalıtılmışlıktan kurtulmaları, bir başka deyişle kendilerine "kamusal" bir alan açılması hem gereksinimlerin keşfinde hem de dolayısıyla etkinliklerin çoğullaşmasında harekete geçirici unsurdur. Dolayısıyla, pratik gereksinimleri karşılamak amacıyla yaşama geçen bir girişimin zaman içinde stratejik gereksinimleri açığa çıkarma ve koşullar uygun olduğunda bu gereksinimleri karşılama gizilgücü vardır.

Öte yandan gönüllü kadın örgütlenmeleri ve yerel yönetim işbirliğine dayanan bu tür girişimlerde belli sınırlılıklar, engeller ve sorunlar da vardır (Ecevit, 2001: 247-53). Bir kere, kadın örgütlerinin rolü ve katkısı yerel yönetimlerinkinden daha çoktur. Yerel yöneticilerin konuyla ilgili sorumluluk ve ilgileri çoğunlukla güçsüz ve geçicidir. Özellikle yerel iktidar değişikliği durumunda hem dar görüşlü politik yaklaşımlar hem de 'bu tür girişimlerin belediye için yük oluşturduğu' inancı hizmette kurumsallaşamamanın belirleyenidir. Kadın örgütleri tek başlarına kaldığındaysa hem akçal güçlükler hem de mevzuata ilişkin donanımsızlık birçok sorunu birlikteliğinde getirir. Özetle, yerel yönetimlerle kadın örgütleri arasındaki ilişkinin süreklilik kazanamaması ve söz konusu etkinlik alanlarının yerel yönetimin kurumsal gündemine *vazgeçilemez bir alan* olarak yerleşememesi nedeniyle bu girişimler çoğunlukla dar çerçeveli ve kısa süreli kalmıştır.

Kadınların kentsel ekonomik yaşam içinde güçlendirilmesinden başka, kadınların kenttaşlık konumlarını son derece kırılgan kılan şid-

det de yerel yönetimlerin sorumluluk üstlenebileceği ve üstlenmesi gereken bir diğer önemli politika alanıdır ve tamamıyla stratejik gereksinimlere yöneliktir. Toplumsal gönenç devletince yaşama geçirilen fırsat önceliği ve kamusal destek politikalarının büyük ölçüde gözardı ettiği "kadın bedeninin denetimi"yle ilgili olarak kadın hareketinin politik bir gündem geliştirmeye başlaması Amerika ve Avrupa'da 1970'lerin başları, Türkiye'de de 1980'lerin sonlarına rastlar[42]. Bu gündemde yasal kürtaj hakkı ve doğum kontrolünün yaygınlaştırılması gereğinin yanı sıra, "devlet feminizmi"nin özellikle suskun kaldığı kadına yönelik şiddet sorununa da dikkat çekilmiştir (Sancar Üşür, 1997: 7-8). Özerk sığınmaevleri ve danışma merkezleri, özel klinikler, yasal kürtaj, serbest ve ücretsiz doğum kontrolü, kadın bedeninin denetimine karşı kadın hareketinin sesinin yükseldiği bu dönemin ürünü olarak ortaya çıkmıştır (De Beauvoir, 1986: 28,53). İlk kez Londra'nın Chiswick semtinde şiddete maruz kalan kadınların sonunda bir evde birlikte oturmaya başlamalarıyla sığınmaevlerinin de tarihi başlamıştır. Zaman içinde sığınmaevleri ve ilkeleri gelişip çeşitlenmiştir.

Sığınmaevleri açmak isteyen bağımsız kadın kuruluşlarına her türlü koşulsuz desteğin verilmesi kamusal sorumluluğun bir parçasıdır. Yeryüzünde doğrudan doğruya merkezi yönetim, yerel yönetimler ya da kiliselerce yönetilen sığınmaevleri bulunmakla birlikte, en doğrusu bu merkezlerin politik baskılardan uzak bir biçimde bağımsız kadın kuruluşlarınca yönetilmesidir (Arın: 209). Fakat bu, yerel yönetimlerin akçal konular, sığınan kadınların işe yerleştirilmesi, eve çıkmaları, hukuksal yardım almaları vb. alanlarda destek vermesine engel değildir. Yerel yönetimler bunun yanı sıra danışma, psikolojik ve hukuksal destek merkezleri, kriz hatları kurulmasında da sorumluluk üstlenebilir ya da bu tür etkinliklerde bulunan kadın örgütlerine destek olabilir.

Yeryüzü (özellikle İskandinavya, İngiltere, ABD, Kanada ve Brezilya) kadın hareketinin 1970'ler ve 80'ler boyunca sığınmaevleri, cin-

---

42 Türkiye'de kadın hareketi Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine değin gitmekle birlikte, aile içi şiddet ve cinsel taciz de içinde olmak üzere kadın bedeninin denetimiyle kamusal savaşımı henüz 20'li yaşlarında bile değildir. 1980'lerin ikinci yarısında büyük kentlerde yaşanan "bilinç yükseltme grupları" deneyiminin ardından Ankara ve İstanbul'da sokak gösterileri ve "dayağa hayır" kampanyaları, 1990'larda üniversite öğrenci gruplarında taciz ve bekaret kontrolüne karşı çıkan kampanyalar bu savaşımın ilk görünür adımları olarak kabul edilebilir (Altınay, 2002; Işık:44-51; Timisi & Ağduk Gevrek: 15-23; Yüksel: 348-9).

sel taciz danışma ve destek merkezleri, tecavüz kriz merkezleri gibi alanlardaki çabaları, 1980'lerin ortalarına gelindiğinde zorunlu olarak yerel yönelimli bir çerçeveye bürünmüş, bu da fon, mekan, tanınma, hizmet gereksinimleri gibi alanlarda yerel yönetimlerle ilişki olasılığını artırmıştır. Aktarılan bütün deneyimler, yerel politik gündemin, "kentsel güvenlik" ve "kişisel bütünlük" kavramları etrafında nasıl genişletilebildiğinin örneğini sunar (Andrew: 103-16; Wurr: 22-33). Bu gibi ülkelerde önlemler yalnızca sığınmaevlerine destek verilmesiyle sınırlı değildir. 1970'ler boyunca birçok büyük ABD ve Brezilya kenti toplumsal hizmet eğitimi almış kadın polis memurlar istihdam ederek, bu memurları özel olarak kadın ve çocuğa karşı şiddetle savaşımda görevlendirmiştir (Arın: 205; Flammang, 1984b: 90-2; Wurr: 223)[43].

Dolayısıyla, yerel yönetimlerin etkinlik sınırı, bu sınır çerçevesinde hangi sorunların ve edimcilerin meşru görüldüğü, hangi alanların yerel yönetimin sorumluluğu olarak kabul edildiği önemli bir unsurdur. İngiltere, Kanada, ABD, İsveç, Brezilya gibi ülkelerde yerel yönetimlerin kentsel güvenlik ve suçların önlenmesi alanlarında yetkilerinin bulunması ve merkezi yönetimce bu çerçevede finansal olarak desteklenmeleri, kadına karşı şiddet sorununun bu ülkelerde yerel yönetimlerin gündemine girebilmesine kapı açmıştır. Çünkü bu sorun, kentsel güvenlik ve suçların önlenmesi çerçevesiyle kolayca ilişkilendirilebilir. Kadına karşı şiddet, öteki toplumsal cinsiyet sorunlarının yerel yönetim gündemine girebilmesi için de böylece bir gedik açmıştır. 1980'lerde İngiltere'de kadın örgütlerinin hedefi her 7500 kişilik yerleşim birimine bir sığınmaevidir. 1988'de İsveç'in nüfusu 8 milyondur ve 120 sığınmaevi vardır (Arın: 209). Türkiye'de yerel yönetimlerin kentsel güvenlik ve suçların önlenmesi konusundaki yetkileri büyük ölçüde zabıta hizmetleriyle sınırlıdır. Son yıllarda polis örgütlenmesinde yerelleşme yönünde eğilimler olmakla birlikte, kısa erimde bu örgütlenmenin seçilmiş yerel organlarla ilişkilendirilmesi olanaklı görünmemektedir (Aydın: 410-2). Bu nedenle, şiddete karşı ko-

[43] Yeterli aydınlatma, halka duyarlılık eğitimi, ulaşım ve dolaşımın kadın güvenliğini dikkate alan bir biçimde örgütlenmesi bu çerçevede alınan öteki önlemlerdir. Örneğin, "toplumsal cinsiyet gereksinimlerine duyarlı politika"nın bir örneği olarak, Montreal-Kanada'da hava kararıktan sonra otobüsler kadınları iki durak arasında da indirmektedir (Druisine: 12).

rumayla ilgili istemlerin yerel düzeyde kurumsal muhatap bulması güçleşir[44]. Buna karşın, 1990'lı yıllarda kadın kuruluşları ile yerel yönetimler işbirliğinde bazı girişimler olmuştur:

1989'da kurulan Ankara Kadın Dayanışma Vakfı'nın 1991'de Altındağ Belediyesi'yle yaptığı bir protokole bağlı olarak ortak bir Kadın Danışma Merkezi (Ankara'nın ilk danışma merkezi), bir yıl sonra da Sığınmaevi (Türkiye'nin ilk bağımsız sığınmaevi) açılmıştır. Ne var ki 1994 yerel seçimlerinde belediyenin el değiştirip RP yönetimine geçmesiyle Merkez'in önce elektrik, su ve telefonu kesilmiş, 1994'te de protokol tek yanlı olarak iptal edilmek istenmiştir. Yargıya başvurulması, polis müdahalesi, tehditler gibi biçimler de alan gerilimli ilişki 1998'de Vakfın bir başka semtte aldığı evi yeni sığınmaevi olarak düzenlemesi, 1999'da da yeni bir Danışma Merkezi açmasına değin sürmüştür. Fakat bu yeni merkezler çok kısa bir süre ayakta kalabilmiş, desteksizlik ve akçal güçlükler dolayısıyla "geçici olarak" kapanmak durumunda kalmıştır. Kapanana değin merkezlerde 3000 dolayında şiddet gören kadına destek sağlanmıştır (Ecevit, 2001: 249-52; Işık: 48-54; Kadav, 2003).

İstanbul'da 1990'da kurulan Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı'nın da yazgısı farklı değildir. Sığınmaevi ve danışma merkezi ancak beş yıl boyunca ve büyük güçlüklerle açık tutulabilmiştir. Bakırköy Belediyesi'nce 1990 yılında kurulan danışma merkezi ve sığınmaeviyse[45] iki

[44] Bu alanda merkezi yönetimin girişimleriyse çok sınırlıdır: 1994 yılında KSSGM bünyesinde kadınların şiddetten korunması için danışmanlık ve rehberlik hizmeti vermek üzere Bilgi Başvuru Bankası (3B) kurulmuştur (KSSGM, 1999: 20). Birimden bugüne değin 2500 dolayında kadın yararlanmıştır (TBMM-Kom: 56). SHÇEK bünyesindeyse 1990'dan bu yana toplam 9 kadın misafirhanesi (1998'de 24300 sayılı RG'de yayımlanan yeni yönetmeliğe göre "kadın konukevi") açılmıştır; ancak bunlardan biri (Tekirdağ) ilgi görmediği için kapatılmıştır. 2001 yılı sonuna kadar bunlardan yalnızca toplam 2978 kadın yararlanabilmiş ve 501 kadın işe yerleştirilebilmiştir (www.shcek.gov.tr/ dosyalar/aile_kadın_toplum/kkonukevleri.htm, 25.06.2002). SHÇEK konukevlerinde belli bir anda ancak 200 kadın barındırılabilmektedir (KADAV, 2003). Üstelik, SHÇEK girişimleri, yerel yönetimlerden ve bu amaçla kurulmuş kadın örgütlerinden tamamıyla kopuktur. Bu tür bir işbirliği ve ortaklık bir yana, SHÇEK'in bağımsız kadın sığınmaevlerini izin ve denetim altına almaya elveren Yönetmelik'i (RG, Nisan 2001) büttün tepkilere karşın yürürlüğe sokulmuştur. Özetle, SHÇEK, polis (karakol) örgütü, kadın kuruluşları ve yerel yönetimler arasında sorunun gerektirdiği işbirliği ve iletişim ağı ne kurumsal/yasal düzeyde ne de uygulamada vardır.

[45] Bakırköy Belediyesi'nin yanı sıra Şişli Belediyesi de daha önce Mor Çatı Vakfı'nın destek istemlerini reddetmiş olmasına karşın benzeri bir kısa süreli girişimde bulunmuştur (Işık: 63). Bu iki örnek, kimi yerel yöneticilerin, konuya bir yandan da "kamu yararı" temelli değil de "politik güç kazanmak" niyetiyle yaklaştıklarını gösterir.

yıldan az bir süre ayakta kalabilmiş, 1991'de ANAP'lı bir poltikacının belediye başkanlığına gelmesinin hemen ardından merkez kapatılmıştır. Kapatılma sürecinde merkezde barınan ve çalışanlara türlü biçimlerde ağır baskılar uygulanmıştır. İzmir Bornova Belediyesi'nin 1991'de İzmir Tabip Odası'yla ortaklaşa açtığı Kadın Danışma Merkeziyse ancak 3 yıl boyunca etkinlik gösterebilmiş, 1994 seçimlerinde iktidarda bulunan parti değişmediği (DSP) ve üstelik yeni belediye başkanı da kadın olduğu halde merkezin etkinlikleri 1998'e değin durdurulmuştur.

Bu birkaç örnek bile[46], kadına karşı şiddetin, yerel yönetim gibi "halka yakın" bir yönetsel ve politik birimde bile "kamusal sorumluluk" olarak kabul görmek bir yana, ne tür dirençlerle karşılaşabildiğini göstermek için yeterlidir. Sorunlar, yukarıda tanımlananlarla hemen hemen aynıdır: Girişimlerin noktasallığı ve süreksizliği, kadın örgütlerinin istek ve emeğiyle yerel yöneticilerinki arasındaki dengesizlik, yönetim değişiklikleri karşısındaki kırılganlık ve yasal çerçeve yoksunluğu[47].

Kadın nüfusa özel güçlendirici hizmet ve düzenlemelerin gerektiği sorun alanları ve/ya da belli hizmetlerde fırsat önceliği uygulamalarına dair olası örnekler artırılabilir: "Yoksulluğun kadınlaşması" olarak nitelenen olgu[48] karşısında -işlendirme desteklerinin yanı sıra- gıda, yakacak, çocuk eğitimi araç-gereçleri gibi toplumsal yardım program-

[46] Bunlar dışında, yerini belediyenin sağladığı Antalya ve Mersin Kadın Danışma ve Dayanışma Merkezleri, Kadıköy Kadın Konukevi, Gaziantep Danışma Merkezi sayılabilir. Bunların hepsi bağımsız kadın kuruluşlarının girişimi ve belediyenin, kimi kez de merkezi yönetimin desteğiyle yaşama geçmiştir. Fakat hemen hiçbirinde süreç sorunsuz değildir. Belediye yöneticilerinin alaycı, dahası zaman zaman aşağılayıcı tavırlarından uzman personel yokluğuna, arsa, akçal kaynak ve mevzuat sorunlarından projeyi sürekli kılma ve genişletme yönünde bir bakış açısının olmamasına değin bir dizi sorun dillendirilmektedir (Kadav, 2003).

[47] "Kamu yönetimini yeniden yapılandırma çalışmaları" çerçevesinde 24 Aralık 2004'te yürürlüğe giren 5272 no'lu Belediye Kanunu, "Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 50.000'i geçen belediyeler, kadınlar ve çocuklar için koruma evleri açar" gibi esnek bir hükümle konuya yer vermektedir (md.14).

[48] Dünya ekonomisindeki dönüşümlerin getirdiği belirgin eğilimlerden biri, kadınların derecesi bölgeden bölgeye değişen fakat her durumda artan yoksulluğudur. Yeryüzündeki yoksulların %70'inin kadınlar olduğu kestirilmektedir (Pazartesi, S.15: 2-5). Türkiye kentleri koşullarında da kadın yoksulluğunun belirgin göstergeleri vardır. Uzun erimli (1 yıl ve daha çok süren) işsizliğin %18'ini erkek, %29'unu kadın işsizliği oluşturmaktadır ki, bunlar ancak resmi kayıtlara dayanan oranlardır (UN, 2002: T18). 1994 yılında erkeklerin kazancı kadınlarınkinin kamu kesiminde 1,1-4,3; özel kesimde de 0,8-2,6 ka-

larında yoksul kadın hanehalkı reislerine öncelik vermek ya da belli bir kota tanımak; gerek kadınların mülk ve servetten yoksunluğu[49], gerekse nüfus ve hanehalkı yapılarındaki değişimler[50] gözönünde bulundurularak, toplumsal konut politikalarında bireysel olarak kadınlara öncelik vermek ya da kota tanımak, yerel yönetim taşınmazlarının kiralanmasında kadın girişimci adaylarına yönelik projeler başlatmak; mekansal ve toplumsal hareketliliği çok sınırlı olan, özellikle gecekondulu kadınlar için özel toplumsal-kültürel-sportif programlar geliştirmek, vb.

Belirttiğimiz gibi, örnekler çoğaltılabilir, fakat yukarıda iki hizmet alanıyla (ekonomik açıdan güçlendirme ve şiddete karşı koruma) ilgili saptamalar, bu tür güçlendirici hizmet ve düzenlemelerin noktasallık, geçicilik ve keyfilikten kurtulabilmesi için "yasal kamusal sorumluluk alanı" olarak tanımlanması ve bu sorumlulukların yerine getirilmesinde uygun izleme düzeneklerinin kurumsallaştırılması zorunluluğunu gösterir. Bir başka deyişle, toplumsal cinsiyet gereksinimlerine duyarlı yerel hizmet anlayışı, kadınlara yönelik düzenlemelerin kıyıda bırakılmayıp yerel yönetim uygulamalarının değişmez, kurumsallaşmış ve süreğen bir bileşeni durumuna gelmesiyle olanaklıdır. Toplumsal cinsiyetin ana politikalara yerleştirilmesinin önemi bu bağlamda ortaya çıkar.

---

tıdır. 12 yaş ve üzeri kentli kadınların %78'i kişisel gelire sahip değilken, erkekler için bu oran %27'dir. Evli kadınların %85'i, erkeklerinse %6'sı kişisel gelire sahip değildir. Yoksullukla başa çıkmaya çalışan ailelerde son derece zorlayıcı "geçim stratejileri"ni yaşama geçirenler, en elverişsiz koşullarda çalışanlar da genellikle kadınlardır (Aksu, 2003; Bircan: 23-6; Hattatoğlu, 2002).

[49] Günümüz dünyasında kadınlar, nüfusun yarıdan fazlasını, etkin işgücünün 1/3'ünü temsil etmelerine karşın, iş saatlerinin 2/3'ünü doldurmakta, bu emeklerinin karşılığında yeryüzü gelirinin yalnızca1/10'unu alıp taşınmazların 1/100'üne sahip olabilmektedir (Abadan Unat, 1991: 60-1). Türkiye genelinde kadınların taşınmaz sahipliği %9, kentsel alanlardaysa %13'tür (aktaran, Bircan: 125).

[50] Artan sayıda kadın, yaşamının bir aşamasında geleneksel ailenin dışında barınmak sorunuyla yüz yüze kalmaktadır. İstatistiklerde bugün kullanılan ve kadınların aile reisi olduğu hanehalklarının sayısını düşük gösteren sınıflandırma uygulamalarına karşın, dünyadaki hanehalklarının üçte birinin reisinin kadın olduğu kestirilmektedir. Kadınların aile reisi olduğu hanehalkları özellikle yoksullar arasında yaygındır (Dandekar: 41-2).

- Yerel hizmet ve düzenlemelerde toplumsal cinsiyetin ana politikalara yerleştirilmesi

Yukarıda da ifade edildiği gibi ana politikalara yerleştirme, kadınların gereksinimleriyle sorunlarını ayrı bir politika, hizmet ya da etkinlik alanı olarak tasarlamaktan çok, her bir politika/ hizmet/ etkinlik alanının kadınların gereksinimleri ve sorunları da düşünülerek yeniden tasarlanmasına işaret eder. Cinsler karşısında yansız görünen politika kararları kadınlarla erkekler üzerinde, böyle bir niyet ya da öngörü bulunmadığı durumlarda bile, farklı etkiler yaratabilir. Chant'ın (1987: 290), kadınların yeniden üretici etkinlikleriyle işgücüne katılımı arasında, temel kentsel hizmetler üzerinden kurduğu ilişki çarpıcıdır. Ev işleriyle işgücüne katılım arasındaki ilişkinin hiçbir yerde *shanty town*'larda olduğu denli geçerli olmadığını belirten Chant, "yerleşim yeri ne denli az takviye edilmişse, hanehalkının idamesini sağlamanın yükü zorunlu olarak o denli büyüktür" der. Söz konusu yerleşim yerlerinde su, kanalizasyon, temizlik, yol gibi temel kentsel hizmetler ya yoktur ya da eksiktir. Üstelik konutların kalitesi çok düşüktür ve bütün bunlar kadınların yükünü düzenli yerleşimlerde yaşayanlara göre daha da ağırlaştırır. Örneğin su tankerlerle düzensiz olarak gelir ve bu suyu bidonlarla düzensiz yoldan evlere taşımak kadınların işidir; mikroplu olan suyu kaynatmak için daha çok zaman geçer, vb. 1992'de Bolivya'da hizmet eksikliklerini belirlemeye yarayacak göstergeler elde etmeye çalışan bir grup araştırmacının saptamaları da -bu kez eğitim bağlamında- Chant'ı destekler (aktaran Seaforth, 1995: 1): Okul yaşında olup da okula gitmeyen kızların sayısı, hizmet, özellikle de su hizmetleri eksikliğinin çarpıcı bir göstergesi niteliğini taşır. Çünkü, temizlik, su taşıma, kaynatma ve çocuklara bakmaktan sorumlu olan kadınlardır ve kız çocukları da annelerine yardım eder. Wedel de (2001: 90-8) İstanbul'un gecekondu semtlerinde yaptığı araştırmasında benzeri sonuçlara ulaşır. Asfaltsız yolların ev temizliği ve çamaşır yükünü nasıl artırdığı, çok sık ve uzun süreli kesilen elektriğin teknik ev araçlarının kullanılamaması anlamına geldiği, mahalle pazarının yokluğu durumunda alışveriş yükünün hem zaman hem mesafe anlamında birkaç katına çıktığı, vb. gibi pratik gereksinim sorunları, Wedel'in yaptığı görüşmelerde saptadığı noktalardır.

Sunulan / sunulamayan hizmetlerin cinsler üzerindeki farklılaşan etkilerinin dizgesel olarak ayırd edilip gerekli önlemlerin alınabilmesi

amacıyla Avrupa Komisyonu bünyesinde bir "Toplumsal Cinsiyet Etki Değerlendirmesi-TCED" bakış açısı ve bu bakış açısını yaşama geçirmeyi kolaylaşt acak bir uygulama rehberi geliştirilmiştir. TCED, politikaların istenmeyen olumsuz sonuçlarından kaçınmanın yanı sıra, niteliğini ve etkililiğini artırmak amacıyla, "toplumsal cinsiyetle bağlantılı" alanlarda yapıl ECDGE: 1). ILO gibi uluslararası örgütlerce toplumsal cinsiyet eğitim izlencelerinde de kullanılan rehberde, "toplumsal cinsiyet bağlantısı" şöyle tanımlanır:

> "Toplumsal cinsiyetin ana politikalara yerleştirilmesi sürecinde ilk adım, toplumsal cinsiyetin üzerinde çalışılan politikayla bağlantılandırılmış olup olmadığına bakmaktır. Toplumsal cinsiyet bağlantısını denetlemek için cinsler açısından ayrıştırılmış verileri elde etmek, bu veriler üzerinde çalışmak ve doğru soruları yöneltmek gerekir: (i) Öneri, bir mi birden çok mu hedef grubu ilgilendiriyor? Bu nüfus kesiminin ya da kesimlerinin gündelik yaşamlarını etkileyecek mi? (ii) Bu politika alanında kadınlarla erkekler arasında farklılıklar var mıdır (haklar, kaynaklar, katılım, toplumsal cinsiyetle ilgili değer ve kurallar açısından)? Bu iki sorudan birinin yanıtı olumluysa, toplumsal cinsiyet, üzerinde çalışılan konuyla bağlantılıdır ve politika önerisinin gizil toplumsal cinsiyet etkisi üzerine bir değerlendirme yapılmalıdır." (ECDGE: 7)

Belli bir politika ya da hizmet alanının toplumsal cinsiyet bağlantılı olduğunun -ki çoğunlukla öyledir- ayırd edilmesiyle birlikte etki değerlendirmesi gündeme gelir. Bu değerlendirme, üzerinde çalışılan hizmet/ düzenleme önerisinin, kadınlarla erkekler arasındaki eşitlik hedefine yönelmesini ve/ya da yeni eşitsizlik/ yoksunluk alanları yaratmamasını sağlar (s.8). Bu tür bir duyarlılığın yaygınlaşması için elbette bazı önkoşullar gereklidir. Cinsler açısından ayrıştırılmış veriler, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin ve topluluk politikasının dinamikleriyle ilgili belli bir uzmanlık, ilgili kadın kuruluşlarıyla kurumsallaşmış bağlantı ve uygun izleme düzenekleri bu koşulların başında gelir.

Ana politikalara yerleştirme sürecini yerleştirip izlemek ve denetlemek üzere, birçok ülkede farklı adlarla ve statülerle de olsa yerel yönetimler nezdinde özel birimler oluşturulmuş ve/ya da uygun düzenekler geliştirilmiş durumdadır. Bu tür birim ve/ya da düzeneklerin varolması ve işlevlerini sürdürmesi, özellikle yerel topluluk temelli örgütlenmeler, kadın örgütleri ve seçilmiş/atanmış yöneticiler arasında bağ-

lantı ve ilişki sağlanması açısından önem taşır (Boneparth: 283; Grosso: 97). Bunların başında *Yerel Eşitlik Daireleri* gelir. Özellikle Avrupa Konseyi üyesi ülkelerde farklı adlarla farklı yasal ve yönetsel konumlarda da olsa, merkezi düzeyde bir eşitlik birimi bulunur. Türkiye'de KSSGM (Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü) bunun örneğidir[51]. Söz konusu ülkelerin pek çoğunda bununla yetinilmeyip yerel düzeyde de, yine farklı adlar ve konumlarda da olsa, Eşitlik Daireleri kurulmuştur. Bu düzenlemeyi benimseyen ülke ve yerel düzeyde kurulan birim olarak sayıları giderek artmaktadır (CoE, 2000). Merkezdeki yönetim yaşamın bütün alanlarında kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılması, kadınların politikaya ve ekonomiye eşit katılımını güvenceye alacak bir çerçeve kurulması için gerekli önlemleri almakla sorumluyken, Yerel Eşitlik Daireleri kurulan bu çerçeveyle uyumlu bir biçimde söz konusu amaçların yerel düzeyde yaşama geçirilmesini izler.

İzlanda ve Norveç'te, 1975 yılından bu yana Eşit Statü için Yerel Komiteler bulunmaktadır. İzlanda'da, başlangıçta, yasal bir zorunluluk bulunmamasına karşın bu yerel komitelerin sayısı hızla artmıştır. 1991'deki Eşit Statü Yasası, 500'den çok nüfuslu belediyelerde Eşit Statü Komitesi'nin kurulmasını zorunlu kılmıştır. 1994 yılında 500'den çok nüfuslu 55 belediyeden 44'ü bu birime sahiptir. Bu komiteler bir yandan kendi topluluklarının eşitlik yönünde ilerleme kaydetmesini sağlamaya çalışırken, bir yandan da yerel meclislerle öteki yerel otoritelere danışmanlık yapar. Norveç'te merkezdeki Eşit Statü Konseyi, Yerel Eşitlik Komiteleri arasındaki iletişimi ve eğitimi kolaylaştırmak amacıyla iki yılda bir konferanslar düzenler. Son yıllarda yapılan kimi çalışmalar birkaç istisna dışında Yerel Eşitlik Komitelerinin marjinalleşme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Ne var ki bu eğilimi bir gerileme olarak değil, tam tersine bir ilerleme olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Çünkü Norveç'te, bu tür ayrı birimler yerine, cinsler arası eşitlik ile ilgili konuları belediye meclislerinin ve karar alma forumlarının genel çerçevesi ve işleyişiyle bütünleştirme yönünde artan bir eğilim vardır. Bu gelişmeye koşut olarak, yerel komitelerin sayısı da giderek azalmaktadır.

İzlanda'da kimi yerel yönetimler, özellikle yerel yönetim memur-

[51] KSSGM'nin kuruluş ve kurumsallaşma süreci için bkz. Acuner,2002a.

larıyla yöneticilerinin bilgilendirilmesine odaklanan *cinsler arası eşitlik eylem planları*na sahiptir[52]. Öte yandan, İsveç'te 1995'ten bu yana her *County* Yönetim Kurulu'nda bir cinsler arası eşitlik uzmanı bulunmak durumundadır. Bu uzman, ulusal eşitlik politikasının bölgesel düzeye yansıtılması ve çeşitli bölgesel politika alanlarıyla toplumsal cinsiyet gereksinimlerine duyarlı bakış açısının bütünleştirilmesinden sorumludur. Yerel yönetimlerde de benzeri özel görevliler yerel topluluktaki eşitliği geliştirme işlevine sahiptir. Yine İsveç'te yerel düzeyde toplumsal cinsiyetin ana politikalara yerleştirilmesi çabaları, özel bir toplumsal cinsiyet etki değerlendirmesi yöntemiyle desteklenir. İsveç Yerel Yönetimler Birliği, yerel yönetim çalışmalarının toplumsal cinsiyet gereksinimlerine duyarlı bir bakış açısından çözümlenmesini kolaylaştırmak üzere "TKU Yöntemi" (temsil, kaynaklar, uygulama) geliştirmiştir. Bir TKU çözümlemesi, iktidarın ve gücün kadınlarla erkekler arasında nasıl dağıldığı, yapısal ve örgütsel çözümlerin oluşumuna toplumsal cinsiyetin nasıl etki ettiği, çeşitli yerel yönetim etkinliklerinde toplumsal cinsiyetle ilgili ölçütlerin nasıl kurulduğu gibi soruların yanıtlanmasını olanaklı kılar.

Almanya'da 1982'den bu yana kurulmakta olan Yerel Eşitlik Daireleri'nin sayısı Haziran 1998'de 1600'ü geçmiştir. İsviçre'de 15 dolayında kanton ve belediyede Eşitlik Daireleri vardır. Bu dairelerle Federal Eşitlik Dairesi sürekli iletişim içindedir. İngiltere yerel yönetimlerinin özellikle planlama bölümlerinde kadınların istemlerini duyurabilecekleri çeşitli kadın girişimleri bulunur. Çoğunlukla komite olarak işleyen bu girişimlerin sayısı 1987'de 47'yken, Norveç'teki deneyime benzer biçimde 1990'larda 18'e düşmüştür (Kümbetoğlu: 268). Ayrıca, 1988'de bütün İngiliz yerel yönetimlerinin %63'ü eşit fırsatlar önlemleri almış durumdadır. (Halford v.d.: 33)

Fransa'da toplumsal cinsiyetin ana politikalara yerleştirilmesi yönünde bir girişim, yerel düzeyde 1996'dan bu yana sürdürülmektedir. Bu girişimle, eşit fırsatlar boyutunu yerel ve bölgesel kamu politikalarıyla bütünleştirmek için önemli çabalar sarfedilmektedir. Ayrıca, merkezdeki Kadın Hakları Dairesi, ulusal ve yerel yönetim programlarında

---

52 Pekin Konferansı'nda (1995) ortaya çıkan Pekin Eylem Platformu'nun uygulanması için Ulusal Eylem Planları hazırlanmıştır. Bazı ülkeler Ulusal Eylem Planı ile yetinmeyerek tamamlayıcı eylem planları ve programları üretmişlerdir. Bunlardan bazıları yerel düzeyle ilgilidir ve / ya da yerel düzeyde üretilmiştir (CoE: 2000)

toplumsal cinsiyet gereksinimlerine duyarlı bakış açısının dikkate alınması ve bu programların kadınlar üzerinde olumsuz bir etkiye neden olmaması ve/ya da kadınları dikkate alacak önlemler içermesine çabalar.

Yunanistan'da 1981'de iktidara gelen sosyalist hükümetin iradesiyle beş yıl gibi kısa bir sürede bütün yasal yapı eşitlik ilkesine katkıda bulunacak biçimde dönüştürülmüş ve Eşitlik Büroları yaygın olarak kurulmuştur (Stamiris: 78). Bu bürolar, 20 büyük kadın örgütünün oluşturduğu ve en küçük yerleşim birimlerine değin örgütlenmiş bulunan bir sivil eşgüdüm kuruluyla işbirliği içinde çalışır (s.81-2).

Türkiye'deyse yerel düzeyde açık bir yasal ve kurumsal çerçeve eksikliği vardır. Yıllardır tartışılan ve nihayet yasalaşan düzeltim girişimlerinde kentte yaşayan kadınların hem katılımı hem de gereksinimlerinin karşılanmasının önünü açacak, özellikle kadınlara yönelik dizgesel/kurumsal düzenlemeler bulunmadığı gibi, son Kalkınma Planı da konuyu görmezden gelmektedir. Yerel yönetimlerle ilgili "amaçlar, ilkeler ve politikalar" bölümünde, yerel yönetimlerin hizmet planlaması, projelendirmesi ve uygulaması aşamalarında engelliler, yaşlılar, çocuklar ve gençler gibi toplum kesimlerinin gereksinimlerini göz önüne alan yaklaşımların geliştirileceği belirtilmektedir (DPT, 2000: 247). Kadınlar için ayrı bir amaç, ilke ve politika belirlenmek bir yana, alışageldiğimiz üzere, "engelliler, yaşlılar, çocuklar ve gençler" ile birlikte anmaktan bile kaçınılmıştır. Bu yasal ve kurumsal çerçeve eksikliğiyle de bağlantılı olarak, yerel yönetimler bünyesinde kadınların öncelikli gereksinimlerine yönelik etkinlikler bir süreklilik kazanmış değildir (DPT,ÖİK: 109).

VIII) YEREL KATILIM VE TEMSİL İLİŞKİLERİNDE CİNSİYET SORUNSALI

Kamusal hizmet de içinde olmak üzere kamusal olandan geleneksel olarak ne anlaşıldığı ve toplumsal cinsiyet ilişkilerini hesaba kattığımızda ne anlaşılması gerektiğini gündeme getirmek, "kamusal"ın içeriğinin hangi düzeneklerle belirlendiği ve toplumsal cinsiyet farklılıklarına duyarlı bir politik ve yönetsel oluşum için ne tür bir çerçevenin gerekli olduğu sorununa bizi getirir.

Aile, toplum ve devlet üçlüsünü birbirinden ayrı olmakla birlikte birbiriyle ilişkili kategoriler olarak ele alan Millett (1973: 62), kadınların öneminin birinciden üçüncüye doğru gidildikçe azaldığını vur-

gular. Yurttaşlık haklarının yasalarla korunduğu durumlarda bile kadınlar, devlet organlarıyla resmi ilişkiye ya hiç geçmezler ya da bu ilişkileri yok denecek kadar azdır. Aynı ilişkiyi aile (hane)- yerel topluluk - yerel yönetim için de kurmak olanaklıdır. Türkiye'de yapılan kimi araştırmaların verileri bu olumsuz ilişkiyi doğrulayacak göstergeler sunar. Kadınların etkinlikleri, ilişki ağları ve hareketlilikleri evden evin yakın çevresine ve kentin bütününe, enformel ilişkilerden formel ilişkilere, muhtarla ilişkiye geçmekten yerel yönetimle ilişkiye geçmeye doğru gelindikçe azalır (Ayata, 1999; Demir, 1998: 137-8, 151-3; Gökçe v.d: 220-349; Wald, 1998a,b,c,d; Kasaid: 23-9). Bu durumda, kadınların özgül konumu, politikanın, yalnızca ilgilendiği sorunlar bağlamında değil, pratik olarak da gündelik yaşamda ve olabildiğince merkezsizleştirilmiş (desantralize) bir biçimde temellendirilmesi gereğini vurgular. Politikanın neyle ilgilendiği kadar yapılma biçimi de önemlidir. Firestone'un (1979: 13) belirttiği gibi, cinsler arasındaki eşitsizliğin giderilemeyecek doğal bir durum olduğuna dair yaygın kanı, bu yöndeki çabaların politik kalıplara uymamasından değil, söz konusu kalıpların yeterince kapsayıcı olmamasındandır. Bu durumda, politikayı, "toplantılar, başkanlar ve partilerden kurulu o dar ve kısıtlı dünyanın yorumlandığı kuram"ın ötesinde, "bir grup insanın bir başka grup tarafından yönetildiği düzenle[mele]r"i çevrime almak ve "belirli grupların durumlarının böylesine değişmez ve ezilmelerinin böylesine sürekli oluşunun tek nedeni[nin], bu grupların, toplumca kabullenilmiş politik yapılarda temsil edilmeyişleri" olduğunun ayırdında olmak gereklidir (Millett: 48-9). Öte yandan, sorun, yalnızca formel temsil ve katılım kuralları da değildir. "Bir grup insanın bir başka grup tarafından yönetildiği" süreçlerin üretiminde belki bundan çok, toplumsal cinsiyet yanlısı enformel kurallar ve ilişkiler belirleyicidir:

> "Erkekler hem sayı hem güç olarak politikada egemen oldukları için, politikanın kuralları onlar tarafından belirlenmektedir; bu normlar erkeklerin yaşama tarzına ve erkeklerarası ilişkiler örüntüsüne uygun olduğu için kadınları içeri almamakta, hatta dışlamaktadır. ... Parti faaliyetlerinin zaman zaman 'rakı sofrası'na taşınan gece toplantılarında yapılması ya da seçim kampanyaları sırasında adayların halkla sık sık, Türk toplumunda adı 'erkek kahvesi'ne çıkmış kahvelerde biraraya gelerek sohbet etmeleri gibi." (Ş.Tekeli, 1991: 121)

Formel-enformel, kurumsal-kurumsal olmayan bu gibi özellik, süreç ve ilişkileriyle yerel politikanın kadınlar için hangi koşullarda katılım ve temsil olanağı yaratabileceği, bu olanağın önemi ve sınırları aşağıda tartışılacaktır.

- Yönetime katılımda kadınlar için açılım alanları

Politik katılım ya da yönetime katılımla ilgilenen birçok yazar, türlü önkoşul ve güçlüklerden söz eder. Eroğul (1991: 41-3), uygun katılma ortamının oluşabilmesi için, "belirli bir eğitim düzeyi, katılmaya olanak verecek bir tüzel çerçeve, uygun düşüngüsel ortam ve iyi kötü bir iletişim düzeyinin varlığı"nı önkoşar. Keleş (1993: 22-5) yerel düzeyde karar alma ve politika üretme süreçlerine katılım için bazı önkoşullar belirleyip bunları "kentlinin katılma istek ve güdüsü, yerel yöneticilerin katılımın yararı ve gerekliliğine duydukları inanç ve katılım için elverişli nüfus büyüklüğü" biçiminde kümelendirir. Bireyin katılımdan bir beklentisinin olup olmadığı, bir beklentisi varsa bunun bireysel yarar mı toplumsal yarar mı olduğu, yönetimin katılımla ilgili içtenliğine duyduğu güvenin düzeyi, katılım için zaman ayırıp ayıramadığı, katılım yollarının halkın her kesimine açık bulunup bulunmadığı, yöneticilerin kişisel tutumları, ülkede ve yerel topluluktaki demokratik gelişme düzeyi ve politika kültürü, vb. hep, katılım fırsatlarının yanı sıra katılımın niceliği ve niteliğini de belirleyen unsurlardır (s.30-2). İ. Tekeli (1991: 74) katılımı sınırlayan unsurları "nesnel" ve "öznel" olmak üzere ikiye ayırır. Nesnel nedenler arasında "katılımı örgütleyen kurumun toplumdaki meşruiyeti ve saygınlık derecesiyle katılımın büyük ölçüde zaman tüketici bir özellik olması"nı; öznel nedenler arasında da "katılımın yararı konusunda kötümserlik ile kendine güven yokluğu"nu belirtir.

Bu unsurlar dikkatle incelendiğinde, her birinin cinsler açısından farklı içermeleri olduğu görülür. Nitekim Eroğul, "siyasal katılmanın özneleri"ni irdelerken, cinsiyet değişkeninin etkisiyle daha ilk aşamada "gerçek öznelerin sayısı"nın hemen hemen yarılandığını vurgular (s.108). Kamusal, politik ve meşru olanın büyük ölçüde kadınların kendi yaşamlarının ürettiği sorun alanlarının dışında tanımlandığı, çifte iş gününün ciddi zaman sorunları yarattığı, katılım yollarıyla düzeneklerinin çok büyük ölçüde formel anlamda örgütlü ve/ya da enformel güç çevrelerinin dar grup çıkarlarına açık olduğu, yöneticilerin

toplumsal cinsiyet farkındalığının son derece düşük olduğu, genel olarak politika kültürünün erkek egemen değerlerle örülü olduğu bir iklimde, kadınlar katılım açısından dezavantajlıdır. Kadınların özgül sorunlarının konuşulduğu durumlarda bile, kadınlardan başka herkesin onlar adına konuşmasına yol açan bu dezavantaj, katılımın yaygın nitelik taşımasının, dolayısıyla katılımcı düşüncenin meşruluğu önünde de bir engeldir. Çünkü, İ. Tekeli'nin belirttiği gibi (s.75), "'katılım'cı düşünce için katılanlarla yetinmek gerçekte kendini inkar etmek olur".

Toplumsal cinslerin iktidarla ilgili farklı deneyimleri, kadınların kendilerinden önce ve kendi deneyimleri dışında biçimlendirilmiş politikaya katılımlarını birçok düzlemde güçleştirir (Fowlkes: 66-81)[53]. Politik katılımın enaz koşulu olarak değerlendirilen oy verme ediminde bile erkeklerden yıllarca geride oldukları anımsanırsa[54], varolan politik dünyaya karşı göreli düşük bir ilgi, bilgi ve yeterlilik duygusu içinde olmaları da şaşırtıcı olmaz. Toplumsal cinsiyete dayalı deneyim farklılığı, politik toplumsallaşmada olduğu gibi, iletişimsel toplumsallaşmada da kendini gösterir. Kadınların toplumsallaş(tırıl)ma ve dünyayla ilişki kurma tarzı, çoğu durumda onları, gereksinimlerini dile getirmekten ya da basitçe, konuşmaktan alıkoyar (Hirschmann, 1996b: 162-7). Birçok kadın, "söylemeye değer birşeyleri olmadığı"na inandırılacak biçimde toplumsallaşmıştır (Sandercock & Forsyth: 51). Profesyonel ya da teknik jargon, keskin tartışmalara dayalı ve otoriter konuşma tarzları genellikle kadınları yabancılaştırır ve onların sessiz kalmalarına neden olur[55]. Kuşkusuz bu, kadınların katılım düzenekleri

---

[53] İlk olarak 1962'de yayınladığı yapıtında *kamusallığın yapısal dönüşümü*'nü çözümlerken, biçimlendirici bir unsur olarak toplumsal cinsiyeti gözardı etme eğiliminde olan Habermas (1997) aynı yapıtın 1990 baskısına yazdığı önsözde (s.13-57) 1960'lardan sonra getirilen feminist eleştirileri dikkate alıp (s.21) çözümlemesinin, "kadınları dışarıda bırakarak kurulan bir yapı"yı incelediğini dile getirir:
"Kadınların siyasal kamudan dışlanması, ... siyasal kamunun yapısı ve özel alanla ilişkisi itibarıyla cinsiyete özgü bir şekilde belirlenmesi anlamında tayin edici olmuştur. İmtiyazsız erkeklerin [burjuva sınıfından ve seçkin olmayanlar] dışlanışından farklı olarak, *kadınların dışlanması yapı kurucu bir güce sahipti.*" (s.22) (vurgu bana ait)

[54] Kadınlar oy kullanma hakkını Yeni Zelanda'da 1893, Finlandiya'da 1906, Almanya'da 1918, İngiltere'de 1928, Türkiye'de 1930, Pakistan, Meksika ve Arjantin'de 1947, Çin'de 1949, Hindistan'da 1950, İran'da 1963, İsviçre'de 1971'de elde etmiştir (UN, 2002: T.27).

[55] Genel olarak "otorite" kavramının feminist bir eleştirisi ve almaşık bir tanımlama için bkz. Jones, 1996.

içinde bulunabildikleri durumlarda söz konusudur. Oysa, çoğu kez, bu tür düzeneklerde aile reisi olarak erkekler yer alır ve yerel topluluk gereksinimlerinin belirlenmesine yönelik veri toplama yöntemlerinde de hanehalklarına ilişkin bilgiler çoğunlukla aile reisiyle yapılan görüşmelerden elde edilir (Alkan, 1999: 17-20). Dolayısıyla, "toplumsal cinsiyet gereksinimlerine duyarlı bir yerel katılım" anlayışı, kadınların gereksinim ve istemlerini iletmelerini beklemekle yetinmeyip bunları açığa çıkaracak yöntemler kullanmalıdır. Çünkü kadınlar, çoğunlukla, hem bir "pasiflik ve feragat kültürü" içindedir (Phillips, 1995: 59), hem de istemlerini iletebilecekleri kanallara erişimleri sınırlıdır.

Kadınların deneyim ve gereksinimlerini görünmez kılan engellere karşı, feminist kuram, farklı birtakım katılım yöntemlerinin önemini vurgular. Heilbrun'ün sözleriyle, bu yöntemler, 'kadınların yaşamlarının ve özyaşamöykülerinin okunmasının icat edilmesi, keşfedilmesi ya da yeniden dile getirilmesi gerek[liliğine]' dayanır (aktaran Özbek: 121). Örneğin, küçük tartışma gruplarında kadınların, gündelik yaşamlarının çoğunu zaten birlikte geçirdikleri komşularıyla ya da arkadaşlarıyla bir araya ge(tiri)lip yaşam çevreleriyle ilgili olarak yaşadıkları sorunları anlatmaları öngörülür. Geniş ölçekli halk kurultaylarına göre daha enformel olması, daha doğal bir iletişim tarzına sahip olması gibi üstünlükleri vardır. Kadınlar, zaten her gün anlattıkları öyküleri, bu kez, bir kurumsal yetkilinin yanında anlatırlar. Bu yöntemin benzerleri olarak, odak grubu tartışmaları ve bire bir yapılan derinlemesine görüşmeler sayılabilir. Forester'ın "gündelik yaşamın toplumsal politikası" olarak tanımladığı (aktaran Sandercock & Forsyth: 52) "duyguları, kişisel, sıradan, özel" olanı konuşma ve dinleme, "genel ve özel yaşam arasındaki bağlantıyı kurma" (Özbek: 109), bu yöntemlerde merkezi bir yere sahiptir.

Bir başka yöntem, "kendine yardım" olarak da adlandırılabilecek "yaparak öğrenme"dir (Sandercock & Forsyth: 52). Yakın yaşam çevresinde öncelikli görülen sorunların çözülmesi için kadınların özerk örgütlenmesi olarak özetlenebilecek bu yöntem, güçlendirme stratejisinin bir parçası olarak da görülebilir. Yaparak öğrenmenin "bilinç yükseltme"yle de benzerlikleri vardır. Kadınların, ortak sorunları çevresinde örgütlendikleri, kişisel yaşantılarını paylaştıkları, dayanışma

geliştirdikleri ve bir yandan da kamusal alanda uğraş verdikleri bu deneyim, 'kendi erksizliklerinin nedenlerine ilişkin düşüncelerini değiştirdikleri, kendilerini baskı altına alan dizgesel güçlerin ayırdına vardıkları ve kendi yaşama koşullarını değiştirme edimine giriştikleri' bir sürece dönüşür (Rodriguez: 19). São Paulo-Brezilya'da kentsel toplumsal hareketler çerçevesinde, katılımcılarının tümünü ya da ağırlıklı bölümünü kadınların oluşturduğu *Favela* hareketi (1976 sonrası), sağlık hizmetleri hareketi (1973 sorası) ve işsizler hareketini (1983 sonrası) inceleyen Corcoran Nantes (1993), bu halk hareketleri içinde yaygın olarak tecrübe edilen bilinç yükseltme pratikleri, eğitsel programlar, kooperatif etkinlik ve öteki dayanışmacı yöntemlerin, bir yandan yerel topluluğun ivedi gereksinimlerine çözümler sağladığını, bir yandan da kadınların politik istemlerini ortaklaştırıp formüle etme olanağı yarattığını anlatır. Dahası, bu tür dayanışmacı grupların zaman içinde öteki kadın gruplarıyla da ilişkiye geçmesi, ortak bir politik bilinç geliştirip kurumsal politika edimcileriyle daha güçlü bir kimlikle ilişki kurabilmelerini de olanaklı kılmıştır (s.141-55).

Kadınların gündelik yaşam sorunları ve yakın yaşam çevresinin niteliği üzerinden politikleşme ve kamusal alana açılma gizilgücü Türkiye'nin Habitat-II Ulusal Rapor ve Eylem Planı'na da (1996) yansımıştır. Öncelikli konu-16'da kadınların daha çok "ev merkezli" olan yaşamlarının doyum ve doyumsuzluk alanlarını da bu sınırlar içinde belirlediği saptamasına (s.116) koşut olarak şu öngörüde bulunulur:

> "Farklı komşuluk çevrelerinde farklı niteliklerde olmakla birlikte, geleneksel olarak komşuluk çevresi kadınların önemli ilgi ve dayanışma alanlarını oluşturmaktadır. Gecekondu semtlerinde kadınlar eve ilişkin ilgilerini zamanla komşuluk çevrelerine ve semt sorunlarına kaydırmaktadır. Özellikle uydu kentler ve apartman semtlerinde apartman yönetimine kadınlar giderek artan bir şekilde katılmaktadır. Semtin ortak sorunlarını tartışma, kadınların gittikçe kamu yaşamına katılım olanağını artırmakta, yerel demokrasi için de bir açılım alanı oluşturmaktadır. Kadının komşuluk alanına ilişkin kararlar üzerinde etkililiğinin artırılması kamusal alanda etkisini artırmaya başlangıç olacaktır." (Habitat-II UR: 116-7)

Bu açılım alanını değerlendirmek için yapılacak işler arasında mahal-

lelerde "kadın komiteleri"nin oluşumunun desteklenmesi, ihtiyar heyetlerine kadınların katılımının sağlanması[56], bir araya gelebilecekleri ve olanaklar elverdiğinde "kültür, eğitim ve rehberlik merkezleri" durumuna getirilebilecek mekanların oluşturulması, bu tür mekanların oluşumunda STK'larla ortaklığa dayanan yöntemlere öncelik verilmesi ve mahalle örgütlenmelerinde kadınların etkinliğinin özendirilmesi için yerel yönetimlerin sorumluluk üstlenmesi sayılmıştır (s.118-9).

Rio Zirvesi (1992) sonucunda ortaya çıkan Yerel-Gündem'lerin hazırlanması süreciyle Habitat-II sonrasında ortaya çıkan güçlendirme bakış açısının[57] bu alanda sınırlı da olsa bir açılım, noktasal da olsa bir hareketlilik sağladığı söylenebilir. Antalya'daki Kadın Meclisi girişimi ile Bursa'daki Bağımsız Kadın İnisiyatifi deneyimleri bu sürecin parçası olarak ortaya çıkmış, Yerel Gündem-21 çerçevesinde oluşturulan Kent Kurultayları'ndan bir anlamda koparak kimlik kazanmışlardır. Bu iki girişim yerel düzeyde sağladıkları kimi kazanımların yanı sıra, Türkiye koşullarında kadınların kent yönetimine katılımı bağlamında laboratuvar olma niteliğini de taşımaktadır (Eroğlu Üstün vd., 2002 ; Tuna, 1999). Yerel Gündem-21 proje grubunun konuyla ilgili raporunda[58], sürecin ağırlığını hissettirdiği her kentteki başarının ardında kadınların etkin bir rol oynamasının yattığı belirtilmektedir.

Bununla birlikte, Rio'dan bu yana geçen 13, Habitat-II'den bu ya-

---

[56] Türkiye'de mahalle örgütlenmesinin niteliği kenttaş katılımı açısından en sık üzerinde durulan konulardan biridir. Mahalle muhtarlığının belli yerel yönetim yetkileriyle donatılarak güçlendirilmesi, gerek yönetimi etkenleştirmek gerekse kenttaş katılımını güçlendirmek açısından sıkça yapılan bir öneridir (Arıkboğa, 2002; Bayramoğlu Alada, 2002; Keleş, 1993: 8,17,23). İsveç, Norveç, İtalya, Brezilya, Almanya, İngiltere, ABD gibi ülkelerdeki deneyimler, mahalle düzeyinde güçlü bir yerel örgütlenmenin "sessiz hemşehri grupları"nı politik açıdan devingen duruma getirdiği kadar, kent yönetimini de daha etken kıldığını ortaya koyar (Bayramoğlu Alada: 152-8). Mahalle muhtarlıklarının gelişen yerleşim düzeni içinde işlevinin artırılması, dönüşümlü olarak belediye meclislerine üye olmalarının sağlanmasının, "Yerel Yönetimlerde Reform" girişiminin başlangıçtaki amaçlarından birini oluşturmuştur (DPT, 2000: 246). Ne var ki 24.12.2004'te yürürlüğe giren yeni Belediye Kanunu (no.5272) mahalle örgütlenmesine (md.9 ve 24) köktenci bir içerik ve yeni olanaklar getirmemektedir.

[57] Habitat-II küresel eylem planı ile ulusal eylem planlarının hazırlanması ve uygulanmasında temel hedef, "sürekli ve dengeli, insanca yaşamaya elverişli ve hakça yerleşimler" olarak belirlenmiş, bu hedefe ulaşabilmek için de üç araçsal ilke tanımlanmıştır: (i) Toplumsal edimcileri güçlendirme ilkesi, 2) Kentli bağlılığı ve dayanışması ilkesi, 3) "Yönetişim" olarak bilinen çoğulcu ve katılımcı yönetim (Habitat U.R.: 76-80).

[58] www.yerelgundem21.org/tur/calisma/katkadin.htm, 14.03.2003.

na geçen 9 yıla karşın bu alanda, Yerel Gündem-21'lerin kalıcı anlamda yerelde kurumsallaşamayan uygulamaları[59], 1999 ve 2004 seçimlerinde kadınların kendiliğinden görece yüksek bir oranda mahalle muhtarlığı seçimlerinde adaylığını koymaları, birkaç yönetim-dışı örgütün kendi başlarına ya da yerel yönetimlerle ortaklaşa açtığı sayılı semt kadın merkezleri[60] dışında önemli ve yaygın bir ilerleme kaydedildiği söylenemez.

- Eksik temsil sorunu

Hizmet ve katılım boyutlarıyla birlikte yerel yönetimlerin üçüncü tanımlayıcı unsuru olarak ele aldığımız temsil konusu özel bir öneme sahiptir, çünkü kenttaşların beldeyi ilgilendiren kararlarda bir tür yetki devri anlamına gelir. İlke olarak, yerel topluluk üyelerinin temsilcilerini özgürce ve demokratik olarak seçebilmeleri, öte yandan toplumsal-ekonomik konumlarına bakılmaksızın bütün kenttaşların seçilme hakkının güvencede olabilmesi beklenir (AYBİK, 1996: 42,59). Fakat ulusal seçim düzeneklerinde olduğu gibi, yerel temsil düzeneklerinde de seçme olmasa bile seçilme süreci oldukça karmaşıktır ve temsilin bir "yansıtma" işlevi görmesi uygulamada olanaksızlaşır. Özellikle giderek büyüyen kentsel alanlarda varolan politik ve tüzel yapı içinde, çok özel durumlar dışında, bağımsız aday olup seçilebilmek neredeyse olanaksızdır. Bugünkü koşullarda siyasal partilerin aday listelerini belirleme ölçüt ve yöntemleriyse, demokratikliğin sağlanabilmesi açısından oldukça sorunludur. Belediye meclis üyesi adaylarını genellikle parti örgütlerinin üst yönetimleri belirler (Toprak Karaman, 2003: 6). Bu düzenekle de bağlantılı olarak, ulusal düzeyde olduğu gibi yerel düzeyde de ancak -para, zaman, güçlü kamusal ilişki ağları, eğitim, deneyim gibi- gerekli politik kaynak ve olanaklara sahip olanlar öncelikle aday gösterilir ve seçilir (Phillips, 1995: 27). Bunların hemen hemen tamamında kadınların dezavantajlı olduğu açıktır.

[59] Türkiye'de 1997'den bu yana "Yerel Gündem 21'lerin Teşviki ve Geliştirilmesi" projesi yürütülmektedir (UNDP,Capacity-21&IULA-EMME). Şu anda, üçü il özel yönetimi, 11'i anakent belediyesi olmak üzere, toplam 57 yerel yönetimle bu çalışmalar sürdürülmektedir.

[60] Diyarbakır'da 1997'den bu yana etkinlik gösteren Ka-Mer (Akkoç, 2002), WALD'ın Kadın ve Kent Projesi kapsamında 1999'da Antakya ve Bursa-Osmangazi Belediyeleri'yle ortaklaşa açtığı merkezler yakın zamanda yaşama geçirilenler arasındadır.

1999 ve 2004 Yerel Seçim Sonuçlarına Göre Türkiye'de Kadın Temsilcilerin Oranı

	Kadın sayısı	Toplam sayı	Yüzde (%)
1999			
Belediye başkanı	20	3.216	0,6
İl genel meclisi üyesi	44	3.122	1,4
Belediye meclis üyesi	541	34.084	1,6
2004			
Belediye başkanı	19	3.216	0,6
İl genel meclisi üyesi	54	3.184	1,7
Belediye meclis üyesi	864	34.477	2,5

Kaynak: http://www.mahalli-idareler.gov.tr/Belediyeler/belediyeistatistik.htm, 08.06.2001 ve İçişleri Bakanlığı 2004 seçim listeleri

Bununla birlikte, yerel meclislerin cinsiyet bileşimine bakıldığında, kadınların ulusal temsilden (%4,3) de düşük bir oranda yer aldığı görülür. 2004 yerel seçim sonuçlarına göre, 3216 belediye başkanından ancak 19'u (%0.6) kadındır[61]. Belediye meclislerinde kadınların temsili %2,5'ken[62], bu oran il genel meclislerinde daha da düşer (%1,7). Dolayısıyla aslında, bir "eksik temsil" den çok, Ş. Tekeli'den ödünç alınmış bir anlatımla (1999: 117), "yokluk sendromu"ndan söz etmek daha gerçekçidir. Nitekim, bu düşük oranlar, ne geçici / dönemsel ne de -Ankara, İstanbul ve İzmir'de ortalama olarak %10'a yaklaşsa da- yöreseldir.

Uluslararası karşılaştırma için, kadınların ulusal parlamentolarda temsilini yansıtan verilere ulaşmak görece kolayken, yerel düzeyle ilgili olarak aynı şey söylenemez. Bu konuda, ülkelerin çok farklı yerel yönetim dizgelerine sahip olmasıyla da bağlantılı olarak, ciddi bir istatistiki bilgi eksikliği vardır. Şimdiye değin yapılmış ve yapılmakta olan en kapsamlı istatistiki birikim ise Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği'nin (IULA) başlattığı "Yerel Karar Alma Süreçlerinde Kadınlar Küresel Programı" çerçevesinde elde edilmektedir.[63] Bununla birlikte, sınırlı verilerin sunduğu göstergelerin yanı sıra, birçok araştırmacının da vurguladığı ortak nokta, kadınların yerel düzeyde temsilinin parlamenter temsile göre genellikle daha yüksek olduğu yönündedir.

[61] Bu 19 kadın belediye başkanından da ancak biri il (Tunceli) belediye başkanıdır.
[62] 2004 yerel seçimleriyle kadın belediye meclis üyelerinin oranı ilk kez olarak %2'nin üzerine çıkmıştır.
[63] Bkz: http://www.cities-localgovernments.org/uclg/

Kimi Ülkelerin Yerel Yönetimlerinde Kadın Temsilcilerin Oranı (%)

	Belediye Başkanlığı	Belediye Meclis Üyeliği
Avrupa		22
İsveç		42
Finlandiya		32
İngiltere		27
Almanya	17	24
Hollanda	16	22
İrlanda		15
Orta Amerika	5	24
Nikaragua	10	34
Honduras	10	22
Meksika	4	16
Panama	16	13
Latin Amerika	6	26
Şili	13	48
Bolivya	11	34
Venezüella	6	30
Peru	3	25
Arjantin	7	
Afrika	12	30
Uganda	2	33
Gana	11	30
Güney Afrika	15	29
Ortadoğu&Akdeniz	1	2
Tunus	2	20
Ürdün	1	19
Suriye		7
Asya&Pasifik	6	18
Hindistan		38
Yeni Zelanda	26	32
Avustralya	15	26
Pakistan	1	25
Filipinler	18	24

Kaynak: http://www.cities-localgovernments.org/uclg/ , 06.11.2004

AB ülkelerinde aşağı yukarı seçilmiş her beş yerel yöneticiden biri kadındır. Fransa'da 2001 yerel seçimlerinde kadınlar 3.500 nüfustan büyük kentlerde temsil oranlarını %26'dan %47'ye yükseltmişlerdir. ABD'deyse 1990 rakamlarıyla, kadın belediye başkanı oranı %17, yerel meclislerde kadın temsil oranı %23'tür. Ocak 1997'de ülkenin 100 en büyük kentinden 12'sinin, Mart 1997'de 30 bin nüfustan büyük 975 ABD kentinden 202'sinin belediye başkanı ya da kent yöneticisi kadındır. Kanada'da yerel meclis üyelerinin %18'i kadındır. Trinidad ve Tobago'da (Karayipler) Temmuz 1999 seçimleri öncesinde "Kadınların İlerlemesi için Trinidad-Tobago STK Ağı"nın düzenlediği "Yerel Yönetimlerde Kadınları Güçlendirme" projesinin de etkisiyle yerel meclislerde kadın temsili %17'den %26'ya yükselmiştir. Seychelles adalarında kadın yerel meclis üyelerinin oranı yarıdan çoktur (%54).

Birçok ülkede yerel düzeyin kadınların temsili açısından daha üstün oluşunu açıklamada kimi tezler vardır. Bunların başında, "makamın iktidarının daha az olduğu yerlerde sayılar yükselir" önermesi gelir (Phillips, 1995: 83). Örneğin Fransa'da son seçimlerde %47'lik bir orana ulaşılmış olmakla birlikte, birincisi, kadın belediye başkanları çok azdır, ikincisi de hem akçal gücün belediyelere göre yüksek olduğu hem de senatoya ulaşmanın bir atlama tahtası olarak görülen il düzeyi yine büyük ölçüde kadınlara kapalı kalmıştır (Cerisier Ben Guiga, 2003). Görüldüğü üzere, "temsil hiyerarşisi" ulusalla yerel düzey arasında olduğu gibi yerel yönetimlerin kendi içinde de vardır ve kadınlar hem ulusal-yerel hiyerarşisinde hem de yerel yöneticiler hiyerarşisinde altlarda yer alır (Çitçi, 1989: 230). Bu sav, Türkiye'de eksik temsilin yerel içi karşılaştırmasını (başkanlar-meclis üyeleri) açıklayabilse de ulusal-yerel karşılaştırmasını açıklayabilmekten yoksun görünür. Yerel yönetimlerin akçal, yönetsel ve politik açılardan özerkliğiyle gücü, dolayısıyla iktidarı sınırlı görünmesine karşın, "iktidar gücüyle kadın temsili arasındaki olumsuz ilişki" önermesinin doğrulaması beklenceği üzere kadınların temsil oranı daha yüksek değildir. Fakat burada bir nokta üzerinde daha durmak gerekir ki, o da yerel ile ulusal politik söylem arasındaki ayrımlaşma derecesidir. Çitçi ve diğerleri

(2001: 265), 1963-1999 dönemi yerel seçim değerlendirmelerinde şu saptamada bulunurlar:

> "Her dönem ve seçim için geçerli olan temel özellik yerel seçimlerin ulusal siyasete bağımlı bir biçimde gerçekleşmesidir. ... Varolan veriler, propaganda temaları ve yöntemleri, seçimlere katılma, seçim sonuçları açısından ulusal siyasete endekslenmiş bir sürecin 1963-1999 dönemindeki tüm seçimlerde geçerli olduğunu göstermektedir. ... Siyasal partilerin pek azı bir yerel yönetim seçimi bildirgesi hazırlamışlar ve genelde ulusal siyasete ilişkin sorunlarla gündemde yer almışlardır."

Öyle anlaşılıyor ki, yerel politika akçal-yönetsel düzlemde "halka yakınlığı" doğrulayacak ölçüde özerkleşmiş olmadığı gibi, "özgün politik gündem"in oluşması düzleminde de bağımsız değildir. Bu durumda, birinci düzlemin -yeryüzü deneyimine koşut olarak- kadınların göreli yüksek temsili lehine işleyebileceği düşünülse de ikinci düzlemin bu etkiyi "nötrleştirdiği" öne sürülebilir.

Temsil hiyerarşisinde ulusal-yerel karşılaştırmasını açıklamak için bir diğer yaklaşım, yerel düzeyin iktidardan çok hizmetle, dolayısıyla kadınların geleneksel rolleriyle daha kolay bağlantılandırılabilmesi, bir başka deyişle "kadınlara daha çok yakıştırılması"yla ilgilidir (Antolini: 26-8; Phillips, 1999; Stamiris: 80;). Nitekim Fransa'da yüzyılın ilk yarısında belediye yönetimlerinde görev almak isteyen kadınlar, "evi temizledikleri gibi kenti de temizleyebilecekleri" savsözüyle hareket ediyorlardı (Thebaud, 2003). Türkiye'nin 1930 belediye seçimlerinde İstanbul Şehir Meclisi üyeliğini kazanan Latife Bekir'in 'belediyecilik her şeyden önce büyütülmüş bir ev idaresi demektir' yorumu da (aktaran Yaraman: 44) geleneksel toplumsal cinsiyet rolleriyle yerel yönetime etkin katılım arasında kurulan bu bağlantıyı doğrular. Türkiye'de kadınların yerel yönetimlerde ulusal yönetimden de düşük bir oranda temsil edilmesini açıklayabilmek için bu noktada bir açıklayıcı çıkarımda bulunmak olanaklıdır. Çünkü 1980 sonrası dönem, kentsel topraklar kadar kentsel mal ve hizmet üretiminin de metalaştığı, bu alanlar üzerinden elde edilen kazançların ciddi bir paylaşım alanına dönüştüğü yıllardır (Çınar: 593; Keleş vd., 1999: 46-7; Salihoğlu: 498-9; Temelli: 516). Dolayısıyla, yerel politikayla yerel yönetimler, bir hizmet alanı olmaktan çok rantın paylaşıldığı bir alan olarak görül-

meye başlamıştır[64]. Bu dönemde doruğa çıkan belediyelerde yolsuzluk iddiaları da tümüyle gerçek dışı bir temele dayanmaz. Bu noktada, kadınların dolaylı olarak dışarıda bırakılması olağandır; çünkü kadınların hem üzerinden haksız kazanç elde edebileceği bireysel mülk sahipliği hem de rantın üretilip dağıtıldığı meslek gruplarıyla ilişki ağlarındaki varlıkları son derece sınırlıdır[65]. Fakat bu saptama da tam anlamıyla açıklayıcı olamaz; çünkü kadınların yerel düzeyde eksik temsili yalnızca 1980 sonrası dönem için söz konusu değildir.

Türkiye'deki durumu açıklamak için dört unsur üzerinde daha durulabilir. Bunlardan birincisi, kadınların kurumsal politikadaki "simgeselliği", ikincisi kadınların yerel topluluk düzeyinde dahi toplumsal hareketliliğinin son derece sınırlı olması, üçüncüsü yerel politikanın teknik bir alan olarak algılanışı, dördüncüsü ve belki en önemlisi de kadın örgütlenmesinin yakın düzeylere değin yerel'i ilgi alanı dışında bırakmış olmasıdır. Ş. Tekeli (1991: 118-9) tek parti döneminden bu yana kadınların politikadaki varlığının ana eksenini simgeselliğin oluşturduğunu belirtir. Açıktır ki, "vitrin oluşturma" tabiriyle de nitelendirilen simgesellik, çok büyük ölçüde ulusal politika düzleminde geçerlidir. Dolayısıyla, kadınların yerel politikada göreli yokluğunun önemsenmeyişi bu unsura da bağlanabilir.

Büyük kentlerde kadınların yerel yönetim organlarında daha yüksek oranlarda yer almasıyla sol partilerin göreli olarak daha fazla yerel kadın temsilcisinin bulunması, belirtilen ikinci unsurun etkililiğini kanıtlar. Çitçi (1989: 120) kır, kasaba ve kent belediye meclislerini ayrıştırarak, kadın temsilinin kentsel nitelik taşıdığını, ve nüfus eşiğinin 100 bin olarak belirginleştiğini belirtir. Küçük yerleşimlerde kadınlar üzerindeki geleneksel-ataerkil baskının daha yoğun olduğu, buna karşılık büyük kentlerde kadınların bu baskıdan sıyrılma olanaklarının gö-

64 "Yerel politikanın ticarileşmesi" süreciyle meclislerin mesleki bileşimini de kısmen bu çerçeveyle ilişkili olarak değerlendirmek gerekir. Türkiye belediye meclislerinin mesleksel bileşimine bakıldığında, bağımsız (serbest) çalışanların, bağımsız çalışanlar içinde de ticaretle uğraşanların ağırlık taşıdığı görülür (Çitçi, 1989: 231). Özellikle 1980'li yıllarla birlikte, "belediye meclislerinde esnaflaşma" ya da "yerel politikanın ticarileşmesi" diye adlandırılan süreçle kastedilen de bu bileşim ile bu bileşimin politik, toplumsal ve etik içermeleridir (Azaklı & Özgür: 112-4; Toprak Karaman: 5; Varol: 207-8).

65 1999 yılında kendisiyle yapılan bir söyleşide Ka-Der eski başkanı Ş.Tekeli de aynı saptamayı dile getirmektedir (Hürriyet İstanbul, 11 Şubat 1999).

reli olarak artacağı kabul edilirse, bu farklılaşmanın temsile de yansımasının olağan olduğu düşünülebilir. Öte yandan, özellikle sağ partilerin ilçe ve il yönetim kurulları kadar belediye meclislerinde de daha az kadın temsilci bulundurmaları ya da hiç bulundurmamaları da "erkeklerle kadınların yan yana görünmesi"ni genel olarak hoş karşılamayan bu tür bir "muhafazakarlığın" varlığını gösterir (Ayata, 1995: 303; Talaslı: 112). Bu etki, toplumsal ilişki biçimlerinde "karma yaşam"ın ağırlıkta olduğu Fransa gibi Batı ülkelerinden (Cerisier Ben Guiga, 2003) farklı bir model ortaya koyar.

Üçüncüsü, yerel yönetimler ve yerel politikanın güçlü bir teknik bilgi ve beceri birikimi gerektirdiğinin düşünülmesi, "yerel yönetimler", "belediye", "il özel idaresi" dendiğinde kadınların aklına bir "bilinemezlik alanı"nın gelmesidir. 3 Nisan 2003'te Ka-Der Ankara Şubesi'nin düzenlediği bir yuvarlak masa toplantısında parti yöneticisi bir kadın bu bilinemezliği şöyle dillendiriyordu:

> "İçinde yaşadığımız şehrin, mahallenin muhtarından tutun da belediye başkanına kadar, onların işlevleri konusunda ancak ihtiyaç duyduğumuz alanlarda aklımıza gelir. Muhtar deyince benim aklıma ikamet kağıdı gelir. Onun dışında muhtarın görev alanı nedir, resmen bilmiyorum. Yani bu şimdi benim kendimle ilgili bir cahillik olabilir ama, belediye meclis üyesi nedir? Haftada kaç gün toplanır? Nelere karar verir? Belediye başkanı üzerindeki yaptırımı nedir? İl genel meclisi nedir? Böyle yaygın bilmeme alanı olduğu için, kadınlar bilmedikleri şeye talip olmuyorlar tabii. Arkadaşımız çok güzel ifade etti, 'ben muhtar olmaya korkuyorum, aza oluyorum' dedi. İnsan bildiğinden korkmaz, bilmediği şeyden korkar. Halbuki muhtarlığın alanını bilmiş olsa ya da bilgilendirilmiş olsa..."

Yerel yönetimler dendiğinde kadınların önemli bir bölümünün aklına bilgisine erişilmesi güç teknik meseleler gelmesi, bu varsayılan teknik meseleleri kendi gündelik yaşamlarıyla, kendi politik talepleriyle ilişkilendirmelerinde zorluğu birlikteliğinde getirir. Bir yandan da, söz gelimi "belediye meclis üyesi" olmak için mutlaka çok sağlam bir teknik donanıma sahip olmak gerektiğini düşünülür. Oysa, tam da aynı toplantıda bir milletvekilinin belirttiği gibi:

> "Parlamentoya bakın, ilkokul mezunu, ortaokul mezunu kadın yok. Ama erkek var. Kadınların hepsinin üniversite mezunu olması, kendi ayaklarının üstünde durması gerekiyor. Ama bence ülkemizin siyasetinde lazım olan kadınlar sadece donanımlı kadınlar değil. Yani, hayatın içinden gelen, ekmeğin fiyatını bilen kadınlara ihtiyaç var. Yani ülkede birşeyleri değiştirmek istiyorsak, kadınlar adına değiştirmek istiyorsak, kadınların

donanımlı olmasının önemi nedir siyasette, karşı durmamız gerek. 'Donanımlılık' ölçütlerini belki yeniden oluşturmak gerek."

Son olarak, büyük ölçüde kadınların çok temel bazı sorunlarının ancak merkezi düzeyde gerçekleştirilecek makro politika düzeltimleriyle olanaklı olmasıyla da bağlantılı olarak, çok yakın zamanlara değin Türkiye kadın hareketi yerel düzeyi gözardı edegelmiştir. Nitekim 1997 yılında daha çok sayıda kadının etkin politikaya girmesini sağlamak amacıyla kurulan Ka-der'in de öncelikli hedefi, yapılacak ilk genel seçimlerde kadın milletvekillerinin oranını %10'a yükseltmekti (Bora, 2002: 115); desteklenen adaylar arasında yerel politikaya yönelenler de bulunmakla birlikte, ulusal politika öncelikliydi. Öte yandan, toplumsal amaçlarla yerel düzeyde örgütlenen kadın kuruluşlarının etkinlik alanı da büyük ölçüde topluluğa hizmet ve yardımla sınırlı olageldiği (Sancar Üşür, 2000: 207) ve "siyaset dışı bir siyaseti" benimsedikleri için (Bora, 2002: 111), bugüne değin kapsamlı yerel politik gündemler oluşturulmadı. Bu çerçevede Ka-der Ankara Şubesi öncülüğünde, 2004 yerel seçimlerine yönelik olarak eğitim, propaganda ve pilot alan olarak belirlenen yerleşimlerde kadınların gereksinimlerine odaklanan yerel politik gündemlerin oluşturulmasını da içeren bir hazırlık sürecinin örgütlenmiş olması, bu süreçte kadın örgütleri ve kadın politikacılarla kurulan ilişkilerin seçimler sonrasında da sürdürülmesi ve giderek çok bileşenli ve sistemli bir hal alması, niteliksel bir değişimin kapılarını aralaması açısından çok umut vericidir[66].

Kadınların yerel/ulusal politikada temsili açısından Türkiye'nin genel yeryüzü modelinden farklılaşan durumuna ilişkin bu kısa çözümleme girişiminin ardından, "eksik temsilin neden önemli olduğu ve nasıl üstesinden gelinebileceği" sorusu yanıtlanmaya çalışılacak.

66 Yerel yönetimlere / politikaya yönelik kampanya oluşumunun konuyla ilgili çabalarını seçimlerin ardından da sürdürme kararlılığı ilk meyvesini, yeni seçilen kadın belediye başkanları ve kadın örgütleri temsilcileriyle birlikte seçimlerden kısa bir süre sonra Ankara'da düzenlenen bir toplantıyla vermiştir. Bu toplantıların düzenli aralıklarla sürdürülmesi kararlaştırılmış, ikincisi 12-13 Mart 2005'te Foça'da yapılmıştır. Bir sonraki yerel seçimlere değin sürecek çalışma planında yerel kadın örgütleri ile yerel yönetimleri bir araya getiren atölye çalışmaları, belediyelerin cinsiyet eşitsizliği sorunlarına duyarlı kılınması, kadınların yerel yönetimlere katılımı için modeller geliştirilmesi, kadın belediye başkanları ve belediye yöneticileri ile yerel kadın örgütleri arasındaki iletişimi sağlamak ve yapılan çalışmaları daha geniş gruplara duyurmak için üç aylık bir bülten çıkarılması, belediye başkan ve yöneticilerinin ve kadın örgütlerinin yerel yönetimlere ilişkin gereksinim duyabileceği bilgileri içeren bir dizi kitapçık hazırlanması, gelişmelerin izlenmesine yönelik göstergeler geliştirilmesi yer almaktadır.

Seçilmiş organlarda kadınların son derece düşük sayısal varlığına ilişkin görüşler başlıca iki türlüdür (Phillips, 1995: 85). Bir görüşe göre kadınların oranının ne olduğu önemli değildir. Temsil zaten yansız ve soyut bir kavramdır ve buna göre herkes herkesi temsil edebilir. Öteki görüşe göre, kadınların eksik temsili önemli bir sorundur ve giderilmelidir. İkinci görüşte olanlar da başlıca iki kümeye ayrılabilir. Kimileri demokrasi, adalet, çağdaşlık vb. değerler adına kadınların seçilmiş organlarda daha yüksek oranlarda yer almaları gereğini vurgular. Etkin politikada daha çok sayıda kadın bulunmasının politik yaşamı varsıllaştıracağı, bu alana yeni değerler getireceği savından yola çıkanlar da bu kümede anılabilir. İkinci kümede bulunanlarsa, bir adım daha ilerleyip kadınlarla erkeklerin yaşayışları, sorunları ve gereksinimleri farklı olduğu, dahası her iki cins arasında toplumsal anlamda bir iktidar çatışması sorunu olduğu için kadınların eksik temsilini önemserler. Burada, yaklaşımımız açıkça son kümedeki görüşten yanadır.

Öte yandan, "kadınların temsili" dediğimiz şey, basitçe, seçilmiş kadınların sayısındaki artışla özdeş de değildir. Gerçek anlamda bir temsilden söz edebilmek için, biçimsel temsilin ötesinde kadınların kendi gereksinimlerini formüle edip politikleştirebilecekleri düzeneklerin varlığı gereklidir. Kuşkusuz, sayısal temsil önemlidir, ancak bütün temsil düzeneklerinin aslında bir amaç değil, araç olduğu anımsandığında, yeterli değildir. Kadınların politik temsili, kadınların politik istemleri, politik programı demektir (Boneparth: 281; Phillips, 1995: 31). Dolayısıyla, kadın politikacıların politika sahnesindeki bireysel varlıkları, kadınların nesnel olarak farklı gereksinimlerinin etkili bir biçimde karşılanacağının güvencesi değildir. Bir kere, kadınların cinsleri adına konuşma güvenini elde edebildikleri, politika sahnesinde nitel bir değişim yaratabilecekleri, bir başka deyişle biçimsel temsilden gerçek temsile geçebilecekleri bir sayısal eşik vardır. Uluslararası kadın hareketince geliştirilip BM'in uluslararası hedefleri arasına da girmiş ve resmi kabul görmüş bulunan %30'luk "asgari temsil eşiği"ne ulaşmadan, kadınların kendi cinslerinin sorun ve gereksinimlerini temsil etmeleri olanaklı görülmemektedir (Sancar Üşür, 2000: 209).

Bu durumda, sayısal temsilden gerçek bir temsil olanağına kapı aralayabilmek için ilk olarak, kadınların yerel meclislerde en az %30 oranında temsil edilmeleri zorunludur. Bu oranın güvence altına alınması, başta anayasa olmak üzere, siyasal partiler ve seçim yasalarında özel önlemler getirilmesini zorunlu kılar. Belçika, Fransa, Hindistan,

Brezilya, Arjantin ve Uganda gibi birçok ülkede kota uygulamasına yönelik yasal önlemler alınmıştır. Uganda'da[67] 1995 Anayasası'nın iki maddesinde kadınlar lehine düzenlemeler yapılmasını sağlayacak "olumlu eylem" kavramına yer verilmiş, 1997 tarihli Yerel Yönetimler Yasası'yla da bütün yerel yönetim düzeylerinde kadınlar için 1/3 oranında kota uygulaması getirilmiştir (Fowode: 2, 6-7). Bu olumlu ayrımcılık uygulamalarının sonucu olarak, Uganda'da kadınlar yavaş yavaş anahtar karar alma konumlarına gelmeye başlamıştır (s.3, 17-8).

Fransa'nın son yerel seçimlerinde "6'lı dilim kotası"nın (aday listelerinde sırayla üç erkek üç kadın) uygulanması (Cerisier Ben Guiga, 2003) bile, "fermuar dizgesi"ne (bir erkek-bir kadın) göre daha dezavantajlı olmasına karşın, %47'lik temsil oranına ulaşmalarında etkili olmuştur. Bu ülkede 1982 seçimlerinde uygulanan yasal kota Anayasa'nın eşitlik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle iptal edilmişse de 2000 yılında Anayasal kural haline getirilerek sorun çözülmüştür. Buna göre, ulusal ve yerel seçimlerde her aday listesinde cinsler arasındaki fark birden fazla olamaz *(parite ilkesi)*. Bu düzenlemenin yaşama geçmesini güvence altına almak için, siyasal partilerin kamu fonlarından yararlanma kuralları da yeniden düzenlenerek kadın-erkek eşitliği ilkesini yaşama geçirmek üzere alacakları önlemlere bağlanmıştır (OPFH, 2002). Arjantin'de seçime girecek adayların %30'u, Brezilya'da %20'si kadın olmak zorundadır. Hindistan'da yerel meclislerde %33 kota uygulaması vardır (Kılıç: 32-3). Öte yandan, kotayı zorunlu kılan bir yasal düzenlemeye sahip olmayan birçok ülkede bile siyasal partiler iç düzenlemeleriyle (tüzük ve seçim yönetmelikleri) kota uygulamaktadırlar. Avusturya, Norveç, İsveç ve İngiltere bu ülkeler arasındadır.

Türkiye'de 8 kadın örgütünün ortaklaşa hazırlayıp 25 kadın örgütünün desteğiyle Mart 2002'de hükümete sundukları Anayasa, Siyasi Partiler ve Seçim Yasaları'nda değişiklik paketinde de yeryüzü deneyimine koşut önlemler öngörülmüştü. Öteki maddelerde yapılması önerilen düzenlemelerin yanı sıra, doğrudan doğruya konuyla ilgili olarak, Anayasa'nın 127.md.'sinin 1. fıkrasında yapılacak değişiklikle yerel yönetimlerin "cinsler arası eşit temsil ve katılımcılık esaslarına uygun olarak" oluşturulması önerilmişti. Siyasi Partiler ve Seçim Yasalarında değişikliklerle ilgili yasa tasarısı önerisindeyse, alınması gerekli önlemlerin başında, herbir cinsiyetin en az %30 oranında temsil

[67] Sömürgecilikten kurtulma savaşımı, ulusal direniş hareketi yaşanan birçok ülkede politik aktivizmin içinde bulunan kadınların, sonradan yerel politikada etkin roller üstlenmenin de savaşımını verdikleri gözlemlenmektedir. Uganda gibi Güney Afrika örneği de buna işaret eder. Örneğin Uganda'da Kadın Sekreterliği birimlerini oluşturan tüzüğü çıkaran, *Direniş Meclisleri*'dir (Fowode: 6; WDF).

ve katılımının yasayla zorunlu kılınması gelmekteydi. Söz konusu "kota talebi" 28 Mart 2004 yerel seçimleri öncesinde de kadın örgütlerince dillendirilmiş, konunun TBMM gündemine girdiği tartışmalar, 27 Mart 2004'te Anayasa'nın ilgili 10. Maddesine, "kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür" ifadesinin eklenmesi, fakat "olumlu ayrımcılık" ibaresinin eklemenin reddedilmesiyle sonuçlanmıştır. Ka-der'in seçimler sonrasında yaptığı basın açıklamasından aşağıda yapılan alıntı, sorunun yakıcılığını, bir kez daha ortaya koymaktadır:

> "Başbakan seçim gecesi televizyonlarda yaptığı açıklamalarda bir yandan kadın adayların örgüt engeline takıldıklarını belirtti; diğer yandan ise cinsiyet kotasına karşı çıktı, bunun kadınlara saygısızlık olduğunu öne sürdü. .... En gelişmişinden gelişmekte olanına kadar bütün ülkelerde cinsiyet kotası uygulaması vardır. Anayasalara, yasalara, parti tüzüklerine ve devlet kurumlarına kadın kotası konulmuştur. Bu nedenle cinsiyet kotası uygulamasının 'kadınlara karşı saygısızlık" olduğu iddiaları gerçekleri yansıtmıyor. Tam tersine, erkek egemen çarpık zihniyetin aşılması, kadın sorunlarının çözülebilmesi ve daha fazla kadının yönetimlere gelebilmesi için kotadan başka çare yoktur! ... Nitekim bu yerel seçimlerde o 'örgüt engeli'nin [siyasal partiler] var olmadığı muhtarlıklar için kadın aday sayısında yüzde 200'lük bir patlama yaşanmıştır. Muhtar adayı olan kadınlar pek çok yerde değişik engellerle karşılaşmalarına rağmen, yüzde 30 ile 45 arasında oy alarak kamusal alanda var olduklarını ve kabul gördüklerini kanıtlamışlardır."

Öte yandan, toplumsal cinsiyetin ana politikalar yerleştirilmesi anlamında kotanın tek başına yeterli olacağını söylemek olanaklı değildir. İkinci olarak, kadınlarca izlenebilir ve denetlenebilir bir yerel politik gündemin varlığı gereklidir. Çünkü kadın temsilcilerin meşruiyetleri, izlenebilirlikleri ve temsil edilenlerle aralarındaki bağ, başlı başına cinsiyetlerinden kaynaklanmayıp bu politik gündem üzerinden kurulacaktır. Bu noktada, yukarıda üzerinde durduğumuz kadın hareketinin yerel düzeyde örgütlenme durumu ve etkililik derecesi ya da ulusal kadın örgütlerinin yerel düzeye yönelttikleri ilginin düzeyi büyük önem taşır. Üçüncü olarak da siyasal partilerden başlayarak, yerel yöneticilere değin yayılan bir alanda, kadın-erkek eşitliğini politik gündemin merkezi konuları arasına yerleştirecek 'zihniyet değişikliğini amaçlayan önlemler' öteki politikalarla birlikte uygulanmak durumundadır (Sancar Üşür, 2001: 255-6).

İKİNCİ BÖLÜM
YEREL POLİTİKADA TOPLUMSAL CİNSİYET FARKINDALIĞI: ANKARA ARAŞTIRMASI

Bu bölümde veri ve bulguları değerlendirilecek olan araştırma iki ana aşamada tamamlandı. İlk aşamada Ankara kentsel alanında yaşayan 18 yaş ve üzeri kadın nüfusu temsil edici bir örneklemle çalışıldı, ikinci aşamada da Ankara Büyükşehir Belediyesi ve ilçe belediyelerde toplumsal cinsiyet gereksinimlerine duyarlılık taraması yapıldı. Birbirini izleyen iki araştırmanın veri ve bulguları, burada büyük ölçüde bütünleşik bir çerçevede karşılaştırmalı olarak çözümlenecektir. Bu değerlendirme ve çözümlemeye geçmeden önce, araştırma sürecinin nasıl tasarlanıp uygulandığı ve bu süreçte kullanılan yöntemle teknikleri özetlemekte yarar vardır.

İlk aşama araştırmayla, kadınların kentsel yaşam içinde konumu, özgül sorunlarıyla gereksinimleri ve yerel kurumsal politikayla ilişkilerinin özelliklerini sergileyen bir profil ortaya çıkarmayı amaçladık. Bu araştırmanın belkemiğini oluşturan geniş kapsamlı anket çalışmasının uygulamasına geçmeden önce,

1) Araştırmanın işlevselleştirilmesini sağlamak ve konuyla ilgili genel bir alan bilgisi edinebilmek, bir başka deyişle soru kağıdının araştırma evreninden beslenebilmesi için, 21 Kasım-12 Aralık 2000 tarihleri arasında, Ankara Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde yaşayan 11 kadınla, yarı yapılandırılmış bir görüşme formunun yardımıyla, keşfedici amaç taşıyan yüz yüze görüşmeler yapıldı. Bu aşamadaki katılımcıların belirlenmesinde, olabildiğince farklı toplumsal-ekonomik özellikler sergilenmelerine dikkat edilerek, uygun örnekleme ve kartopu tekniği kullanıldı.

2) Literatürün yanısıra bu ön çalışmayla elde edilen bulgulardan da yararlanarak, ikinci aşamaya temel oluşturan soru kağıdı hazırlandı. Soru kağıdının uygulanacağı örneklem, Ankara Büyükşehir Beledi-

yesi kentsel alanında yaşayan 18 yaş ve üstü kadınlar arasından[1], çok aşamalı rastlantısal kotalı örnekleme yle ve her bir ilçede görüşülecek kadın sayısının nüfus büyüklüklerine orantılı olmasına dikkat edilerek belirlendi. Hane içindeki konum ve gelir getirici etkinlikte bulunma durumuyla ilgili iki kota uygulandı. Elde edilen örneklem yapısıyla araştırma evreninin gerek coğrafi dağılıma gerekse temel demografik değişkenlerdeki dağılımlara uygun bir biçimde temsil edilebildiği düşünülmektedir[2]. Sonuç olarak, 8 ilçeye dağılan toplam 76 mahallede 605 kadınla, hanelerde yüzyüze görüşme tekniği kullanılarak görüşüldü[3] (Çizelge-1). Pilot görüşmeler 17-18 Şubat 2001 tarihlerinde 53 katılımcı kadınla yapıldı, soru kağıdının uygulanmasında önemli bir aksaklıkla karşılaşılmadığı görülüp bazı küçük değişiklikler yapmakla yetinildi. Bunun üzerine, örnekleme giren diğer 552 kadınla da 20 Mart-7 Nisan 2001 tarihleri arasında görüşülerek, anket çalışmasının alandaki uygulaması tamamlandı[4].

3) Anket çalışmasından çıkan genel eğilimler doğrultusunda, soru kağıdını yanıtlayan kadınlar arasından yine rastlantısal örneklemeyle çekilen 10 kadınla, 25 Mayıs-6 Haziran 2001 tarihleri arasında derinlemesine görüşmeler yapıldı. Bu görüşmelerin yapılandırılmasında, ilgili soru kağıtlarında verilmiş yanıtlar yol gösterici oldu. Görüşmelerden ikisi, başka kadınların kendiliklerinden katılmasıyla grup görüş-

[1] 18 yaş alt sınırının getirilmiş olmasının temel nedeni, görüşülecek kadınların seçmen olmasının gerekli görülmüş olmasıdır. Nitekim, bir sonraki aşamada yerel yönetimlerle ilgili bir araştırmanın tasarlanmış olması, kadınlarla yerel yönetimler arasındaki temsil ilişkisini önemli kılmıştır.

[2] Örneklemin, mahallelerin gelişmişlik düzeyine, oturulan yerin kent merkezine uzaklığına, konut çevresinin imar niteliğine, yaş gruplarına, medeni duruma, eğitim durumuna, gelir getirici etkinlikte bulunma durumuna, hanehalkı büyüklükleri ve tiplerine, hanehalkı aylık gelir düzeyine göre dağılımlarından oluşan temel demografik değişkenler, Çizelge 2 – Çizelge 11'de gösterilmiştir.

[3] Görüşmelerin yapıldığı mahallelerin Ankara Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisindeki mahallelere oranı, %23'tür (327 mahallenin arasından 76 mahalle). Araştırma örnekleminin araştırma evrenine oranı, 605 kadının Ankara Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde yaşayan 18 yaş ve üstü 1.037.679 kadına oranı doğrultusunda, % 0.06'dır. Hata payı ise, 0.95 güven aralığında, %4 olarak hesaplanmıştır.

[4] Soru kağıdı hazırlanıp örneklemin belirlenmesindeki temel ölçütler saptandıktan sonra, alan çalışması, Ankara Üniversitesi Araştırma Fonu'nun akçal desteğiyle, özel bir araştırma kuruluşunun yardımıyla yürütülmüştür. Görüşmecilerin yaptığı görüşmeler grup denetçilerince anında denetlenirken, tamamlanan görüşmelerin % 30'u araştırma kuruluşunun Saha Çalışma Merkezi ve Koordinasyon Bölümü tarafından telefonla denetlenmiş, ayrıca % 100 elle soru kağıdı denetimi (manuel edit) yapılmıştır.

meye dönüştü, böylece bu aşamada görüşme yapılan kadınların sayısı 14'e çıktı. Bu üçüncü aşamaya, nitel verilerden beslenmiş olsa da nihayetinde nicel bir araştırma tekniğine yaslanan anket çalışmasının bulgularını destekleyecek ve / ya da tamamlayacak nitel ve derinlemesine veriler elde edebilmek, "kadınların dolayımsız sözü"nü açığa çıkarabilmek amacıyla başvuruldu.

Araştırmanın birinci boyutunun tamamlanması ve gerekli çözümlemelerin yapılmasının ardından, kentte yaşayan kadınların toplumsal-ekonomik konumları, bu konumla bağlantılı ağırlıklı sorun ve gereksinim alanları, yerel-kurumsal politikayla ilişkilerini gösteren bir profil elde edildi. Bu profilin temel özellikleri ışığında, yerel yönetimlerin toplumsal cinsiyet gereksinimlerine duyarlılık düzeyi ve biçimini tanımlamayı amaçlayan bir araştırma tasarlandı. Bu araştırma, birbirinin tamamlayıcısı olarak düşünülen şu üç bileşenden oluştu:

1) Ankara Büyükşehir Belediyesi ile 8 İlçe Belediye'de (Çankaya, Keçiören, Yenimahalle, Altındağ, Mamak, Sincan, Etimesgut, Gölbaşı Belediyeleri), farklı kademelerden toplam 41 belediyeciyle görüşüldü[5]. Seçilmiş/atanmış belediye yöneticileri ve memurlarla yapılan görüşmelerin çoğunluğu, yarı yapılandırılmış bir görüşme formunun yardımıyla yapılan derinlemesine görüşmelerdi[6]. Bu görüşmelerle,

i) genel olarak belediyenin işlevini,

ii) belediyecilik anlayışları çerçevesinde, "yerel hizmetler, yerel topluluk / yerel halk" kavramlarını nasıl tanımladıkları,

iv) Ankara'nın ya da yönetiminden sorumlu oldukları ilçenin başlıca sorunlarını nasıl sıraladıkları,

v) farklı nüfus kesimlerinin özgül hizmet gereksinimleriyle sorunları olabileceğini düşünüp düşünmedikleri ve farklı nüfus kesimlerini ayırdetmede kullandıkları önde gelen belirleyici unsurların neler olduğu (gecekondulu/gecekondulu olmayan mı, yoksul/varsıl mı, genç/yaşlı mı, yerli/göçmen mi vb.),

---

[5] Bunlardan 11'i seçilmiş (belediye meclis üyesi) olup söz konusu 11 kişinin 2'si, aynı zamanda Büyükşehir Belediye Meclisi üyesidir. Geriye kalan 30 kişi, Daire Başkanı'nından memura değin uzanan farklı kademelerde atanmış çalışanlardır. Toplam 41 belediyecinin 21'i erkek, 20'si kadındır.

[6] Bununla birlikte, görüşmelerin azınlığı derinlemesine görüşme niteliğinde değil, doğrudan doğruya belli bilgileri edinmeye yönelik kısa süreli görüşmeler olup bunların bazıları telefonla gerçekleştirilmiştir.

- vi) bu çerçevede kadın-erkek farklılığının yöneticiler için bir anlam ifade edip etmediği,
- vii) tanımladıkları kentsel sorunların etkili biçimde çözümü için belediyenin elindeki araç ve kaynakların yeterliliği ile ilgili olarak ne düşündükleri, belediyenin sorunları çözmede ve hizmet götürmede karşılaştığı başlıca sorunları nasıl tanımladıkları ve bu sorunların çözümüyle ilgili önerileri,
- viii) (seçilmişler için) varolan oluşumuyla belediye meclislerinin temsil gücüyle ilgili olarak düşündükleri, "daha eşit bir temsil"i sağlamanın yollarıyla ilgili fikir ya da önerileri,
- ix) (seçilmişler için) kadınların yerel meclislerde çok düşük oranlarda bulunmasını nasıl açıkladıkları,
- x) (kadın seçilmişler için) göreve gelirken, nasıl bir süreç yaşadıkları, adaylık, seçim ve sonrasında, kadın olmakla ilgili herhangi bir güçlük yaşayıp yaşamadıkları,
- xi) (seçilmişler için) belediye meclis toplantılarında, kadınlara özgü bir sorunun / konunun hiç gündeme gelip gelmediği, gelmediyse, bunun "kadınlara özgü önemli bir sorun" olmayışından mı, başka nedenlerden mi kaynaklandığını düşündükleri,
- xii) belediyenin dernek, meslek odası, vakıf gibi başka örgütlerle türlü düzeylerde işbirliği ve ortaklık uygulamaları olup olmadığı ve bu tür olası girişimlere nasıl baktıkları,
- xiii) genel olarak, halkın belediyeyle ilişkisini nasıl gördükleri, kenttaşların daha çok sorun çözümü için mi ilişkiye geçtikleri, yoksa daha genel bir katılımın söz konusu olup olmadığı, istendik düzeyde bir iletişim ya da katılım yoksa, bunu güçlendirmenin yollarına ilişkin görüş ve önerileri,
- xiv) kadınlar ile erkeklerin belediyeyle ilişkiye geçme biçimleri ve nedenleriyle ilgili gözlemleri,
- xv) mahalle muhtarlığı kurumunun güçlendirilmesiyle ilgili olarak ne düşündükleri ve bu kurumunun güçlendirilmesinin, kadınların sorunlarını çözmede kendilerine daha yakın bir kurumsal muhatap bulmalarında etkili olup olamayacağına ilişkin düşünceleri saptanmaya çalışıldı. Böylece, belediyecilerin toplumsal cinsiyetle ilgili farkındalık ve duyarlılık düzeyleri, sundukları hizmetleri kimlerin nasıl kullandığıyla ilgili görüşleri, kentsel yaşamı toplumsal cinsiyetlere duyarlı bir biçimde kurgulama doğrultusundaki bakış açıları saptanmaya çalışıldı.

Öte yandan, özellikle belediye birimlerinde yapılan kimi görüşmelerde, yukarıdaki noktalara ek olarak, birinci aşamadan elde edilen kimi sonuçlar tartışmaya sunuldu, kadınların sorunları ve gereksinimleriyle ilgili olarak saptanan noktalarda yöneticilerin bakış açıları saptanmaya çalışıldı, kimi somut gereksinimlerle (kreş, mesleki beceri kursu, vb. gibi) ilgili olarak da doğrudan doğruya somut belediye uygulamalarının bilgisi edinildi.

2) Belediyecilerle yapılan görüşmelere ek olarak, kadınlar için destek politikaları çerçevesinde, gerek belediye - diğer kurumlar arası işbirliği olanaklarını / engellerini, gerekse yerel hizmetler anlamında öteki varolan ya da gizil gelişme odaklarını kavrayabilmek için, 5 mahalle muhtarı, 3 SHÇEK yöneticisi ve bir vakıf Toplum Merkezi yöneticisiyle de koşut görüşmeler yapıldı.

3) Belediye meclislerinde ve kadrolarındaki ünvanlara göre cinsiyet dağılımı verileri edinildi, faaliyet raporları, çalışma programları, bütçeleri, yayınları ve benzeri belgeler incelendi.

Alandaki bu çalışmalar 24 Mayıs - 22 Ekim 2002 tarihleri arasında tamamlandı.

Araştırmanın yerel yönetimler boyutunun da tamamlanmasıyla iki aşama arasında karşılaştırmalı bir değerlendirme ve çözümleme yapmaya elverişli veri birikimi edinilmişti. İzleyen bölümlerde bu değerlendirmeyle ulaşılan başlıca bulgular aktarılacaktır. Bundan sonraki iki ana bölümde, kadınların kentsel ekonomik yaşam içindeki konumu, kent içi hareketliliği ve toplumsal ilişkiler ağıyla ilgili bulgular değerlendirilecektir. Ardından, yerel yönetimlerde karar alma, politika üretme, öncelik saptama ve bunları uygulama sorumluluğunu üstlenmiş olan seçilmiş ve atanmışların kentsel yaşamı ve yerel topluluğu cinsiyetler açısından farklılaşan bir bakış açısıyla tanımlayıp tanımlayamadıklarına bakılacaktır. Nitekim bu tür bir bakış açısı, "toplumsal cinsiyet gereksinimlerine duyarlı" yönetim ve hizmet anlayışının önkoşuludur. Böylece izleyen ilk üç bölümün, varolan durumla yerel yöneticilerin yaklaşımının ne ölçüde birbirine denk düştüğünü gösterebileceği düşünülmektedir.

I) KENTSEL EKONOMİDE KADINLAR: KARŞITLIKLARIN NERESİNDE?

Kavramsal çerçevede tartışıldığı üzere, kadınların etkinlikleri, çalışması ve konumunu kapsayacak bir kentsel ekonomi anlayışının ev-işyeri, üretim-yeniden üretim, çalışma alanları-oturma alanları, değişim değeri-kullanım değeri gibi keskin kavramsal karşıtlıkları sorgulayan bir bakış açısından kurulması gerekir. Araştırmanın kimi veri ve bulguları kentsel ekonomi çerçevesinde değerlendirilirken bu eleştirel yaklaşım benimsenmiştir. Bu doğrultuda, kadın emeğinin yanı sıra ekonomik kaynaklar üzerindeki denetim sınırlarını açığa çıkaracak biçimde söz konusu karşıtlıklar aşılmaya çalışılmıştır. Hane içi işbölümü, karşılıksız çalışma, hanehalkı malvarlığının cinsiyet dağılımı, "kentsel işgücü"ne katılımdaki "özel" engeller gibi konuların bu bölümde değerlendirilmesi bu çabadan kaynaklanmaktadır. Yapılmaya çalışılan, aynı zamanda "kentsel gelir, servet, ekonomik güç ve hareket serbestisinin cinsiyeti"ni saptamaktır. Yine benimsenen kuramsal yaklaşım doğrultusunda, yalnızca ücret karşılığı ya da gelir getiren çalışma değil, ücret ya da gelir karşılığı olmayan, kullanım değeri üretmeye yönelik, piyasa ilişkilerince doğrudan doğruya içerilmeyen çalışma biçimleri de kapsama alınmıştır.

A) Hanenin Yoksulu, Kentin Mülksüzü...

Ekonomik kaynaklar üzerinde kullanımda bulunma ve denetim gücünün cinsiyet dağılımıyla ilgili olarak elde edilen birincil veri alanı, hanehalkı malvarlığının mülkiyet durumudur. Sahip olunan birinci konutların ya da tek konutun ancak %14'ünde kadınların tek başına mülkiyet hakkı bulunmaktadır. İkinci kışlık konutta bu oran %17'ye, yazlık konutlardaysa %21'e çıkmaktadır. Bu oran otomobil mülkiyetinde %9, arsa-tarlada %16, dükkanda %11'dir. Dolayısıyla, hanelerin taşınmaz mal mülkiyetinde hem oransal ağırlık, hem de -örneğin birinci konuttan ikinci konuta ve yazlık konuta gelindikçe artan oranlar dikkate alınırsa- öncelik erkeklerdedir (Çizelge-12 ve 13). Bu dengesiz mülkiyet dağılımının, kadınların gelir getirici bir etkinlikte bulunma durumuyla ve -aşağıda üzerinde durulacak olan- karşılığı ödenmeyen emekleriyle, yakından bağlantısı vardır. Nitekim, hanehalkı taşınmaz malvarlığında kadın - erkek mülkiyeti dağılımı, kadının gelir getirici bir etkinlikte bulunup bulunmamasına göre değerlendirildiğinde,

önemli farklılaşmalar ortaya çıkmaktadır: Buna göre, örneğin, emekli kadınların %72'sinin, halen gelir getirici bir etkinlikte bulunan kadınların %46'sının, gelir getirici bir işi olmayan kadınlarınsa ancak %22'sinin birinci konutlar üzerinde mülkiyet hakkı (eşiyle ortak mülkiyet de içinde olmak üzere) vardır.

Öte yandan, görüşülen hanelerde sahip olunduğu belirtilen 72 banka hesabından ancak 6'sının (%9) kadınlar adına olduğu belirtilmiştir. Banka hesabı sahipliğiyle ilgili olarak olumlu yanıt belirten 72 rakamı (görüşülen hanelerin ancak %12'si), çok düşük olması dolayısıyla inandırıcılıktan uzak kalmaktadır. Bu -büyük olasılıkla- "yanlış bilgi" bile, kadınların hanenin ekonomik kaynaklarının değerlendirilme biçimleri üzerindeki denetimsizliğine işaret eder. Nitekim, kadınların %8'i de hanehalkı geliriyle ilgili olarak "bilmiyorum" yanıtını vermiştir ki bu oran da denetim sınırlarını belirten göstergelerden biridir (Çizelge-11). Ayrıca aşağıda, "istediğince dışarı çıkmanın önündeki engeller" incelenirken, ilginç bir biçimde, halen gelir getirici bir etkinlikte bulunan kadınların %30'unun "kendine ait bir gelirin olmaması"nı engel olarak gösterdiği görülecektir. Bu da gelir getirici bir iş yapan kadınların bir bölümünün gelirlerinin eşleri ya da hanedeki başka kişilerce tasarruf edildiğini ya da bu kazancın tümüyle kadının kendininkilerden başka gereksinimlere ayrıldığını akla getirir. Son olarak, yine aşağıda hane içi işbölümünde görüleceği üzere, kadınların haneye giren paranın harcanma biçimiyle ilişkileri de ağırlıklı olarak gündelik gereksinimlerin karşılanmasında yoğunlaşır. Gerek malvarlığının cinsiyet dağılımı, gerekse hanehalkı gelirinin denetimiyle ilgili bu veriler, "kadın yoksulluğu" dendiğinde "hanehalkı yoksulluğu"yla birebir aynı olgudan söz etmediğimizin göstergesidir. Ek olarak, yalnız yaşayan ya da tek ebeveynin ve/ ya da hanehalkı reisinin kadın olduğu hanehalklarının yaklaşık olarak yarısının aylık 300 milyon TL'nin altında gelirle geçinmeye çalıştığı hesaplanmıştır ki bu oran da, kadın yoksulluğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

- "Kadının evde gördüğü hiçbir zaman göze görünen bir iş değildir..."

Mülkiyet durumunun cinsler arası dağılımında da etken olduğu belirtilen görünür olmayan çalışma, bir başka deyişle karşılığı ödenmeyen emeğin en belirgin biçimde gözlendiği alan hane içi işbölümüdür. Ev

işlerinin yanısıra çocuklar başta olmak üzere hanehalkının bakımıyla ilgili işler, gündelik ev işlerinde %100'lere yaklaşan oranlarda, yalnızca kadınların üzerindedir (Çizelge-14). Kadınların gelir getirici etkinlikte bulunup bulunmaması, bütün bu işlerin yapılma biçiminde en çok 6-7 birimlik yüzde farkları ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla, kadının gelir getirici bir etkinlikte bulunuyor olması, hane dışında da sorumluluk yüklenmesi, bir yandan da iş yükünün en az ikiye katlanması anlamına gelmektedir.

Bütün bu işlerin ortak özelliği, görüşülen iki kadının birbirine çok benzer anlatımlarla dile getirdiği gibi, kadınların yaşamının önemli bir bölümünü kaplamasına karşılık çalışmadan sayılmaması, bu anlamda değersiz ve doğal görülmesidir:

> "Mesela kadın erkek eşittir diyoruz biz... Mesela örneğin çalışmayan bir kadınla, kadınla erkeğin eşitliği hiçbir zaman paylaşılamıyor. Çünkü neden? Kadının evde gördüğü hiçbir zaman bir iş, göze görünen bir iş değildir. Ne kadar çabala çarp yıka giydir ütüle, o hiçbir zaman bir şey olmuyor. Ama gidip bir yerden beş on kuruş para getirdiğin zaman karı çalışıyor oluyor." (Naciye, 9 Aralık 2000)

> "Gerçi evde oturuyoz, evde de katkıda bulunuyoruz haliyle. Evi yöneten, evin harcamalarını yapan biziz yani. Ama o hiç göze görünmüyor. Çalışıyor musun, yok ev kadınıyım deyince orda iş bitiyor." (Hacer, 6 Haziran 2001)

Bu görünmezliğin sonucu da bütün bu işlerin ve bu işlere harcanan emeğin ekonomik, toplumsal ve politik çözümlemeye konu olmaması, kentsel politika düzleminde bu etkinliklerle bağlantılı sorunların temsil edilmemesi, söylem ve toplumsal pratikler bağlamında da, kentin kamusal işleyişinin büyük ölçüde bu görünmez alana yaslandığının gözardı edilmesidir.

Hane içi işbölümüyle ilgili dikkat çekici bir başka nokta, ev ve hanehalkı üyelerinin bakımıyla ilgili işlerden para gerektiren işlere geçildiğinde oranların düşmesi, para gerektiren işlerde de gündelik gereksinimlerin karşılanmasından büyük para gerektiren gereksinimlere doğru kadınların etkinliğinin azalmasıdır: Gündelik alışverişi %60 oranında, faturaların yatırılması işini %35, beyaz eşya ve mobilya alışverişini de %23 oranında tek başına kadınlar yapmaktadır. Kamusallığa çıkmayı gerektiren işlerde oranlar yine düşmektedir: Apartman/site toplantılarına katılma ile kamu kurumlarıyla ilgili işleri ancak %23

oranında kadınlar üstlenmektedir. Bu veriler, hane içi işlerden hane dışı işlere, az para gerektiren ve hanenin gündelik bakımıyla ilgili işlerden çok para gerektiren ve seyrek yapılan alışverişlere doğru kadınların etkinliğinin azaldığını gösterir.

Araştırmaya katılan kadınlarla yapılan derinlemesine görüşmeler, başka bütün izleklerden çok bu izleğe ilişkin anlatılarda yoğunlaşmış, görüşme sırasında araştırmanın konusu açısından öncelikli olduğu düşünülen temel konularda yoğunlaşmaya çalışılsa da neredeyse kaçınılmaz olarak sürekli söz konusu karşılıksız çalışma alanına dönülmüştür. Hanenin gündelik alişverişini programlayan ve yapan, beslenme, temizlik ve ev düzenini sağlayan, hastalara refakat eden, hanedeki erkeklerin dinlenme ve yenilenme gereksinimini karşılayan, bebeklere ve çocuklara bakan pek çoğunlukla kadınlardır:

"Genelde ben kendim yaparım haftalık alışverişi. Çünkü eşim mesela, tembih edersen alır gelir, tembih etmezsen alıp gelmez. ... Ya işte mesela örneğin bi salça, 'al gel Haydar' derim, o da bugün unutur, yarın gider alır gelir. Ben de onu hiç sevmem, hemen gider kendim alıp gelirim." (Naciye, 9 Aralık 2000)

"Annem çok erken kalkan bir kadın. Hala çok erken kalkıyor. Yemeğimizi, pastamızı poğaçamızı, şunumuzu bunumuzu, her şeyimizi yapıp [işe] gidiyordu. E ben de kalkıyordum, yatakları şunları bunları topluyordum... Tabii ki daha ziyade annemin üzerindeydi yük." (Hatice, 24 Kasım 2000)

"Annemi 15 günde, bir ayda bir görüyorsam, kayınvalidemi gün aşırı görebiliyorum. Eğer hastaneye gidilecekse, ilaçları alınacaksa, ne bileyim ben, bir haftadır rahatsız işte kendisi, her gün iğnesine ilacına doktoruna götürüyorum, o tür şeyini de yapıyorum gerekiyorsa yani." (Ayten, 5 Haziran 2001)

"Klasik saati vardı babamın, yedi buçuk diyelim, yedi buçukta babamın rakısı ve işte -sorulur- peynir mi domates mi ne istiyorsa, iki tabak bi şey hazırlanır ve babam onu içerdi. Son zamanlara kadar hiç kendi rakısını aldığını hatırlamam mesela. Ya annemden, biz büyüdükçe bizden isterdi. Babam gidip de kendi rakısını, bir kadeh bitmiş, ikinciyi kendi doldurmazdı... Tabii bir ritüeli vardı onun, annemin de çok hoşuna gittiğini sanmıyorum." (Zeynep, 23 Kasım 2000)

"O zamanlar [1978-80 dönemi] şartlar tabii çok vahim. ... Araba yok, telefon yok, yani hayatı kolaylaştıracak hiçbir şey yok. Çocuk bezi yok, biberon yok, bebek maması yok. Yani böyle dönemler. Her gün oturup kü-

sur tane bezi yıkamak, durulamak, kaynatmak, işte kurutmak ve ütülemek zorundasın. Her gün bunu yapmak zorundasın. Yapmadığın zaman çocuk bezsiz." (Zerrin, 6 Aralık 2000)

Bu tür işlerin ağırlığı, hane nüfusunun çokluğuna bağlı olarak, özellikle birden fazla ailenin bir arada yaşadığı hanelerde artmaktadır. Uzun bir süre eşinin akrabalarıyla birlikte yaşamak durumunda kalmış olan Edibe'nin anlattıkları bu durumu örnekler:

"19 nüfuslardı... Evde iş, akşama kadar iş, bulaşık, yemek, çamaşır, her işi... En büyük iş bana. ... Yani sabahtan akşama kadar en azından 20 tane pantalon ütülüyordum. Elimle bulaşıkları yıkıyordum. Güzel ovulmuş ... Erkeklerin çizmeleri ayakkabıları yıkanacak boyanacak ve sırasıyla konacak. Eğer bir tanesi şaşarsa, tamam... Pazar günleri pazar kurulurdu, giderdim, tahta odun gazete toplardım, karton, eltime derdim, 'hadi sen yıkan, oğlun yıkansın, çoluğun çocuğun yıkansın', bana sabah oluyordu, saat beş oluyordu, çocuklarımı uykudan kaldırıp daha yıkıyordum, bitiriyordum." (Edibe, 2 Aralık 2000)

Kimi örneklerde, evde sağlık sorunları açısından bakıma muhtaç birinin varlığı da kadının yeniden üretici çalışma yükünü artıran bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Biri Ankara'nın varsılları diğeri de orta hallilerinin yaşadığı farklı semtlerde oturup farklı toplumsal-ekonomik koşullar içinde bulunan Nermin ile Edibe'nin yaşamlarını ortaklaştıran, yarı felçli bir eşe bakmak durumunda olmaktır:

"12 senedir eşim bağımlı. Bu benim hayatım... Belki geçici olarak başkalarından yardım alıyorum. Ama o sizin mesuliyetinizi nereye kadar götürücek? ... Karşınızda, baktığınız insanın sadece fiziksel ihtiyaçları yok ki, bir de ruhsal ihtiyaçları var. O kadar yaklaşabilecek mi? Bunları düşünüyorsunuz.... Ben onu dolaştırıyorum, yürütüyorum, çok konuşuyorum, onu canlı tutmak için, beraber bulmaca çözüyoruz... [Kendi başına böyle birşey gelmiş olsaydı?] O [eşi] katiyen başaramazdı bu işi. O katiyen bunların hiçbirini yapamayacaktı. Herhalde yollarımız ayrılırdı." (Nermin, 1 Haziran 2001)

"Onu hoşnut tutamıyorum. Mesela, ne yapsam, ne pişirsem, bana huzursuzluk veriyor. ... Bunlar beni çok üzüyor. ... Yani bi şeyi bana bin defa tekrarlatıyor bir günde, bunlara üzülüyorum, bin defa beni çağırıyor. ... Benim inadıma evin içinde mesela, düzen istiyor, temizlik istiyor. En elimden geleni yapıyorum, yağlandırıyor, kirlendiriyor, ilacını mesela gidip almıyor, ona kızıyorum mesela.... Benlen o hastaneye gidiyoruz. Bazen yürüyerek gidiyoruz, Ulucanlara gidiyoruz... Sabah gidip 7'de kuyru-

ğa giriyorum, sıra bekliyorum, o bekliyor bankta, sıraya giriyorum, ilacını yazdırıyorum, doktora görünüyor. Kolundan tutuyorum, yukarı aşağı, böyle işte. E, zor tabii, bana çok zordur." (Edibe, 2 Aralık 2000)

Bütün bu yeniden üretici olarak tanımlanan işleri, aslında, tek tek kadınlar değil, bir bütün olarak kadınlar yapmaktadır. Bir yandan dışarıda bir iş olanağı elde etmiş kadınlar ev ve bakım işlerini enformel bir işlendirme alanı yaratarak, ücret karşılığı kısmen başka kadınlara devrederken, öte yandan bu tür işlerden aslolarak sorumlu olan kadının türlü nedenlerle bu işlere yetişememesi durumunda aşağıda da değinileceği gibi, kız çocuk, gelin, anne, komşu kadın gibi başka kadınlar enformel dayanışma ağları içinde devreye girer:

"Kadınlarımız vardı bizim, öyle gelirlerdi eve... Arada bir gelirlerdi... Para mı alıyorlardı, ... işte diyelim ki bize çuvalla bir şey alındıysa, onlara da yarısı giderdi filan, o zaman paradan çok o şeyler onların işini daha çok iyi görürdü. Ev işlerine yardım ederlerdi." (Şükran, 21 Kasım 2000)

"[Evin] herşeyiyle ben ilgilenmek zorundayım işte. Misafirim olmasına rağmen, işte gidip bu akşam çamaşırımı yıkamak durumundayım, yani çamaşırımı asacak kimse bile yok. ... İşe başladıktan sonra, akıl ve ruh sağlığımı korumanın tek yolu, tek garantisi olarak, böyle bir kadın tutmak birinci aşamada şey yaptım. ... E yani evin akan akmayan musluğundan tut da işte arızalanan kombisini, yok işte açılmayan kapısından dolaptaki peynirine bilmem neyine kadar herşeyini ben düşünmek, ya da işte deterjanına, yatacak olan faturasına, paraların kazanılması gerekliğine kadar, hepsiyle ben ilgilenmek durumundayken..." (Zerrin, 6 Aralık 2000)

- "Annem dükkana gitmezdi. Dükkandan eve gelirdi yapılacak işler..."

Kadınların ev içinde ve dışında evin ve hanehalkının varlığını idame ettirmesine yönelik olarak yaptıkları karşılıksız işler, yalnızca geleneksel olarak "kadın işi" diye bilinen etkinliklerle sınırlı değildir. Özellikle eşin/babanın esnaf olduğu durumlarda onun işine yardım etmenin yanı sıra, piyasada bulunan birtakım ürünleri hanehalkının tüketimi için üretmek de kadınların çalışmasına dahildir. İlkinde, karşılığı ödenen görünür çalışmaya, karşılığı ödenmeyen katkı, ikincisinde de kullanıma dönük üretim söz konusudur ki, her ikisi de geleneksel kentsel ekonomi çözümlemesinde görünmezdir:

"Eşimin bakkal dükkanı vardı, işte orda yardımcı oluyordum. Orda şeker,

un gibi gıda maddelerini poşetliyordum, torbalara koyuyodum. Ondan sonra işte dükkanın dışarıdaki işlerini, işte yatırılacak vergisini filan, onları ben yatırıyordum." (Ruşen, 10 Aralık 2000)

"Bir de lokantamız vardı bizim, oranın işi de olurdu. Gerçi yemeklerini pişirme işi tümden babamın üzerineydi ama evde de çeşitli işler yapılırdı yani... Diyelim pirinç gelir ayıklanacaktı, şekeri depo edilir, efendime söyleyim, kesilmiş hayvanın bazı bölümleri gelir, onu ninem yapardı mesela, iç yağları gelir, kıkırdakları gelir. Hatta mahalle komşuları da gelirdi, duyarlardı, yağlar sızdırılırdı, don yağlarını yakardık yani böyle, kaplara dökülürdü... Onlar dükkan için yapılırdı. ... [Dükkan] 50'li 60'lı 70'li yıllar boyunca açık kaldı... [Annem] dükkana gitmezdi. Dükkandan eve gelirdi yapılacak işler, evden dükkana giderdi... Dükkanın çırakları getirip götürüyordu... [Bir süre sonra hanehalkı da lokantanın olduğu binaya taşınır]... Birinci sınıf olsun diyerek babam mesela dükkanına hani masa örtüleri yaptırdı, peçeteler, bilmem işte onun üstüne ikinci kılıflar. E onlar mesela yıkanacak, dükkanın üstü ev, hemen peçeteler yıkanırdı ütülenirdi, dükkana indirirdik, masaları sererdik, peçeteleri işte hani böyle güzel birinci sınıf lokantalarda olduğu gibi... Elde yıkanırdı bunlar... Annemle ninem bu işin şeyiydi." (Şükran, 21 Kasım 2000)

"[Annemin] kendi geliri olmamasından kaynaklanan bir sıkıntısı vardı. ... Yani hani, eve giren parayı babamın parası gibi görüp mümkün olduğunca iyi harcamaya çalışırdı onu, az ve yerinde, artırarak, bilmem naparak, kendi elbiselerinden bize elbise dikerdi falan ki, benim bildiğim kadarıyla, bizim şeyimiz iyiydi, gelir durumumuz iyidi... Çocukluğumda [giyeceklerimden] büyük çoğunluğu öyle. Hala bile diker yani, ben istediğim zaman... Büyük çoğunluk annem tarafından dikilir, örülür." (Zeynep, 23 Kasım 2000)

"Anneyle mesela şeye giderdik sık sık, çarşıya giderdik. Çok güzel dikiş diken, örgü ören bir kadın olduğu için. Hepimize, babama, bana. Yani o anlamda, dediğim gibi, böyle hani o zamanlar zaten konfeksiyon türü şeyler çok yaygın olmamakla birlikte, buna ayıracak ailenin de bir kaynağı yoktu açıkçası. O yüzden, her bayramda ve her yaş günlerimizde mutlaka yeni bir şey giyerdik biz. Ama bunu nasıl giyerdik? Çünkü dikilirdi bize. Yarım gün çalışıyordu. Çok çalışkan bir kadındı.... Annem radyodan radyo tiyatrosunu dinlerken, örgüsünü örüyor veya dikişini dikiyor olurdu." (Zerrin - 43 yaşında, 6 Aralık 2000 tarihinde yapılan görüşme)

Bu tür "destek" niteliğindeki ve/ya da kullanıma dönük etkinlikler, kadının gelir getirici bir işi bulunsa da bulunmasa da yükünü taşıdığı bir alanı oluşturur. Bununla birlikte, kadınların kentsel ekonomi içinde

karşılığı ödenen görünür çalışması da toplumsal cinsiyet farklılıklarından kaynaklanan özellikler taşır. Aşağıdaki altbölümde bu özellikler ortaya konmaya çalışılacaktır.

B) Gelir getirici etkinlik ve sınırları

Araştırmaya katılan Ankaralı kadınlardan halen gelir getirici bir işi olanların oranı %19'dur. Bunların %29'u enformel sektör etkinliği olarak nitelediğimiz işlerde çalışmaktadır (Çizelge-15). Oturulan çevrenin toplumsal-ekonomik gelişmişlik düzeyi yükseldikçe gelir getirici etkinlikte bulunma oranı da artmaktadır. Varsıl mahallelerde yaşayan kadınların gelir getirici etkinlikte bulunma oranı ortalamanın neredeyse iki katıyken (%37), bu oran orta halli mahallelerde ortalamaya yaklaşmakta (%21), yoksul mahallelerde ise çok düşük bir oranda (%9) kalmaktadır (Çizelge-17) Ayrıca, yoksul mahallelerde hiç emekli kadına rastlanmamıştır ki bu durum, süreksiz ve güvencesiz işlerde çalışmanın yoksul mahallelerde çok daha belirgin bir sorun olduğu biçiminde değerlendirilebilir.

Gelir getirici etkinlikte bulunma durumunun, oturulan yerin merkeze uzaklığı ile de belirgin bir ilişkisi vardır. Oturulan yer merkeze uzaklaştıkça gelir getirici işi olan kadınların oranı düşmektedir. Merkeze uzak mahallelerde gelir getirici etkinlikte bulunan kadınların oranı ortalamanın oldukça altındadır (%14) (Çizelge-18). Bu durumun, hem merkezden uzak yerlerde iş olanaklarının kısıtlılığı, hem de ev işleriyle gelir getirici çalışmayı bir arada yürütmek durumunda olan kadınlar için, iş olanaklarının bulunduğu merkezi yerlere ulaşım güçlüğü ve bununla bağlantılı zaman ve maliyet sorunuyla ilişkisi olduğu söylenebilir. Derinlemesine görüşmeler de bu nedenlerin geçerliliğini göstermiştir:

> "Etimesgut'ta kadınların yapabileceği tekstil işleri olsa, ne bileyim yani, temizliğe bakabilecek işler olsun, eşikten beşiğe herkes çalışır yani, çalışmayan insan olmaz. Elde yok avuçta yok. Zaten olmuş bi dolmuş 600-700 bin lira, oraya git,geri gel, 1,5 milyon yol parası ver, adam, 'amaan oraya gidip de çalışana kadar evde otur daha iyi' diyor... Şuraya ney bir fabrika kurdurursan, biz geçtik de bizden sonrakiler yapar... Tekstil fabrikası yapılsa şurda, şu kızlar bilene gider çalışır, hiç olmazsa ellerinde mesleği olur." (Ayşegül, 28 Mayıs 2001)

Gelir getirici bir iş yapma ile eğitim düzeyi arasında, özellikle ilkokul

mezuniyeti düzeyinden sonra olumlu bir ilişki bulunmaktadır; eğitim düzeyi arttıkça gelir getirici bir iş yapan kadınların oranı da artmaktadır ($p<0,001$-bağıntı değeri: +0,3): Okur-yazar olmayanların, okur-yazar olanların ve ilkokul mezunlarının %11'i, ortaokul mezunlarının %13'ü, lise mezunlarının %27'si, üniversite öğrencilerinin %39'u ve üniversite mezunlarının %64'ü halen gelir getirici bir etkinlik içindedir. Bununla birlikte, üniversite/yüksekokul mezunu olan kadınların %36'sının halen gelir getirici bir etkinlikte bulunmuyor olması, çarpıcı bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, üniversite öğrencisi olan kadınların %39 gibi azımsanmayacak bir oranının öğrenciliğini, gelir getirici bir etkinlikle birlikte sürdürüyor olması dikkat çekicidir.

- "Evlenince, istenmeyince bıraktım ki keşke de bırakmayaydım yani..."

Gelir getirici bir etkinlikte bulunuyor olma ile medeni durum arasında doğrusal olmayan bir ilişki gözlenmektedir: Bekar kadınların %43'ü, nişanlı/sözlü olanların %38'i, evli ve eşiyle birlikte yaşayan kadınların %17'si, evli olmakla birlikte eşinden ayrı yaşayan kadınların %33'ü, eşinden boşanmış kadınların %27'si ve eşi ölmüş kadınların %16'sı halen gelir getirici bir etkinlikte bulunmaktadır (Çizelge-19). Eşi ölmüş kadınlardaki görece düşük oranın, medeni durum değişkeninden çok yaş değişkeninden kaynaklandığı söylenebilir. Evlilik, "etkin işgücüne katılım"daki düğüm noktalarından biri olarak görünmektedir. Nitekim, oranlardan görüldüğü üzere, gelir getirici etkinlikte bulunan kadınların oranı yalnızca evli ve eşiyle birlikte yaşayan kadınlar ile eşi ölmüş kadınlarda ortalamanın (%19) altına düşmektedir.

Anket çalışması, gelir getirici etkinlikte bulunma deneyimine sahip kadınların (halen çalışan, önceden çalışmış ve emekliler) oranını %29 olarak ortaya koymakla birlikte, yapılan derinlemesine görüşmelerde, hemen hemen bütün kadınların, bu arada anket sorusuna hiç gelir getirici etkinlikte bulunmamış olduğu yanıtını veren kadınların da, çok kısa süreler için de olsa gelir getirici bir etkinlikte bulunmuş olduğu ortaya çıkmıştır. Ne var ki, bu deneyim, erkeklerin kentsel işgücü piyasasındaki deneyimine göre çok daha düzensiz, kesintili ve arızi bir nitelik taşımakta, dolayısıyla kadınların kendisi bile bunu nadiren çalışma olarak nitelemektedir. Bekarlık, eşin askere gitmesi, eşten ayrı

yaşanan bir dönemin varlığı, eşin çalışamayacak bir rahatsızlık geçirmesi ya da ölümü vb. böyle "arızi durumlar"a örnektir:

> "Ben çalışıyordum, kızıken çalıştım yani... Tekstil firmalarında çalıştım. Evlenince, istenmeyince bıraktım ki keşke de bırakmayaydım yani." (Ayşegül, 28 Mayıs 2001)

> "Para kazanmak, belki işte eşim askerdeyken, biraz işte dışarı dikiş falan dikmişimdir. Ama çok kısa zaman... Devlet para vermiyor hiçbir şekilde yedek subay talebelere. O zaman maddi konular gündeme geldi." (Nermin, 1 Haziran 2001)

> "Ben bilgisayar şirketinde girdiydim işe, bu, [eşimden] ayrı yaşadığım dönemde işe girdim, çalıştım. ... İş de iyiydi, çalışıyordum, göndermedi. Çaycılık yapıyordum. Bir buçuk-iki sene çalıştım. Sonra çıktım. Çok pişmanım çıktığıma. Eşim razı olmadı işte barıştıktan sonra." (Satı, 28 Mayıs 2001)

> "Eşim kaza geçirmişti. Üç dört ay kadar çalıştım. ... [Eşim] ayağa kalktı son zaman, iyileşti artık, ben de çıktım... Ondan sonra eşimle aramız biraz şey oldu. İstemedi yani daha doğrusu. Gerek yok dedi. ... O işe girdi, ondan sonra da ben bıraktım. ... O kendini biraz daha güçsüz hissetti o zamanda, ben de hissettim, biliyorum o duyguları yaşadım. Benim herhalde para elimde olmasını, güçlü olmamı istemedi zannediyorum. Hala da istemiyor zaten. ... Bilmiyom yani erkekten erkeğe değişir ama... Hani, özgürlük, istediğiniz zaman parayı yönlendirme şeylerinin kendi ellerinde olmasını istiyorlar. ... Maddi konuda ipler kendi elinde olsun istiyor." (Hacer, 6 Haziran 2001)

Bu tür anlatılar, aynı zamanda, kadının gelir getirici bir etkinlikte bulunmasının çoğu kez *meşrulaştırıcı bir neden* gerektirdiğini de göstermektedir. Bu çerçevede, Türkiye'de kadınlık durumuyla ilgili birçok özelliğin karmaşık biçimde içiçe geçtiği en çarpıcı örneklerden biri Aysel S.'nin deneyimiydi. Anket kağıdında medeni durumu "eşi ölmüş" olarak görünen Aysel S.'yle görüşmeye gidildiğinde, eşinin ölmüş olduğu, ama 11 yıl önce ölen eşin imam nikahlı olup Aysel S.'nin de ikinci eş (kuma) konumunda bulunduğu öğrenildi. Aysel S., sözleşmeli memur olan eşi ölene kadar hep birlikte yaşadıklarını, fakat evin tapusuyla dul maaşı resmi nikahlı kadının üstüne olduğundan eşin ölümünden sonra ağır bir yoksulluk süreci yaşamaya başladıklarını aktardı. Görüşmeye gidildiğinde Aysel S. işsizdi ve iş aramaktaydı. Eşin ölmüş olmasının kadın üzerinde yarattığı çelişkili etkiler Aysel S. örne-

ğinde açık biçimde gözlenmekteydi. Bir yandan "dul" olmanın artırdığı ekonomik ve toplumsal baskıları, öte yandan da yine bu konumun kadının gelir getirici bir etkinlikte bulunmasına kazandırdığı meşruiyeti, Aysel S. şöyle dile getiriyordu:

> "Akşamları mesela, yemeği filan yedikten sonra böyle gezi yaparım, gezerim. Komşuya filan, iki günde üç günde bi giderim... Mahalle dışında başka bi yere gitmem... Şimdi yani, beyim de olmadığı için yani, mesela çantayı filan alıp giyiniyosun, gidiyosun, bi arkadaşa gidiyon, gezmeye gidiyon, bir sürü laf ederler, işte kocası yok da, bu nereye gidiyor da filan da... Çekiniyom yani... Ama işe giderken bir şey yok yani. Mecbur çalışacan. Onlar halimi biliyor." (25 Mayıs 2001 tarihinde yapılan görüşme)

Aysel S. eşinin ölümünden sonra 8 ay kadar bir hastaya bakıcılık yapmış, ardından bir temizlik şirketinde, şirket el değiştirip "kendi adamları"nı işe alıncaya kadar işçilik yapmıştı. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, özellikle "vasıfsız" kadınlar için çalışma yaşamının kıyısında bulunmak yineleyen bir özellik olarak kendini göstermektedir. Bununla birlikte, "kentsel işgücü"ne katılımdaki toplumsal cinsiyet engelleri vasıfsızlıkla sınırlı değildir.

- "Ben erkek olmuş olsaydım, tabii ki iyi düşünüyorsun derlerdi..."

Anket çalışmasında, halen gelir getirici bir iş yapmayan kadınlara (emeklileri dışarıda tutarak 470 kadına), şimdi gelir getirici bir iş yapmak isteyip istemeyecekleri sorulmuş ve %56'sının bu tür bir etkinlikte bulunmayı istediği anlaşılmıştır (Çizelge-20).

Gelir getirici iş yapma isteğindeki 262 kadının %46'sı ilkokul mezunu, %21'i lise, %13'ü ortaokul mezunudur, %8'i okuma yazma bilmemekte, %7'si okur yazar, %3'eri de üniversite öğrencisi ve üniversite mezunudur. Bu profilden, gelir getirici iş yapma isteğindeki kadınların büyük çoğunluğunun yüksek eğitim düzeyine ve/ya da meslek eğitimine sahip olmadıkları sonucu çıkmaktadır. Yaş grupları açısından bakıldığındaysa, %64'ünün 25-44 yaş diliminde olduğu, dolayısıyla orta yaştakilerin, gelir getirici iş yapma isteğindeki kadınların yarıdan çoğunu oluşturduğu görülmektedir.

Ortalama aylık hane geliri açısından bakıldığında, gelir getirici bir iş yapma isteğindeki kadınların %27'sinin aylık hane gelirinin 200 milyon TL'nin altında olduğu, %29'unun 200-299 milyon TL. gelir diliminde, %24'ünün 300-499 milyon TL. gelir diliminde bulunduğu gö-

rülmektedir. Dolayısıyla, gelir getirici bir iş yapma isteğini taşıyan kadınların çoğu yoksul hanehalklarının üyesidir. Hanehalkı geliri 500 milyon TL. ve üstü olan kadınlar toplam içinde %13'lük bir pay tutmaktadır. Nitekim, bu isteği taşıyan kadınların ancak %7'si kentin varsıl mahallelerinde, buna karşılık %56'sı orta halli, %37'si de yoksul mahallelerinde yaşamaktadır.

Neden bu isteği yaşama geçir(e)medikleri sorgulandığında, %55'inin hane içi engelleri öne sürdüğü görülmüştür. Bu %55'lik oran içinde %24'lük kesimi, eşi başta olmak üzere (%20) bir yakının istememesi, %26'lık kesimi çocuğun/çocukların bakımsız kalacağı düşüncesi, %4'lük kesimi de ev işleriyle birlikte yürüteməyeceği düşüncesi oluşturmaktadır (Çizelge-21).

Gelir getirici etkinlikte bulunmada hane içi engeller, orta halli ve yoksul mahallelerde yaşayan kadınlar için daha da belirginlik kazanmaktadır: Bir yakını ya da yakınları istemediği için gelir getirici etkinlikte bulunmadığını belirten kadınların %47'si yoksul, %41'i orta halli mahallelerde yaşamaktadır. Çocuğunun/çocuklarının bakımsız kalacağını düşündüğü için gelir getirici bir iş yapmayan kadınların da %37'si yoksul, %58'i orta halli mahallelerde yaşamaktadır. Ev işleriyle birlikte yürüteməyeceğini düşündüğü için gelir getirici iş yapmadığını ifade eden kadınların %91'i orta halli mahallelerdedir.

Yine bu hane içi engeller, beklendiği gibi, ağırlıklı olarak (bu tür engelleri belirtenlerin %92'si oranında), evli ve eşiyle birlikte yaşayan kadınlar için geçerlidir. "Çalışma yaşamı"na atılabilmiş kadınların bir bölümü de ancak bu engellerle kararlı bir savaşım vererek, dahası aşağıdaki örnekte görüleceği üzere, gelir getirici iş yeğlemeleri ve düzenlemelerini de hane içinden kaynaklanan istemlerle bağdaştırmaya çalışarak bu isteklerini yaşama geçirebilmektedir. Aşağıdaki anlatı, birinci bölümde kavramsallaştırılan "çifte iş yükü"nün ve "etkinlikleri yamama işlemi"nin tipik örneğidir:

> "Çalışmayı önce çok düşünmüştüm ama ben çok yalnız bir insandım. Yani yalnızdım derken, etrafımızda böyle yani çocuklarımıza bakabilecek kimsemiz yoktu. ... Ondan sonra, şimdi bu [küçük çocuğu] beşinci sınıfı bitirdikten sonra baktım yani biraz derli toplu kendisine. ... Bir iki sene, ... Mağazası var Kızılay'da, orda çalıştım... Çay ve temizlik üzerine... Ondan sonra bu, ilkokulda teşekkür takdir getiriyordu... Liseye gidince bu bir tane zayıf getirdi ilk dönem. Dedim bu benim yani işten de kaynaklanan bir şeydir. Çünkü saat yedide çıkıyorum, sekizde eve geliyorum. ...

Çocuklarla hiç ilgilenme fırsatım olmadığı için orayı bıraktım ben. ... Ondan sonra bir sene kadar öyle durdum hani evde. Lise ikiye geçince dedim, baktım bu birinci dönem de güzel geldi şeyleri. Bu da [temizlik işi] dedim ... ikide çıkıyorum, en azından kendime ayıracağım zaman, vaktim olur, çocuklarıma ayırmaya vaktim oluyor diye. Bu işe başladım... Eşim de izin verdi. Önceleri izin vermiyordu çalışmama. Çocuklara kim bakacaktır, işte, 'ben çalışan kadını sevmiyorum' dedi, 'kadının yeri evidir' dedi. Ama ben bunları çok mücadele ettim. ... Çalışırsın, çalışmazsın, baya bir tartıştık eşimle biz. Sonunda yani alıştırdım. İlk etapta üç gün gittim işe. Ondan sonra dört güne çıkarttım birkaç ay sonra. Ondan sonra, şimdi haftanın beş günü gidiyorum. Yani öyle mücadeleyle. Şimdi de çok hoşgörüyle bakmıyor aslında.

(...)

Ben erken geliyorum, sobamızı yakıyorum, yemeği koyuyorum. Kız geliyor, o da ütüyü yapıyor, ders çalışıyor. Oğlan geliyor hepsini bir dağıtıyor. Öyle, öyle yani. Erkeklerin pek bir şeyi, iş olarak paylaşımı yok... Zaman ayarlaması çok önemli benim için. Mesela, örneğin ben bazı [çalıştığım] yerlere gittiğim zaman ... akşam beşte çıkıyorum, teyzeye gittiğim zaman üçte çıkıyorum ve o günün şeyini ordan telafi etmek zorunda kalıyorum. Mesela üçte çıktığım zaman, evde ne işim vardır, ütü mü yapılacak, hemen o ütüyü gelince, beşe kadar onu yapıyorum, ondan sonra yemeği falan koyuyorum, ondan sonra beşte çıktığım zaman hiçbir iş yapmıyorum, bir gün önceden yemeğim olmuş oluyor." (Naciye, 9 Aralık 2000)

Gelir getirici bir etkinlikte bulunma isteğinde olan kadınların %31'iyse, basitçe, iş bulamadığını dile getirmiştir. Oturduğu çevrede iş olmadığı için çalışmadığını belirten kadınların oranıyla (%5) birlikte alındığında, %36 gibi yüksek bir işsizlik oranı karşımıza çıkar. Yapılan derinlemesine görüşmeler, kadınların işsizliğinde, erkeklerden farklı olarak, çevrenin özgüveni sarsıcı tutumu, iş bulma ve danışma kanallarının kısıtlı ve güvensiz olması, kadınlara yönelik finansal destek mekanizmalarının olmaması gibi unsurların da etkili olduğunu ortaya koymuştur:

"Hep kendi işimi açmak istedim... Eşimden ayrılmamış olmam, kızım küçüktü, daha her şey tam rayına oturmamıştı. ... Belki o dönemde şunlar da etkili oldu: Korktum. Niye korktum? Herkes bana yok 5 Nisan kararları dedi, yok sen vergileri biliyor musun dedi, yok şunu dedi, çok zordur dedi, kredilerin altından kalkabilecek misin dedi. Onlar da korkuttu beni...

Niye, bir erkek kalkıyorsa vergilerin altından, bir kadın niye kalkmasın? ... Tabii insanların tecrübelerinden yararlanmak zorundasın, e bu insanlar hep erkek olunca sana farklı anlatıyor. ... Yani, işyeri açmaya kalkıyorsun, sen kadın olduğun için beceremezsin, ama ben erkek olmuş olsaydım, tabii ki iyi düşünüyorsun derlerdi. Ben ... köşede unlu mamüller düşünüyodum... Herkes manyak mısın sen diye oturdular. Şimdi pek güzel ekmek mekmek satan, tam metronun girişinde, benim düşündüğüm yerde adam yapıyor işi. Ama bence o adam onu yapmaya kalkışırken, herkes iyi akıl ettin, hiç yok buralarda demişlerdir." (Filiz, 25 Kasım 2000)

"[İş ilanlarında] Gazetelere de pek yani güvenilmiyor. Iyi oluyor, kötü oluyor. Kadınsın. Başına neler gelip gelmeyeceğeni bilemiyorsun... Ortalık kötü oldu şimdi." (Aysel S., 25 Mayıs 2001)

II) KENT İÇİ HAREKETLİLİK VE TOPLUMSAL İLİŞKİLER AĞI

Toplumsal işbölümünde ağırlıklı olarak hane içine endekslenmiş olmak ve örneğin gelir getirici iş yapma deneyiminde kendini gösteren hane içi engeller, kadınların hareketliliğini ve bu hareketliliğin içeriğini, toplumsal ilişkiler ağının genişliğini ve niteliğini de etkilemektedir. Kadınların kentsel ekonomi içinde varolma biçimlerini anlayabilmek için hane içindeki ilişkiler, etkinlikler ve işbölümüne bakmak gerektiği gibi, kadınların kentsel toplumsallık içindeki konumu da ancak özel alandaki konumla bağlantılı olarak kavranabilmektedir.

A) Başlıca Yaşam Çevresi: Ev ve Mahalle

Anket çalışmasının sunduğu belki de en çarpıcı veri, komşuları ziyaret ve kapı önüne çıkmak bir yana bırakıldığında Ankaralı kadınların %42'sinin haftada bir ve daha az dışarı çıkıyor olmasıdır (Çizelge-22). Bu da neredeyse her iki kadından birinin başlıca yaşam alanının ev ve yakın çevresi olduğunu gösterir.

Oturulan yerin kent merkezine uzaklık derecesi kadınların mahalleden dışarı çıkma sıklığını etkileyen çok önemli bir unsurdur: Kent merkezine yakın mahallelerde oturan kadınların yarıya yakını her gün ya da her istediklerinde dışarı çıkabilirken, bu oran, merkeze orta uzaklıktaki mahallelerde 1/4'e ve merkeze uzak mahallelerde de %12'ye düşmektedir. Kent merkezine yakın mahallelerde yaşayan ka-

dınların %6'sı haftada bir ve daha az dışarı çıkarken, bu oran merkeze orta uzaklıktaki mahallelerde %37'ye, merkeze uzak mahallelerde %54'e yükselmektedir (Çizelge-23). Bir başka anlatımla, haftada bir ve daha az dışarı çıkan kadınların yalnızca %2'si merkeze yakın mahallelerde yaşarken, %35'i merkeze orta uzaklıktaki mahallelerde, %63'ü de merkeze uzak mahallelerde yaşamaktadır.

- "Aman yol parası vereceğimize onu da bir şeye veririz diyoz..."

Mahallenin merkeze uzaklığı yoksulluk koşullarıyla bir araya geldiğinde, kadınların hareketlilik olanakları tümden kısıtlanmaktadır[1]. Nitekim, dört kadından biri, ekonomik nedenleri (kendine ait bir geliri olmaması ya da kendisine yeterince para verilmemesi), istediğince dışarıya çıkabilmesinin önündeki engel olarak belirtmektedir (Çizelge-28). Çizelge-24'te de hanehalkı gelirinin azalmasına koşut olarak, kadınların dışarı çıkma sıklığının azaldığı gözlenmektedir. Fakat burada, yukarıda değindiğimiz "kadınların bireysel yoksulluğu" olgusunu, dolayısıyla hanehalkı gelir düzeyi ve kullanılma biçimiyle ilişkilerinin özgüllüğünü gözardı etmemek gerekir. Araştırmanın, Etimesgut'un Alsancak mahallesinde kendiliğinden grup görüşmesine dönüşen bir kesitinde konuşulanlar da bu iki değişken arasındaki ilişkiye işaret etmektedir. Görüşmeye katılan kadınlara kent merkezine ne sıklıkla gittikleri sorulduğunda, ortak tepkileri "işin olmayınca nerede gideceksin" biçiminde olmuş ve temel vurgulardan birini yoksulluğa yaptıkları gözlenmiştir:

> " - Alışveriş için olsun, başka bi zevk için yani, gitmeyiz oralara. ... Zor bir durumda kalınırsa gidiliyor. Yoksa yok. Yani durduk yerde kalkalım da gezmeye gidelim, bir oraları görelim, yok öyle bir şey. ...
>
> - Ne Gençlik Parkı'nı bilirim ben, ... ne Çiftlik biliriz. Şu camiler var ya, havaslanırım da öyle camilere gideyim diye, Hacıbayramlara... 47 yaşına geldim de şu merdivenlere, döner merdivenlere [yürüyen merdivenleri kastediyor] ilk ne daha bindim. Hiç bir şey bilmeyiz yani. Hiç bir tarafa gitmeyiz. Ev bizi bilir. Tamam. Hapishane. Hapis... Para problemi. Bi de benim beyim huysuz yani. ...

[1] Çizelge-28'de kadınların ancak %3'ünün oturulan yerin kent merkezine uzaklığını istediği gibi dışarı çıkabilmesinin önünde bir engel olarak belirtmesi, buna karşılık ekonomik engellerin %25'lik bir oran tutması, merkeze uzaklığın, çoğu durumda yoksulluk koşullarıyla çakıştığına işaret etmektedir denebilir.

- Paramız olsa biz gine kaçar gideriz de para yok. Hesaplı. Verilen para hesabına göre harcanıyor. Aman yol parası vereceğimize onu da bir şeye veririz diyoz, ekmek alırız, şunu alırız bunu alırız diye. [Eşlerimiz] gidiyor tabii. Erkeği ne zamana kadar evde tutacaksın ki. Adamın canı sıkılıyor, gidiyor kahveye, orda bir arkadaşını görüyor, biniyor arabasına, gidip gezip geliyor. ... Ama beni bir götürmeye kalksa, nerden baksan, yani hiçbir şey yapmasan, bir onbeş milyonlan gider gelirsin." (Satı, Nazmiye ve Ayşegül, 28 Mayıs 2001)

Konuşulanların son bölümünde vurgulanan cümle, hanenin idamesi sorumluluğunun kadının yalnızca gelir getirici bir iş yapma olanaklarını değil, aynı zamanda kentteki mekansal-toplumsal deneyimini de sınırladığına işaret etmekte, özel olan ile kamusal olanın kadınlar açısından geçirgenliği ve karşılıklı etkileşimi bu noktada da ortaya çıkmaktadır. Gelir getirici bir iş yapan kadınlar için nasıl dışarıda çalışmanın gerekleriyle hane içinden kaynaklanan istemleri bağdaştırma zorunluluğu varsa, yaşamlarında daha toplumsal ve daha devingen olmak isteyen kadınlar için de her iki alanın etkileşimi üzerinden giden bir maliyet-yarar hesabı olduğu görülmektedir:

"Bir kızım bak boşandı mesela, bir aydır evine gitmedim, parasızlık yüzünden. Beş milyonum gidecek yola. O beş milyonu mesela eve harcayım, bir pazar yapayım..." (Edibe, 2 Aralık 2000)

Oturulan yerin kent merkezine uzaklığı ve sınırlı hane bütçesinin kadın üzerindeki yoksullaştırıcı ve yoksunlaştırıcı etkilerinin yanı sıra, ailede ya da dahası mahallede yaşayanların doğrudan ya da dolaylı geleneksel-ataerkil baskısı da kadınların dilediklerince hareket etmelerini, mahalle dışına çıkmalarını engellemektedir:

"Burda istediğin zaman istediğin yerde yürüyemezsin de çıkıp gezemezsin de. Yani diyceğim, iki gün üstüste, sabah kalk hastaneye git, herkes gözünü diker, sana bakar, nereye gidiyordun, nerden geliyordun, niye iki gündür gidiyordun... Benim kızım, şimdi okuyor da soramıyorlar. Bir kız yeni işe başlasın, işe gidip gelsin, yani onun işe gidip geldiğini öğrenene kadar, bu kız nereye gidiyor, niye gidiyor, niye geliyor...." (Ülker 29 Mayıs 2001)

"Çalışıyordum. Kimseyle bir ilgim yoktu. ... Dışarı çıksan dedikodu, laf, camlardan bakarlar. Hele eşim öldükten sonra hepten. 'Taksiyle geliyor, bunu evden çıkarın'... Oturanlar ev sahibine telefon ediyorlar." (Sevim, 4 Haziran 2001)

" - Ne dedim ben, dedikodu dedim. İşte orda kal. Dedikodu. Erkeklerde

de var dedikodu, 'aa, senin hanım filan yerdeydi', dedikodu yapıyor mesela. Mesela, diyor, 'arkadaş, senin hanım bugün aşağıdan geliyordu, nereye gitti?'

- En büyük sorun kahvenin yol ağzında olması arkadaş. Kahve yol ağzında olduğu için, herkes bizi görüyor." (Satı ve Ayşegül, 28 Mayıs 2001)

Oturulan mahallenin merkeze uzaklığı, hanenin gelir durumu ve bileşiminin kadın üzerindeki özgül etkisi, hane içi engellemeler ve geleneksel-ataerkil "cemaat" baskısının yanı sıra, dışarı çıkma sıklığı ile eğitim düzeyi arasında da bir bağıntı vardır. Eğitim düzeyi yükseldikçe, kadınların dışarı çıkma sıklığı da artmaktadır: Okuma yazma bilmeyen kadınların %70'i, okur-yazar kadınların %62'si, ilkokul mezunu kadınların %50'si, ortaokul mezunu kadınların %41'i, lise mezunu kadınların %30'u, üniversite öğrencisi kadınların %11'i ve üniversite mezunu kadınların %6'sı haftada bir ve daha az dışarı çıkmaktadır (Çizelge-25).

Dışarı çıkma sıklığı ile medeni durum arasındaysa, yine evliliğin "düğüm noktası"nı oluşturduğu bir ilişki vardır: Bekar kadınların %20'si, nişanlı/sözlü kadınların %25'i, evli ve eşiyle birlikte yaşayan kadınların %44'ü, evli fakat eşinden ayrı yaşayan kadınların %33'ü, eşinden boşanmış kadınların %31'i ve eşi ölmüş kadınların %54'ü haftada bir ve daha az dışarı çıkmaktadır (Çizelge-26). Eşi ölmüş kadınlarda dışarı çıkma sıklığının düşüşü, medeni durumdan çok yaşa bağlanabilir.

Hanehalkı büyüklüğü arttıkça da dışarı çıkma sıklığı azalmaktadır: 1-2 nüfuslu hanelerde yaşayan kadınların %31'i, 3 nüfuslu hanelerde yaşayan kadınların %35'i, 4 nüfuslu hanelerde yaşayan kadınların %44'ü, 5 nüfuslu hanelerde yaşayan kadınların %45'i, 6 ve daha çok nüfuslu hanelerde yaşayan kadınların da %57'sinin haftada bir ve daha az dışarı çıktıkları anlaşılmaktadır (Çizelge-27). Bu durumun, hanehalkı büyüklüğü arttıkça hem ev ve bakım işlerinin hem de maddi güçlüklerin artmasıyla ilişkili olduğu düşünülebilir. Nitekim, hanehalkı büyüklüğü değişkeni de tıpkı merkeze uzaklık gibi, toplumsal-ekonomik çevreyle büyük ölçüde çakışmaktadır: Yaşanılan çevrenin toplumsal-ekonomik düzeyi yükseldikçe hanehalkı büyüklüğü azalmaktadır ($p<0,001$ -bağıntı değeri: -0,3). Kalabalık haneler, daha çok yoksul mahallelerin bir özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim, 6 ve daha çok nüfuslu hanehalklarının %57'sinin yoksul mahallelerde yaşadı-

ğı görülmektedir. Öte yandan, varsıl mahallelerde bileşik hanehalkı tipine rastlanmazken, geniş aileden oluşan hanehalklarının da ancak %16'sı varsıl mahallelerde yaşamaktadır. Bileşik hanehalklarının yarıdan çoğu, geniş aileden oluşan hanehalklarının da yarıya yakını yoksul mahallelerdedir.

- "Babam işten döndüğü zaman evde olmak bir çeşit aile kuralı..."

Görüşmelerden yapılan alıntıların vurguladığı engeller sayısal verilerce de desteklenmektedir: İstediğince dışarı çıkabilmenin önünde, %41 oranında hane içi engeller (%12 oranında yakınların izin vermemesi, %28 oranında ev işleri ve hanehalkının bakımından zaman kalmaması); %36 ekonomik nedenler (%33 oranında kendi gelirinin olmaması, %3 oranında parasız bırakılma) belirtilmiştir. (Çizelge-28) Dışarı çıkabilmenin önündeki engeller yarıya yakın oranda hane içinden belirlenirken, istediğince dışarıda kalabilmenin önündeki engeller de en az %36 oranında hane içiyle ilişkilidir (Çizelge-29). Kadınların %25'i eşi ya da babası evde olmadan eve dönmeye çalışırken, %11'i de çocukların okuldan dönüş saatine göre hareket etmektedir:

> "Babam işten döndüğü zaman evde olmak bir çeşit aile kuralı yani. ... Annemi evde istiyordu bir kere. Yani babam eve geldikten sonra annem bir yere gidemezdi... Ulaşım zor bir şeydi. Arabamız vardı. Ama işte şey, babam işteyken araba tabii ki onda olur ve biz bir yere gideceğimiz zaman otobüsle falan gidiyoduk... 'Babamın eve dönüş saatinde evde olunacak' gibi bir şey olduğu için, ya koştura koştura gidersin ya gitmekten vazgeçersin falan filan... Sonra annem liseden arkadaşlarını buldu bir süre sonra... 'Kızlarla buluşma günleri' olmaya başladı, o da ayda bir... Bi kere Elif biraz toparlanmıştı, yani diyelim ki üçüncü sınıfta falandı, ilkokul üçte. Zaten o zamana kadar Elif çocuk ve annem onu bir yere bırakamadığı için bir yerlere gitmiyordu... Bu toplantılara gitmesinde de çok büyük sıkıntı yaşadığını biliyorum. İşte, Elif mesela öğlenciydi o dönemlerde, ne bileyim 12 gibi Elif evden çıkar, annem de Elif'le birlikte koşturarak evden çıkar, iki saat yol alırdı gitmesi, iki saat de dönüş, dört saat, yarım saat-bir saat oturmak için insanlarla. İşte, dönüşü de hem Elif'e hem babama denk getiricek." (Zeynep, 23 Kasım 2000)

> "Bizim de kuralımız. Beyim altıyı çeyrek geçe gelir. O saatte evde olacaksın. Nereye gidersen git, haber veririm zaten. Habersiz çıkmam. Eşimin koyduğu kural. İşten geldiği için yemek ve evde illa ki ben bulunacam." (Ayten, 5 Haziran 2001)

Derinlemesine görüşmelerin yukarıda da değinilen ikisinde, evde bakıma muhtaç bir yetişkinin varlığının, hane içinden kaynaklanan engelleri daha da ağırlaştırdığı görülmüştür:

> "O zaten şey, bazı bakımlardan beni bağımlı tutmak için yapıyor. Psikolojik olarak istemiyor yani benim her dakika sokakta olmamı. Eskiden bu kadar kısıtlamaları yoktu. Bu daha çok hastalığının verdiği bir şey. Giderken gitme demiyor ama çok da hoşlandığını söyleyemeyeceğim bundan." (Nermin, 1 Haziran 2001)

> "Bak mesela menopoza girdim, doktora gidecek vaktim yoktur, gitsem bile kapıya bakıyor, suratını asıyor, 'sen niye gittin'. Yani istemiyor, doktora bile gitmemi istemez. Hep yanında olayım, elinin altında olayım, eski hizmetle. ... Yani bak mesela kızlarım burda, bir aydır ben kızıma gitmemişim. Tam bak bir ay oldu. ... Ben de istiyorum ki gideyim kahvaltıya, kapıyı çekeyim diyorum, ama bu kalkar, düşer, kendini yakar, bir şey olur. Bırakıp gidemiyorum." (Edibe, 2 Aralık 2000)

Gelir getirici bir etkinlikte bulunan ve bulunmayanlar açısından bakıldığında, halen gelir getirici bir iş yapan kadınlardan hiçbirinin, dışarı çıkma engeli olarak "yakınlarından birinin izin vermemesini/kısıtlaması"nı göstermediği görülmektedir. Bu seçeneği belirten kadınların hepsi halen gelir getirici bir işi olmayan kadınlardır. Bununla, kadınların kendi kazançlarının olmasının kendi yaşamları üzerinde başkalarının söz söyleme olasılığını azalttığı yönündeki yaygın düşünce bir kez daha doğrulanmaktadır. Öte yandan, "ev işleri ve hanehalkının bakımının çok zaman alması" engeli, gelir getirici işi olan kadınlarca, olmayanlara göre %18 oranında yüksek belirtilmektedir. Bu farklılık, bir kez daha, kadının gelir getirici bir iş yapmasıyla birlikte, hane içindeki işbölümünün büyük ölçüde değişmeden kaldığı, kadının yükünün böylece arttığı ve bu kez yaşamında başka tür sınırlılıklar yarattığını göstermektedir. Öte yandan, yukarıda da belirtildiği gibi, gelir getirici işi olan kadınların %30'unun "kendine ait bir gelirinin olmaması" seçeneğini kendine uygun bulması, kazanılan paranın hanedeki başkalarınca denetlendiği ve/ya da bu paranın doğrudan doğruya kadının kişisel gereksinimlerinden başka gereksinimlere ayrıldığının göstergesi olarak değerlendirilebilir.

B) Ev Dışı Etkinliğin İçeriği ve Bağımlı Hareketlilik

Kadınların ne sıklıkla dışarı çıktıkları kadar, dışarı çıkma nedenleri ya

da dışarı çıktıklarında genellikle ne yaptıkları da kentle kurdukları ilişkinin niteliğini anlayabilmek açısından önem taşır. Bu bağlamda, kadınların dışarı çıkma nedenlerini %33 oranında, evin gündelik gereksinimleri için alışveriş yapmak, çocukları gezmeye, kreşe ya da okula götürmek, faturaları yatırmak gibi, hanenin idamesi ve hanehalkının bakımı ile ilgili işlerin oluşturduğu görülmektedir. Bunu %28 oranla akraba, yakın ve komşu ziyareti izlemektedir (Çizelge-30). Bu rakamlar göstermektedir ki, kadınların hane dışındaki alanla ilişkileri, ağırlıklı olarak yine hane üzerinden ve enformel/birincil ilişkiler çerçevesinde kurulmaktadır. Aşağıda tartışılacak olan toplumsal ilişki alanlarına bakıldığında da bu saptama desteklenmektedir.

Kadınların kent içi hareketliliğinin özelliklerini belirleyen önemli bir yön de çeşitli kentsel mekanlara nasıl gidildiğidir. Varsayımsal olarak, bütün kentsel kamusal mekanlar, herkese açıktır. Ne var ki, söz konusu mekanlara erişim, buralardan yararlanma ve buralara nasıl gidildiğinin belirlenmesinde toplumsal eşitsizliklerin etkili olmasıyla birlikte varsayımsal eşitlik pratikte kendine yaşam alanı bulamaz. Ankaralı kadınların kendi başlarına ya da kadın arkadaşlarıyla birlikte gidebilme pratiklerinin en yaygın olduğu yerler, hastane, banka ve çocukların okuludur (hane içi rolleriyle ilişkili) (Çizelge-31). Öte yandan, kadınların, zaten gitmek istemediklerini belirttikleri, dolayısıyla bir anlamda kendilerine yasakladıkları mekanlar ve etkinlikler de vardır. Anket katılımcısı kadınların %85'i meyhaneyi, %78'i bar ya da diskoyu, %38'i kokteyl gibi özel davetleri, %30'u kafe ya da pastaneyi, %24'ü sinema, tiyatro, konser, panel vb. etkinlikleri bu tür yerler ya da etkinlikler arasında belirtmiştir.

Kadınların kent içi hareketliliğinin önemli bir özelliği de "bağımlı hareketlilik", yani "ancak yanında yakını olan bir erkeğin varlığı durumunda gidebilmek" biçiminde kendini göstermektedir. Gitme isteğinin ve pratiğinin çok az olduğu bar, disko ve meyhane dışarıda bırakıldığında, kadınların kent içi hareketliliğinde %14 (çocukların okuluna gitmek) ile %84 (şehir dışındaki piknik yerlerine gitmek) arasında değişen oranlarda, fakat ortalama olarak %47 oranında bağımlı hareketlilik söz konusudur (Çizelge-32). Bu tür bir bağımlılık, aslında, erken yaşlardan başlayarak öğrenilen bir hareketlilik biçimi olarak ortaya çıkar:

> "Abimle çıkardık. Öyle izin verirlerdi. ... Bir yere falan gideceğim zaman, 'abin gelirse, abin giderse' falan şeklinde." (Deniz, 22 Kasım 2000)

Medeni durumlarına göre kadınların hareketliliğinin özellikleri karşılaştırıldığında, çeşitli yerlere "tek başına ya da kadın arkadaşlarıyla birlikte gidebilme" pratiğinin bekar kadınlarda çok daha yaygın olduğu, bağımlı hareketliliğin asıl etkisini evlilikle birlikte gösterdiği görülmektedir. Ortalama bağımlı hareketlilik oranları hesaplandığında, bekar kadınlar için %21'ken, evli kadınlarda %52'ye yükselmekte, eşi ölmüş kadınlarda %41'e ve eşinden boşanmış kadınlarda %20'ye düşmektedir.

Kadınların fiziksel hareket alanları ile bu hareketliliğin öncelikli amaçları/ nedenleri kadar toplumsal ilişki ağları da ağırlıklı olarak hane ve yakın çevresinde, birincil ilişkiler biçiminde yapılanmaktadır. İlişki ağlarının temel özelliklerinin sergilenmesi bir sonraki altbölüme bırakılmıştır. Bu konuya geçmeden önce, kadınların kent içi fiziksel hareketlilikleri ile bu hareketliliğin sınırlarının daha derinlemesine anlaşılması için, bu hareketliliği nasıl sağladıklarının irdelenmesinin önem taşıdığı düşünülmektedir. Dolayısıyla, aşağıdaki altbölümde, kadınların kent içi ulaşım ve dolaşımlarını nasıl sağladıkları, ulaşım - dolaşım etkinliğinin hem kendine hem de kullanılan ulaşım - dolaşım yöntemlerine ilişkin sorunları tartışılacaktır.

C) Kent İçi Ulaşım - Dolaşım Deneyimleri

Anket çalışmasının verilerine göre, kent içi ulaşımlarını sağlamada kadınların en çok kullandığı araç dolmuştur. Bunu belediye otobüsü, yürüyerek yolculuk, halk otobüsüyle yolculuk, metro ve/ya da Ankaray'la kent içi yolculuk izlemektedir (Çizelge-33). Görüşmeye gidilen hanelerin 204'ünde (%34) toplam 210 otomobil varken, bu otomobillerin ancak 27'sinin (%13) üzerinde kadınların mülkiyet hakkı vardır (Çizelge-12 ve 13). Nitekim ancak 74 kadın en çok kullandığı iki ulaşım yönteni arasında otomobille yolculuğu saymıştır[2]. Bu verilerden yola çıkarak hesapladığımızda, kadınların ağırlıklı ulaşım-dolaşım yöntemlerinde toplu taşıma araçlarından yararlanmanın tuttuğu pay %76'yken, bireysel taşımacılık (taksi ve otomobil) ancak %11'lik pay tutmakta, yürüyerek yolculuğun da %13'lük bir yeri olduğu görülmek-

[2] Otomobil kullanımında 74 rakamının çok güvenilir olmadığı düşünülmektedir. Çünkü, yapılan derinlemesine görüşmelerde, bu seçeneği işaretlemiş bulunan kimi kadınların, sorunun formüle edilişinde anımsatılmasına karşın eşlerinin kullandığı otomobille yolculuğu dikkate aldıkları anlaşılmıştır.

tedir. Bu oranlar, kadınların ulaşım ve dolaşımında, bir kentsel politika alanı olarak toplu taşımacılığın ve yayalığa ilişkin düzenlemelerin önemini vurgular. Ulaşım ve dolaşım yöntemlerini tercih nedenlerindeyse, %29 oranla ucuzluk, %28 oranla çabukluk, %9 oranda kendini güvende hissetme başta gelmektedir (Çizelge-34). Yürüyerek yolculuk yapan kadınların bu yöntemi tercih nedenlerinde %49'luk payı ucuzluğun tutuyor olması üzerinde durulması gereken bir veri olarak ortaya çıkmaktadır.

- "Otobüsten indiğinde kendini acayip yorgun, bitkin, sinirli falan hissediyosun..."

En çok kullandığı iki ulaşım yönteminden birinin dolmuşla yolculuk olduğunu belirten kadınların dolmuşla yolculuk yaparken rahatsızlık duyduğu unsurların başında fazla yolcu alınmasını ve sürücülerin araç kullanımında kuraldışı davranışları gelmektedir. Bunları, yolcuların para alıp verme zorunluluğu ve araçların bakımsızlığı/pisliği izlemektedir (Çizelge-35):

> "Dolmuşa bindim. En önde ortada oturuyorum ben. Biliyorsun önde oturmak demek, muavinlik yapmak demek. Sürekli para uzatıyorsun. Kucağımda da bir sürü torba var benim, yere koyma imkanım yok, zaten koymam. Alışverişten geliyordum... Arkamdan sürekli para uzatılıyor. ... Zaten sinirlendim, gecenin o vaktinde, akşam karanlığı da çökmüş, sokaklardan geliyorsun. Sonra bir daha bir para verildi, şöyle atarken şoförün yanına yere düştü. Şoför döndü, parayı alırken bana dedi ki, 'hayatından memnun değilsen arkaya otursaydın' dedi. ... O bana bir şey ben ona bir şey derken, biz artık hakarete varan laflar kullandık... Sonunda yanındaki adam döndü, 'hanımefendi' dedi, 'hanımsınız, lütfen susun siz de biraz' dedi... Muavin olsa, bir muavin olmasını isterim ben. ... Benim tanımadığım bir insan, beni dürterek dokunma hakkına sahip değildir... Ben her seferinde yaşıyorum bunu ve strese giriyorum." (Filiz, 25 Kasım 2000)

En çok kullandığı iki ulaşım yönteminden biri belediye ya da halk otobüsleri olan kadınlarınsa yarıdan çoğu, otobüsle yolculuk yaparken rahatsızlık duyduğu unsurların başında araçların çok kalabalık olması, yarıdan biraz azı da otobüslerde insanlar arasında kavga çıkmasını ve araçların düzenli saatlerde gelmemesini belirtmiştir (Çizelge-36). Eryaman'da yapımı yeni tamamlanmış ama önemli altyapı ve çevre dü-

zenlemesi sorunları olan, henüz Eryaman'la dahi bütünleşememiş bir kooperatif konut sitesinde oturan Rana'yla yine Eryaman'da fakat özel şirket yapımı sitelerde oturan Deniz'in söyledikleri, bu şikayetlerin bir bölümünü de özetlemektedir:

> "Çok kavgalar oluyor otobüslerde, bu işte, otobüslerin saatlerinden kaynaklanan. Sürekli bir kavga ve şey içinde insanlar, stres içinde... [Otobüsler, düzenli saatlerde] gelmiyor ve yani çok kalabalık, herkes ayakta gidiyor. ... Gidiş dönüş toplam nerdeyse iki saati buluyor... İnşaatlar biterse, yollar yapılacak, asfaltlar dökülecek ve buraya hani insanlar taşındıkça otobüslerin güzergahı değişebilir, işte şu bizim önümüzdeki, büyük cadde olacakmış. Belki önümüzden ayrı bir başka otobüs güzergahı olabilirmiş... Etaplara girmezse eğer, en azından bir yirmi dakika gibi bir kazancın olacağına eminim. Ama çok uzun vadede bu. Öyle olsa herhalde daha da katlanılır bir yer olur." (Rana, 21 Kasım 2000)

> "Şu anda otobüs, özel otobüsler olduğundan dolayı, o derece hala sıkıntılı mı bilmiyorum ama insanlar birbirine yapışık kardeş şeklinde gidip geldiğimizi falan hatırlıyorum ve her gidiş gelişte de böyle insanı çileden çıkaracak şekilde kavgalar, tartışmalar, senin olmasa bile mutlaka birilerinin arasında oluyor ve sen buna tanık oluyorsun. Otobüsten indiğinde kendini acayip yorgun, bitkin, sinirli falan hissediyosun ve insanın günlük yaşamını da bu çok etkiliyor... [Kalabalığın araçların yetersizliğinden mi kaynaklandığı sorulduğunda] Sincan Belediyesi'nden falan daha farklı olduğunu biliyorum ve seçimler zamanında Refah Partisi'ne oy vermediğimizden dolayı belediye otobüslerinin falan gönderilmediğini biliyorum. ... Fatih tarafına, Sincan tarafına otobüsler bol miktarda gelirken, yani bizim orada bu tür sorunlar yaşandığını, bunun da seçimlerden kaynaklandığını biliyorum." (Deniz, 22 Kasım 2000)

- "Bir pazar arabasını düzgün bir biçimde sürükleyerek evine götürebilen bir kadın tanıyor musun?.."

En çok kullandığı iki ulaşım yönteminden birinin yürümek olduğunu belirten kadınların (her beş kadından biri)[3] arasında, yürüyerek yolcu-

[3] Anket çalışması tamamlandıktan sonra yapılan derinlemesine görüşmelerde, en çok kullanılan ulaşım yöntemleri olarak başka seçenekleri belirten kadınların da yürüyerek yolculuk pratiğinin son derece yaygın olduğu, fakat yürümek daha çok "tamamlayıcı" bir yolculuk yöntemi olarak algılandığından ya da "ulaşım yöntemi" dendiğinde akla gelen daha çok bir motorlu araç olduğundan dolayı bu seçeneğin öncelikli olarak işaretlenmediği saptanmıştır. Dolayısıyla, kent içi ulaşımda kadınların yayalık deneyiminin %20 oranından çok daha yüksek olduğu öne sürülebilir.

luk sırasında en çok rahatsızlık duyulan unsurlar olarak, sırasıyla, kaldırımların arabalarca işgali, kaldırımların sık sık yükselip alçalması, kaldırım ve yol bakım ya da yapım çalışmaları ile sokak ve cadde aydınlatmalarının yetersizliği belirtilmiştir (Çizelge-37). Görüşülen kadınlar, yayalıkla ilgili olarak yalnızca sıkıntılarını değil, bu sıkıntıların nasıl hafifletilebileceğinin olası çözüm yollarını da dile getirmişlerdir:

"Yürüme alanı diye bir şey söz konusu değil bence Ankara'da... Yaya da rahat yürüsün, şu şehirde rahat dolansın diye bir şey yok. ... Bir kere arabalar çok park ediyor kaldırımlara. Yani kaldırımda sana zaten yürüyecek yer kalmıyor çoğu yerde. Sen yoldan yürüdüğün zaman da sürekli arabalara yol vermek zorunda kalıyorsun. Bir temel neden bu. İkincisi işte bu şeyler, şimdi pıtrak gibi artan yaya geçitleri, üst geçitler. ... Tamamen yayaları hani, ortadan kaldırmaya yönelik, görünürden kaldırmaya yönelik. ... Kent merkezlerinde mümkün olduğu kadar az arabanın olması gerekir. Girmesin tabii ki arabalar şeye. Meşrutiyet'i trafiğe kapat yani. Sadece toplu taşıma aç. Sadece otobüs geçebilsin oradan. Özel araba geçmesin... Dolayısıyla yani hani, şehir içinde mümkün olduğu kadar toplu taşımacılığı artırmak gerekiyor." (Zeynep, 23 Kasım 2000)

"Küçük oğlum pusetteydi, büyük oğlumu ana sınıfına vermiştim, okul çok yakın, beşyüz metre eve, dörtbuçuk yaş fark var aralarında, Kurtuluş İlkokulu'na gidiyoruz öğlenleri, Erinç'i almaya. ... Tesadüfen ithal bir puset buldum, hani güzel hafif bir şey, hani işlevsel bir puset bulmama rağmen, Kolej - Kurtuluş İlkokulu arasındaki yolda yürütemiyordum. ... Üç tane sokak var geçmem gereken okula gidene kadar, o üç sokağı ya çok zor geçiyordum ya geçemiyordum ya mutlaka birilerinin yardımını alıyordum filan yani şey, birisi pusetin önünden tutacak da, çünkü şey, 50 santimlik bir kaldırımdan in çıkar yapamıyorsun..

(...)

Şu Meşrutiyet Caddesi'ne yapılan üst geçitlere ne diyorsun?... Hani şimdi o üst-geçitlerden nasıl geçecek millet?... Hastası var, hamilesi var, yaşlısı var, sakatı var, bebeklisi, pusetlisi var. ... Elinde ağır yük taşıyanı var. ... Yani, Gölbaşı'nda bir tane üst geçit yapmışlar, ... ucuza malolsun diye de altları açık. Tabii hiç düşünememişler, yani basamakların altı, şu araları açık. Ondan sonra, şimdi bir kadın veya kız ordan çıktığı zaman bütün ... kopuğu ve erkek şeysi altına soteleniyor şeyin. Şahane seyirlik bir üst geçit. ... Bir kadın sokağa çıkamıyorsa, sokakta kendini var edemiyorsa, geçiniz yani. Sokağa çıkamıyorsadan şey, işte demin anlattığım şey, işte ben çocuklarımı alıp sokağa çıkmaya hasret bir anne olarak şey yaptım. ... Yani düşün, bu şeyde, bu şehirde alışverişin çoğunu kadınlar yapı-

yor. Yani bir pazar arabasını düzgün bir biçimde sürükleyerek evine götürebilen bir kadın tanıyor musun? Böyle bir şey yok." (Zerrin, 6 Aralık 2000)

"Kaldırımlarımız çok berbat... Kaldırımların şeyi yüzünden ayağım bu hale geldi ya [Görüşmeden birkaç gün önce bacağından ameliyat geçirmişti, lif kopması ve kıkırdak ezilmesi vardı, bastonla yürüyordu]. Kaldırım taşları tam oturmamış, basınca kaldırıma, kaldırım taşına, ökçem kaldırım taşının arasında kaldı, kırıldı ve ben düştüm. Ondan dizim böyle." (Şerife, 6 Haziran 2001)

En çok kullandığı iki ulaşım yönteminden biri metro ve/ ya da Ankaray'la yolculuk olan kadınlarsa, ağırlıklı iki ulaşım aracından biri olarak taksiyle yolculuğu gösteren kadınlarla birlikte, en düşük oranlarda rahatsızlık unsuru belirtmişlerdir. Söz konusu 94 kadın metro ve / ya da Ankaray'la yolculuk yaparken rahatsızlık duyduğu unsurların başında, istasyonlardaki merdivenlerin çok olması, yürüyen merdivenlerin sık bozulması, istasyonun eve yakın bir yürüme mesafesinde olmaması ve asansörün yalnızca özürlülere tahsis edilmiş olup genellikle de çalışmamasını belirtmiştir (Çizelge-38). Görüldüğü gibi, başta gelen rahatsızlık unsurları, toplu taşımacılıktan yararlanmanın kaçınılmaz tamamlayıcısı olan yürüyerek yolculuğa ilişkin sorunlardır.

Özel otomobille yolculuğu ağırlıklı iki ulaşım yönteminden biri olarak belirten kadınların çoğunluğuysa, trafik yoğunluğu ile otopark sorununu, sürücülerin kurallara uymamasını, öncelikli sorunlar olarak belirtmiştir (Çizelge-39). Taksiyle yolculuğu kent içi ulaşımlarında ağırlıklı olarak kullandıkları iki yöntemden biri olarak belirten kadınların çoğunluğu trafik yoğunluğunu öncelikli sorun alanı olarak belirtmiştir (Çizelge-40).

En çok kullandığı iki ulaşım yönteminden biri olarak banliyö trenini belirten 25 kadının trenle yolculuk sırasında duyduğu rahatsızlıkların başında, insanlar arasında kavga ve tartışma olması, araçların bakımsızlığı ve pisliği ile tacize uğrama olasılığının yüksek olması gelmektedir. Tren istasyonunun eve yakın olmamasının bir rahatsızlık nedeni olarak sahip olduğu düşük oran, istasyonun eve yakınlığının kadınların bu aracı tercih etmelerinin temel nedenlerinden biri olduğunu akla getirmektedir. Öte yandan tacizden, sarkıntılıktan duyulan kaygının, banliyö treniyle yolculukta, öteki yolculuk biçimlerine göre daha yüksek bir oranda belirtilmiş olması dikkat çekicidir (Çizelge-41).

Çizelge 35-41'de belirtilen rahatsızlık nedenlerinin, taciz ve sarkıntılık dışında tamamının her iki cins için de geçerli olabileceği belirtilse de başlıca iki düşünceyle bunlara ayrıntılı olarak yer verilmiştir: Birincisi, yukarıda da belirtildiği gibi, ağırlıklı kent-içi ulaşım yöntemleri, kadınlar için yaklaşık %90 oranında toplu taşımacılıktan yararlanma ve yürümedir. Dolayısıyla, bu alanlardaki sorunların kadınlar için daha önemli olduğu iddia edilebilir. İkincisi, belirtilen rahatsızlık unsurlarından kimilerinin, kadınlar için başka özel rahatsızlıkları da içinde barındırması güçlü bir olasılıktır. Örneğin araçların kalabalıklığı, sokak ve cadde aydınlatmalarının yetersizliği gibi unsurlar, aşağıda daha ayrıntılı olarak değineceğimiz üzere, kadınlar için bir "güvenlik tehdidi" anlamına da gelir. Ya da katılımcıların da vurguladığı gibi, yaya kaldırımlarında rampa olmaması, metro istasyonlarında çok merdiven olması gibi unsurlar kadınlar için özel bir sınırlılık yaratabilir. Yukarıda, özellikle Zerrin ve Şerife'nin anlattıklarından yapılan alıntılar, cinsiyetler açısından yansız gibi görünen bir kentsel düzenleme alanının bebek puseti kullanan, yüksek topuklu ayakkabı da giyebilen, gündelik alışverişin çoğunluğunu yapan cinsin yaşamını nasıl güçleştirebildiği ve nasıl cinsiyet yanlısı sonuçlar yaratabildiğini somut olarak ortaya koymaktadır.

D) "Kentte Mekânım, Mekânda Güvenliğim..."

Çizelge 35-41 incelendiğinde, kent içi ulaşım ve dolaşım sırasında taciz ve sarkıntılığın kadınlar için bir rahatsızlık unsuru oluşturma oranının, ortalama olarak, %41 olduğu hesaplanmaktadır[4]. Bu da, aşağı yukarı her iki kadından birinin, kent içinde gerek yürüyerek gerekse bireysel ve toplu taşıma araçlarını kullanarak yaptığı yolculuklarda bedensel ve ruhsal bütünlüğünü tehdit altında algıladığını gösterir. Bu tehdit algısı, pek çok durumda, kadınların nasıl ya da neyle ulaşımlarını sağlayacakları kararı üzerinde de etkili olmaktadır:

> "Ankaray'a binip gelmek daha kolay, Kızılay'dan eve yürümek çok daha zor tabii gecenin bir saatinde... Hava kararddığı zaman, kışın özellikle, insanlar daha azken sokaklarda. ... Bir tedirginlik oluyor, yanından bir ara-

[4] Belirtilen %41 oranı, "tacize uğrayan kadınların oranı" olarak değerlendirilmemelidir. Taciz ve sarkıntılık, kent içi ulaşım yöntemlerini kullanırken duyulan rahatsızlıklar çerçevesinde ve başka rahatsızlık unsurlarıyla karşılaştırmalı olarak ortaya konmuştur. Başka türlü bir formülasyonla bu oranın %100'e yaklaşacağını kestirmek güç değildir.

ba geçerken, acaba duracak mı... Her an sinirimi bozabiliyorlar, o da yeteri kadar bir can sıkıntısı. Yani karşıdan bir adam yürürken mesela, laf mı atacak şimdi. Çünkü o lafı işittiğim zaman bir şey yapamıyorum, yani napacağımı da bilmiyorum çok fazla. ... Dolayısıyla hani mümkün olduğu kadar az muhatap olmaya çalışıyorum böyle şeylerle. Hangisi daha korunaklıysa, onunla gideyim bari falan filan diye." (Zeynep, 23 Kasım 2000)

"Param olursa taksiyle çıkarım. Param olmazsa otururum evde. Sevmiyorum öyle dolmuş, otobüs. Ta çalışmadan, yıllar önce bir kere otobüste o tür şey oldu yani, taciz edilme olayı. ... Onun üzerine yemin ettim ben. Ama yanımda birisi olursa binerim. Tek başıma binmem." (Sevim - 50 yaşında, 4 Haziran 2001 tarihinde yapılan görüşme)

Yukarıdaki alıntıda Sevim'in söyledikleri, tehdit algısının doğrudan yakın ve gerçek bir tehditle ilişkili olmayabileceğinin, bir kadının bu tür bir deneyimi bir kez bile yaşamasının onda sürekli bir tedirginlik yaratabileceği ve hareketliliğini, o hareketliliğe ilişkin tercihlerini belirleyebileceğinin bir anlatımıdır. Pek çok durumda, kadınların dinlediği ya da tanık olduğu öyküler de bu tür bir etki yaratmaktadır:

"Çok yakın bir arkadaşımın yeğeni iki sene önce Oran'daki ormanda tecavüze uğramış, karakola, evet karakola gidildiği zaman karakol, 'evet bu tür vakalar oluyor ama burada ne yazık ki üst düzey kişiler ve işte bu bakanlar, milletvekilleri oturduğu için biz ... açıklayamıyoruz bu tür olayları' gibi bir cevapla karşılaşmışlar... [O ormanda] ben bir iki defa yürümüştüm ama bu olaydan sonra gitmiyorum artık. Çünkü, benim başıma bir şey geldiği zaman devlet veyahut da kolluk kuvvetleri bu tür gerekçelerle beni koruyamazsa ... Aslında iyi bir kamusal denetim olsa, eminim ki bir iki vakanın üzerine ciddi bir biçimde gidilse, herhalde üçüncüye insan birazcık düşünerek yeltenir." (Zerrin, 6 Aralık 2000)

Yürümeyi ya da toplu taşıma araçlarını değil de özel otomobille yolculuk yapmayı yeğleyen kadınlar da bu tür tehditlerden bağışık değildir ve kimi zaman can güvenliklerine malolabilecek deneyimler yaşadıkları anlaşılmaktadır:

"Halen Türkiye'de kadınları hazmedemeyen şoförler var yani, taksi şoförleri, kamyon şoförleri. Mesela, bir tecrübemde üç kamyon beni çevre yolunda sıkıştırdı. Yanımda da kızım vardı. Ne sollayabiliyorlardı, ne arkalarına geçmeme izin veriyorlardı. Üç kamyonun arasında kaldım. Artık bir ara bariyerlere vurup kendimi kurtarmayı düşündüm. Allahtan, nasıl oldu anlamadım, birden İstanbul yoluna bir ayrım vardı, oraya dönmek zorundaydı, döndüler, kurtuldum." (Filiz, 25 Kasım 2000)

"Araba tarafından, hani bayan olduğumu falan görünce, sıkıştırmaya çalışıyorlar... O yüzden bu, belki yapmamam gerek ama, beni süratli gitmeye mecbur ediyor. Yani bir an önce basayım da hani yetişemesin şeklinde..." (Deniz, 22 Kasım 2000)

Bu çerçevedeki sorunlar, kadınların yalnızca belli bir amaç taşıyan kentsel hareketlilikleri, bir başka deyişle, bir yerden ötekine yolculuk yaparken değil, gezinti - eğlence - spor amaçlı hareketlilikleri açısından da önemli kısıtlılıklar yaratmaktadır:

"Mesela parklarda filan. Öyle gidip de rahatça oturamıyorsun. Parklar da işte ne bileyim, sarhoşların, işte işsiz güçsüz takımının eğlendiği yerler, içki içtiği yerler, barındığı yerler. En gözde parklar, mesela Seğmenler Parkı, Çankaya'da, işte Atakule'nin yanında Botanik Parkı. ... Hani buraları denetlense daha rahat olur... Gecenin bir saatinde ben gidip de oralarda tek başıma, korkmadığım halde, oturamam... Denetim yapılsa, koruma polisleri falan olsa, koruması olsa." (Ruşen, 10 Aralık 2000)

"Aslında güzel bir yer Gençlik Parkı, yani alan olarak, daha iyi değerlendirilebilecek büyük bir alan mesela. Ama, yok, gidemiyorum. Çünkü sanki birilerine özel gibi. ... Pek yalnız yürünmediğini anladım orada." (Rana, 21 Kasım 2000)

"Birkaç defa yürüyüş için Oran'daki o yürüyüş yoluna gittim. ... E bir gün bir baktım, bir tane nakliye kamyonu gelmiş, yandaki 50 santimlik çimenin üzerine plastik bardaklarını koyup içine rakılarını doldurup içmeye başladılar. ... E, bunu yazın bir kere gördükten sonra bir daha gidemedim oraya. Yani, o anlamda kentte ne mekanım ne de mekanda güvenliğim var." (Zerrin, 6 Aralık 2000)

Zerrin'in "kentte ne mekanım ne de mekanda güvenliğim var" sözleriyle dile getirdiği sorun alanına belki de "özgürce kullanabildiğim zamanım da yok" anlatımını eklemek gerekir. Çünkü kadınların kent içi hareketliliği yalnızca mekan üzerinden değil, zaman üzerinden de sınırlanmaktadır. Nitekim, Çizelge-29'a bakılacak olursa, kadınların %34'ünün, eve dönüş saatleri için neye dikkat ettikleri sorulduğunda, "hava kararmadan önce dönmeye çalışırım" yanıtını verdikleri görülür ki bu, kadınların eve dönüş saatlerini belirleyen nedenler arasında en büyük payı tutmaktadır.

Bu durumda, kentsel mekanda güvenliğe ve güvenlik duygusuna sahip olmama sorunu, kadınların istediği yerlere istediği gibi gidememelerinin yanı sıra, istediği saatte gidememelerini de içermektedir:

"Fazla öyle şey yaşamadım ama uzaktan lafla taciz etmeye kalkanlar oldu. Zaten bunun için de Serap ablaya [evinde çalıştığı kadın] sürekli, biraz daha erken çıkmaya çalıştım ben, altı buçuktan fazlaya gecikmemeye gayret ettim, yani o yüzden, ben o dereden geçemiyorum diye... Derenin içi karanlık. Tabii yol kısımlarında şeyler var ama, elli metre arayla, elektrik direkleri, ama o da çoğu zaman, yanmadığı da oluyor. ... Karanlıkta yürüyorum... Çok geç kaldığım zaman, ... geç dediğim de altı buçuk yediyi geçtikten sonra, sokakta fazla kadın şeyi kalmadığı için, erkekler tarafından daha fazla tacize uğrayabilirsin, o korkuyu yaşıyorum." (Gül, 12 Aralık 2000)

Yapılan bazı derinlemesine görüşmelerde, belli özelliklere sahip kadınların ev dışı alanlarda tacize uğrama olasılığının düşük olduğunu ima edecek anlatımlara da rastlanmıştır. Bu anlatımlar, aslında, mekan ve zaman boyutunun ötesinde, doğrudan kadın bedeni üzerindeki denetimle bağlantılıdır:

"Yani açıkçası, açık giyiniyorsan, kafan açık, kolların açık giyiniyorsan rahat yürüyemezsin. De ki, herkes sizin gibi rahatsız olur mu, hayır. Eğer, uzun etekliysen, türbanlıysan çok rahat geziyon. Her yerde rahat geziyorlar." (Ülker, 29 Mayıs 2001)

"Servis veya bir arkadaşımı beklerken, beni almasını beklerken, otomobille giden insanların tacizine çok uğruyorum, küfüre varan. Ve bir günde üst üste üç arabanın bana aynı tip küfürü ettiğini duydum ve o gün nevrim döndü. ... Ve açık saçık değildim yani. Açık olsam, belki diycem ki -dedikleri zaman ben kızıyorum- 'tahrik ediyorsan hak ediyorsun'. Hani nispeten diycem ki benim giyimimden kaynaklandı." (Filiz, 25 Kasım 2000)

Özet olarak, kadınların kent içi hareketliliği güvenlik sorunu ve kaygısı yüzünden önemli ölçüde ve yaygın olarak kısıtlanmaktadır. Bu kısıtlılık hem mekan (belli mekanlara hiç gidememek ya da ancak bir yakınıyla gidebilmek) ve zaman (aydınlık ve karanlık saatlere göre hareket etmek) hem de doğrudan doğruya beden üzerinden (kapalı giyinmek, "frapan" olmamak, vb.) gerçekleşmektedir.

E) Toplumsal İlişkiler Ağı

Kadınların fiziksel-mekansal hareket alanları, bu hareketliliğin öncelikli amaçları ve içeriğine koşut olarak, toplumsal ilişkiler ağı da ağırlıklı olarak ev ve yakın çevresinde örülmektedir. Nitekim kadınların %63'ü en çok görüştüğü kişilerin komşuları olduğunu belirtmiştir. Bu-

nu %60 oranla kendi akrabaları izlemektedir (Çizelge-42). Eğitim düzeyinin yükselmesiyle birlikte toplumsal ilişkiler ağının ev ve yakın çevresinde yoğunlaşma derecesi düşmektedir. Buna karşılık tam tersi bir çizgi izleyerek, kendi arkadaşlarıyla görüşme sıklıkları eğitime koşut olarak artmaktadır. Böylece, eğitimin, toplumsal ilişkileri genişletmek ve ev ve yakın çevresi odaklı olmaktan çıkarmak açısından da kadınların hareket alanını genişletici bir özelliği olduğu ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, toplumsal ilişkiler ağında akrabaların tuttuğu yer, eğitim düzeyine göre belirgin bir değişiklik göstermemektedir. Kadınların eğitim düzeyi ne olursa olsun, akrabalarıyla ilişkileri toplumsal ilişkiler ağında ağırlıklıdır (Çizelge-43).

Gelir getirici bir etkinlik içinde bulunup bulunmama da, kadınların toplumsal ilişkiler ağının bileşimini önemli ölçüde etkilemektedir. Halen gelir getirici bir etkinlik içinde bulunmayan kadınlar, komşularla ötekilere göre daha yoğun bir ilişki içindedir. Öte yandan, gelir getirici etkinlik değişkeninin, eşin akrabalarından çok kadının kendi akrabalarıyla ilişkilerini etkilediği görülmektedir (%2'lik düşüşe karşılık %8'lik düşüş). Kadınların en çok görüştükleri kişiler içinde kendi arkadaşlarının tuttuğu yere bakıldığındaysa, gelir getirici bir etkinliği olan kadınların ilişki ağlarında bu kesimin tuttuğu yer, gelir getirici bir etkinliği olmayan kadınlarınkinin iki katından çoktur ki en büyük oranlı değişiklik de bu ilişki alanında görülmektedir. Önceden gelir getirici işi olmuş ama şimdi bu tür bir etkinlikte bulunmayan kadınlar ile emeklilerde de benzeri bir artış görülmektedir (Çizelge-44). Bütün bunlardan, gelir getirici bir etkinliğe sahip olmasıyla birlikte kadının "kendi toplumsal çevresi"nin genişlediği, fakat bu genişlemeyi, öteki alanları, özellikle de eşin akrabalarıyla ilişkileri belli bir denge içinde tutarak gerçekleştirdiği sonucu çıkarılabilir. Öte yandan, evlilikle birlikte kadınların kendi arkadaşlarıyla görüşme sıklıkları azalmaktadır. Bekar kadınlarca %48, nişanlı/sözlü kadınlarca %43, evli ve eşiyle birlikte yaşayan kadınlarca ancak %16, evli fakat eşinden ayrı yaşayan kadınlarca %27, eşinden boşanmış kadınlarca %46 ve eşi ölmüş kadınlarca %11 oranında en çok görüşülen iki kesimden biri olarak arkadaşlar belirtilmiştir (Çizelge-45). Boşanmayla birlikte, kadınların kendi arkadaşlarıyla görüşme oranının bekarlıktakine yakın bir orana yükselmesi, evliliğin kadınların toplumsal ilişkiler ağında ne tür bir değişim yarattığını açık bir biçimde göstermektedir.

Ağırlıkla enformel - birincil ilişkilerden örüldüğünü rahatlıkla söyleyebileceğimiz bu toplumsallık ağının içeriğine, daha açık olarak söyleyecek olursak, kadınların, kurdukları ilişkileri "nasıl yaşadıkları", bu ilişkiler içinde "ne yaptıkları"na baktığımızda, her şeyden önce, enformel/ esnek bir "kadınlar arası dayanışma ağı"nın varlığını görüyoruz. Kadınlar arası psikolojik, ekonomik, ev işleri ve çocuk bakımıyla ilgili dayanışma ağları, özellikle ailedeki kadınlar sözkonusu olduğunda, çok güçlüdür (Çizelge-46). Bu güçlü dayanışma / birlikte – yardımlaşarak iş yapma ağlarıyla birlikte, aşağıdaki bölümlerde göreceğimiz, formel-kamusal destek mekanizmalarının[5] yokluğunu bir arada değerlendirdiğimizde, bu alanlardan kaynaklanan eksiklik ve boşluğun, kadınlar tarafından, kadınlar arasında ve kadınlar için enformel olarak doldurulduğunu öne sürebiliriz. Aynı çerçevede, yine, temizlik ve çocuk bakımı gibi birtakım karşılıksız işlerin, aslında tek tek kadınlarca değil, bir bütün olarak kadınlarca yapıldığı savının bir kez daha doğrulandığı sonucuna varabiliriz.

Kadınlar arasındaki dayanışma ağlarının güçlülüğünü yansıtan anlatılara derinlemesine görüşmelerde de rastlanmıştır. Söz konusu dayanışma, sıklıkla, Gül'ün durumunda olduğu gibi gelir getirici iş bulmada, Rana'nın annesiyle Zerrin'in örneklerinde olduğu gibi ev işleri, evin bakımı ve / ya da çocuk bakımı alanlarında ortaya çıkmaktadır:

> "Böyle bir tanıdık vasıtasıyla, halamın köylüsüyle, o bir yerde çalışıyormuş, onlar araştırdılar... O da dedi işte böyle böyle, kendisi de çalışıyordu daha önce burda, Serap ablanın yanında, ... o dedi, 'çocuğu var, bakıcı arıyor, ben ev işlerini yapıyorum ama çocuğuna bakamıyorum, iki üç gün geliyorum, gelirse o da çalışsın burda' diye. Öylelikle başlamış oldum işte. Dört yıldır çalışıyorum burda." (Gül, 12 Aralık 2000)

> "Aşağıda bir komşu teyze vardı. ... Annemle böyle ortak hani yaparlardı, birbirlerine yardım ederlerdi. ... [Annem] Berna'yı okuldan alacak, beni ona bırakırdı, yani bana bakardı. ... Bize göz kulak olan, annemin de az çok yalnızlığını gideren felan, iyi bir insandı. ... Badana yapıldı mesela, yan komşumuz geldi yardıma. ... Annem Ankara'ya ablamın yanına geldiydi, Berna'yla beni birkaç gün Eskişehir'de bıraktı. O dönem işte gene yan komşu vardı, yan evdeki Müyesser Teyze, gene ona öyle işte 'bakar ol kızım', kaç defa yemek felan getirdiydi bize." (Rana, 21 Kasım 2000)

[5] Düşük maliyetli kreş, çocuk bakımevi - oyunevi, kadın merkezi, psikolojik danışma merkezi, ekonomik danışma ve destek birimleri gibi

"Bir alt komşum vardı. Onunla çok iyi, sağlıklı, hoş, uzun dönemli bi ilişkim oldu... Anne kız gibi... Arada bir Erinç'i almaya giderim, bir iki saatliğine Belgin'i bırakırım filan, yani o tür desteği oldu... Annemden de çok destek aldım. Annem, özellikle büyük oğluma annem baktı. Onun için de mesela, annem bir dört beş ay bizde kaldı. Ondan sonra çocuğu aldı kendi evine götürdü. Hafta içinde Erinç annemde kalıyordu, haftasonları biz alıyorduk." (Zerrin, 6 Aralık 2000)

Ayrıca, katılımcı kadınlara, komşularıyla ya da başka kadın arkadaşlarıyla bir araya geldiklerinde belli konuları ne sıklıkla konuşup tartıştıkları sorulmuş, kadınların sayılan alanlar arasında en çok konuşup tartıştığı konu, ilginç bir biçimde, %66 oranla Türkiye'nin sorunları olarak ortaya çıkmıştır[6]. Bunu, %51 oranla Ankara'nın sorunları, %46 oranla ailevi ve özel sorunlar, %43 oranla mahallenin sorunları ve %16 oranla işyeri sorunları[7] izlemektedir. Buna karşılık, hiç konuşup tartışmadıklarını ya da çok ender söyleşi konusu yaptıklarını belirten kadınların oranı, işyeri sorunları için %83, mahallenin sorunları için %57, ailevi ve özel sorunlar için %53, Ankara'nın sorunları için %49 ve Türkiye'nin sorunları için %34'tür (Çizelge-47). Verilen yanıtlardan, kadınların, mahallelerinin ve bundan daha fazla Ankara'nın sorunlarıyla önemli ölçüde ilgili oldukları sonucunu çıkmaktadır.

Yukarıda profili ortaya konan güçlü birincil ilişkiler ağına karşılık, kadınların ancak %10'u formel örgütlülüğe sahiptir. Ağırlıklı örgütlülük alanı ise, hane içi rollerin kamusal formel alandaki uzantısı olarak görülebilecek, "okul aile birliği" ve "sosyal amaçlı örgütler" gruplarında kendini göstermektedir. Formel örgüt üyeliklerinin %47'si bu tür örgütlerdedir. Çalışma profiline göre sendikalı olabilecek 65 kadından ise ancak 6'sı (yaklaşık %10) sendikalıdır (Çizelge-48).

Bu güçsüz formel örgütlülükte, Türkiye'de örgütlenmeye çok da elverişli bir kültürel-politik iklimin olmayışı gibi birtakım genel unsurların ve genel olarak kadınların yaşamlarının bu tür bir örgütlenmeye elvermemesinin kuşkusuz etkili olduğu söylenebilir. Fakat, yapılan derinlemesine görüşmeler, bir yandan da, bu tür örgütlerin, özellikle siyasal partilerin yapılanış ve işleyişlerindeki cinsiyetçi unsurlara işaret

6 "Her zaman" ve "ara sıra" yanıtlarının yüzdeleri toplanmıştır.

7 İşyeri sorunlarının kadınlar arası söyleşi tartışma konuları arasında bu denli küçük bir oran tutması, kuşkusuz, kadınların kentsel işgücü piyasası içindeki konumlarıyla ilişkilidir.

etmektedir. Bu cinsiyetçi unsurlar, kadınların bu tür örgütlerle kendi yaşayışları, gereksinimleri ve öncelikleri arasında bir ilişki kuramamaları, bu örgütlerde kendilerini yararlı hissedememeleri ve/ya da bu örgütler aracılığıyla kendilerini gerçekleştirememeleri/var edememeleri sonucunu yaratmaktadır.[8] Görüşme yapıldığında bir yıldır bir siyasal partinin kadın kollarına üye olan, bir süre de okul aile birliğinde çalışmış olan Filiz'in anlattıkları bu durumu özetlemektedir:

> "Arkadaşımın eşi ...'den milletvekili adayıydı, bana işte dedi ki, 'gel' dedi, 'partiye üye gir' dedi, 'ilerde ben de milletvekili olduğumda birlikte çalışırız'... Hatta espiri yaptım, dedim ki, 'şimdi beni üye yapacaksın' dedim, 'pasta börek yaptırıp orda burda törenlere çağıracaksınız'... Nitekim de öyle oldu... Şimdi beni zırt pırt arıyorlar... Şu cumartesi ağaç dikilecek, buyrun gelin. Maksat insan toplamak oraya, kalabalık etmek... Gitmiyorum... Kadın kim ki Türkiye'de?
>
> (...)
>
> Okul aile birliğinde kermesler düzenliyorduk, kitap defter topluyorduk, kardeş okul seçiyorduk, ondan sonra çocuklardan üst baş topluyorduk, mağazalardan işte gezip bir şeyler topluyorduk çevremizi kullanarak, onları satıyorduk, kardeş okula yolluyorduk, okula bazı şeyler alıyorduk. ... O gelirlerle okulun su borcunu, elektrik borcunu ödüyorduk, öyle şeyler yapıyoduk. ... Bir iki erkek vardı, on iki kişiydik... Bazı zamanlar pasta kek gibi şeyler de yapmak zorunda kalıyoduk, bu bana göre bir şey değil. Biz bunu [para toplama işini] yapmamalıydık. ... Öğretmenler çocuklarımıza ne kadar ne veriyor, bunun araştırmasına girmeliydik. ... Nerede hangi kitap var, hangi kitaptan benim çocuğum daha faydalanır diye araştırmalara girmeliydik. Ama biz para toplamaktan başka bi şey yapamadık." (Filiz, 25 Kasım 2000)

İki farklı alana ilişkin olarak Filiz'in aktardıkları, aslında genel olarak kadınların bir yanda, toplumsal düzlemde güç odağı olan örgütlerin kıyısında kalmak, öte yanda da aslen devlet düzeneğince görülmesi gereken birtakım toplumsal işleri (eğitim, sağlık, toplumsal yardım ve destek gibi) üstlenmek biçimindeki ikili örgütlülük deneyimine işaret eder.

Buraya değin, kadınların kentsel ekonomi içindeki konumu, kent içi hareketlilikleri ve toplumsal ilişki ağları üzerinde duruldu. Ortaya

[8] Bu durum, aslında, ileriki bölümlerde üzerinde durulacak olan, kadınların yerel yönetimlerle ilişkilerinde ve bu kurumlara yaklaşımında da son derece etkilidir.

konan bulgu ve değerlendirmelerin toplumsal cinsiyet bakışımsızlığının kentsel yapı ve süreçlerde ne ölçüde etkili olduğu, toplumsal-ekonomik ve mekansal anlamda kentin kadınlarca hangi sınırlılıklarla tecrübe edildiği, ne gibi gereksinim ve sorun alanlarının altını çizdiğine dair bazı özgül noktaları açığa çıkardığı düşünülmektedir. Aşağıdaysa, toplumsal cinsiyet-kent ilişkisinin, sorun ve gereksinimlerde özgüllüğün yerel yönetimler düzleminde ne ölçüde görünürlük taşıdığı sorgulanacaktır.

III) YEREL YÖNETİCİLER KADINLARI GÖRÜYOR MU?

Bu çalışmanın amaçları açısından gerek seçilmiş gerekse atanmış yerel yöneticilerin hizmet sunmakla yükümlü oldukları yerel topluluğun bir parçası olarak kadınları nasıl algıladıkları merkezi bir yer tutmaktadır. Bunu saptayabilmek için yöneticilerin "yerinden yönetim" anlayışları çerçevesinde "yerel topluluk / halk, yerel hizmetler" kavramlarını nasıl tanımladıklarına bakılmıştır. Farklı nüfus kesimlerinin özgül hizmet gereksinimleriyle sorunları olabileceğini düşünüp düşünmedikleri, farklı nüfus kesimlerini ayırdetmede kullandıkları önde gelen belirleyici unsurların neler olduğu ve bu çerçevede toplumsal cinsiyet unsurunun -yöneticilerle görüşülürken kullanıldığı biçimiyle "kadın-erkek farklılığı"nın- bir anlam ifade edip etmediği anlaşılmaya çalışılmıştır. Farkındalık düzeyi ve biçimini anlamanın bir yolu da bir kamu kuruluşu ve işyeri olarak yerel yönetimlerde toplumsal cinsiyet örüntülerinin nasıl varolduğuna bakmaktır. Bunun için çalışanların gerek sayısal gerekse ünvanlarına göre cinsiyet dağılımı araştırılmış, yerel yöneticilerin bu dağılımı nasıl değerlendirdikleri anlaşılmaya çalışılmıştır.

A) "Hizmette Halka Yakınlık" ve "Temel-İkincil Görevler" Ayrımı

Yerel yönetimlerin işlevini genel olarak nasıl tanımladıklarına ilişkin olarak yöneltilen soruya yöneticilerin verdikleri yanıtlar, başlıca iki eksen üzerinde ilerlemektedir. Bunlardan birincisi, yerel yönetimlerin gerek anayasal ve yasal tanımına gerekse uluslararası belgelerde tanımlanışına koşutluk oluşturan, "yerel halkın sorunları ve / ya da gereksinimleri", "yerel hizmet" ile "halka yakınlık" etrafında yapılan tanımlamalardır:

"Politikanın temel taşı yerel yönetim. ... Milletvekillerinden fazla yerel yönetimler halkla haşır neşir oluyorlar. Tüm ülke gerçekten yerel yönetimlerin omzundadır. Millet Meclisi'ne istediği her zaman ulaşamıyor vatandaş. Ama yerel yönetimlere istediği zaman ulaşıyor." (29 Mayıs 2002, erkek seçilmiş)

"O muhitin öncelikle insanlarına en iyi hizmeti nasıl götürebilirim, o yörenin insanlarına ne şekilde yardım yapabilirim, o yörenin insanlarını ne şekilde rahat ve huzur içinde yaşatabilirim duygusuyla bir kere makam ve mevkide oturmak lazım. ... Tabii, bir vatandaş annesinden dünyaya geldiği andan itibaren belediyeyle kucaklaşır. Doğumda belediyeyle kucaklaşır, ölümde belediyeyle kucaklaşır. ... Evlenir, nikah mevzuatıyla ilgili belediyeyle kucaklaşır. ... İnsanın bütün sorunu belediyenin birimlerinden geçer. ... Belediyecilik insanın problemlerine anında ve zamanında ulaşmak demektir." (26 Temmuz 2002, erkek atanmış)

Yerel yönetimlerin işlevi, ikinci olarak, "temel-ikincil görevler" ayrımı ekseninde tanımlanmaktadır. Bu tanımlama yapılırken, belediyeler söz konusu olduğunda çoğunlukla "fiziksel - toplumsal / kültürel" ayrımına gidildiği görülmekte ve belediyelerin, altyapı çalışmaları başta olmak üzere fiziksel çalışmalarının önplanda olduğu, buna karşılık toplumsal ve kültürel hizmetlerin yetersiz olduğu vurgulanmaktadır:

"Bir, aslında klasik yerel hizmetler. Nedir bunlar? Çöp toplanır, vergiler alınır, imar planları yapar, asfalt yapar, yollarını açar. Ama mesela biliyoruz ki gelişkin ülkelerde eğitimine de sağlığına da, o kadar geniş ki. Aslında bizim yasamızda da öyle, yelpazesi çok geniş. Eğer ekonomik gücü elveriyorsa ve niyeti de varsa gelen yönetimin, sınırsız bir şeyi var; üniversiteye hazırlık kursları açabilir, sağlık anlamında çok üst düzeyde sağlık hizmeti verebilir, eğitim hizmeti verebilir, bunun gibi. Bu biraz sizin gelişkinliğinizle alakalı." (18 Haziran 2002, kadın atanmış)

Muhtarlarla yapılan görüşmelerde de, yasal olarak böyle bir görev tanımı bulunmamakla birlikte benzeri bir ayrıma gidildiği, kendi işlevlerini toplumsal anlamda daha geniş biçimde tanımlama eğilimi taşıdıkları görülmüştür. Bu kez, belediyecilerin tanımlamalarından farklı olarak, "fiziksel hizmetler"in yerini muhtarlığa merkezi yönetimce verilen, ikametgah ilmuhaberi, nüfus cüzdanı örneği vermek gibi görevler almakta, buna karşılık, ilkinde olduğu gibi toplumsal ve kültürel işlev ile fiziksel hizmetlerin sağlanmasına aracılık etmek de ikinci planda vurgulanmaktadır:

"Muhtarlık bence ikametgah veya nüfus cüzdanı örneği veya diğer evrakların verilmesi değil. ... Mesela topluca tiyatrolara gidiyoruz. Biletleri yüzde elli tenzilli alıyorum, buradan otobüs kaldırıyorum uygun fiyata, sı-

fır karla yapıyorum ... Yoksa, ikametgahı, bir nüfus cüzdanı örneğini ilkokul çocuğu da verir bence. Ha, onun dışında kayıtlarının sağlam olmasına bakıyorum, kaydı olmayana asla belge vermiyorum. O zaman işte Emniyet'ten, Jandarma'dan, İcra'dan, PTT'den gelen ev aklar sonuç alıp gidiyor." (12 Temmuz 2002, kadın seçilmiş)

"Muhtarlık her tarafa uzanıyor. Salt mühür basmak değil. Bu merdiveni ben yaptırdım mesela buraya." (26 Temmuz 2002, kadın seçilmiş)

Yöneticilerin yerel yönetimlerin işlevini nasıl algıladıkları sorulduğunda, başlıca iki kümeye ayrılan bu tanımlamaların yanı sıra, bir üçüncü ağırlıklı küme daha ortaya çıkmıştır ki bu üçüncü küme "sorun merkezli" olarak nitelenebilir. Bu kümeye giren yanıtlarda yöneticiler doğrudan doğruya yerel yönetimlerin toplumsal-ekonomik, akçal ve yönetsel sorunlarını, kısıtlılıklarını dillendirmişlerdir. Bu yaklaşımda, yerel yönetimlerin sorunlarının sorgulanması, işlevlerinin sorgulanmasının önüne geçmiştir. Fakat bu çalışmanın amaçları açısından önemli olan, burada özetlenen "halka yakınlık", "temel-ikincil görevler" ayrımı ve "sorun merkezli" yaklaşımın yerel yönetimlerin kadınların toplumsal cinsiyet gereksinimlerine duyarlılığını değerlendirmede önemli değişkenler olduğunun araştırmanın türlü aşamalarında ortaya çıkmış olmasıdır.

Halka yakınlık ölçütünün kadınların ağırlıklı yaşam çevreleri ve hareket sınırlılıkları göz önünde bulundurulduğunda ne anlama gelmesi gerektiği kısmen yukarıdaki bölümlerde değerlendirildi, kısmen de aşağıdaki bölümlerde yeniden göndermede bulunulacak. Temel-ikincil görevler ayrımının konu açısından taşıdığı önemse, kadınlara yönelik varolan ya da olası hizmetlerle etkinliklerin ikincil görevler olarak tanımlanan kültürel ve toplumsal hizmetler çerçevesine sıkıştırılmasıyla ortaya çıkmaktadır:

"Sosyal, kültürel, sanatsal faaliyetler üzerinde yeterince duramıyoruz. Gençlere, kadınlara yönelik kalıcı faaliyetlerde bulunamıyoruz. Asli görevleri, park, bahçe gibi, yerine getirerek idare ediyoruz. ... Belediye bütçesinden Eğitim ve Kültür'e ayrılan pay son derece düşük." (17 Ekim 2002, erkek - atanmış)

Öyle ki, yerel yöneticilere "belediyelerinin kadınlara yönelik hizmetleri olup olmadığı" sorulduğunda yapılan kimi hizmet tanımları çok sınırlı bir düzeye, örneğin tek bir konferansa ya da tek bir festivale indirgenebilmektedir:

"Biliyorsunuz festival var kadınlar için. Uçan Süpürge diye festival var. O zaman mesela meclise sunuluyor, oybirliğiyle kabul ediliyor." (5 Haziran 2002, kadın seçilmiş, Sosyal demokrat)

"Anne-çocuk eğitimiyle ilgili bir programı hazırlamıştım. Burada toplantı salonunda oldu. ... Belediye başkanı, göğüs kanseri hakkında seminer verdirdi. ... Bir de her yıl festivalde hanımlara yönelik 'en güzel yemek' yarışması düzenleyip ödüller veriyoruz." (9 Ağustos 2002, kadın seçilmiş, Milliyetçi sağ)

"Kadınlar gününe özel, burada panel düzenliyoruz. Mesela başkanımızın hanımı da yine özel günlerde kadınlarla kadınlar günü yapıyor." (31 Temmuz 2002, erkek-seçilmiş, İslami sağ)

"Kadınlara yönelik dizi konferanslarımızın ilkini[9] Kadınlar Birliği'nin desteğiyle 17 Nisan'da yaptık. Bunu sürdürmeyi düşünüyoruz." (17 Ekim 2002, erkek-atanmış)

Kadınların varsayılan gereksinimlerinin yerel yönetimlerin ikincil görev alanında, dahası bu ikincil görev alanının da kıyısında konumlandırılması sorun merkezli yaklaşımla bir araya geldiğinde, kadınlar için hizmet ve politika perspektifini varolan haliyle bile son derece kırılgan bir yapıya büründürmektedir:

"Kadınlara yönelik ciddi anlamda bir şey yok. ... Ne yapıyoruz kadına yönelik? Hiçbir şey yapmıyoruz işin doğrusu. ... [Nedeni nedir?] Şu sanırım: Yığınlarca sorun var ve bu sorunların üstesinden gelmek çok mümkün değil. ... Hacizli bir belediye. ... Gerçi çözüldü gibi bu sorun kısa bir süre önce. Bunlar dururken de kadınlara yönelik sosyal, kültürel etkinlikler yapılmıyor." (1 Ağustos 2002, kadın seçilmiş, Sosyal demokrat)

Kadınların gereksinimlerinin kıyıda, ikincil, vazgeçilebilir bir çerçevede tanımlanması aslında kentsel topluluğu ve yaşamın bütününü cinsiyetler açısından farklılaşan bir bakış açısıyla görememekle ilişkilidir. Yerel yöneticilerin hizmet sunmakla yükümlü oldukları karmaşık topluluğu nasıl tanımladıkları bu nedenle önem kazanmıştır.

B) Özgül Sorun ve Gereksinimlere Sahip Bir Kesim Olarak Kadınlar?

Yerel yöneticilerin ilk aşamada ağırlıklı olarak soyut bir halka hizmet

[9] Sözü edilen konferansın konusu "Kadının Ailedeki Yeri: Annelik, Şefkat, Fedakarlık"tır (Sincan Belediyesi, 2002).

kavrayışını dillendirdikleri görülmektedir. "Yerel halk / yerel topluluk"u nasıl algıladıklarını daha somut olarak anlayabilmek için bu kavramları da tanımlamaları istenmiştir. İlk aşamadaki soyutluk bu kez pek çoğunlukla coğrafi sınır ile somutlaştırılmıştır. Bu coğrafi sınır, yanıtların hemen hemen tümünde o belde (ilçe- anakent merkezi) sınırlarını ifade etmektedir. Yanıtlayanlardan yalnızca biri bu formel sınırlandırmanın ötesine geçerek, bir tür enformel sınırdan (merkez-varoş) söz etmiş, iki katılımcı da farklı olarak, "kültürel aidiyet" ve "ortak tarih"e işaret etmiştir.

Bu tanımlamanın ardından, yerel yöneticilerin, yerel halkın sorunlarıyla gereksinimlerini ne tür öncelikli kümelendirmeler çerçevesinde algıladıklarını açıklığa kavuşturmak için farklı nüfus kesimlerinin özgül hizmet gereksinimleriyle sorunları olabileceğini düşünüp düşünmedikleri ve farklı nüfus kesimlerini ayırdetmede kullandıkları önde gelen belirleyici unsurların neler olduğu (gecekondulu/gecekondulu olmayan mı, yoksul/varsıl mı, genç/yaşlı mı, yerli/göçmen mi vb.) kendilerine sorulmuştur. Buradan amaç, "yerel hizmet, yerel sorunlar" gibi kavramların nüfusun farklılaşan özelliklerine, sorunlarına, dolayısıyla gereksinimlerine göre çoğulcu bir çerçevede tanımlanıp tanımlanamadığını belirlemektir.

Görüşmelerin bu aşamasında, artık, yöneticilerin zihinlerinde "kentte yaşayan kadınlar"ın nasıl bir yer tuttuğu da ortaya çıkmaya başlamıştır. "Yerel halk dediğimizde türdeş (homojen) olmayan bir kitleden söz ediyoruz. Farklı nüfus kesimlerinin farklı hizmet gereksinimleri ve sorunları olabileceğini düşünüyor musunuz? Farklı kesimler söz konusu olduğunda, önde gelen ayrım ölçütleri sizin için nelerdir? (gecekondulu/gecekondulu olmayan mı, yoksul/varsıl mı, genç/yaşlı mı, yerli/göçmen mi vb.)" sorusu yöneticilere yöneltildiğinde, hiçbiri, dahası görüşmenin ilerleyen aşamalarında bu konuyla ilgili olarak ciddi bir duyarlılık taşıdığı anlaşılan birkaçı da, cinsiyet unsurunu anlatımı içinde kullanmamıştır. Buradan, yerel yöneticilerin, kentsel yaşamı ve yerel sorunları zihninde kurgularken, toplumsal cinsiyet değişkenini bir kategori olarak kullanmadığı sonucu çıkarılabilir.

Kentsel yaşam ve yerel sorunların nüfusun karmaşıklığı gözönünde bulundurularak kurgulanmasında çoğunlukla birbiriyle iç içe geçecek biçimde "toplumsal-ekonomik ayrım" ölçütüyle "gecekondu alanlarında yaşayanlar - imarlı kesimde yaşayanlar" ayrımına ağırlık veril-

mektedir. Farklı olarak, katılımcılardan biri bu iki kentsel eşitsizlik göstergesini "kentsel ranttan ya da haksız kazançtan pay alanlar ve alamayanlar" çerçevesinde kurgulamıştır. Görüşme yapılan yöneticilerden ikisi, "yerli-yabancı" ayrımını "hemşehrilik" çerçevesinde vurgulamış, biri de "mezhep farklılıkları"na değinmiştir. Katılımcılardan bir diğeri de kişisel duyarlılığı dolayısıyla, bütün görüşme boyunca "bedensel ve zihinsel engelliler" üzerinde özellikle durmuştur. Fakat yeniden belirtmek gerekir ki, yerel yöneticiler, "sınıf, meslek, eğitim düzeyi, gelir düzeyi, yaşam çevresinin niteliği" gibi farklı kavramlar etrafında da olsa, kentsel yaşamı ve yerel sorunları kurgulamada önceliği toplumsal-ekonomik farklılıklara/eşitsizliklere vermekte, ne var ki "toplumsal-ekonomik ölçüt" çerçevesinde, nüfusu olabildiğince farklılaştırdığı durumlarda bile, cinsiyet unsurunu anmamaktadır:

> "Ankara başkent olduğu için, insan çeşitleri farklı, götürülmesi gereken hizmetler farklı. Ankara memur şehri olduğu için, memurlara hitap etmesi gerekiyor. Artı, işçi olarak çalışan insanlar var, bunlara hitap etmek gerekiyor. Üniversitemiz çok Ankara'da, öğrencilere de ayrıyeten hizmet götürülmesi gerekiyor. Bunun yanında hastanelere taşradan bir sürü hasta hergün böyle gelip gidiyor, onun sirkülasyonu var, onlara bir hizmet götürmek gerekiyor. Artı, Ankara'nın çevresi artık böyle sanayi siteleriyle örülmüş vaziyette. Bu sanayicilere de imkan tanımak, onlara da hizmet götürmek gerekiyor. Belediye, bu belli başlı şeylerle mücadele etmek, onlara hizmet götürmek ve onların da en kalitelisini götürmek durumunda." (19 Haziran 2002, erkek-atanmış)

Yerel halkın sorunları ve gereksinimleri etrafında farklılaşan bir kavrayışla nasıl tanımlandığı sorgulanırken, toplumsal cinsiyet unsuruna yerel yöneticilerce değinilmemesinin ardından (değinilmeyeceği de önceden kestirilerek), bu soru doğrudan doğruya gündeme getirilmiş ve "kadınların kentsel yaşam içindeki konumları dolayısıyla özgül sorunları ve gereksinimleri olabileceğini düşünüyor musunuz?" ya da "yerel topluluğun farklılaşan gereksinimleri çerçevesinde kadın-erkek farklılığı sizin için bir anlam ifade ediyor mu" sorusu dile getirilmiştir. Hizmet boyutunun tartışıldığı durumlardaysa, aynı amaçlı sorular, "belediyenizin kadınlara yönelik hizmet ve politikaları var mı? Belediye meclis toplantılarında, kadınlara özgü bir sorun hiç gündeme geldi mi? Gelmediyse, bunun 'kadınlara özgü önemli bir sorun' olmayışından mı, başka nedenlerden mi kaynaklandığını düşünüyorsunuz? Hizmet-

lerden yararlanmada kadınlarla erkeklerin farklı avantajları ve dezavantajları olabileceğini düşünüyor musunuz" biçimlerinde formüle edilmiştir. Bu sorular karşısında takınılan tutumlarla dile getirilen görüşleri başlıca üç kümede toplamak olanaklıdır.

- "Yani bir ayrım kesinlikle söz konusu değildir..."

Yerel yöneticilerin ağırlıklı çoğunluğunun, yukarıdaki sorular kendilerine yöneltilene değin kentsel yaşamı ve yerel yönetim etkinliklerini toplumsal cinsiyet değişkenini de gözönünde bulundurarak kurgulamamış olduğu öne sürülebilir. Yöneticilerin kendilerinin kadın ya da erkek olmaları da bakış açısında nitel bir farklılık yaratmamış, görüşmenin ilerleyen aşamalarında kendi yaşamlarında cinsiyetleri dolayısıyla güçlükler yaşadığını dile getiren kadın yöneticilerin bile bu anlamda cinsiyet körü bir bakış açısına sahip olabildikleri gözlenmiştir. Bu kümeye giren çoğunluk yöneticilerin ağırlıklı bölümünün söz konusu soru/lar yöneltildiğinde duraksamaları, birkaç kez yineletmeleri, görüşmecinin neyi anlamaya çalıştığını güçlükle kavrayabilmeleri de bu farkındalıktan uzaklığın bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu kümeyi ağırlıklı olarak "ayrım olmadığı"nı ya da "ayrım yapılmadığı"nı savlayan yöneticiler oluşturmaktadır. Sorulara bu kümede verilen yanıtları iki alt kümeye ayırmak olanaklıdır. Birincisi, "sorunlar ve gereksinimler açısından kadınlarla erkekler arasında bir ayrım bulunmadığı" yönündeki yanıtları içerir ki, bizzat varolan eşitsizliğin ve özgüllüklerin reddi olarak nitelenebilir:

> "Kadınlarla erkekler aynı sorunlara sahip." (31 Temmuz 2002, erkek-seçilmiş, İslamı sağ)

> "Kadın-erkek aynı ihtiyaçlara sahiptir. Farklılık yoktur. O da aynı yükümlülüğü taşıyor, aynı sorumluluğu taşıyor. Kentte yaşayan kadınla erkek aynı sorunlarla karşı karşıya, sosyal yaşam olarak." (23 Temmuz 2002, kadın-seçilmiş, eski İslamı sağ, yeni bağımsız)

İkinci alt kümede toplanabilecek yanıtlarsa, "belediye, kişi ya da parti bakış açısı ve pratiği olarak hiç ayrım yapmadıkları" yönündedir ki bu da, toplumsal cinsiyet farklılıklarına duyarlı olası bir bakış açısının bizzat ayrımcılık olarak değerlendirilmesidir denebilir:

> "Şimdi ben insanları kadın ya da erkek olarak ayırmaya tamamen karşıyım. İnsan olarak görmeyi seviyorum. Bazı yerlerde bu tür şey yapılıyor

ama ben başından beri karşıyım. İnsan. Bence insan. Bu seçimlerde, 99 seçimlerindeki sloganımız da zaten 'önce insan'dı." (26 Haziran 2002, kadın-seçilmiş, Sosyal demokrat)

Bu cinsiyet körü yaklaşımın yerel hizmetlere uyarlanmasıysa, "sunulan hizmetlerde kadın-erkek ayrımının gözetilmediği" biçimindedir. Bunun dolayımsız sonucu, eşitlik anlayışının toplumsal farklılıkları görecek bir genişlemeye uğrayamaması, olası olumlu ayrımcılık, fırsat önceliği ya da kamusal destek politikalarına zemin hazırlayabilecek bir yaklaşımın baştan safdışı kalmasıdır:

"Biz bu konuda gerçekten, erkek ve kadın ayrımı yaparak herhangi bir çalışmayı yeğlemedik. Gerek kadınlarımıza, gerekse erkek sakinlerimize aynı hizmeti götürmekte kararlıyız ve götürüyoruz. ... Yani bir ayrım kesinlikle söz konusu değildir." (26 Temmuz 2002, erkek-atanmış)

"Belediye olarak böyle bir ayrıcalık yok." (26 Haziran 2002, kadın-seçilmiş, Sosyal demokrat)

- "Demek istediğim, burada, kamu kurumlarının politikalarıyla ilgili bir olay değil..."

Toplumsal cinsiyet farkındalığına sahip olmadığı belirtilen görüşmecileri, ağırlık olarak, konuyla ilgili belli bir farkındalık geliştirmiş bulunan yöneticiler izlemektedir. Ne var ki bu kümede toplanan yaklaşımların başlıca iki sınırlılığı bulunmaktadır. Birincisi, görüşme yapılan yöneticilerden ancak biri gerek kentsel yaşam gerekse yerel politikalarla / uygulamalarla cinsler arası eşitsizliği ilişkilendirebilmiştir. İstisnai bir yaklaşımı olduğu söylenebilecek söz konusu yönetici, bu araştırmada ortaya çıkan ve yukarıdaki bölümlerde değerlendirdiğimiz sonuçları da bir anlamda özetlemiştir:

"Kadınlar daha çok evlere hapsedilmiş durumda. Sokaklar ve birçok yerler erkeklere açık bölgeler. Yani kadınların bu tür yerlere gitmeleri, birtakım etkinliklere katılmaları kocanın, babanın, abinin iznine bağlı. Toplum içinde kadınların hareket edebilme olanakları çok az. Akşam bir kadın evinden tek başına çıkıp herhangi bir yere gidemiyor. Ama bir erkek için böyle bir şey söz konusu değil. Canı nereye isterse gidip istediği saate kadar kalıp isterse gecenin birinde, isterse üçünde evine gelebiliyor. ... Yani, bugün, düşünün işte, gecekonduda oturan bir kadın, evinin bahçesinden çıkması çok zordur. Herkes bir şekilde onu denetim altında tutar. Imarlı bölge için de bu böyle aslında, çok farklı değildir. Yani, hem yoğun bir toplumsal baskı var hem aile baskısı var hem bir erkek baskısı var.

[Kadınların hareket alanlarını genişletme ve yaşamlarını kolaylaştırmada belediyelerin bir işlevi olabilir mi?]

Kesinlikle olabilir. Şöyle: Eğer ki kadınların birtakım aktivitelere katılma şansları yoksa, o aktiviteleri bir şekilde kadınların ayağına götürmek gerekiyor. Bunu yapabilecek kurumlar, işte ne bileyim, Bayındırlık Bakanlığı, Eğitim Bakanlığı, bilmem ne bakanlığı ya da herhangi bir kamu kurumu değildir. Bunu yapabilecek bir tek kurum vardır, o da belediyelerdir." (16 Temmuz 2002, kadın-atanmış)

Bu yöneticinin dışındakilerse, toplum genelinde ve kentsel yaşam özelinde cinsiyet kaynaklı bir eşitsizliği farklı ölçülerde de olsa kabul edip dile getirmekte, bununla birlikte sözü edilen eşitsizliği yerel yönetimlerle ilişkilendirmede ya zorlanmakta ya da ancak kısmen ilişkilendirebilmektedir:

"Kadının asli görevi evinin işlerini yapmak, işte bulaşıktır, çamaşırdır, temizliktir, çocuğun bakımını üstlenmektir. Dolayısıyla, kadının yaşamı ağırlıklı olarak evinin dört duvarı arasında. Dışarıdaki hizmetlerden yararlanması da tabii ki erkeklere göre, çünkü erkeklerin sokakla çok daha haşır neşir olduklarını düşünüyorum, her alanda çok daha fazla uğraştıklarını düşünüyorum, buna siyaset diyebilirsiniz, sosyal yaşam diyebilirsiniz, her alana ilişkin erkeğin tanışması çok daha farklı, kadına göre fazla, dolayısıyla hizmetten yararlanma da, hangi alanda olursa olsun erkekte daha fazla. ... Bu, bir yaşam biçimi olarak gelip dayatılan bir olay. ... Bizim bahsettiğimiz konu buraları aşıyor. ... Demek istediğim, burada, kamu kurumlarının politikalarıyla ilgili bir olay değil." (24 Mayıs 2002, kadın-atanmış)

Bu tür bir ilişkilendirme güçlüğü, kaçınılmaz olarak hizmet bakış açısına da yansımakta ve cinsler arası eşitsizlik ya yerel yönetimlerin etkinlik/müdahale alanını fazlasıyla aşan bir sorun alanı olarak tanımlanmakta, ya da yukarıda belirttiğimiz gibi belli noktasal hizmet alanlarına sıkıştırılmaktadır. Kurumsal düzlemle ilişkilendirilemeyen ya da ancak kısmen ilişkilendirilebilen eşitsizlik algısının bir kısıtlılığı kurumsal yapılanma, yerel politikalar ve hizmetler açısından bütünsel bir bakış açısına ulaşamamasıysa, ikinci kısıtlılığı da "yöneticilik bakış açısı"ndan çok "kişisel bakış açısı" olarak konumlanmasıdır. Bir başka deyişle, toplumsal cinsiyet kaynaklı sorun ve gereksinimlere duyarlı bakış açısı, yerel yönetimlerde bazı yöneticilerin kişiselliği düzeyinde kalmakta, kurumsal yapı ve politikalara yansıyacak nicelik ve niteliğe ulaşamamaktadır.

- "Kadın, engelliler ve yaşlılar..."

"Kadınlarla erkekler arasında ayrım bulunmadığı ya da belediye, kişi, parti bakış açısı olarak bu tür bir ayrım yapılmadığını savlayan" ve "yerel kurumsal düzlemle ilişkilendiremeyen ya da ancak kısmen ilişkilendirebilen bir cinsiyet eşitsizliği algısına sahip" bakış açıları olarak ifade etmeye çalıştığımız ilk iki yönetici kümesini, üçüncü ağırlıklı küme olarak, toplumda ve dolayısıyla kentsel yaşamda cinsiyet kaynaklı bir eşitsizlik olduğunu kabul eden, bununla birlikte bu sorunu öncelikli görmeyen yöneticiler izlemektedir. Bu kümeye giren yöneticiler, kadınları özgül gereksinimlere ve sorunlara sahip bir nüfus kesimi olarak görmekte, fakat yerel topluluğun karmaşıklığını tanımlarken, başka unsurların öncelikli belirleyiciliğini vurgulamaktadır. Burada, "cinsiyetsiz toplumsal-ekonomik ölçüt" yine gündeme gelmekte ve "toplumsal cinsiyet" belirleyeni, "ikincil, daha az önemli" görülmektedir. Bu ikincilleştirmenin doğal bir sonucu kadınların özgül sorunları ve gereksinimleri söz konusu olduğunda ortaklıklardan çok ayrışmalara vurgu yapmaktır.

Son olarak, iki yöneticinin yanıtlarından yola çıkarak, kadınları bedensel engelliler, yaşlılar, gençler gibi literatürde "ötekiler" olarak değerlendirilen nüfus kesimleriyle birlikte ele alan bir yaklaşım ile kadınlara "doğal özelliği olan annelik" dolayısıyla bir kutsallık atfeden bakış açısından söz edebiliriz:

> "Toplumun çeşitli kesimlerine ve çeşitli ihtiyaçlarına yönelik olarak yaptığımız birtakım çalışmalar var. ... Kadın, engelliler ve yaşlılar... İnsanların her kesimden, her yaştan, çeşitli engelleri göz önüne alınarak, ihtiyaçları göz önüne alınarak daha doğrusu, kent yaşamını kolaylaştırıcı faaliyetlerde bulunmayı hem sürdürüyoruz hem de genişletmeyi düşünüyoruz." (24 Mayıs 2002, kadın atanmış)

> "- Bizim bayanlara saygımız sonsuz. Cennet anaların ayağı altındadır.
> - Ama siz kadınlardan söz etmiyorsunuz, annelerden söz ediyorsunuz.
> - Her kadın annedir. Olur mu öyle şey?!
> - Niye? Ben anne değilim, ama kadınım.
> - [Sinirlenip sesini yükselterek] Sen de anne olacaksın bir gün. Mecbur, olursun, allah sağlık versin de!" (9 Ağustos 2002, erkek seçilmiş)

Buraya değin, yerel yönetimlerde görev yapan seçilmiş ve atanmışların nüfusun farklılaşan kesimleri ve bu arada kadınların kentsel yaşam içindeki konumlarını kurgulamaya dönük bakış açılarının çerçevesi çi-

zilmeye çalışılmıştır. Özetlenecek olursa, yerel yönetimlerin işlevi "yerel halkın gereksinimlerinin karşılanması, sorunlarının çözülmesi" doğrultusunda ve ağırlıklı olarak "hizmette halka yakınlık" kavramı etrafında tanımlanmaktadır. "Temel (fiziksel altyapı) - ikincil (toplumsal-kültürel) görevler" ayrımı, bu tanımlamada merkezi bir yer tutmakta ve yerel yönetimlerin özellikle ikincil diye nitelenen görevlerinde yetersizliği vurgulanmaktadır. Farklı nüfus kesimlerinin sahip olabileceği özgül gereksinimlerin tanımlanmasında büyük ölçüde, cinsler açısından ayrıştırılmayan bir toplumsal-ekonomik farklılık ölçütü devreye girmektedir. Bu çerçevedeki bütün ayrımlar (gecekondulu-imarlı, kentsel ranttan pay alanlar-alamayanlar, varsıllar-yoksullar, vb.) cinsiyetler açısından yansız bir bakışla kurgulanmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini / farklılıklarını tanımlayabilen belli bir yönetici kesimi bulunmakla birlikte, bu kesim de hemen hemen tümüyle konuyu yerel yönetimler, politikalar ve hizmetlerle ilişkisiz ya da ancak kısmen ilişkili görmektedir. Dolayısıyla, yerel yönetimlerde toplumsal cinsiyetin ana politikalara yerleştirilmesine elverişli bir yaklaşımın olmadığını henüz baştan söylemek olanaklıdır.

Yerel politika ve hizmetlerin kadınların toplumsal cinsiyet gereksinimleriyle ilişkilendirilebildiği örneklerde bile bu büyük ölçüde ikincil görevler çerçevesinde olmakta ve noktasal denebilecek ölçüde sınırlı bir düzeyde, dizgesel hizmet değil, tekil etkinlik bağlamında gerçekleşebilmektedir. Bu tekil etkinliklerin de bir bölümü, yukarıda kimi örneklerde görüldüğü üzere, "en iyi yemek yarışması", "kadının ailedeki yeri konulu seminer" gibi, kadının verili toplumsal cinsiyet rolünü onaylayan ve pekiştiren bir bakışa yaslanmaktadır. İlginç olan, yöneticilerin, yerel hizmetleri toplumsal cinsiyet değişkenine göre değerlendirme çabası çerçevesinde, belediyelerin sınırlı kapasitede de olsa kreş, sağlık ocağı, mesleki beceri kursları, spor olanakları gibi hizmetlerinin anılmamasıdır. Bunun tek istisnası, görüşmeler sırasında iki kez anılan "hanım lokalleri"dir. Kreş, sağlık ocağı, kurs gibi alanlarla ilgili bilgiler, ancak sorumlu yöneticilerden dolayımsız ve ayrıntılı sorular yöneltilerek elde edilebilmiştir. Buradan yola çıkarak, başlıca iki sonuca varmak olanaklıdır: Birincisi, yöneticiler, özellikle de seçilmiş olanlar düzeyinde, sınırlı da olsa varolan kadın nüfusa yönelik yerel hizmetleri bile ayırdetmeye elverecek ölçüde bir toplumsal cinsiyet farkındalığı yoktur. İkincisi, söz konusu farkındalığın olmayışı doğru-

dan doğruya, kentsel yaşamın ve yerel topluluğun toplumsal cinsiyet özgüllüklerine duyarlı bir bakış açısından algılanamamasıyla bağlantılıdır. Yerel yöneticilerin kentsel yaşama ve yerel topluluğa bakışları cinsiyet körü olduğundan, yerel hizmetler ve hizmetlere yön veren kurumsal politikaya bakışları da aynı özelliğe sahip olmaktadır.

Nitekim, yerel yöneticilerle yapılan tartışma, "içinde yaşanılan topluluk" değil de "hizmet sunmakla yükümlü olunan topluluk" bağlamında yapıldığında çok sınırlı ölçüde ve kişiler düzeyinde varolduğunu söylediğimiz farkındalık düzeyinin daha da düşmekte olduğu gözlemlenmiştir. Bu sorulara gelen yanıtlardan edinilen izlenimlerden birincisi, seçilmiş ya da atanmış yerel yöneticilerin önemli bir bölümünün, belediyenin bu alanla ilgili bir hizmet yaklaşımı ve politikası olmadığını çok dolayımsız olarak dillendirebilmeleridir. Üzerinde durulması gereken noktaysa, görev yaptıkları belediyenin kadınlara yönelik hizmetlerinin, tanımlanmış bir politikasının bulunmaması ya da meclis toplantılarında kadın nüfusla ilgili bir sorunun hiç gündeme gelmemiş olmasını çok da sorgulamamış olmalarıdır. Söz konusu "politikasızlığa" bir gerekçe gösterildiğindeyse, çoğunlukla ya varolan yönetimin tutucu / islami kanattan olması vurgulanmakta ya da yerel yönetimlerin kısıtlı olanaklara sahip olması öne çıkarılmaktadır. Böylece yerel hizmet ve politikalardaki cinsiyet körlüğü ya belli bir politik görüşe özgülenmekte ya da olanaklardaki kısıtlılığın altı çizilerek, aslında kadın nüfus üstü örtülü olarak ikincilleştirilmektedir. Her iki durumda da cinsiyet körü yaklaşımın dışsallaştırılıyor, konuşan yöneticiyi bağlamıyor oluşu dikkat çekicidir:

> "Kadınlara yönelik, ne bu dönem, ne bundan önceki dönemlerde, yok. Böyle bir sanat öğretici, bir iş imkanı sağlayıcı, meslek edindirme çalışması olmadı belediyemizin. İmkanların yetersizliği mi diyelim ona, artık, ... mevcut siyasi iradenin bu olaya farklı bakışından mı diyelim; hepsi var bunun içinde." (29 Temmuz 2002, erkek-seçilmiş, Sosyal demokrat)

Yalnızca tek bir katılımcı, belirtilen iki gerekçeye ek olarak, daha doğrusu bu iki nedenin ötesinde, yerel yönetimlerin dar anlamda politikleşmiş ve kayırmacı yapısının olumsuz sonuçlarına dikkat çekmiştir:

> "Türkiye'de bazı şeyler eş-dost-ahbap ilişkileriyle yürüdüğü için, herhangi bir birime orayı alıp götürecek yeterli vasfa sahip bir yönetici getirmek yerine, işte belediye başkanının bir yakını ya da mevcut siyasi partiye emek vermiş herhangi bir A kişisi veya B kişisi gelip oturabiliyor. ... O kişinin o alandaki çalışmaları nedir, burayla ilgili yönetim kapasitesi nedir,

ufku ne kadar geniştir, neler yapabilir, bunlara hiçbir şekilde bakılmıyor. ... Oranın yönetimini bir şekilde alıp götürmeniz, herhangi bir kargaşaya mahal vermeden alıp götürmeniz de yeterlidir. Bir şeyler yapıp ortaya koymanız gerekmez. Kimse sizden beklemez zaten. Nasıl gidiyorsa öyle gider zaten. İhtiyaç var deyip herhangi bir proje üretip bu projeyi hayata geçirecek vasıftan yoksun yöneticilerdir genellikle. Belediye yöneticilerinin de maalesef çoğunluğu böyledir." (16 Temmuz 2002, kadın-atanmış)

C) Yerel Yönetim Çalışanlarının Cinsiyetçi Bileşimi

Toplum ve kentteki cinsiyetçi örüntüler, kuşkusuz, kurumları ve bu arada yerel yönetimleri de türlü açılardan, dışarıda bırakmaz. Yerel yönetim çalışanlarının cinsiyetlere göre varolan bileşimi de bu bakışımsız örüntülerin bir parçasıdır. Bu çalışmanın sorunsalı açısından bu bileşim yalnızca bir cinsiyetçilik göstergesi ve uzantısı olduğu için değil, iki açıdan daha önem taşır. Birincisi, tıpkı temsil ilişkisinde olduğu gibi bir cinsin öteki cins adına karar alması, uygulamaya koyması ve uygulamayı sürdürmesiyle, ikincisi de iletişim güçlükleriyle ilişkilidir.

Birimlerinin üst yöneticileri ve çalışanlarının çok ağırlıklı olarak erkeklerden oluştuğu bir kurumsal yapının, kadınların toplumsal cinsiyet kaynaklı sorunlarıyla gereksinimlerini kapsamlı olarak anlama ve bunları karşılama yeterliliğine sahip olmasını beklemek gerçekçi değildir. Bu sav, özellikle Türkiye örneğinde olduğu gibi toplumsal cinsiyet duyarlılık eğitim izlencelerinin yaygınlık taşımadığı bir ortamda geçerlilik taşır. Nitekim, araştırılan belediyelerin hiçbirinde, hiçbir zaman bu tür bir eğitim izlencesi gündeme gelmemiş, görüşülen belediye yöneticileriyle çalışanları da bu tür bir gereksinimi, kendilerine sorulduğunda, dile getirmemişlerdir.

Çizelge-49'da Ankara anakenti ilçe belediyeler çalışanlarının ünvanlarına göre kadın - erkek dağılımı sayı ve oranları görülmektedir[10].

[10] Büyükşehir Belediyesi çalışanları bu çizelgeye dahil edilememiştir. İlkinde elde resmi bir belge olmadan, ikincisinde kurum (görevlendirme) yazısıyla belediyenin Personel İşleri Daire Başkanlığı'na söz konusu veriyi elde edebilmek için gidilmesine ve bu verinin hangi amaçla kullanılacağı açıklanmasına karşın, "gizlilik" ve görevlendirme yazısının "Büyükşehir Belediyesi Personel İşleri Daire Başkanlığı'na" değil de "İlgili Makama" hitaben yazılmış olması gerekçesiyle, söz konusu istem reddedilmiştir. Araştırma sürecinde yaşanan bu deneyimin, yerel yönetimlerin "saydamlık, açıklık ve halka yakınlık" iddiaları açısından aydınlatıcı olduğu düşünülmektedir. Belirtilmelidir ki, gerekli veri ve bilgileri sağlayabilmek için görevlendirme yazısı, araştırma için gidilen kurumlar içinde bir SHÇEK toplum merkezlerinden, yani bir merkezi kurumdan, bir de Büyükşehir Belediyesi'nden istenmiştir.

Bu döküm, hem nicel anlamda hem de üst düzeyden alt düzeye inildikçe kadınların aleyhine bir tablo olduğunu açıkça göstermektedir. Başkan yardımcılarının ve şube müdür yardımcılarının tamamı erkekken, ancak 4 şube müdürü, 8 müdür ve 5 müdür yardımcısı kadındır. Şef kademesinde kadınların oranı yükselip %39'a ulaşmakla birlikte, yönetim kademeleri toplamında kadınların oranı %18'de kalmaktadır. Şef konumundakileri hesaba katmadığımızda yönetici kadınların oranı yalnızca %6'dır. Kadın belediye şeflerinin oranını yükselten, genel idare hizmetlerindeki kadın şeflerdir; teknik hizmetlerdekilerin oranı yönetim kademeleri ortalamasının üzerine çıkmamaktadır. Yönetim kademeleri dışındaki çalışanlara bakıldığında memurların %33'ü ve belediye işçilerinin ancak %7'si kadındır. Toplam belediye çalışanlarının %18'ini kadınlar oluşturmaktadır. Bütün bu oranların, büyük kent olmayan yerleşim belediyelerinde çok daha düşük oranlarda bulunacağını kestirmek güç değildir (*Cf.* Ayman Güler v.d.,1999: 214-22).

Belediye çalışanlarının cinsiyetçi bileşimi yalnızca kadınların sayısal azlığı ve yönetim kademelerinde düşük oranlarda bulunmaları açılarından değil, kadroların niteliğine göre dağılımda da kendini göstermektedir. Kadın oranının %50'lere yaklaştığı kadrolar avukat, mimar, şehir plancısı gibi kalifiye eleman gerektiren kadrolardır. Hemşire, hastabakıcı, öğretmen, daktilograf, sekreter gibi "dişil mesleki gettolar"da kadınların oranı %50'leri geçmekte, kimi kadrolarda %100'e yaklaşmaktadır. Öte yandan; muhasebeci, mutemet, icra memuru, iktisat müfettişi gibi belediyenin mali işleri çerçevesinde görev yapan kadınların oranı %10'un altında kalırken, şoförlük, bekçilik gibi "eril mesleki gettolar"da hiç kadın çalışan bulunmamaktadır.

- "Erkek, erkek yönetici istiyor galiba..."

Görüşme yapılan yöneticilerin, özellikle yönetim kademelerinde kadınların düşük yüzdesi söz konusu olduğunda, bu dengesiz dağılımı açıklama biçimleri, kentsel yaşamı kurgulayışlarından daha cinsiyet körü bir tablo sunmaktadır. Araştırmaya katılan yöneticilerden yalnızca biri bu eşitsiz durumu açıkça kabul ederek, "erkek egemen zihniyet"le ve "ayrımcılık"la ilişkilendirmiştir. Ek olarak, katılımcı, belediyelerin dar anlamda poltikleşmiş yönüne işaret etmekte ve bir anlamda belediyelerdeki "kayırmacı işlendirme"nin, politikanın erkek ege-

men olmasından dolayı, kadınları değil, erkekleri kayırdığının altını çizmektedir:

> "Eğitimli kadın yok mu diyeceksiniz, eğitimli kadın var, belediye birimlerinde çalışan ... Ama hiçbir zaman bir kadının yönetici konumuna gelmesi çok mümkün olamıyor. ... Ciddi anlamda işte, belli bir hizmet veren birime de kadın gelmez. Erkek egemen zihniyetle ilgili galiba. Yani erkek, erkek yönetici istiyor galiba. Siyasetin içine girecek kadar etkin olmamasıyla kadının, ilişkisi var yönetici kademesine gelememesinin. ... İşte böyle kafa-kol ilişkileriyle yönetici atandığı zaman yöneticilerin çoğu erkek oluyor. ... Yani cinsiyet ayrımcılığı kesinlikle var ve erkekler de bunu çok güzel yapıyorlar."

Belediye personelinin yöneticilik kademelerine gelindikçe güçlenen cinsiyetçi bileşimini açıklamada aynı katılımcının getirdiği, yukarıdaki unsurla ilişkili bir başka açıklama da literatürde "cam tavan" olarak bilinen ve kadının "özel alan"ıyla da bağlantılı olan enformel sınırdır:

> "Nasıl diyeyim, bunu ifade etmek çok zor aslında, görünmez bir kuşatılmışlık var kadınlarla ilgili. ... Ben özel kalem müdürlüğü yaptım ve günlük çalışma saatim 12 saat falandı. Sabah 8'de başlayıp akşam 8'de bırakıyordum, ya da 9-10'a kadar çalışıyordum ve ben o dönemde bir sürü eleştiri alıyordum, 'sen evini nasıl idare ediyorsun, çocuklara nasıl bakıyorsun?'. Seni bir şekilde iğneliyorlar. Öyle kötü bir kuşatılmışlık var ki kadınların üzerinde, her konuda kendinizi bir şekilde çekmek zorunda kalıyorsunuz bir yerde. ... Ben protokol müdürü olarak da görev yapıyordum, belediyede birtakım toplantılarda, yemek toplantılarında falan, o düzenlemeler de bana ait bir şeydi. ... İster istemez zorlanıyorsunuz, çünkü etrafınızdaki herkes erkek. ... Erkek meclis üyelerimiz ya da erkek müdürlerimiz herhangi bir toplantı olduğunda, eşlerini bile o ortama getirmekten rahatsız oluyorlardı. Sizin orada bulunmanız, yani bir şekilde iğneliyor ama, senin orada bulunmanı o kadar şey yapmıyor bir şekilde. Ama kendi eşini getirmiyor. Kendi eşi onun için mukaddes, kutsal, öyle bir şeye koymuş ki, kapatıyor ki, siz, bir şekilde size bakış tarzı da farklı yani." (16 Temmuz 2002, kadın-atanmış)

Bir diğer kadın katılımcı da belediye personelinin cinsiyetçi bir bileşime sahip olduğunu üstü örtülü olarak kabul etmiş, fakat konuyla ilgili olarak konuşmaktan kaçınarak, "belediyeler siyasi yerler biliyorsunuz. Şu andaki siyasi yapılanma öyle bir anlayışta olduğu içindir herhalde." (17 Temmuz 2002, kadın-atanmış) demekle yetinmiştir. Katılımcının kastettiği, belediye yönetiminin islami-sağ kanatta bir partinin elinde

olmasıdır. Gerçekten de Çizelge-49'daki oranlara bakıldığında, ancak sosyal-demokrat bir parti yönetimindeki iki belediyede (1999-2004) şef dışındaki yönetici kadınların %10 üzerinde bir oranda oldukları görülmektedir. Fakat, genel olarak kadın yöneticilerin her koşulda düşük oranı, bu durumun yalnızca yönetimi elinde bulunduran partinin hangi kanatta bulunduğuyla açıklanamayacağını göstermektedir.

- "Belki de Türkiye genelinde bayanlarımız biraz yeterli değil..."

Yukarıdaki tekil -dolayısıyla kişisel olarak değerlendirilebilecek- iki örnek dışında, bütün katılımcılar ya varolan ayrımı reddetmekte ya da yine "kadınların yetersizliği" savına, açık ya da üstü örtülü olarak, başvurulmaktadır. İlginç olan, belediyelerden birinde, yüksek lisans derecesine sahip üç kişiden biri olup insan iletişimi ve işletme yönetimi alanlarında da iki eğitim sertifikası bulunan, belediyenin tek kadın yöneticisinin de bu görüşü paylaşıyor olmasıdır:

> "Bu anlamda kadın-erkek ayrımı yok. Ben şu zamana kadar rastlamadım. Bayanlar idarecilikte başarılarını ispatlamışlardır zaten. Kim başarı gösterirse, iş, hizmet ona veriliyor. Hizmette sınır yoktur. Kim hizmeti daha iyi verirse, o görev bir süre sonra otomatikman size veriliyor zaten." (17 Temmuz 2002, K-A)

Aşağıda aktarılan alıntı, "ayrım olmadığı" ve "kadınların yetersiz olduğu" söylemlerine ek olarak, "belediyeciliğin güçlüklerine kadınların ayak uyduramayacağı" inancını da içinde barındırmaktadır. Her üç öge de, anlatım içinde rahatça gözlemlenebileceği gibi, yukarıda ifadesi aktarılan kadın yöneticinin "görünmez bir kuşatılmışlık" diye nitelediği "cam duvar" engelinin gözardı edilmesine yaslanmaktadır:

> "Şimdi bu, bilerek olmuş bir olay değil. ... Belki de Türkiye genelinde bayanlarımız biraz yeterli değil. ... Ama, diğer sahalarda hizmet yapmış, kendisini kanıtlamış, 'ben bu işi hakkıyla yapabilirim, ben bu işin üstesinden gelebilirim' inancıyla işinde başarılı olmuş bir hanımımız müracaat edip de 'biz sizi işe almayız, biz sizi burada istihdam etmeyiz' gibi bir durumla da karşılaşmış değilim. Yani belediyecilik bir hizmet ve bir, aynı zamanda fedakarlık isteyen bir hizmettir. Belediyecilik öyle bir hizmettir ki bunun cumartesi pazarı yok, gecesi gündüzü yok. Mesela biz öyleyiz, geceleyin bir yangın olur, çağırırlar, patır kütür gitmek zorundasınız, bir yerde bir sel felaketi olur, patır kütür gitmek zorundasınız. Sonra bir yerde kaza olur hemen gitmek zorundasınız, bir yerde şikayet olur, kavga dövüş olur gitmek zorundasınız. ... Tabii buna hazır olmak lazım her yönüyle. Buna hazır olan bir bayan arkadaşımız ortaya çıktığı takdirde, zanne-

diyorum hiçbir başkan, o bayanın hizmetinden istifade etmek istemiyorum ben demez. Onu da hüsnü kabulle karşılar. ... Bir bayan erkek ayrımı hiçbir şekilde söz konusu değil. Hiçbir zaman da olmamıştır, olamaz da zaten." (26 Temmuz 2002, erkek-atanmış)

Kendi kurumu içindeki açık ya da çoğunlukla gizli ayrımcılığı görüp çözümleyecek, "özel alan"la ve -yerel yönetimlerin dar anlamda politize kurumlar olduğu bir ülkede- politika kültürüyle bu durumu ilişkilendirebilecek ve bu ayrımcılığın hafifletilmesine yönelik önlemler alacak bir bakış açısına sahip olmayan yöneticilerin daha geniş bir çerçevede, örneğin kentsel toplulukta bu ayrımı tanımlayabilmesi de çok olanaklı görünmemektedir.

IV) TOPLUMSAL CİNSİYET GEREKSİNİMLERİ

Buraya değin kadınların kentsel yaşam içindeki konumu ve yerel yöneticilerin bu konumu algılayışları tartışıldı. Bu bölümdeyse, kadınların hangi sorunları öncelikli gördüğü, yakın yaşam çevrelerine ve Ankara'ya ilişkin olarak nasıl bir kentsel sorunlar algısı geliştirdiği, kentsel yaşamla ve politikalarla ilgili temel ve somut gereksinimlerinin neler olduğu araştırılacaktır. Bu araştırma sırasında, kadınların, "dile getirdikleri sorunlar ve gereksinimler" ile "çözümden sorumlu kişi, kuruluş ve kurumlar" arasında nasıl bir ilişki kurduklarının ipuçları da elde edilmeye çalışılacaktır. Öte yandan, ortaya çıkan gereksinim alanlarını yerel yönetimlerin ne ölçüde doldurabildiği değerlendirilecektir. Burada, pratik ve stratejik toplumsal cinsiyet gereksinimleri bağlamında kadın nüfusa özgülenebilecek hizmetler kadar, kadınlara yönelik olarak düşünülmemiş ama kadınları özellikle yararlandıran / ya da hizmetin yokluğundan kadınların özgül bir yoksunlukla karşı karşıya kalacağı hizmetler de değerlendirme kapsamına alınacaktır.

A) Mahalle ve Kent Sorunları Algısı

Anket çalışmasına katılan kadınlara, "kişisel deneyimlerinizi, gündelik yaşamınızda karşılaştığınız güçlükleri gözönünde bulundurduğunuzda, Ankara'nın ve mahallenizin en önemli gördüğünüz iki sorununun ne olduğunu ve bunların kimler ya da hangi kuruluşlarca çözülebileceğini düşünüyorsunuz?" sorusu yöneltilerek, öncelikli kentsel sorunları nasıl tanımladıklarının profili çıkarılmaya çalışılmıştır. Soruya verilen yanıtlardan, Ankara'yla ilgili 879 sorun tanımından %42'sinin beledi-

ye ve belediye hizmetleriyle ilgili olduğu görülmektedir. Bunun %19'unu çevre ve çevre altyapısıyla, %11'ini ulaşım ve ulaşım altyapısıyla, %2'isini kent imarıyla, %9'unu da diğer hizmetlerle ilgili sorunlar oluşturmaktadır. Belirtilen öncelikli sorunlardan %31'i geçim sıkıntısı, hayat pahalılığı gibi ekonomik sorunlarla, %13'ü trafikle ilgili sorunlardır. Trafikle ilgili sorunları, belediye hizmetleri kategorisi içindeki ulaşım ve ulaşım altyapısıyla ilgili sorunlarla birlikte alacak olursak, ulaşımla ilgili sorunların belirtilme oranı %24 olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak %1 oranında doğrudan kadınlarla ilgili sorun tanımı yapılmıştır. Sorun olmadığını belirtenlerin oranı %3, konuyla ilgisi olmadığını ya da fikri bulunmadığını belirtenlerin oranı %9'dur[11]. Bu son iki oran, bir yönüyle, kadınların %12'sinin, bir sorun tanımı yapabilecek kadar bile yaşadıkları kentle bağlantıları olmadığını göstermektedir (Çizelge-50).

Belirtilen sorunların çözümünden, %51 oranında yerel yönetimler, yerel yönetimlerde görev yapan kişiler ve bağlı kuruluşlar sorumlu görülmektedir. Bunun içindeki %40'lık pay, Ankara'nın sorunlarından söz edilirken belediye dendiğinde kadınların aklına gelenin öncelikli olarak büyükşehir belediyesi olduğunu göstermektedir. %6 oranında ilçe belediyesi, %2 oranında da her iki belediye birden sorumlu görülmektedir. Yine %2 oranında, araştırmanın yapıldığı tarihte büyükşehir belediye Başkanı olan Melih Gökçek sorunların çözümünden kişisel olarak sorumlu görülmektedir. Verilen yanıtların %39'u, belirtilen sorunların çözümünden merkezi yönetim bileşenlerinin sorumlu görüldüğünü göstermektedir. Yerel sorunlar söz konusu olduğunda merkezi yönetimin rolüne atfedilen bu göreli büyük önemin, ekonomi ve geçimle ilgili sorunların ön plana çıkmış olmasıyla ilişkili olduğu düşünülebilir. %18 oranında bu soruya soyut bir "devlet" yanıtı verirken, %9 oranında hükümet, %4 oranında kişisel olarak başbakan sorumlu olarak tanımlanmıştır[12]. 51 kadının bu soruya "hiç kimse" yanıtını vermesi ya da soruyu yanıtsız bırakması, kadınların %8'inin so-

11 Bu son iki oran, örneklem büyüklüğü olan 605'e yüzde alınarak hesaplanmıştır.

12 Bu %39'luk oranı oluşturan yanıtlardan kimileri, dikkate alınması gereken ölçüde "kurum ve kurumsallık algısının güçsüzlüğü"ne işaret etmektedir. 35 kadın (örneklemin %6'sı) "başbakan" yanıtını verirken, bu kategori içinde "cumhurbaşkanı, bakanlar, milletvekilleri, vali" ve dahası "Kemal Derviş" gibi yanıtlara da rastlanmıştır. 12 kadının kişisel olarak Melih Gökçek'i belirtmelerini de bu saptama çerçevesinde değerlendirmek gerekir.

runları çözümsüz gördüklerinin ya da bu konuyla ilgili bir fikre sahip olmadıklarının göstergesidir (Çizelge-51).

Oturulan mahallenin sorunları tanımlanırken belediye hizmetleri çerçevesinde algılama düzeyi, Ankara'nın sorunları tanımlanırken olduğundan daha yüksektir. Mahalleyle ilgili olarak yapılan 693 sorun tanımından %70'i belediye hizmetleriyle ilgilidir. Bunun içinde %32'lik payı fiziksel çevre sorunlarıyla çevre düzenlemesi, %22'lik payı temizlik ve çöp sorunu, %4'lük payı da öteki belediye hizmetleri oluşturmaktadır. Kadınlar için mahalle yaşantısının ve komşuluk ilişkilerinin kayda değer bir sorun alanı oluşturması (%8), kadınların önemli bir bölümünün zamanlarının çoğunu bu yaşam çevresinde geçirdikleri gözönünde bulundurulduğunda anlaşılabilir bir veri olarak ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, trafik ve ulaşımla ilgili sıkıntıların, Ankara için olduğu gibi oturulan mahalle için de öncelikli bir sorun alanı oluşturduğu anlaşılmaktadır (%13) (Çizelge-52).

Söz konusu olan mahalle olduğunda, yaşanan sorunların çözümünden yerel yönetimleri sorumlu görme oranı da artmaktadır. Nitekim, belirtilen sorunların çözümü için, toplam %84 oranında ilçe ve büyükşehir belediyeleri, bağlı kuruluşlar, büyükşehir belediye başkanı ve muhtar sorumlu görülmektedir[13]. Ankara'nın sorunlarından öncelikli olarak büyükşehir belediyesi sorumlu görülürken, mahallenin sorunlarının çözümünde öncelik (%47 oranında) ilçe belediyesine geçmektedir. Mahalle muhtarını sorunların çözümünde bir edimci olarak algılama eğilimi de azımsanmayacak ölçüde, %13 oranındadır. Orada yaşayanları sorunların çözümünden sorumlu görme oranı, mahalle söz konusu olduğunda, Ankara'dakinin iki katına çıkmaktadır. Bu da, sorunun mekansal ölçeği küçüldükçe çözüme etkin katılımın olası olduğuna ilişkin algının güçlendiğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir (Çizelge-53).

Öte yandan, anket uygulamasının ilerleyen aşamalarında, yerel yönetim organlarına seçilme fikrine sıcak bakan kadınlara belediye başkanı ya da meclis üyesi olsalardı etkinliklerinde hangi konulara ya da sorunlara ağırlık vereceksleri sorusu yöneltilmiştir. Bu soruyu sormadaki

[13] Mahalle muhtarlığının bir yerel yönetim örgütü olmadığı, bununla birlikte belli özellikleri dolayısıyla bu sıfattan çok da uzak olmadığı ilk bölümde belirtilmişti. Gerek kuramsal çerçevedeki yaklaşımdan yola çıkarak, gerekse yapılan derinlemesine görüşmelerde kadınların algılamasıyla ilgili olarak edinilen izlenimle, burada "yerel yönetim kuruluşları" kategorisi içine alınmıştır.

amaç, kadınların seçilmeyi "ne için" isteyebileceklerini anlamak kadar, "öncelikli kentsel sorunlar" algılarını bir kez daha test etmek olmuştur. Belediye başkanı ya da meclis üyesi olarak seçilmek isteyebileceğini belirten kadınlardan %6'sının konuyla ilgili bir fikri yokken ya da bu soruya yanıt vermezken, ağırlık verilmesi gereken etkinlik alanlarının başında toplumsal altyapıyla ilgili sorunlar gelmektedir (yanıtların %26'sı, olumlu yanıt veren kadınların %45'i) (Çizelge-54).

Toplumsal altyapı sorunlarını, kadınların %36'sı oranında, doğrudan doğruya kadınların pratik ve stratejik toplumsal cinsiyet gereksinimlerine yönelik sorun / etkinlik alanları[14] izlemektedir. Ankara'nın öncelikli kentsel sorunları çerçevesinde yöneltilen soruda doğrudan "kadın sorunları" ile ilgili olarak verilen yanıt ancak %1 oranındayken, kadınların kendilerini karar veren ve politika üreten bir konumda varsaymaları durumunda bu oranın %21'e yükselmesi, üzerinde düşünülmesi gereken bir nokta olarak ortaya çıkmaktadır. Oranlardaki bu farklılığın nedenleri türlü biçimlerde açıklanabilir. Birincisi, anket sorularının gelişimi katılımcı kadınlar üzerinde bir tür "yönlendirme" ya da genellikle nitel araştırma tekniklerinin kullanımıyla ortaya çıkan "açığa çıkarma" etkisi yaratmış olabilir[15]. İkincisi, kadınların kendilerini "özne" konumunda tahayyül etmelerinin kendi sorunları ve gereksinimlerini dile getirmek yönünde onları güçlendirmiş olabileceği düşünülebilir. Üçüncüsü, her ne kadar, Çizelge-50 ve 52'ye temel oluşturan anket soruları "kişisel deneyimler ve gündelik yaşamlarında karşılaştıkları güçlükler" çerçevesinde formüle edilip sorulduysa da yanıtlayanlara "teknik bir alan" izlenimi vermiş olabilir[16].

---

14 "doğrudan doğruya" vurgusunun yapılmasındaki neden, öteki sorun / etkinlik alanlarında belirtilen kimi konuların da kadınların pratik toplumsal cinsiyet gereksinimlerinin karşılanmasına hizmet edebileceğidir: çocuklar için park-bahçe, alışveriş merkezi açılması, hava kirliliğinin önlenmesi ... gibi. Ancak bunlarda, doğrudan cinsiyet vurgusu yapılmadığından öteki gruplar içine alınmışlardır.

15 Bu noktada, kuramsal çerçevede sözünü ettiğimiz, "kadınların gereksinimlerinin basit bir biçimde verili olmadığı", çoğu durumda belli kaynaklardan güç alarak "gereksinimlerini keşfettikleri"ni anımsamakta yarar vardır. Aşağıda değerlendirilecek olan ve doğrudan doğruya soru kağıdını hazırlayan araştırmacı tarafından formüle edilmiş "toplumsal cinsiyet gereksinimleri" sorularına da bu kavrayış yön vermiştir.

16 Bu tür bir sorunla derinlemesine görüşmeler sürecinde de sıkça karşılaşılmıştır. Görüşme isteminde bulunulan kadınlardan ilk aşamada "ben ilkokul mezunuyum, anlamam, bilmem" gibi tepkilerle sıkça karşılaşılmış, görüşmeler sırasında "bir uzmanlık alanının bilgisi"ne değil, "yaşamlarının bilgisi"ne ulaşmanın önemli olduğu iletisini verebilmek de temel bir düğüm noktası olmuştur.

Toplumsal altyapı sorunlarının ardından, çevre altyapısı ve çevre sağlığı altında gruplandırabileceğimiz 102 yanıt verilmiştir (yanıtların %20'si). Geçim/ ekonomi sorunları, öncelikli kentsel sorunlar algısındaki kadar ağırlıklı olmasa da 80 yanıtla (%16) yine kayda değer bir pay tutmaktadır. Bu grup altındaki, öncelik verileceği belirtilen etkinlik alanlarında özellikle dikkat çeken, başlıca yerel yönetimlerin sorumlu ve/ ya da etkili olamayacağı, ekonomik bunalımla savaşım gibi sorunların vurgulanmış olmasıdır. Yerel yönetimlerin etkinlik ve sorumluluk alanıyla ilgili olarak yeterli bilgi şahibi olunmadığına ya da "yönetsel ve politik iktidar"ın kadınların için "tekil" bir anlamı bulunduğuna işaret edebilecek benzeri yanıtlara öteki gruplarda da rastlanmaktadır (eğitim, sağlık, toplumsal güvence koşullarının iyileştirilmesi gibi). Bu durum, az önce belirtilen iki olasılık çerçevesinde değerlendirilebileceği gibi, bir başka açıdan, kadınların yerel yönetimlerin etkinlik alanlarının genişletilmesi yönündeki bir yönelimine işaret ettiği biçiminde de yorumlanabilir.

B) Yakın Yaşam Çevresinde Öncelikli Gereksinimler

Yukarıdaki altbölüme temel oluşturan anket sorusu katılımcı kadınlara, mahalleyle sınırlandırılarak ve sorun temelli değil ama gereksinim temelinde formüle edilip sorulduğunda öncelikli olarak, kadınların yarıya yakını, kadın doktorun da olduğu bir sağlık ocağı ya da gezici sağlık ekibini belirtmiştir (Çizelge-55). Bu yanıtı verenlerin büyük çoğunluğu orta halli ve yoksul mahallelerde yaşamaktadır. Yalnızca %8'i kent merkezine yakın mahallelerde yaşarken, geriye kalan çoğunluk merkeze orta uzaklıktaki ve merkeze uzak mahallelerde yaşamaktadır. Oturulan yerin kent merkezine uzaklığıyla söz konusu gereksinim arasındaki bu doğrusal ilişki, Ankara'daki donanımlı sağlık kuruluşlarının hemen hemen tamamının kent merkezine yığılmış olması gerçeğiyle birlikte değerlendirildiğinde anlamlıdır.

Nitekim hem anket çalışmasında yöneltilen sağlık hizmetleriyle ilgili bir sorunun yanıtlarından, hem de derinlemesine görüşmelerden, kadınların gerek kendi gerekse bakmakla yükümlü oldukları kişilerin sağlık sorunlarının çözümünde önemli sorunlarla karşılaştıkları anlaşılmıştır. Kendisinin ve/ ya da bakımından sorumlu olduğu kişilerin sağlık sorunlarını çözmede, sağlık hizmetlerinden yararlanmada kadınların karşılaştığı sorunların başında hastanelerin kalabalık olması

gelirken, bunu, yararlanılabilecek hastanelerin oturulan yere uzak olması ve sigortalı olunmasına karşın bütün kamu hastanelerinden yararlanamamak izlemektedir. Kadınlara yönelik sağlık hizmetlerinin gelişmemiş olmasından şikayetçi olanların oranı %13'tür. Yine bu soruya verilen yanıtlardan, sağlık sigortası olmayan kadınların oranının %16 olduğu ortaya çıkmaktadır (Çizelge-56).

- Sağlık Hizmetleri

Aşağıda, Ayşegül, Satı, Aysel S. ve Edibe'nin anlatılarında, bir kısmı ilgili anket sorusuna verilen yanıtlarda da açığa çıkmış olan ilgisizlik, kadın sağlığına ve doğum kontrolüne yönelik hizmetlerden yararlanmada güçlük, sağlık kuruluşunun uygun bir yürüme uzaklığında olmayışının getirdiği zorluk, gerek sağlık ocakları gerek kamu hastaneleri söz konusu olduğunda farklı sağlık birimlerinden yararlanmada getirilen engeller, sağlık ocaklarının yeterli donanımdan yoksun oluşu, kalabalık, donanımlı hastanelerden kimilerinin (Etlik SSK gibi) uzaklığı gibi sorunlar dile getirilmiştir:

" - Bugün git yarın gel, ... para getir, pul getir, Ocak diye niye koydularsa, ben bilmiyom. Muayene parası, fiş parası, 4-5 milyondan aşağı bakmıyorlar. O gün gittim bakmadı... İşin yoksa git gel işte. O da uzak. ... Gittim aşağıya [ilçe belediyenin hastanesi] söyledim, ordaki doktor, baş mı neyse, baş doktor mu ne dedi, 'biz size bakamayız' dedi. ... Çünkü bölge bölge ayırmışlar, bize de bu bakıyor. Daha eltim de gitti, ona da demiş ki, 'beş ay bakmayacaz' demiş. ... Şurdaydı önceden, çok iyiydi, bakıyordu, hiç para falan da almıyordu yani... Başlarından savıyorlar. ... Kaç kere gittik, az yol değil ki. Burası nere, Güneş nere. ... Aslında şura iyiydi, niye oraya götürdülerse...

- Anla işte hali. Doğum yapmamak için, millet napsın. Korunmak için gidiyorlar, o da bakmıyorlar." (Ayşegül ve Satı, 28 Mayıs 2001)

"Mesela film yok sağlık ocağında, film çekmezler. Cildiye olmaz hani öyle yani, beyin filan şeyleri olmaz, hiçbir şey yok... Öksürüyon mu öksürüyom, hasta mısın hastayım, şuna da ilaç yazıyorlar, al, işte nereden alırsan al. Belki başka hastalığım var, belki filme ihtiyacım var. Yok öyle bir şey." (Aysel S., 25 Mayıs 2001)

"[Eşimin] hastaneye gitmesi gerekiyor, mesela bütün hastanelere gitmesi lazım. Mesela tıp fakültesi, burda şey var, sağlık ocağı var, yakındı, yürüyüp kendisi gidip alabilirdi. ... SSK'ya gitmek mümkün değil. Kuyruğa

girmek için, unutuyorsun ne için gitmişsin oraya. Benim için böyle daha kolay olurdu. Kendisi gidip yazdırır gelirdi. Veya ben kendim, beraber yürür, para vermeden giderdik, anlatabildim mi?

[Kendi sağlık problemleriyle ilgili olarak?] Menopoza girmişim, östrojen ilaç alıyorum... E mesela Etlik'e gidiyorum, ilaç yazdırmaya, saat beş buçukta orda, mesela, arabası, oğlu, kocası olan gidip yazdırıyor mesela. Ben gidiyorum, e fiş bitti. Tam saat altıda, dolmuş altıda gidiyor oraya, bekliyorum dokuza kadar, diyorlar, 'menopoz, fiş bitti'. Niye bitti? Erken, mesela gidiyor, dörtte yazdırıyor, üçte yazdırıyor mesela, daha erken. ... E benim param çok olsaydı, mesela o gün yetişmedi, bir taksiye atlar giderdim. ... Veya Etlik'te olmasa, şeyde olsa mesela, yine bu Ulucanlar'da menopozla ilgili olsa, oraya giderdim. Namaz kılıp giderdim oraya, beşte de giderdim orda, dörtte de giderdim. Ama Etlik'e kadar benim 10 milyon bana taksi parası." (Edibe, 2 Aralık 2000)

Edibe, gerek kendi sağlık sorunları gerekse yarı felçli bir eşe bakmanın ve sağlık hizmetlerinden yararlanmada ona eşlik etmenin güçlüklerinden söz ederken, "bütün kamu hastanelerinden engelsizce yararlanabilmek, oturma alanının yakınında bir sağlık ocağı" gibi gereksinimleri dile getirdikten sonra, bir adım daha ileri giderek, "evlerden kayıt alınarak sağlık hizmeti götürülmesi önerisi"ni dillendirmiştir:

"Mesela Türkiye'deyiz, doktorların bini bir para. Evlere gelse böyle yardım etse böyle bizim gibilere mesela. En azından eşime mesela bir yer olsa, bir yer açılsa, 60 yaşındadır, felçtir, ayda bir defa. ... Veya bir hemşire gibi biri gelse, onu tedavi etse, ilacını verse evimde, hiç gitmeden ... Yani benim gibi kaç kadın var böyle, bir tek ben miyim?.. Evimde yapsın, bir doktor gelsin mesela, ambulans gibi mesela, böyle hızır servis diyorlar, evlere baksın, kayıt alsın, mesela bu evde bu var, bu mahallede bu var, gelsin ayda bir gün, o günümü onlara ayırayım, bekleyeyim, gitmeyeyim hastanelere. Benim için de öyle. 'Kızım al ilacını yazdık, seni muayene ettik, git ilacını al.' Veyahut da versinler. Yani bu çok mu zordur Türkiye'de?"

Yerel yönetimlerin olabildiğince mahalle ölçeğine yayılmış sağlık hizmetlerinde ne ölçüde etkin olduğunu sorgulamadan önce, araştırma döneminde sağlık hizmetlerinin Türkiye'de son derece merkezileşmiş olduğunu, bu konuda belediyelerin elinde bulunan yetkiler üzerinde de ağır bir vesayetin uygulanıyor olduğunu belirtmek gerekir. 1580 sayılı eski Belediye Yasası konuyla ilgili olarak belediyelere geniş yetkiler (15.md./ 34,45,53 ve 57'nci bendler) vermiş olmakla birlikte etkili

bir sağlık hizmeti planlamasını da içermeyen merkeziyetçilik, bir yöneticinin de belirttiği gibi belediyelerin ancak çok kısıtlı bir alanda hareket edebilmesi sonucunu yaratmaktadır[1]:

> "18 tane hekimle, 8 tane hemşireyle eliniz kolunuz bağlı. Hatta merkezi hükümet sık sık üzerimizde 'bu sağlık ocakları ruhsatlı mı ruhsatsız mı' diye terör estiriyor. ... Sağlık planlamasının, eğitim planlamasının yerel yönetimlerin elinde olması gerekiyordu. Bunu başaramıyoruz biz. ... Ki, yerel yönetimin de mimarının mühendisinin planlamasıyla, çevre mühendisinin planlamasıyla, küçücük yapılacak değişikliklerle bugün ilçemizde yüzlerce insan hastanelere gitmeden evlerinde tedavi olabilirlerdi. Bununla ilgili bir adım atmaya çalıştık, karşımıza korkunç bir bütçe geldi. Bütçe karşılanamayacaktı, geri çekildi. Varolan sağlık ocaklarımızda sağlık taramalarını yaygınlaştıralım gibi bir fikirle oturduk biz son seçimden sonra. Bunda da karşımıza inanılmaz engeller çıktı, İl Sağlık Müdürlüğü'nün izin vermemesi gibi, aşıların belli bir soğuk zincirle elimize ulaşmaması gibi. Onun için biz tamamen güdük, daha çok ilçemizde bulunan emekli hastalara yönelik polikliniğe dönüştürmek zorunda kaldık. Daha da vahimi, bugün, ilçemizin içerisinde 64 bin civarında gıda üretip insanlara sunan işletmeler var. Toplam burada çalışan insan sayısı 100-150 bin civarında. Bunların etrafa saçtığı hastalıkların taranması, her 3 ayda bir esnafın gelip belediyemizde görünmesi gerkiyor, sağlık muayenelerinden geçmesi gerekiyor. Verem-Savaş'la yapmış olduğmuz bu protokoller bile ortadan kaldırıldı. Bütün her şey çıkacak olan yeni Yerel Yönetimler'de [yasa değişikliğinde]." (27 Mayıs 2002, erkek-aranmış)

Sağlık hizmetlerinin etkili bir biçimde mahalle ya da semt ölçeğinde yerelleşmesinin önündeki bu vesayet ve akçal kaynak engeli, yine aynı yöneticinin belirttiği gibi, birinci basamak sağlık hizmetleriyle koruyucu hekimlik uygulamalarının da büyük hastanelere taşınması sonucunu yaratmakta, kadınların %62'sinin "sağlık sorunlarından yararlanmada en büyük sorun" olarak işaret ettiği hastanelerin aşırı kalabalıklığına katkıda bulunmaktadır:

> "Mahalle mahalle, semt semt ayırıp birincil sağlık hizmetlerinin verilebi-

[1] "Yönetimi Yeniden Düzenleme Çalışmaları" çerçevesinde 04.03.2005'te yürürlüğe giren 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu sağlık hizmetlerini, yapısı gereği yerel yönetimlik niteliği tartışmalı olan il özel yönetimlerine devretmiştir. Ne var ki yasal düzenlemeyle ilgili olarak yapılan eleştiriler bu düzenlemenin hizmetin özelleştirilmesinin bir adımı olduğu yönündedir. 23.07.2004'te yürürlüğe girip 3030 sayılı eski yasayı yürürlükten kaldıran 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nunsa 7.md'si konuyla ilgili olarak Büyükşehir Belediyeleri'ne yetki vermektedir.

leceği bir sağlık ağının oluşturulması gerekiyor. Neler var bunun içerisinde? Bir, çocuk bakımları; iki, anne bakımları; üç, yaşlı bakımları; ücretsiz aşılar ve ücretsiz muayeneler. Bunun üzerindeki dünya standardı da şudur: Gelen her 100 hastanın 70'i burada tedavi edilmelidir. Geriye kalan yüzde 30'luk grup ise ikinci basamak dediğimiz yataklı kurumlara sevkedilmeli ve onların da bir kısmı yataklı kurumlarda sorunlarını çözemiyorsa, üniversitelere aktarılmalı. Ama Türkiye'de şimdi bunun tam tersi oluyor. ... Hastaneler artık insanların burnunu sokamayacağı kadar kalabalıklaşmış. Ama İl Sağlık Müdürlüğü'nün açmış olduğu sağlık ocaklarında ise 8-10 tane hekimin günde bir tanesi poliklinik yapar, giren hasta sayısı da 100'ü geçmez. Bu hale gelmiş."

Bu koşullarda Ankara belediyelerinin ancak 31 merkezde sağlık hizmeti bulunmaktadır[2]. Bunların bir bölümünden yalnızca Emekli Sandığı ve Bağ-Kur emeklileri yararlanabilmektedir. Bütün bu taramada, Büyükşehir Belediyesi'nin çok simgesel kalan "Alo Doğum Hattı" uygulaması dışında, özellikle kadınlara yönelik bir sağlık hizmeti uygulamasınaysa rastlanmamıştır.

- Kreş ve etüd merkezi

Yakın yaşam çevresinde öncelikli hizmetler çerçevesinde, kadın doktorun da olduğu bir sağlık ocağı ya da gezici sağlık ekibi isteğini, çocukların kamusal bakımıyla ilgili istek izlemektedir (okul sonrasında çalışıp oynayabilecekleri düşük maliyetli bir etüd merkezi ve maliyeti düşük kamu kreşi ya da çocuk yuvası). Üzerinde dikkatle durulması gereken nokta, bu isteklerin yalnızca halen gelir getirici bir işi olan kadınlarca dillendirilmediğidir. Kreş ya da çocuk yuvası söz konusu olduğunda belirtilen kategorideki kadınlar oransal bir ağırlık kazanmakla birlikte, özellikle etüd merkezi, halen gelir getirici bir etkinlikte bulunsun bulunmasın, kadınların paylaştığı bir ortak istek olarak ortaya çıkmaktadır:

"Ağağıda Karayalçm'ın yaptığı bir Odak Merkezi var. Oranın bir bölümü kreşti. Duruyor ama şimdi Refahlıların elinde, hep kiraya verdiler dükkanlara. Ücretsiz kreş, artı yaşlılar yurdu, emekliler için veya yaşlı, kimsesi olmayıp da kalan insanlar içindi. ... Bize nasip olmadı yani. Kreş ola-

[2] 2001 yılında Türkiye'de toplam sağlık ocağı sayısı 5763, sağlık evi sayısı 11 787 (çok büyük bölümü Sağlık Bakanlığı'na bağlı olmak üzere, doktor başına nüfus ise 825'tir (dpt.gov.tr, 9.5.2003)

rak kullanılmadı. Aslında öyle bir şey çok güzel, mahallede de olabilir. Mesela kadın pazara gidiyor bir saatliğine, örneğin orda bir yerimiz olsa çocukları bıraksalar. Veyahut da altı-saatliğine mesela, nolcak. ... Beş on çocuğa mesela bir küçük kreş gibi, şey gibi bir şey olursa çok güzel olur. Ama öyle bir yerimiz yok." (Naciye, 9 Aralık 2000)

Ağırlıklı olarak kadınların üzerinde olduğu bilinen çocuk bakımı yükünü toplumsallaştırarak azaltmak noktasında da yerel yönetimlerin etkinlik alanı, sağlık hizmetlerinde olduğu gibi, mevzuat ve merkezin vesayetiyle kısıtlanmış durumdadır. Bu kısıtlamanın, bir yanda kadınların bu yönde ciddi bir gereksinimi varken, ne gibi çelişkili durumlara yol açabildiği bir belediye yöneticisinin aktardıklarından anlaşılmaktadır:

"Dört tane kreşimiz Çankaya sınırları içerisinde bize başvurabilen 3 yaş ile 6 yaş arasındaki tüm çocukları alabilecek kapasitededir. Eğer bu kapasite zorlanacak olursa yeni kreş açma olanağımız da vardır. Halihazırda elimizde kreş var ancak biz bu kapasiteyi dolduramadığımız için açmıyoruz. ... Örneğin bu 4 kreşin toplam kapasitesi 240 civarında olmasına rağmen 200-210 civarındayız ve bize her başvuranı biz alıyoruz. ... Yasal bir zorunluluktan dolayı alamadıklarımız var. Bizim kreşlerimize başvuran velilerin herhangi bir resmi kurumda çalışıyor olması gibi bir garip yasa var elimizde. O yasa diyor ki, 'siz kreş açabilirsiniz, ancak açacağınız kreşe alacağınız çocuk mutlaka kamu personelinin, kamu işçisi ya da kamu memurunun çocuğu olabilir, serbest çalışan birinin çocuğunu alamazsınız' diye bir yasa var elimizde. ... Kreşlerimiz kapasitesinin altında çalışıyor, dolduramıyoruz. Bir fazla kreşimiz, şu anda kapısı kilitli, çocuk olmadığı için kilitli. ... Aslında elimizdeki bu sakat yasa kalkmış olsaydı, belki 4 yerine 14 kreş olacaktı." (27 Mayıs 2002, erkek atanmış)

Böylece, belediye kreşlerinin, konuyla ilgili mevzuat gereğince ancak annesi ya da babası kamu kesiminde çalışan çocuklara yönelik olarak etkinlikte bulunabildiği anlaşılmaktadır. Annesi ev dışında düzenli bir işte çalışmayan çocukların zaten çoğunlukla kreşe verilmediği göz önünde bulundurulduğunda, varolan durumda belediyelerin kreş olanakları ancak kamu kesiminde, hemen hemen tamamıyla da belediyenin kendi personeli içinde çalışan kadınların yaşamını kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır. İlgili mevzuatın, düzensiz bir işte ya da serbest kesimde çalışan kadınlar kadar ev kadınlarını da dışladığı, çocuk bakım olanaklarını, bu durumda, bir toplumsal hizmet alanı olarak değil, per-

sonele yönelik destek hizmet olarak tanımladığı açıktır[3]. Bununla birlikte, kuşkusuz belirtilen noktaları doğrudan doğruya dikkate alan bir yasal düzenleme olsa bu hizmet boşluğu daha kolay doldurulabilecek olduğu halde, sorun yasal engelden çok bu tür toplumsal hizmetlerin kıyısallığıdır. Nitekim, araştırma sırasında, belediyelerin ellerindeki kreşleri yoğun bir biçimde özelleştirdikleri ya da özel kesime kiraladıkları gözlenmiştir[4].

Çocuk bakımının toplumsallaştırılması ve eğitime destek hizmetlerin sağlanması anlamında öteki etkinlikler, Çankaya Belediyesi'nin iki aylık yaz dönemi için 10 yıldır sürdürdüğü yaz spor okulları[5] (27 Mayıs 2002 tar.gör.), Keçiören Belediyesi'nin Fatih Halk Kütüphanesi ve 1994'ten bu yana düzenlenen yaz okulları (14 Ağustos 2002 tar.gör.) ve Büyükşehir Belediyesi'nin 10-21 yaş arası gençlere yönelik yaz okulları[6] 7-14 yaş arası çocuklara yönelik olarak üç merkezde (Şentepe, Aktepe, Mamak) çocuk klüpleri[7] (Ankara Büy.Bel., 2002: 36; 2001: 118-21) ve Yenimahalle Belediyesi'nin belediye binası içindeki yalnızca 18 öğrenci kapasiteli etüd merkezinden ibarettir.

---

[3] Yine de, çocukların bakımını toplumsallaştırmak adına eski Belediye Yasası'nın (1580) belli maddelerinden yararlanarak, kreş adı altında olmasa bile bu hizmeti vermek olanaklıydı. Yasanın 15. maddesinin 33. bendi "çocuklar için oyun ve spor yerleri yapıp işletme", 34. bendi "yoksul ailelerin çocuklarının eğitimlerine yardım etme", 72. bendi "gece ve hafta tatili günlerinde dershaneleri tamamlayıcı girişimlerde bulunma"yı belediyenin görevleri arasında sayıyordu.

[4] Araştırma döneminde Büyükşehir Belediyesi'nin Batıkent'te bulunan bir kreşi özelleştirilmişti. Belediyenin ancak kendi personelini yararlandırmak için anlaştığı iki özel kreş bulunmaktaydı. Keçiören Belediyesi'nin toplam 150 çocuk kapasiteli üç kreşi, Çankaya Belediyesi'nin toplam kapasitesi 240 çocuk olan dört kreşi vardı. Bir kreşi "istem yetersizliğinden" kapalıydı. Yenimahalle Belediyesi'nin bir kreşi bulunup kreş kapasitesi 90 çocuktu. Altındağ Belediyesi'ne bağlı iki kreş vardı ve bunların toplam kapasitesi 120 çocuktu. Çankaya beldesi için öne sürülenin tersine, "kendi bölgemizdeki talebi karşılayabilecek durumda değiliz" diyen yönetici, öteki belediye uygulamalarından farklı olarak, yoksulları yararlandırmak için %10'luk kota uygulandığını belirtti. Mamak Belediyesi'nin 30-40 çocuk kapasiteli yalnızca bir kreşi bulunmaktaydı ki bu da ancak belediye personelinin yararlanmasına yetiyordu. Sincan Belediyesi'nin 4 yıl öncesine değin elinde bulunan 11 adet kreşi varken, 1998'de "maddi külfetler nedeniyle" özelleştirilmişti. Etimesgut Belediyesi'nin kreşi bulunmamaktaydı. Gölbaşı Belediye'sininse önceden varolan bir kreşi "personel yetersizliğinden" özel kesime kiralanmıştı (Çizelge-57).

[6] 2001 yazında toplam 400 öğrenci yararlanmıştır.

[7] 1999 yılında yaklaşık 2000 çocuğa hizmet verilmiştir.

- "Gerçekten çok dolaşamıyok, gezemiyok... "

Çocukların bakımıyla ilgili istekleri güzel, güvenli ve temiz bir park isteği izlemektedir. Bu isteği dile getiren kadınların büyük bir çoğunluğu yoksul ve orta halli mahallelerde yaşamaktadır. Yapılan derinlemesine görüşmelerde, yeşil alan isteğinin de daha çok çocukların bakımı ve eğlenmesiyle ilişkilendirilerek dillendirildiği gözlenmiştir:

> "Şeyi çok istemişimdir, hani çocuklarımı alıp böyle keyifle bir park gibi bir yere gitsem de yeşillik olsa da güneş açsa da, ben elimde dergim veya kitabım bir tarafta okurken, çocuklarımı da güven ve emniyet içinde oynamaya bıraksam. Kurtuluş Parkı böyle bir yer değildi. Kurtuluş parkında o anlamda bir çim yoktu. ... Mesela, beton var, şeyi, parka beton dökmeyi marifet zannediyorlar. Ama aslında, yok öyle bir şey. Yani bir kentte ne kadar çok tuzak olduğunu ancak yanında bir çocuk olduğu zaman anlıyorsun. ... Mesela parka gittiğin zaman da ortalık şey, diyelim ki, böyle bir topraklık alan, giriyorsun, ama orada temizlenmemiş taşlar var ya da kenarda o kadar kötü dökülmüş bir beton yol ki, kenar kısmı çocuk için ciddi bir tehlike. Yani bu tür, aslında hiç görmediğimiz küçük detaylar, dediğim gibi, ... hepsi ancak onları bilfiil kullanmaya ihtiyacın olduğu zaman fark ediyosun." (Zerrin, 6 Aralık 2000)

> "Benim çocuğum hiç parka gitmezdi orda [Altındağ'da uzun yıllar yaşadığı bir gecekondu mahallesinden söz ediliyor]. Park yoktu ki. Bahçe içinde oynardı. Leğene su koyardım. ... Halen öyle oralar. Bir tane parkı yok oraların. ... O çocuklara bir park olsa çok iyi olur yani. ... Kadınlar da artık orda oturur belki, piknik gibi bi şey yapma imkanları olur o parkın içinde." (Aysel K., 31 Mayıs 2001)

Öte yandan, kadınlar için, ancak otomobille gidilebilecek yeşil alanların erişilebilir olmadığı[8], daha merkezi yeşil alanların bir bölümünde de güvenlik ve / ya da temizlik - bakım sorununun yaşandığı anlaşılmaktadır:

> "Genelde böyle, haftasonları falan Ankara dışına kaçmak gibi bir isteğim oluyor. Arabam yok... En kolay gidebilecek yer, bu Ahlatlıbel'de bir tane Çankaya Belediyesi'nin yaptığı bir alan var. ... Bir iki defa arabalılar sayesinde oraya gidebildim, ordan biliyorum. ... Böyle bir imkan var ama oraya gitmem mümkün değil benim de. Bir ulaşım da yok çünkü, dolmuş

[8] Nitekim, Çizelge-31'e bakıldığında, kadınların ancak %10'unun kent dışındaki piknik yerlerine tek başlarına ya da kadın arkadaşlarıyla birlikte gidebildiklerini belirttikleri görülmektedir ki bu oran, zaten gitme isteğinin ve pratiğinin çok düşük olduğu bar, disko ve meyhane dışarıda bırakıldığında en düşük yüzdedir.

da geçmiyor, otobüs de geçmiyor önünden. Belki de geçiyodur ama uzağından bir yerden, onu da bilmiyorum." [Hava kararıktan sonra] Kuğulu Park'a gidersin, aydınlık maydınlık çünkü. Yani hareketi de fazla oranın. Ama hava kararıktan sonra akşam vakti tek başıma Kurtuluş Parkı'nın içine girebileceğimi sanmıyorum. Hiç denemedim. Yani hani eve döndüğüm zaman da o taraftan yürüyorsam kaldırımdan yürüyorum, yola yakın yerden. Çünkü orası daha aydınlık, park içi karanlık." (Zeynep, 23 Kasım 2000)

"Ne bileyim, tuvaletleri falan çok bakımsız, çok pis, Ankara gibi, başkent gibi bir yerde. ... Parkların biraz daha denetimli olmasını isterim, tuvaletlerin, çeşmelerin daha temiz, daha bakımlı olmasını isterim. Çok bakımsız, çok pis. ... Hatta çoğunda tuvaletler kapalı duruyor. Açık olanlar da girilecek gibi olmuyor." (Ruşen, 10 Aralık 2000)

Konuyla ilgili olarak görüşülen, üstelik de parklardan sorumlu olan bir belediye yetkilisi, önce, kendisine açık yeşil alanlarla ilgili olarak aktarılan bu önceliğe "insanların parktan önce, özellikle şu dönemde çok daha başka sorunları var. İnsanlar işsiz olduğu sürece parkı ne yapacak?" diyerek şaşırmış, ardından, özellikle yeni imara açılan gecekondu alanlarında yetersizliği kabul etmiştir (25 Haziran 2002, kadın-atanmış). 30 dönümün altındaki mahalle ve semt parklarının yapımı ve bakımında ilçe belediyelerin akçal yetersizliği, büyükşehir belediyesinin yetkisizliği, buna karşılık büyük parklarda da merkezi yönetimin müdahalesi ile yetki karmaşası ve merkezi yönetim-yerel yönetim eşgüdümsüzlüğü bir sorun alanı olarak ortaya çıkmaktadır:

"Yetki karmaşası var. ... Bir sahaya el atıyoruz, birkaç bakanlık, genel müdürlük ya da başka birilerinin sahasına girince o zaman sıkıntı doğuyor. Mesela Ankara'da Gençlik Parkı'nda belediye güzel bir proje gerçekleştirmek istese, hemen Kültür Bakanlığı giriyor işin içine, Turizm Bakanlığı giriyor, Başbakanlık'tan birtakım şeyler giriyor, dolayısıyla belediye kendisi direkt bir şey yapamıyor. Diğer, bu konuda söz sahibi birimlerle elbirliği yapıp birşeyler yapmak gerekiyor. O zaman da işin içine siyaset giriyor. Siyaset girince de arzu edilen, sürekli, seri bir şekilde bir şey yapmak imkanı doğmuyor, herkes bir taraftan çekince olayın." (19 Haziran 2002, erkek-atanmış)

Öte yandan, belediyelerde, özellikle parkların bakımı, yönetimi ve güvenliği, dahası bilfiil projelendirilip yapılmasıyla ilgili olarak yapılan görüşmeler, bu hizmetlerin büyük ölçüde özelleştirilip belediyenin dolayımsız denetim alanından çıktığını göstermektedir. Araştırmanın birçok aşama-

sında daha ayrıntılı bilgiler almak için belediye yetkilileri yetersiz kalmış, özel şirketlerle ilişkiye geçme gerekliliği doğmuş, fakat hem araştırma evreni yerel yönetimler olduğu hem de zaman sınırlılıkları dolayısıyla bu gereklilik yerine getirilmemiştir. Bu hizmetlerin ihalesinde, aslında başka birçok hizmet alanında olduğu gibi, kullanılan ölçütler ve sözleşme koşullarında kadınların gereksinimlerinin ne ölçüde göz önünde bulundurulduğu ayrı bir araştırma konusu olabilir. Fakat burada önemli olan, bu tür özelleştirme uygulamalarında hizmetin bütünlüğünün zedelenmesi, yanı sıra yerel yönetimlerin bir "muhatap" olmaktan büyük ölçüde çıkmasıdır. Ayrıca, belediyelerin güvenlik konusundaki yetkilerinin sınırlılığı park bekçilerinin güvenliğe yönelik olarak değil, bakım görevlisi olarak çalıştıklarına işaret etmektedir:

"Her parkta görevliler var. Ama bu görevliler, kolluk gücü olarak değil, yalnızca park görevlisi olarak çalışıyorlar ve yalnızca mesai saatleri içinde çalışıyorlar. Bu konuyla ilgili olarak çok fazla çözüm bulunamadı şimdiye değin. ... Zaten 10 büyük park dışındaki parklarda bakım hizmetleri özelleştirildi. Bu 10 büyük parkta bekçi var ama özelleştirilen ötekilerde yok. " (29 Mayıs 2002, kadın-atanmış)

"Büyük parkların hepsinde, profesyonel olsun diye, özel şirketler elinde güvenlik. Fakat insan malzemesinde son yıllarda ciddi bir bozulma var. Ben, bırakın parkları, belli bir saatte dışarı çıkamıyoruz, ki parklar, ne kadar korursanız koruyun, gizli köşeleri olan yerler. ... [Parkların projeleri belediye çalışanlarınca mı tasarlanıyor?] park planları çoğunlukla dışarıya, profesyonelce yaptırılır. ... [Temizlik sorununun sıkça dile getirildiği anımsatılınca] Büyük parklarda tuvaletler daha çok işletmeciye veriliyor. Ama işletmeciler de kullananlar da bu memleketin insanı olduğu için..." (25 Haziran 2002, kadın-atanmış)

Aydınlatma konusundaysa, merkezi yönetimin "enerji tasarrufu" adı altında zorunlu kıldığı kısıntılar söz konusudur. Burada bir kez daha, güvenlik sorunu için yerel yönetimleri muhatap alamama durumu ortaya çıkmaktadır:

"Aydınlatmalar da enerji kısıtlaması dolayısıyla yetersiz kalıyor. Park aydınlatmalarının, yeterli olacak ölçüde bir teknik hesabı var ama uygulanamıyor." (29 Mayıs 2002)

"Büyük alanlardaki aydınlatmalarda kısıtlamalar var, Enerji Bakanlığı'ndan gelen talimatlar üzerine." (25 Haziran 2002)

Bir yanda özel şirketler, bir yanda da merkezi yönetimin müdahalesiyle sürekli olarak karşılaşmak, bu araştırma sürecinde "seçilmiş olan

araştırma evreninin -yerel yönetimler ve yerel politika- yanlış mı olduğu" sorusunu yeniden ve yeniden gündeme getirmiştir. Fakat tam da bu sorunun yineleyen bir biçimde gündeme gelmesi, aslında önemli bir bulguyu ortaya koymaktadır: Kadınların yerel nitelikli toplumsal cinsiyet gereksinimlerinin yeterli bir biçimde karşılanmasının önünde duran engellerden biri kamu hizmeti anlayışındaki güncel değişimlerse bir diğeri de yerel yönetimlerin yetki alanlarının kısıtlılığıdır.

Kadınların güzel, güvenli ve temiz bir park isteğini, "spor yapmak için gidilebilecek düşük maliyetli bir yer", "koşu ve yürüyüş parkuru" ile "sinema" ve "tiyatro" yanıtlarıyla birlikte değerlendirdiğimizde ortaya çıkan %53'lük oran, yaşamları büyük ölçüde ev ve yakın çevresiyle sınırlı olan kadınların, fiziksel, toplumsal ve kültürel hareketliliklerini hiç değilse mahalle ölçeğinde artırma isteğinde oldukları yönünde yorumlanabilir:

> "Gerçekten çok dolaşamıyok, gezemiyok, en azından bir spor salonu olsun isterdim. ... Niye erkeklerin kahvesi var da bayanların olmasın? Onu da isterdim. ... En azından mahallenin hanımlarını daha iyi tanırım, bir sohbet ortamıyla tanışırım. ... Başka türlü faaliyetler, her şey olsun isterdim. Yani Ankara'nın içinde ne varsa, mahallemizde olsun isterdim. ... Yol parası vermeden gidebileceğimiz yerler olsa belki herkes gidecek yani. Sanatçılar geliyor, Ankara'nın başka yerlerine gidiyor, bilet parası olsa, herkes, bilet alsa yani, yol parasını düşünüyor. Bunun için eğlencelere de katılamıyor kimse. Mahallelerde olsa böyle, tiyatrolar gelsin, ne bileyim, sanatçılar gelsin, ben değil, herhalde herkes ister." (Ülker, 29 Mayıs 2001)

Bu alanda yerel yönetimlerin etkinliklerine bakıldığında, kadınların ev ve yakın çevresi dışında da toplumsallaşmalarına, spor, dinlenme, eğlenme, hobi niteliğinde uğraşlar edinmelerine olanak sağlayacak ortam ve olanakların başında Büyükşehir Belediyesi'nin "Hanım Lokalleri" adıyla 2000 yılından başlayarak yaşama geçirdiği altı merkez gelmektedir. Amaçlarının, "ev hanımları ile çalışan hanımlar arasında sosyal iletişim ve komşuluk kültürünün geliştirilmesi, şehirde ortak paylaşım alanlarının artırılması, hanımların spor yapmalarının sağlanması, yaşadıkları problemlere karşı bilgilendirilmeleri ve bu problemlerini çözmelerine yardımcı olunması, yeni davranışlar edinmelerinin sağlanması, paneller ve seminerler düzenlenerek iş ve ev ortamından uzaklaşıp ev hanımı ise evinin dışında da sosyal bir hayata katılmalarının sağlan-

ması" olarak belirlendiği lokaller bu araştırmanın yapıldığı tarihe değin Dikmen, Çankaya, Etlik, Altındağ, Sincan ve Batıkent'te hizmete sokulmuştur[9]. Lokallerin tamamının orta halli ya da varsıl yerlerde olmaları dikkat çekicidir. Yoksul semtlere en yakın olanlar Altındağ ve Sincan Lokalleridir[10]. Lokallerde sunulan kabul günü salonu, ev ekonomisi ve sağlık bilgileri gibi hizmetlerden bir bölümü kadınların varolan ağırlıklı toplumsal cinsiyet rolünü veri alarak kadınların pratik toplumsal cinsiyet gereksinimlerinin bir bölümüne hitap etmektedir. Böylece, aslında, kurumsal düzlemde "daha iyi ev hanımı nasıl olunur"un yolları öğretilmektedir. Bu anlamda, yukarıda belirtilen, kadınların "yaşadıkları problemlere karşı bilgilendirilmeleri ve bu problemlerini çözmelerine yardımcı olunması, yeni davranışlar edinmelerinin sağlanması" amacı ancak kadınların varolan ikincil ve haneyi idame ettirici rolleri korunarak yaşama geçirilmektedir denebilir. Kadınların "içeride"ki yaşamları ve içerisiyle bağlantılı görevleri bir anlamda bu merkezlere taşınmakta ve "ortak paylaşım alanları" büyük ölçüde "hane içlerinin ortaklaştırılması"ndan ibaret kalmaktadır.

- "Kadınlarla uğraşmak zor..."

Bu çerçevede lokallerin işlevi güçlendirici olmaktan çok varolan durumu, "daha kaliteli" hale getirerek, yeniden üreticidir. Lokallerden yararlanan kadınların buralardaki bir aradalıklarından zamanla bir dayanışma ve güçlenme zemini yakalamalarının beklenebileceği öne sürülebilir. Ne var ki bu olasılık hiç de güçlü görünmemektedir. Çünkü, lokallerden sorumlu belediye yöneticisi, lokallerde örneğin kabul salonlarının "gün" dışında bir amaçla kullanılmaması, politik konuların kişiler arası sohbetlerde olsa bile konuşulmaması gibi yasaklar olduğunu belirtmektedir. Kendisi de kadın olan aynı yöneticinin, lokallerle ilgili sorunların neler olduğu sorulduğunda belli kalıp-yargılarla hareket ederek söyledikleri de zaten buraların kadınları ve kadınlararası iletişimi güçlendirme temelinde değil, kadınlara birtakım hizmetleri onları "yöneterek" sunma temelinde kurulup işletildiğini göstermektedir:

---

[9] Araştırma tamamlandıktan sonraki süreçte Bahçelievler, Şafaktepe ve Ahmetler'de üç yeni Lokal daha açılmıştır.

[10] Bu ikisine, araştırma tamamlandıktan sonra açılan Şafaktepe Hanım Lokali de eklenebilir.

"Bayanlar çok zor. 25 yıllık belediyeciyim, insan ilişkilerinin zor olduğunu, bayanların kaprisli olduğunu biliyordum, ama sırf bayanların olduğu bir yerde işler çok daha zor. Kadınlarla uğraşmak zor, çok açık biçimde. Birtakım şeylerden mahrum kalmanın sonucu mudur, doğasında mıdır, ufacık şeyler kadınları çok uç noktalara götürüyor, kavgalar çıkıyor. Hanım Lokalleri bu anlamda biraz zor yerler. Hanımları yönetmek zor!" (5 Temmuz 2002, kadın-atanmış)

Bütün bu özelliklerine kayıt koymakla birlikte, lokallerin kadınların ev dışında toplumsallaşmaları adına bir olanak sunduğunu, spor, kurs gibi tek başlarına yapamayacakları birtakım etkinliklerde bulunma olanağını yakaladıklarını, özellikle evden çıkmalarını zorlaştıran çocuk bakımının sağlanmasının önemli bir kolaylık olduğunu belirtebiliriz. Sorumlu belediye yetkilisi de lokallere yönelik olarak çok yoğun bir istemin bulunduğunu dile getirmektedir:

"Sayısının çoğalması lazım. Yüzme havuzlarının artırılması lazım. Sayılar artarsa yaşanan olumsuzluklar da azalacak. Çünkü çok fazla yığılma var ve hizmet kalitesi ister istemez düşüyor.Üstelik kontenjanlar dolunca kimileri dışarıda kalıyor. Spor seansları haftada ikiden fazla olamıyor bu yoğunluktan dolayı. Onlar da istediğimiz gibi gelip gidelim istiyorlar."

Büyükşehir belediyesinin söz konusu altı merkezi dışında bir de Çankaya Belediyesi Çağdaş Sanatlar Merkezi ile Yenimahalle Çayyolu Semt Birimi'nde kadınlara yönelik olmamakla birlikte ağırlıklı olarak kadınların katıldığı hobi kursları sürdürülmektedir. Belirtilen iki örnek dışında, dizgesel olarak boş zaman etkinliği ve kültürel etkinlikler ortamı sağlayan bir ortak mekan yoktur. İlçe belediyelerinin bu alandaki girişimleri, Çankaya Belediyesi'nin her 8 Mart'ta Yüksel Caddesi'ni kadın örgütlerine ve bireysel kadınların standlarına tahsis etmesi (Çankaya Bel., 2002:52), Keçiören Belediyesi'nin yine 8 Mart'ta düzenlediği panel (Keçiören Bel.,2002) ya da birtakım düzensiz konferanslar gibi tekil etkinlikler düzeyinde kalmaktadır.

Mahalle ölçeğinde bir diğer ağırlıklı istek olarak, "mesleki beceri kursu" belirtilmektedir. Bu isteği dile getiren kadınların da büyük çoğunluğu orta halli ve yoksul mahallelerde yaşamaktadır. Bu gereksinime yönelik yerel yönetim girişimleri izleyen altbölümde değerlendirilmektedir. Öte yandan, örneklem grubu içinde okuma yazma bilmeyen kadın oranı %9 iken, okuma-yazma kursu isteğini dile getiren

kadınların oranı ancak %4'tür. Buradan çıkarılabilecek bir sonuç, okuma yazma bilmeyen kadınların %84'ünce okuma yazma öğrenmenin öncelikli bir gereksinim olarak tanımlanmadığıdır.

Son olarak, ev ve hanehalkının bakımı ve idamesiyle bağlantılı olan işlerin kolaylaşmasıyla ilgili, bu anlamda pratik toplumsal cinsiyet gereksinimlerini vurgulayan istekler faturaların yatırılabileceği yakın bir şube, yakında büyükçe bir alışveriş merkezi ve yakında bir meyve-sebze pazarı olarak ortaya çıkmaktadır[11]. Meyve-sebze pazarı ile alışveriş merkezi isteği, yarıdan çok oranda, yoksul mahallelerde yaşayan kadınlarca dile getirilmektedir. Bu tür istekleri dile getiren kadınların yine yarıdan çoğu merkeze uzak mahallelerde yaşayan kadınlardır:

> "Banka şubesi falan yok. Ta Etlik'e gidiyoruz. Uzak... Faturaları, zaten orda işte... Baya yürüyok yani." (Aysel S., 25 Mayıs 2001)

> "Elektrik faturalarının tek bir merkezi var Eryaman'da. ... Su faturaları, yine birinci etapta merkez bina var. ... Ama yine bütün bu dediklerimde arabanın gerçekten çok büyük kolaylığı oluyor. N'oluyor? İşte sabahleyin faturaları yatıracağım zaman ana merkeze gidiyorum, orada yakıt parasıyla diğer toplu yapının ücretini falan yatırıyorum, ordan çıkıp elektrik parasını yatırmaya öteki tarafa gidiyorum. Hani yürüyerek aralarında mesafe olarak tabii ki var." (Deniz, 22 Kasım 2000)

> "En büyük sorunumuz market. Bir şey almaya gidince taa istasyona [bir saat kadar uzaklıkta] inmek lazım. Büyük bir market gibi istediğini bulabileceğin bir şey yok yani." (Ayşegül, 28 Mayıs 2001)

Buradan çıkarılacak temel sonuç, kadınların bütün kentsel hizmetlerin olabildiğince yerelleştirilmiş bir yapıya gereksinim duyduklarıdır. Erişilebilirlik anlamında dile getirilen sorunların bir bölümüne, izleyen bölümlerde örneklenen "semt birimi" türünde yapılar yanıt verme gizilgücü taşıyabilir. Fakat ana sorunun, bazı yoksul ve merkezden uzak yerleşim alanlarının temel hizmet ve özellikle toplumsal altyapı olanaklarından yoksun kalması olduğu anlaşılmaktadır.

C) Mahalle ya da Semtte Kadın Merkezi

Mahalle ölçeğinde karşılanması istenen toplumsal cinsiyet gereksi-

[11] Hanehalkının bakımı ve idamesiyle ilgili işlerin kolaylaşmasına yönelik belirtilen istekler çocukların kamusal bakımına yönelik istekle bir arada değerlendirildiğinde %57'lik bir orana ulaşılmaktadır.

nimleriyle ilgili soru, katılımcı kadınlara başka bir formülasyon içinde, "mahallenizde ya da en azından semtinizde kadınların bir araya gelebileceği bir merkez olması sizin ya da hanenizdeki başka bir kadının işine yarar mıydı?" biçiminde yöneltildiğinde, tamama yakın oranda "evet" yanıtı verilmiştir (Çizelge-58). Mahallelerin toplumsal-ekonomik gelişmişlik düzeyi düştükçe, bir kadın merkezinin yararlılığı düşüncesinin yaygınlığı da artmaktadır. Yukarıda belirtilen soruya "evet" yanıtı veren kadınların büyük bir çoğunluğu orta halli ve yoksul mahallelerde yaşamaktadır. Belirtilen türde bir merkezin öncelikle gelir getirici bir işi olmayan kadınların gereksinimi olduğu açıktır. Halen gelir getirici bir işi olmayan kadınların tamamına yakını söz konusu soruya "evet" yanıtını vermişlerdir.

Gelir getirici etkinlikte bulunma durumuna göre dağılımın sunduğu oransal farklılıklar, bir sonraki sorunun ağırlıklı yanıtlarıyla daha da anlam kazanmıştır. Nitekim, "evet" yanıtını veren kadınlara, böyle bir merkez olsaydı, burada ne tür etkinliklerde bulunulmasına, ne gibi hizmetler sunulmasına öncelik verecekleri sorulduğunda, istemlerin, yandan çok oranda ekonomi/geçim odaklı etkinlik ve hizmetlerde ağırlık kazandığı görülmektedir. Bu çerçevede, ağırlık sıralarıyla, kadınların bir araya gelip üretim yapabilecekleri bir ortam, mesleki beceri için eğitim, kadınların evde ürettiklerini pazarlayabilecekleri bir yer isteği belirtilmiştir. Bu seçenekleri, kadınların bir araya gelip sohbet edebilecekleri bir yer ve sağlık hizmetlerinin verileceği bir yer isteği izlemektedir (Çizelge-59).

Halen gelir getirici bir etkinlikte bulunan kadınların ancak %14'ünün evde yaptıkları üretimle gelir elde ettikleri verisiyle (Çizelge-15) karşılaştırıldığında, olası bir kadın merkeziyle ilgili olarak ortaya çıkan geçim ve üretim odaklı öncelikli istekler, aslında önemli bir gizilgücün varlığına, uygun ortam ile kolektif olanakların sağlanması durumunda çok daha fazla sayıda kadının bu tür bir gelir getirici etkinliğe istekli olduğuna işaret etmektedir denebilir.

Bu geniş gereksinim göstergesine karşılık, Ankara'da çok amaçlı toplum merkezlerinin sayısı yalnızca 8'dir (Şafaktepe, Natoyolu, Şirintepe, Türközü, Tepecik, Tuzluçayır, Sincan, Altındağ). Bunların 6'sı SHÇEK'in toplum merkezleri, ikisi (Tuzluçayır ve Tepecik) Vakıf girişimidir. Gerek SHÇEK toplum merkezleri gerekse belediye yöneticileriyle yapılan görüşmeler, belediyelerin kendilerinden istenen

desteği genellikle verdiği, bununla birlikte SHÇEK'in belediyelere son derece mesafeli durduğunu, toplum merkezleri için zorunlu olan destekleri talep etmenin dışında, yerel yönetimlerle, ortaklık anlayışına dayanan herhangi bir çalışmaya girmekten kaçındığını ortaya koymaktadır. Aslında, genel olarak merkezi yönetimle yerel yönetimler arasında geçerli olan "dikey ilişki", özel olarak SHÇEK toplum merkezleri yönetimleri ile belediyeler arasında da geçerlidir. Belediye yöneticilerinden biri bu konuyla ilgili olarak açıkça yakınırken (17 Ekim 2002 gör., erkek-atanmış) toplum merkezi yöneticileri çok fazla bilgi vermekten kaçınmış, ama belediyelere olan mesafelerini türlü biçimlerde fakat genellikle açıkça ifade etmekten de kaçınmamışlardır:

> "Belediyelere mesafeli davranmaya çalışıyoruz. Çünkü belediyelerde bir siyasallaşma eğilimi, dolayısıyla oy kaygısı var. Biz de buna, devlet olarak araç olmak istemiyoruz. Çok fazla 'işbirliği yapalım' diye bakamıyoruz. Bir güven sorunu var." (25 Temmuz 2002, kadın-atanmış)

Öte yandan, SHÇEK toplum merkezleri ile belediyeler arasındaki tek yönlü ve dikey ilişki, bu kez ters taraftan olmak üzere, kadınlar için çalışan ya da hedef kitlesi içinde kadınlar da bulunan sivil toplum örgütleriyle belediyeler arasında da geçerlidir. Farklı olarak, belediyeler zaman zaman bu tür örgütlerle işbirliğine girmekte, fakat belediye yönetimi farklı politik kanattan bir partinin eline geçtiğinde bu işbirliği kolayca bozulabilmektedir. Bu anlamda, kadınlar için çalışan sivil toplum örgütleriyle belediyeler arasındaki ortaklıkta bu tür güvencesiz, kırılgan ve süreksiz bir özellik de vardır. Çağdaş Kadın ve Gençlik Vakfı'nın Mamak Tepecik ile Tuzluçayır'daki toplum merkezlerinin Mamak Belediyesi'nden gördüğü desteğin yönetim değişikliği ile birlikte süreksizlik göstermesi buna örnektir. Öyle ki, merkezlerden birinin yöneticisi, destek bir yana, ısrarlı bir ilgisizlikten yakınmaktadır:

> "İktidar el değiştirince de biz burada çok zor durumda kalan bir kiracı durumuna düştük. Şimdi belediye kirayı yüzde 200 artırdı, hiçbir yardımı da olmuyor. Kamu hizmeti yaptığımız halde, piyasa koşullarında, iş yeri olarak değerlendiriliyor. ... Belediyeye biz şöyle bir öneride bulunduk: 'Gelin, yaptığımız çalışmaları yerinde görün. Bu civarda aktif çalışan, adı değil de kendisi olan kurum var mı? Gelin, biz ne iş yapıyoruz yerinde görün lütfen. Ve bir protokol yapalım. Ben o protokolü hazırladım. Harcamalarımızın karşılanabileceğiyle ilgili protokol. Ama protokol çıkmadı meclisten, geçmedi belediye meclisinden. Biz kendimiz kaldık yine, ken-

di çabalarımızla, bağışlarımızla, aidatlarımızla götürmeye çalışıyoruz. ... Şöyle düşünülüyor: Sosyal Hizmetler'in burada iki tane toplum merkezi var, Natoyolu Toplum Merkezi, bir de Şafaktepe'de. Onlara belediye her türlü yardımı yapıyor. Yani, devletle olan ilişkileri iyi tutmak adına bunları yapıyor galiba azıcık da. Biz biraz daha sivil, özel bir kuruluş olarak görülüyoruz. Ama zaten bu çok iyi işte. Tek toplum merkezi biziz bu anlamda özerk olan. Bu konuda bize açık kapı bırakmadılar. ... Mesela onların sosyal işleriyle ilgilenen bir yetkili gelip benimle görüşmemiştir bu anlamda. Yani şu anda yaptığımız konuşmayı onlarla yapmamışımdır." (16 Ağustos 2002, erkek)

İlginç olan bir nokta, türlü projeler bağlamında belediye yöneticilerine bu tür örgütlerle işbirliği girişimlerine ya da isteklerine yönelik sorular sorulduğunda, yöneticilerin bir eksiklikten değil, bir "gurur kaynağı"ndan söz edercesine bu tür işbirliği ve ortaklıkların söz konusu olmadığını dillendirmeleridir. Bu bağlamda, özetle, "bu proje tümüyle belediyenin" diyebilmek yerel yönetimlerde karar alanların ve uygulayanaların gözünde daha önemli görünmektedir.

Özet olarak, yerel yönetimlerin belirtilen türde çok amaçlı toplum merkezi girişimleri yoktur. Varolan sivil girişimlere destekleri yok denecek kadar sınırlıdır. SHÇEK girişimleriyle işbirliği de SHÇEK'in tutumu dolayısıyla, yer tahsisi ve bazı destek hizmetlerin verilmesinden öte gidememektedir. Aşağıda yalnızca, öteki gereksinim alanlarıyla ilgili yerel yönetim girişimleri yukarıdaki bölümde değerlendirilmiş olduğundan, öncelikli gereksinim alanı olarak ortaya çıkan geçim olanakları açısından güçlenmeye yönelik yerel yönetim girişimleri özetlenecektir.

D) Kadınları Geçim Olanakları Açısından Güçlendirmeye Yönelik Girişimler

Yakın yaşam çevresi için belirtilen öncelikli gereksinimlerle olası bir kadın merkezinde gerçekleştirilmesi istenen etkinliklerin dağılımı bir arada değerlendirildiğinde, mesleki beceri kursu başta olmak üzere geçim olanakları açısından güçlenmeye yönelik gereksinim ağırlıklı bir oranla öne çıkmaktadır. İki soruya verilen yanıtların ortalaması alındığında kadınların %60'ının bu gereksinim alanını öne çıkardığı hesaplanmaktadır. Bu çerçevedeki yerel yönetim girişimlerine bakıldığındaysa, gerek yararlandırdığı kadın sayısı gerekse göreli yaygın ör-

gütlenmeye sahip olması bakımından, Büyükşehir Belediyesi'nin Bel-mek Meslek Edindirme Kursları gelmektedir.

- "Üretime ve ev ekonomisine katkı": Bel-mek

"Her ev bir atölye olacak" sloganıyla yola çıkarak, 1994 Ekim'inde Ankara Büyükşehir Belediyesi'nce faaliyete geçirilen Bel-mek, kadınlara "meslek edindirme"nin yanı sıra, "boş zamanlarını değerlendirme, ev hanımlarının üretime ve ev ekonomisine katkıda bulunmalarını sağlama"yı amaçlamaktadır. "Yerel yönetimlerde yaygın eğitim veren dünyanın en büyük okulu" olarak nitelenen bu kurslarda üretilen ürünlerin yurt içi ve dışında satışları sergiler ve satış mağazaları kanalıyla sağlanmaktadır (Ankara Büy. Bel.,2000: 128-132; 2002:31-33). Kursiyerlerde ilkokul mezunu olmaları koşulu aranmaktadır. Yalnızca kayıt sırasında cüzi bir miktar kayıt ücreti alınmakta olup kurslar ücretsizdir. 2002 yılında 8969 kursiyerin kurslarına devam ettiği Bel-mek'ler 1994-95 kurs döneminde gerek kursiyer ve öğretici gerekse kurs yeri sayısı açısından hızlı bir başlangıç yapmış, aynı nicelik izleyen yıllarda tutturulamayıp düşse de 2000-2001 döneminde öğretici sayısı 316'ya, kursiyer sayısı 8463'e, kurs yeri sayısı 90'a, branşlar da 22'ye yükselmiştir. Beceri kazandırılan alanlar şunlardır: Makine nakışı, el nakışı, el sanatları, giyim; mefruşat, rölyef, trikotaj, ahşap boyama, folklorik bebek yapımı, parça birleştirme (patchwork), şiş dantel, iğne oyası, çini, ebru, resim, minyatür, yorganlama, tezhip, kilim, ev ekonomisi, çiçek ve ipek pentur.

Bel-mek kursları, kadınlara beceri kazandırmak ve böylece gelir getirici iş yapmalarının önündeki engellerden birini ortadan kaldırmak, bir süreliğine de olsa kadınları ev dışına çıkarıp toplumsallaşma olanağı yaratmak adına kayda değer ve süreğenlik kazanmış bir girişim olmuştur. Bununla birlikte, "eksik" ya da "olumsuz" olarak niteleyebileceğimiz belli noktalara dikkat çekmekte yarar vardır:

Birincisi ve en önemlisi, kursların kuruluşunun ve devamının temelindeki bakış açısıyla ilgilidir. Yukarıdaki alıntılarda da görüldüğü üzere, "kadınların kendi ayakları üzerinde duracak gücü edinmelerine, ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarına destek olma" gibi bir güçlendirme bakış açısıyla yola çıkılmadığı anlaşılmaktadır. Bunun yerine amaç, "üretime ve ev ekonomisine katkıda bulunmalarını sağlamak"tır. Burada, kadınların ev içinde zaten varolan karşılıksız çalış-

maları gözardı edilip ev kadınları tüketici konumuna yerleştirildiği gibi, karşılığı ödenen bir tür çalışma olanağı elde etmeleri de ancak kendilerinden başka bir yere (üretime ya da ev ekonomisine) "katkıda bulunma"ları çerçevesinde anlamlandırılmaktadır. Çıkış noktası bu olduğunda, kadınların toplumsal açıdan varolan göreli güçsüz ve ikincil konumlarını iyileştirmeye dönük bir açılımı, en azından Bel-mek'teki varolan egemen bakış açısıyla beklemek olanaklı değildir. Bu durumda kurslara devam eden kadınların Bel-mek etrafında kendilerine sunulan olanaklardan yararlanarak güçlenmeleri, bireysel yönelimlerine ve kadınlar arası enformel güçlenme kanallarını bu kurslar aracılığıyla yaratmaları olasılığına bağlı kalmaktadır.

İkincisi, kurslara kayıtta ilkokul mezunu olmanın bir koşul olarak aranması, gelir getirici iş yapma isteğindeki kadınların bir bölümünü dışarıda bırakmaktadır[12]. Nitekim, halen gelir getirici bir işi olmayıp da bu tür bir etkinlikte bulunmak isteyen kadınların %7,6'sı okuma yazma bilmemekte, %6,5'i de yalnızca okur-yazardır. Öte yandan, yakın yaşam çevrelerinde öncelikli gereksinim olarak mesleki beceri kursunu gösteren kadınların da %10'unu okuma-yazma bilmeyen ve salt okur-yazar olan kadınlar oluşturmaktadır. Bu veriler, Bel-mek'lerin, istekli kadınların %10-15 gibi bir oranını baştan dışarıda bıraktığı anlamına gelmektedir.

Üçüncüsü, Bel-mek'lerin, benzeri alanda etkinlik gösteren ilçe belediye girişimleri, Vakıf ve SHÇEK toplum merkezleriyle hiçbir ilişkisi ve eşgüdümü yoktur. Söz konusu işbirliği ve eşgüdüm yokluğu, araştırmanın türlü aşamalarında sürekli olarak karşılaşılan bir sorun alanını oluşturmuştur.

- Kadınları güçlendirme mi, belediye rekabeti mi?

İlçe belediyelerin el becerisi programlarına bakıldığında, Çankaya Belediyesi'ne bağlı olarak 1990'dan bu yana faaliyette olan 100. Yıl Kültür Evi'nde, özellikle kadınlara yönelik olmasa da hemen hemen tamamıyla kadınların ilgi gösterdiği, resim, çiçek, parça birleştirme vb. kurslar düzenlenmektedir (27 Mayıs 2002 tarihli görüşme, kadın-ete-

[12] 6-7 kez girişimde bulunmama karşın ilgili belediye yöneticisinden görüşme istememe olumlu yanıt alamadım. Dolayısıyla ne bu önkoşulun gerekçesi, ne Faaliyet Raporu'nda rastlanan kooperatifleşme (Bel-Koop) girişimi ne de öteki gerekli ayrıntılı bilgiler edinilebilmiştir.

namış, erkek-atanmış). Ne var ki, söz konusu kurslar, kadınların kendilerine gelir sağlamalarının yolunu açmaktan çok, boş zaman etkinliği olarak düzenlenmektedir. Kursların bu özelliği, aslında, Bel-mek'ler için kısmen, ilçe belediyelerin programları için de bütünüyle geçerlidir. Kadınlar, kurs bitiminde bu kurslarda edindikleri becerilerle başbaşa bırakılmaktadır. Yine Çankaya'da, "kadını evinden çıkarıp gerçek anlamda üretime yönlendirebilecek bir merkez" Yukarı Dikmen mahallesinde araştırmanın sürdürüldüğü günlerde açılmak üzereydi. Belediye'nin buraya katkısı, toplumsal amaçlı bir derneğin istemi üzerine, yer tahsisi biçimindedir (27 Mayıs 2002 tarihli görüşme). Bu merkezle ilgili olarak araştırma sırasında edinilen bilgiler ve bilgiyi edinme biçimi, kurumlar arası bir yana, belediyelerin kendi içindeki eşgüdümsüzlüğün bir örneğidir. Nitekim, aynı belediyenin bir yetkilisi Yukarı Dikmen merkezini, kendi bilgisi dahilinde tümüyle belediyenin bir projesi olarak sunarken, bir diğer yetkilisi derneğe yer tahsisinden söz etmiş, konu bu yetkilinin birimine bağlı olmakla birlikte, sorulduğunda, faaliyete geçip geçmediğini bilmediklerini belirtmiştir.

Yenimahalle Belediyesince de, 1989-1994 yönetimi döneminde başlayan bir uygulamayla kadınlara yönelik el becerileri kursları sürdürülmektedir. Daha önce bu kurslarda öğretici olarak da çalışmış bulunan fakat araştırma sırasında başka bir birimde bulunan yetkili, yedi çeşit kurs branşıyla başladıklarını, fakat Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı Bel-mek'ler açıldıktan sonra kursiyer sayılarının düştüğünü belirtmiştir. Yetkili, kursiyer kadın sayısının düşüşünü, ikinci olarak, alım gücünün düşmesine bağlamaktadır. Kurslarda ücret alınmamakla birlikte, patiska, kumaş, boya gibi malzemeleri kadınlar kendileri getirmek durumunda olduklarından, bunları da alamamaya başladıkları dile getirilmektedir. Yetkili, "öğrencileri elimizde tutabilmek için elimizden geleni yaptık ama Büyükşehir kadınlara daha cazip gelecek yatırımlar yaptı. Daha kombine çalıştı. Bir ortamda bir sürü kursu açabildi" diyerek, 1995'ten bu yana Büyükşehir Belediyesi'nin Yenimahalle'de bu alanda daha etkin olduğunu belirtmektedir. Buradan, aynı alanda etkinlik gösteren belediyelerin, birbirinin destekçisi ya da tamamlayıcısı olmaktan çok, "birbirinin rakibi olma" anlayışıyla hareket ettikleri anlaşılmaktadır ki, bu bulgu da araştırmanın türlü aşamalarında sürekli olarak karşımıza çıkmıştır.

Bel-mek uygulaması ve alım gücünün düşüşüne koşut olarak, üç

merkezde sürdürülen kursların iki merkeze (Batıkent ve Şentepe), yedi branşın da ikiye düştüğü, yalnızca boyama-nakış ile makina nakışından ibaret kaldığı dile getirilmektedir. Kursların kapasitesi son derece düşük olup her dönem iki kurstan ancak 25'er kadın yararlandırılmaktadır. Kadınların ürettiklerini satabilecekleri kermesler ve sergiler düzenlediklerini, ama pazarlama konusunda sürekli bir uygulamanın bulunmadığını dile getiren yetkilinin bu noktada aktardıklarından, beceri kurslarına katılımda gelir getirici olanak elde etme amacının ya da bu tür bir yönlendirmenin öncelikli olmadığı anlaşılmaktadır: Yoksul mahalleler olan Şentepe ya da Yahyalar'da kurslara katılan genç kadınlar daha çok "çeyiz düzmek" amacını taşırken, orta halli ve varsıl mahalleler olan Batıkent ya da Çayyolu'nda "sanatsal egolarını tatmin" için bu kurslara katılmaktadırlar. "Gelir getirici bir olanak elde etmeleri amacı" biraz daha sorgulandığında, yetkilinin yaklaşımı, "üretici bayanlar da vardı ve ürettiklerini pazarlamaya çalışıyorlardı. Fakat çeyizlerini kendilerinin yapabilmeleri de bir tür gelir bu kadınlar için. Çünkü parayla dışarıya yaptıracaklarına kendileri yapıyorlar, öyle bir kazançları oluyor" biçiminde olmuştur (18 Haziran 2002 tarihli görüşme, kadın-atanmış). Aynı belediyenin bir başka yetkilisi de, aşağıda anlatılacak olan Anadolu Kadın El Emeği Pazarı'yla ilgili sorular sorulduğunda, "Şentepe mutaassıp bir çevre, o yüzden pazara çıkacaklarını sanmıyorum" diyerek, bu kurslarda gelir getirici bir olanak elde etmeleri yönünde kadınları güçlendirmenin birincil amaç olmadığı ya da kadınlardan bu yönde bir istem olmadığının altını, bir başka açıdan çizmektedir (18 Haziran 2002 tarihli görüşme, erkek-atanmış).

- "Biz devletiz!.." - SHÇEK girişimleri

SHÇEK'in, "yoksullukla mücadelede en önemli aktör olan kadınların, ... metropollerden başlamak üzere ev ve el ürünlerini piyasaya sunabilecekleri pazarlar (Anadolu Bahçeleri) oluşturulması"nı hedefleyen ve henüz başlangıç aşamasında olan projesinde ilk örnekler Yenimahalle 5. durak yaya bölgesi ile Çayyolu'nda yaşama geçirilmiştir. "İşbirliği yapılacak kuruluşlar" arasında belediyelerin de sayıldığı projede, "kamu, sivil toplum örgütleri ve kadınlar arasında" bir iletişim ile dayanışmanın oluşup süreklilik kazanması da öngörülmektedir.[13]

[13] www.shcek.gov.tr/dosyalar/projeler/anadolub.../idxanadolubahcesi.ht, 28.06.2002.

19 Haziran 2002 tarihinde Yenimahalle 5. durak yaya bölgesi Anadolu Kadın El Emeği Pazarı'nda gözlemde bulunmak ve pazarda satış yapan kadınlarla görüşmek üzere pazar yerine gidildiğinde, 10 kadar kadın standlarda türlü el emeği ürünlerin satışını yapmaktaydı. Standının başında ahşap boyama yapan bir kadına kendisiyle görüşüp görüşemeyeceğimiz sorulduğunda, sonradan "pazar temsilcisi" olduğu öğrenilen kadın, "sizi sorumlumuza götüreyim, önce onunla görüşün" diyerek, "pazar sorumlusu" olan ve projenin de üreticisi olduğu sonradan öğrenilen SHÇEK görevlisinin yanına götürdü. Ancak 10-15 standlık bir mekanda bu tür bir hiyerarşinin varlığı projenin işleyişi açısından oldukça aydınlatıcıydı. "Pazar sorumlusu", bu biçimde bilgi veremeyeceğini, kadınlarla görüşmenin de yasak olduğunu, SHÇEK'e dilekçe verilmesi gerektiğini söyledi. Belediyelerde bu tür bir sorunla karşılaşılmadığı kendisine söylendiğinde, "biz devletiz!" yanıtını veren görevli, ancak, belediyenin yer tahsisi, masa tahsisi yapıp ulaşımı sağladığı bilgisini verdi. Ayrılırken, ilk olarak görüşme isteminde bulunduğumuz kadına kolay gelsin dileyip "görüşemiyormuşuz sizinle" dediğimizde, "onun için götürdüm sizi" yanıtını aldık.

Bir yerde "devletin" olması, yarattığı hiyerarşi, ağır denetim ve kapalılıkla, bir anlamda kadınların kendi adlarına ve kendi istençleriyle söz söyleyememeleri anlamına geliyordu. SHÇEK'in türlü bileşenlerinden ayrıntılı bilgi edinmek araştırmanın her aşamasında olanaksız oldu. Aşağıda yeniden değinileceği üzere, bu araştırmanın amaçları açısından asıl önemli olan ise, merkezi yönetime bağlı olan SHÇEK ile "politik yön"ü ağır basan ve yerinden yönetim kuruluşları olan belediyeler arasında da sürekli olarak gerilimli ve birbirine -özellikle SHÇEK tarafından- kapalı bir ilişki gözlemlendi.

E) Hane İçi Kötü Muameleye Karşı Kamusal Korunma

Ankete katılan kadınlar arasında, ailede kendisinin ya da aile üyesi başka bir kadının kötü muameleye (dayak, küfür, sözle aşağılama, parasız bırakma gibi) maruz kaldığını belirtenlerin oranı %20'dir (Çizelge-60). Çok büyük oransal farklılıklar gözlenmemekle birlikte, eğitim düzeyi, gelir getirici etkinlikte bulunma durumu ve mahallelerin gelişmişlik düzeyi ile hane içi kötü muamele arasında, olumsuz ilişki bulunmaktadır.

Hane içi kötü muamele kadınların %20'since anket sırasında be-

lirtilmiş olmakla birlikte, yapılan derinlemesine görüşmelerde, bir bölümünün kötü muameleye maruz kaldığı halde, anket kağıdında "evet" yanıtını vermekten kaçındığı ortaya çıkmıştır. Buradan, asıl oranın, ne yazık ki daha yüksek olduğu sonucu çıkarılabilir. Nitekim başka araştırmalarda, bu araştırmayla ulaşılan %20 oranının çok daha üzerinde, %90'lara ulaşan oranlar saptanmıştır (Arın,1998:201; İBÜİHM,2003; TBMM Kom.:55).

Öte yandan, kadınların çoğunluğu Ankara'da bir sığınmaevi olup olmadığını bilmemektedir. Hane içinde kötü muameleye maruz kalan ya da tanıklık ettiğini belirten 118 kadının yalnızca %17'si Ankara'da bir sığınmaevinin varlığından haberdardır. Bu konuyla ilgili olarak kadınlara yönelik bir "bilgilendirme" eksikliğinin olduğu açıktır. Adresi gizli, güvenli, kadınların kendi yaşamlarını kurana değin rahatça kalabilecekleri bir ya da daha çok sığınmaevine kesinlikle gerek olduğunu düşünen kadınların oranıysa %91'dir (Çizelge-61).

- "Buralarda olsa, insan görse, duysa..."

Nedenleriyle ilgili olarak düşünülmesi gereken bir nokta, sığınmaevinin gerekliliğiyle ilgili düşüncelerin mahallelerin gelişmişlik düzeyine göre dağılımında ortaya çıkmaktadır. Yoksul mahallelerde hane içi kötü muamele oranı orta halli ve varsıl mahallelere göre daha yüksekken görünürde çelişkili bir biçimde, sığınmaevinin gerekli olduğunu düşünenlerin oranı yoksul mahallelerde görece düşük oranda kalmaktadır. Bu durumun, kadın üzerindeki toplumsal baskılar, kamusal korunmaya güvenle yaklaşamama, bilgilendirme ve psikolojik-hukuksal destek düzeneklerinin yetersizliğiyle ilişkili olduğu öne sürülebilir. Satı ile Ayşegül arasında konuyla ilgili olarak geçen tartışma, bir diğer görüşmede Naciye'nin dile getirdikleri, bu konudaki tipik kaygıları, soru işaretlerini ve sorunları vurgular:

> " - Ulus'ta, orda bir kadın sığınmaevleri var mesela. ... Çalışmak istersen sana iş buluyor, yardımcı oluyor... Benim bir tanıdık avukat var mesela, söyledi bana. Ondan sonra, valla bir ara ben çok bunu falan düşünmüştüm yani, acaba, 'nereye gitti, kötü yola mı düştü' diyecekler diye gidemedim yani. ... Buralarda olsa, insan görse, duysa, belki bir milletin kalbi kanaat gelir. Bi şey olsa, belki bir darda kalan olabilir. Benim aklıma geldi mesela. Başkasının da gelebilir... En iyisi sığınmaevi açacak devlet, hakiki devlet ise. ... Rahat olan insan şurdan kalkar da gider mi? Gitmez. Kimse gitmez. Allah vermesin de olanlar var diyom ben, kıyamet gibi. ...

- E tamam iş buldu, devlet seni koruyor mesela. Adamın da bir gün durur, iki gün durur, üç gün durur, ya seni boşar ya da çeker vurur. Sen de oturursun, ben de. Her şeyi göze alacaksın demekle olmuyor."

[Öyle bir yer olursa adresinin de gizli olması gerektiği anımsatıldığında]

- O çoğunluk oldu muydu, adam zaten onu bilmez mi, bilir tabii, niye bilmesin? ... Onlar sakat işler. Sen bize iş bulacaksan iş bul, fabrika kur." (Satı ve Ayşegül, 28 Mayıs 2001)

"Dayak yiyen kadınlar burda çok... Hiç de kimse bir tepki göstermiyor... Örneğin burda bir arkadaşımız, altı aylık hamileyken eşi dövmüş, çocuğunu düşürdü. Ondan sonra, biz birkaç sefer şeyde bulunduk, git dedik, söyle bunu, karakola bildir, 'aaa, akşam ben napacam, ya beni daha çok döverse'. ... Ve öylece sineye çekti, kaldı. Dayak yiyen ailelerden bir tanesi de benim yeğenim... O da mesela yani birkaç sefer karakola gitmeyi düşündü, tepki göstereyim falan dedi, e komşular da 'ayıptır, yarın yüzyüze bakacaksın, koynuna yatacaksın', o da öyle kapandı gitti. Genelde yani kimsenin böyle dayak olayına, hoşgörüyle karşılıyorlar bence... [Sığınmaevi olsaydı diye sorulduğunda] Başa çıkabileceğine, geri geldiği zaman eşinin ona hiçbir şey yapamayacağına, kadın kendi bilincine yerleştirmesi lazım. Mesela örneğin, geri geldiği zaman 'ay beni döver, işte mahalleye rezil olursam' veyahut da gittiği zaman, geri geldiği zaman 'aa falanca iki gündür yoktu evde, ondan sonra, kaçmış evinden veyahut da terketmiş kocasını' gibi bir imaj da var bizim milletimizde." (Naciye, 9 Aralık 2000)

Sığınmaevinin gerekliliğine inanan kadınlara "böyle bir yer olsa evi bırakıp giderler miydi" sorusu sorulduğunda, %8'i "evet", %45'i "gerek duyarsam", %8'i de "emin değilim" yanıtını vermiştir. Bu rakamlardan yola çıkıp örneklem grubuna oranlar alındığında, Ankara'da yeterli sığınmaevi olması durumunda buradan yararlanacak 18 yaş ve üstü kadınların oranının en az %7 olduğu, fakat %55'lik bir gizilgücün bulunduğu öne sürülebilir (Çizelge-62).

Sığınmaevinden yararlanma fikrinin hane içinde kötü muamele yaşayıp yaşamamayla ilişkili olarak nasıl değiştiğine bakıldığında, üzerinde düşünülmesi gereken bazı sonuçlar çıkmaktadır. Bir kere, hane içinde kötü muameleye uğrayan ya da tanıklık eden 118 kadından 5'inin "sığınmaevinin gereksiz olduğu" düşüncesini dile getirdiği ortaya çıkmaktadır. İkinci olarak, hane içinde kötü muamele yaşayan ve sı-

ğınmaevinin gerekliliğine inanan 113 kadının %25'i, "böyle bir yer olsaydı evi bırakıp gider miydiniz" sorusunu kesin olarak "hayır" biçiminde yanıtlamıştır. Buradan, kadınların bir bölümünün kötü muameleyi ya olağan karşıladıkları, ya bu tür muamele karşısında, yukarıda da belirtildiği gibi, bir tür toplumsal baskıya maruz kaldıkları ya da bununla başetmek için başka çözümleri ve destek / telafi mekanizmalarını yeğledikleri sonucu çıkarılabilir. 113 kadının %50'si gerek duyarsa sığınmaevinden yararlanabileceğini, %7'si de emin olmadığını dile getirmiştir. Böylece, kötü muamele yaşamanın yanı sıra belirtilen niteliklerde sığınmaevinin gerekliliğine inanan kadınlar arasında olası bir sığınmaevinden yararlanma gizilgücü %75 olarak ortaya çıkmaktadır ki bu oran, yukarıda belirtilen orandan çok daha yüksektir. Öbür yandan, ilginç bir biçimde, hane içinde kötü muamele yaşamamakla birlikte aynı soruya "evet" yanıtını veren 24 kadın (%6) vardır. "Gerek duyarsam" ve "emin değilim" yanıtını verenlerin oranları daha da yüksektir (sırasıyla %43 ve %8). Buradan, kadınların "sığınma" gereksinimini duymalarının yalnızca kötü muameleyle ilişkili olmayabileceği ya da kötü muamele yaşamamış kadınların da böyle bir tehdidi hissettikleri sonucu çıkarılabilir (Çizelge-63).

Öte yandan, gelir getirici etkinlikte bulunma durumunun, kötü muameleye uğrama oranlarını etkilediği gibi, olası bir sığınmaevinden yararlanma fikri üzerinde de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Sığınmaevinin gerekliliğine inanıp da halen gelir getirici etkinlikte bulunan kadınların çok küçük bir oranı kesin olarak "belirtilen niteliklerde bir sığınmaevi olması durumunda evi bırakıp gideceği" yanıtını verirken, bu oran, halen gelir getirici etkinlikte bulunmayan kadınlarda yükselmektedir. "Evet, gerek duyarsam, emin değilim" yanıtlarının toplamına baktığımızda, halen gelir getirici bir etkinlikte bulunan kadınlar için sığınmaevinden yararlanmada gizil gereksinimin %58, halen gelir getirici bir etkinlikte bulunmayan kadınlar için de bu oranın %61 olarak ortaya çıktığını görüyoruz. Oranlar arasında büyük farklılıklar bulunmamakla birlikte, mutlak sayılar arasındaki farklar, kayda değerdir. Bu bağlamda, sığınmaevi gereksiniminin öncelikli olarak, halen gelir getirici bir etkinliği bulunmayan kadınların gereksinimi olduğu sonucu çıkarılabilir (Çizelge-64).

Öbür yandan, eğitim durumu ile sığınmaevinden yararlanma fik-

ri arasındaki ilişkiye baktığımızda, okur yazar olmayan kadınların %26'sının, okur yazar kadınların da %21'inin, belirtilen niteliklere sahip bir sığınmaevi olması durumunda "evi bırakıp gidecekleri"ni açık bir biçimde dile getirdikleri görülmektedir. Bu oranlar, aşağı yukarı, okuma-yazma bilmeyen her dört kadından biri ve salt okur-yazar olan her beş kadından birine karşılık gelir (Çizelge-65).

- Sığınmaevinin "politik getiri"si var mıdır?

Ankara kentsel alanında yaşayan her beş kadından aşağı yukarı birinin hane içinde sözel, fiziksel ve / ya da ekonomik anlamda kötü muameleyle yüz yüze bulunması, olası bir sığınmaevinden yararlanma konusunda Ankaralı kadınlar arasında %55'lik, kötü muamele yaşayan kadınlar arasında %75'lik bir gizil gereksinim bulunmasına karşılık, Ankara'da yalnızca bir tek, o da SHÇEK'in kadın sığınmaevi bulunmaktadır. Kadın Dayanışma Vakfı'nın (KADAV) sığınmaevi ve danışma merkeziyle ilgili olarak Altındağ Belediyesi'yle 1990'larda yaşadığı deneyimse ilk bölümde kısaca aktarılmıştı. Bu deneyimin ardından, iki yıl boyunca süren görüşmelerin ardından Nisan 2003 başında ikinci bir sığınmaevi ve danışma merkezi Yenimahalle Belediyesi'nin sağladığı bir mekanda açılmış, fakat ancak 2004 yerel seçimlerinden kısa bir süre sonraya kadar ayakta kalabilmiştir.

Ayrıca, araştırmanın alanda sürdürüldüğü dönemde bir televizyon programında[14], Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek sığınmaevlerinin gerekliliğinden söz etmiştir. Bunun üzerine Büyükşehir Belediyesi'nde yapılan görüşmelerde böyle bir projenin olduğu, projede herhangi bir kadın kuruluşuyla işbirliğinin yeğlenmediği, kısa bir süre sonra sığınmaevinin açılacağı öğrenilmiş, dahası mecliste de onaylanan rapor ve yönetmeliğe ulaşılmıştır (ABBM, 10.04.2002). Ne var ki, aradan geçen bir yıllık sürede bu projenin yaşama geçmediği görülmüş ve konuyu takip eden bir akademisyenden, "belediyenin sığınmaevi girişiminden vazgeçtiği, bunun yerine yoksullara yardım programını sürdüreceği" öğrenilmiştir. Bu bir yıllık süreç, kadınlar için destek projelerinin politik konjonktüre ne denli duyarlı olduğu, hangi koşullarda benimsenip hangi koşullarda vazgeçilebildiği ve başka toplumsal destek alanlarıyla nasıl yer değiştirebildiğinin tipik örneğidir. Nitekim,

[14] Flash Gündem Programı, Flash TV, 21 Haziran 2002.

söz konusu televizyon programı tam da Fazilet Partisi'nin bölünüp yeni önderlik arayışlarının gündeme geldiği dönemde yayınlanmıştır. İzleyen dönemde politik konjonktürün değişimiyle projenin rafa kaldırıldığı, bunun yerine daha fazla politik getirisi olacağı düşünülen yoksullara yardım programını genişletme kararının alındığı açıktır.

29-30 Mart 2003'te Ankara'da yapılan bir çalışma atölyesinde Türkiye'de özel olarak bu konuya ilgilenen kadın örgütleriyle belediyecilerin deneyimleri tartışılmış, engellerin yalnızca yasal ve akçal nitelik taşımayıp aynı zamanda güçlü politik ve ideolojik engellerle de karşılaşıldığı ortaklaşılan bir sorun olarak dile getirilmiştir (KADAV,2003). Gerçekte, konuyla ilgili olarak yasal bir yaptırım bulunmamakla birlikte, engel de yoktur. 2004'te yürürlüğe giren yeni yasa gibi 1580 sayılı eski Belediye Yasası da 15/48. maddesinde, belediyelerin görevleri arasında "kimsesiz kadın ve çocukları koruma"yı da sayıyordu. Ayrıca, Danıştay 6'ncı dairesinin bir kararı (1998/2219) "kadın sosyal dayanışma merkezi kurmak Belediye Yasası'nda belediyelerin görevleri arasında sayılmamışsa da değişen ve gelişen koşullar doğrultusunda kentin gereksinimleri gözönünde bulundurulduğunda, belediyelerce de kadın sosyal dayanışma merkezi kurulabileceği ve bu amaçla kamulaştırma yapılabileceği" hükme bağlanmıştır. Ne var ki, bu konuda aslolarak erkek egemen ideolojinin, kadınların gereksinimlerini kıyıya iten ya da dışlayan anlayışın belirleyici olduğu görülmektedir. KADAV'ın Altındağ Belediyesi'yle işbirliği deneyimine ilişkin olarak bir belediye yöneticisinin söyledikleri de bu unsura işaret eder:

> "Şu anda mevcut yönetimde bulunan zihniyetle ilgilidir kadın sığınma merkezinin kapatılması. Çünkü bu zihniyetin kadına bakış açısı böyledir. 'Kadının yeri evidir' mantığı. Dolayısıyla da 'kötü muamele görse de, yani öldürülse bile kadın hiçbir şekilde evini terk etmemelidir...' bakış açısıyla bakıldığı için kapatılmıştır orası. ... Çok kötü söylemlerle kapatıldığını biliyorum ben kadın sığınmaevinin. Gayri-ahlaki söylemlerle kapatıldığını biliyorum." (Kadın-atanmış, 16 Temmuz 2002)

V) YEREL KURUMSAL POLİTİKAYLA İLİŞKİ

Bu bölüme kadar, kentte yaşayan kadınların, kentsel çevrenin sunduğu ekonomik ve toplumsal olanaklardan yararlanmadaki fırsatları, bu çevreyle ilişkili özgül sorunları ve gereksinimleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bir başka deyişle, "kadınların yaşam çevresi"yle "yerel nitelik-

li ortak sorunları ve gereksinimleri" tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu tanımlama girişimine koşut olarak yerel yönetimlerin bu konuya yaklaşımı ve belli gereksinim alanlarına yönelik etkinlikleri değerlendirilmiştir. Aşağıdaysa, temsil ve katılım kavramları çerçevesinde yerel kurumsal politikanın kadınlar için ne anlama geldiği, kadınların bu düzeyle ilişkilerinin özellikleri, seçilmiş ve atanmış yerel yöneticilerin konuyu nasıl algıladıkları ele alınacaktır.

A) Temsil Sorununa Kadınların ve Yerel Yöneticilerin Bakışı

Bu altbölümde, kadınların yerel düzeyde sayısal temsilinin yanı sıra, bununla da bağlantılı olan, özgül gereksinim ve beklentilerinin yerel kurumsal düzleme ne ölçüde yansıdığı ya da yansıma olanaklarının bulunup bulunmadığı, kadınların kendi yaşamlarıyla yerel-kurumsal politikayı ne ölçüde ilişkili gördükleri de sorgulanmaktadır. Öte yandan, kentsel nüfusun cinsiyetler açısından türdeş olmamasına karşın belediye meclislerinin neredeyse bir cinsin tekelinde olmasını yerel seçilmişlerin nasıl değerlendirdiği de anlaşılmaya çalışılmıştır. Bir başka deyişle, toplumsal cinsiyet sorunları ve gereksinimlerine duyarlılık ve bu duyarlılığın sınırları temsil kavramı etrafında tartışmaya açılmıştır. Böylece, soyut bir halka hizmet anlayışı toplumsal cinsiyet gereksinimleri merkeze alınarak açılmaya çalışıldığı gibi, soyut temsil kavramı da kadınların eksik temsili merkeze alınarak açılmaya çalışılmıştır.

Anket çalışmasına katılan kadınlara, ilk olarak, 18 Nisan 1999 tarihindeki yerel seçimlerde oylarını neye göre kullandıkları sorulmuş, kadınların %61'i kendi istediği adaya, %27'si de kendi istediği partiye oy verdiğini belirtmiştir. Böylece, kadınların %87 gibi bir çoğunluğunun kendi istençleri doğrultusunda seçimlere katıldığı anlaşılmaktadır. Buna karşılık, kadın seçmenlerin %7'si bir yakınının söylediği aday ya da parti doğrultusunda oy kullanmış, %6'sıysa ya boş ya da rastgele oy vermiştir (Çizelge-66). Dolayısıyla, kadınların %13'ünün yerel düzeyde kendilerinin temsiline ilişkin kararlarını ya "bilinçsiz" bir biçimde ya da "başkaları"nın yeğlemeleri doğrultusunda verdikleri ortaya çıkmaktadır. Etkisinde kaldığı belirtilen "yakın", %90 oranında kadının eşidir[15].

[15] Yakın zamanlı bir araştırmada da (KASAİD,2000:57-61) buradakiyle aynı orana ulaşılmış, %7 oranında kadın eşlerinin isteği doğrultusunda oy kullandığını belirtmiştir. Fakat yine aynı araştırmada belirtildiği gibi (s.45) kadınların politik görüşlerini oluşturmada en çok etkilendiği kişilerin başında eşi (%32) ve babası (%26) gelmektedir. Dolayısıyla, yakınlardan böyle bir istem doğrudan doğruya gelmese bile kadınların oy verme davranışında bağımlılığın önemli ölçüde sürdüğünü düşünmek yanlış olmayacaktır.

Oy verme davranışındaki bağımsızlık derecesinin yanı sıra, yerel seçilmiş organlarda kadınların sayısal temsilini nasıl değerlendirdikleri de merak edilmiştir. Bu nedenle, belediye meclislerinde kadınların çok düşük oranlarda bulunduğu anımsatılarak, bu durumun nereden kaynaklandığıyla ilgili düşünceleri sorulmuştur. Eksik temsil %34 oranında "erkek egemen sistem"le ilişkilendirilirken, kadınların %32'si bu durumun "kadınların eğitimsizliği"nden kaynaklandığını belirtmiştir. "Kadınların istememesi" ile "kadınların çekimser-pasif olması" ifadeleri birlikte ele alındığında, seçilmiş organlarda eksik temsilin, %10 oranında kadınların kendi yeğlemelerine ve/ ya da "kişisel özellikleri"ne bağlandığı belirtilebilir. Bu arada, erkek egemen dizgeyi içselleştirmiş olduğu öne sürülebilecek 31 kadın (%5), kadınların asıl görevinin zaten annelik ve ev işleri olduğunu ifade etmiştir. %11'lik bir oran da eksik temsilin nedeni olarak, kadınların maddi gücünün olmamasını göstermektedir. "Erkek egemen sistem, eğitim ve maddi güç" nedenleri birlikte ele alındığında, kadınların önemli bir bölümünün (%79) toplumsal engelleri öne çıkardığı söylenebilir. Kadınların %8'ininse konuyla ilgili bir fikri yoktur (Çizelge-67). Buradan, kadınların, eksik temsili yerinde bir saptamayla ve büyük ölçüde erkek egemen dizgeyle ilişkilendirdikleri, bununla birlikte yerel politikayı "eğitim ve para" işi olarak algıladıkları sonucuna varabiliriz.

- "Nedense, siyasete pek sıcak bakmıyorlar..."

Kadınların konuyu algılayışları %35 oranında erkek egemen dizgeyle ilişkilenirken, görüşülen bütün seçilmişler içinde yalnızca bir kişi doğrudan doğruya bu görüşü dile getirmiştir:

> "Erkek egemen bir toplumdayız ya, erkeklerin bakış açısı herhalde. Yani bu listelerin hazırlanmasında hanımların rolü ne kadar, o tartışılır." (26 Haziran 2002, kadın meclis üyesi, Sosyal demokrat)

Geriye kalan yerel seçilmişlerin eksik temsile ilişkin açıklamalarındaysa baskın olan iki görüş vardır. Bunlardan birincisi, belirsiz ya da kavramsallaştırılamayan bir "erkek önceliği" ve "parti sorumluluğu"na göndermede bulunmaktadır. İkinci baskın görüş ise, yine belirsiz bir "kadınların yetersizliği" söylemi etrafında biçimlenmektedir. "Kadınların yetersizliği" söylemi, kadın kenttaşların da ikinci sırada vurguladığı "eğitimsizlik"le bir ölçü de denk düşmekle birlikte, görü-

şülen yöneticilerden hiçbiri, kadın kenttaşlardan farklı olarak "politikanın parasal güçle ilişkisi"ne değinmemiştir. İki baskın görüş için de "belirsiz" ya da "kavramsallaştırılamayan" nitelemesini kullanmamızın nedeni, araştırmaya katılan seçilmişlerin bu söylemler etrafında açıklamalar getirirken, politikada erkeklerin öncelikli olmasıyla partilerin kadınları özendirecek, destekleyecek önlemler almamasını ya da ayrımcı uygulamaları rastlantısal olgularmış gibi dile getirmeleridir. Bunun dizgesel nedenleriyle ilişki kur(a)madıkları, eleştirel bir tutum geliştiremedikleri görülmektedir:

> "Parti olarak bayan aday göstermedik. ... Kendi partim için, önümüzdeki dönem bayan aday gösterme gayreti içerisine gireceğiz." (31 Temmuz 2002, erkek meclis üyesi, İslami sağ)

> "Erkekler 'bir yerde bir kişi yeter' diyorlar, bir evden bir kişi siyasete katılıyor." (9 Ağustos 2002, kadın meclis üyesi, Milliyetçi sağ)

Bir kadın meclis üyesi konuyu genel bir demokratikleşme sorununa bağlamış, ama bu demokratikleşme sorununun neden dizgesel olarak kadınların zararına işlediğini açıklayamamıştır:

> "Diğer partiler o zaman [1999 seçimlerinde]... seçilemeyecek yerlere koymuşlar, onlar seçilemedi. Biz seçildik. ... Şimdi, hanımların seçilmesi noktasında, ... partilerin demokratik davranışına göre bu. ... Partinin aday göstermesi, hanımlara o kadar hak tanımasıyla ilgili daha fazla. ... Toplam, benim seçimlerde gördüğümde, 1-2 aday vardı, bütün partilerde bu kadardı." (23 Temmuz 2002, kadın meclis üyesi, eski İslami sağ, yeni bağımsız)

> Yöneticilerce kadınların eksik temsilini açıklamada üzerinde en çok durulan "kadınların yetersizliği"yse, "politikaya ilgisizlik, yeterli eğitim düzeyinden yoksun olma", dahası zaman zaman kadınlara atfedilen "cesaretsizlik, tembellik" gibi özelliklerle ilişkilendirilmektedir:

> "Nedense siyasete pek sıcak bakmıyorlar. ... Cesaret az. ... Bizim bayanlarımız gün yapsınlar, çıkıp dolaşıp gezsinler, bunları daha çok severler. Bu onlara külfet gibi geliyor. ... Türk kadınının bu topluma hizmet vermesi için mutlaka bir siyasi sürece girmesi gerekiyor. ... Biraz da beylerine çok bağımlılar: 'Eşim izin vermiyor'. Ben ona karşıyım, ama öyle düşünen de var. Bir de 'zamanım yok' deniyor ki istense her şeye zaman ayrılabilir. ... Ben hanımlarla konuşuyorum, spora da gidiyorum, orada devamlı konuşuyoruz. Reklam benim işim, ama parti olarak değil, 'siyasete girin, ne olursa olsun girin.' Öyle konuştuğum bayanlar, 'aman, şimdi

kim gidip de orada zaman öldürecek?' Halbuki zaman öldürmek değil. Orada oturup bir gün yapmak, müzik çalmak, köfte yapmak yetiyor." (5 Haziran 2002, kadın meclis üyesi, Sosyal demokrat)

"Kadınların siyasete ilgisizliğinin önemi var. ... Asıl görev kadınlara düşüyor. Ben ikinci dönem de seçildim. Demek ki bu görevi yapabileceğime inandırdım halkı." (1 Ağustos 2002, kadın seçilmiş, Sosyal demokrat)

"Ben bayanların politika yapmasını istiyorum. Ülke sorunlarına sahip çıkmasını istiyorum. ... O Anadolu kadını, hala, şehre gelmiş, Anadolu kadınlığını kısmen de olsa devam ettiriyor. Bunu yıkması lazım artık. Şu meclislere girmesi lazım. ... [Kadınlar] oy veriyor, takip etmiyor. ... Türkiye'de kadınlar yetersiz. Sorumluluk almaktan kaçıyorlar. Verilen haklar çabuk geri alınır. Ama mücadeleyle elde edilen haklar kolay kolay geri verilmez. ... Düşünebiliyor musunuz, koskoca Büyükşehir belediyesinde 63 kişilik belediye meclis üyesi var, sadece bayan iki. ... Bu da sanıyorum ki, Türkiye'deki bayanların politikaya ilgisizliğini gösterir." (29 Mayıs 2002, erkek meclis üyesi, Sosyal demokrat)

- "Bayanlar için zor... "

Yukarıdaki alıntılarda gözlendiği üzere, kadınların politikaya uzak durmaları ya da kadınları politikadan uzak tutan nedenler sorgulanmamakta, bu uzaklık kadınların bireyselliklerine bağlıymış ve / ya da doğalmış gibi ele alınmakta, toplumsal bir dizgesellikle, daha açık olarak söylenecek olursak, erkek egemen dizgeyle bağları kurulmamaktadır. Bu tür bir dizgesel bağlantı kurulmadığında da "kadınların yetersizliği" çerçevesindeki açıklama, yer yer, politikanın kadınlar için uygun olmadığı (ya da tam tersi) düşüncesine değin uzanabilmekte, kadınların deneyim ve katkıları dışında biçimlenmiş bir politika anlayışını veri almaktadır:

"Geceli gündüzlü çalışıyoruz, toplantı saatleri belli değil, kahvelere, evlere, camilere girip çıkıyoruz. Bayanlar için zor." (9 Ağustos 2002, erkek meclis üyesi, Milliyetçi sağ)

Eşi milletvekili olan bir belediye meclis üyesi kadın, kısıtlayıcı kadınlık rolleri, kadın-erkek farklılığı ve "özel alan-politik kamusal alan çatışması"nın önemini gündeme getirmekle birlikte, bunu doğallaştırdığı bir "annelik sorumluluğu" üzerinden yapmıştır:

"Belki hanımların erkeklerden farklı olmasındandır. Ben örneğin ... hanımlar için çok güzel projelerle hazırlandım, seçildim. Ama seçildikten

bir altı ay sonra evlenip hemen anne olmam, iki çocuk annesi olmam... Kadın olmam, benim her şeyimi engelledi. Bırakın belediye komisyonlarına katılmayı, meclis toplantılarına katılamadım anne olunca. Dolayısıyla her şeyi takip etme imkanım olamadı. ... Burada kadın olmanın, kadının şartları, koşulları, aile içerisindeki konumu dolayısıyla sosyal hizmeti bir noktada engelliyor. Engelliyor değil, kısıtlıyor, verimliliğini azaltıyor diyelim." (23 Temmuz 2002, kadın seçilmiş, eski İslami sağ, yeni bağımsız)

Katılımcıya "üst üste iki çocuk sahibi olmak nedeniyle, eşinin de işlerinin aksayıp aksamadığı" sorulduğunda verdiği yanıt, engelleyici olanın bizzat "kadın olmak" ya da "anne olmak" değil, bu ikisine toplumsal işbölümünden düşen pay olduğunu da açığa çıkarmaktadır:

"[Gülümseyerek] Hayır. Yani, yüzde 90 diyebilirim. Çünkü onların sağlık sorunları oluyor, yardımcı oluyor eşim. Ama tabii ki onun işinin aksamamasına da ben yardımcı oluyorum [yine gülümsüyor]. Dolayısıyla ben kendimden fedakarlık yapıyorum."

Kadınların eksik temsilinin ağırlıklı açıklanma biçimine koşut olarak, seçilmiş yerel yöneticilerin, bu sorunun giderilmesi ya da en azından hafifletilmesi yollarıyla ilgili düşünceleri ve önerileri de epeyce belirsizdir. Anlatımlar, yine, "kadınların daha istekli ve cesur olması gereği" ile, somut olarak tanımlanamayan bir "siyasal partilerin duyarlılığı"na bağlanmaktadır:

"Bunun çözümü partilerin kendi içlerinde. Yani, kadınlara biraz daha yer verilmeli. ... Bilmiyorum, belki kadınlar mı çok yaklaşamıyor acaba diyeceğim. Biraz da kadınların özverisi gerekir. İki taraftan da değerlendirmek lazım." (26 Haziran 2002, kadın meclis üyesi, Sosyal demokrat)

"Bunu kadınlar kendileri yapacak. Hiçbir zaman bir erkeğin arkasına sığınıp, hiçbir zaman bir erkeğin gölgesine girip de 'ben varım, ben yapacağım' diyemez, dememesi lazım" (5 Haziran 2002, kadın meclis üyesi, Sosyal demokrat)

Üzerinde durulması gereken bir nokta da, görüşmelerin ilerleyen aşamalarında kadın olmaktan dolayı politikada ciddi güçlükler yaşadığı ortaya çıkan kadın seçilmişlerin, kendilerini politik yapılarla süreçlerdeki cinsiyet ayrımcılığından bağışık görüyor olmalarıdır. Ayrımcılığın zihinlerindeki karşılığı, doğrudan doğruya kadına yönelik olumsuz bir tavır, dolayımsız bir engelleme olduğundan kurumları, yapıları ve

süreçleri çözümleyebilme gücünden yoksun kaldıkları, bütünselliği göremedikleri, bu anlamda da bir toplumsal cinsiyet farkındalığına sahip olmadıkları anlaşılmaktadır:

> "Ben kendi partim içerisinde böyle kadına karşı bir tavır görmediğim için çok şey yapamayacağım, irdeleyemeyeceğim." (26 Haziran 2002)

> "Kadın olmam dolayısıyla bir yadırganma yaşamadım, ne partimden ne halktan. Görevini iyi yaptığında takdirini, karşılığını alıyorsun." (1 Ağustos 2002)

Öte yandan, yerel düzeyde kadın seçilmişlerin sayısının artması ve cinsler açısından daha denkser bir temsil bileşiminin yaşama geçebilmesi için somut olumlu ayrımcılık araçları yasal ve kurumsal çerçevede tanımlanamadığı gibi, en bilindik olumlu ayrımcılık araçlarından olan kota bile yalnızca iki meclis üyesince dile getirilmiştir. Aynı partiden olmakla birlikte farklı belediyelerde bulunan bu üyelerden kadın olanı, kotanın Türkiye'de kadınların aleyhine dönebilen uygulamasını gözlemlediğinden, kotaya sıcak bakmayan bir tavır takınmakta, erkek olanı da kotanın yetersiz uygulanışına işaret etmektedir:

> "Bizim yüzde 25 kotamız vardır, 'kadın kotası' olarak geçmiyor o, 'cinsiyet kotası' olarak geçiyor, ama tabii kadınlara yönelik. Ama ben buna karşıyım. Bu tür bir kota koyduğunuzda siyasete emek veren kadınların önü kesiliyor. Kota konduğunda siz değil, başka bir kadın kotadan geliyor, yalnızca kadın olduğu için ve 'bana oy verir, beni destekler' diye. Bunu yine erkekler yapıyor. Ben bu nedenle kotaya karşıyım. Bunun yerine, kadınları özendirecek önlemler almak gerekiyor." (1 Ağustos 2002, kadın meclis üyesi, Sosyal demokrat)

> "Bizde kota diye bir şey var, %25 kadın kotası var her yerde. Yani asgari %25, ilçe meclisi oluşturulursa ilçe meclisi, belediye meclisi oluşturulursa belediye meclisi, her türlü seçilmiş organlar için %25 kadın kotası koymak zorundasınız. Bütün partilerin bunu yapması ve uygulaması gerek. Ha, diyeceksiniz ki, 'sizde %25 kadın kotası var da belediye meclisinde niye bayan üyeniz yok?' Bizim seçim listemizde bayan üye vardı ama maalesef ilk iki sıra seçildiği için bayan üyelere sıra gelmedi, seçilemediler." (29 Temmuz 2002, erkek meclis üyesi, Sosyal demokrat)

Bunun dışında, soruyla dile getirilmesi üzerine kota konusunda görüşlerini belirtebilen iki katılımcı daha olmuştur. Bu katılımcılardan biri ve kadın olanı da söylediklerileyle, kotanın ne olduğunu bilmediğini, tam tersine, bunu erkekler için işleyen bir uygulama sandığını ortaya

koymuştur. Özetle, genel tablo, yerel seçilmişlerin (ve bu arada elbette, azınlıktaki bağımsızlar dışında, partililerin) cinslerin temsilinin eşitlikçi bir yapıya doğru ilerlemesi için neler yapılabileceğiyle ilgili olarak -varolan durumdan üzüntü duysalar bile- hemen hiç düşünmemiş olduklarını, bunun yanı sıra konuyla ilgili yaygın bir "cehalet"in hakim olduğunu ortaya koymaktadır.

Temsil yeteneğinin sınırları

Toplumsal cinslerin temsili açısından dengesiz bir bileşimin nedenleri kadar, bu tür bir yapının temsil yeteneğine ilişkin düşünceler de gerek kadın seçmenlerin gerekse seçilmiş yerel yöneticilerin konuya yaklaşımlarının bir parçasını oluşturur. Büyük çoğunluğu erkeklerden oluşan belediye meclislerinin kadınların sorunlarını anlayıp gereksinimlerini ne ölçüde karşılayabilecekleriyle ilgili görüşleri katılımcı kadınlara sorulduğunda, "evet, anlayabilir ve karşılayabilir" yanıtını veren kadınların oranı ancak %6 düzeyinde kalmıştır. Kadınların çoğunluğu "hayır" yanıtını vermiştir (Çizelge-68). Buradan, kadınların seçilmiş organlarla aralarındaki temsil ilişkisini oldukça zayıf gördükleri sonucu çıkarılabilir. Derinlemesine görüşmelerde bu konuyla ilgili olarak söylenenler, genellikle "farklılık" olgusunun altını çizmiştir. Kadınlar, kendileriyle aynı ya da benzer gereksinimlere ve sorunlara sahip olmayan erkeklerin bu gereksinimleri ve sorunları anlayamayacağı, dolayısıyla çözemeyeceğini düşünmektedir:

> "Kadınların gereksinimleri daha farklı erkeklerden. ... Mesela aydınlatma konusu, sokakların aydınlatılması, erkekler için çok problem olmayabilir, onlar karanlıkta da rahat rahat gidip gelebilirler, ama kadınlar için ciddi bir problem bu. Dolayısıyla yani, orda, o karar merciinde kadın olmadığı zaman erkeğin de 'a, evet bir de sokakları aydınlatalım' demesi çok beklenebilecek bir şey değil. Orda kadınlar olsun ki kadınların da ihtiyaçları biraz karşılansın... Yani ne bileyim, bu üst geçitler için de geçerli mesela. Bebek arabası sürmeyen bir adam, genelde kadınlar sürdükleri için bebeklerin arabasını, üst geçitten geçmenin imkansız olduğunu bilemeyebilir, düşünemeyebilir, ama kadınlar için, çok yaşadığı bişey, geçemeyecek karşıya işte. ... Öyle bir hani, karar verebilecek ağırlıklı bir kadın sayısının olması bu yerlerde ciddi değişiklikler yaratabilir diye düşünüyorum." (Zeynep, 23 Kasım 2000)

> "Kadınları bir şeyin yerine, işte bak, şimdi sen bir erkeğe sor, bu kadar so-

runu yok, benim kadar. Eşimin benim kadar sorunu yok. Bak sorunlu, felçli, hasta ama o, ben iki kişi yaşıyorum, ben onun sorunlarını da üstlenmişim. ... Bir erkek muhtar sağırdı, sağırdı, emin ol, bir şey duyar da, bir mührü vur diyordum, vuruyor, parasını alıp gidiyordum, ben ondan daha iyi muhtarlık yapardım, ama beni insan yerine koyan yok. Şimdi kalksam mahallede desem, 'ben muhtarlık adayıyım', herkes bana güler geçer. Çünkü o kimliği vermemişler kadına. Öyle. Ben yapamaz mıyım yani bir erkeğin yaptığı bir işi... Kadınların vicdanı daha merhametlidir, daha biliyor, tencereyi biliyor. Sen kendin yaşamadıysan anneni bilirsin, anneni bilmiyorsan Edibe'yi bilirsin, öbürünü bilirsin yani. " (Edibe, 2 Aralık 2000)

Aynı sorunun yöneltildiği seçilmişlerden hiçbiri de bu soruya "evet" yanıtını vermemiştir. Erkek seçilmişlerin kadınların sorunlarını ve gereksinimlerini anlayamayacağı düşüncesi, iki gerekçeye dayandırılmaktadır. Bunlardan birincisi, kadınların yaşayışlarının, dolayısıyla sorunlarıyla gereksinimlerinin erkeklerden farklılığıyken, ikincisi de kurumsal düzlemde görev yapan erkeklerle olası iletişim güçlükleridir:

"Şimdi işin objektif yanından bakarsak, kadının olaylara bakışı, kadının günlük hayata bakışı, kadının belediyeciliğe bakışı, çevreye bakışı ile erkeğin bakışı arasında farklılıklar olabilir. Onun için bayan olmasında yarar görüyorum. Olmalıdır da. Geçen dönem bunun faydalarını gördük. İki tane arkadaşımız çok farklı konularda farklı öneriler getirdiler. Şunu söyleyeyim yani: En azından Gündem-21 çalışmasıyla ilgili, bir bayan arkadaşımız bir çalışma yaptı Gölbaşı'nda. Bayağı, bayanları bu olayın içerisine kattı. Çevreyle ilgili bilgilendirmeler oldu, seminerler oldu, bunlara katılımların ağırlıklı kesimi de bayanlardı. Ama şimdi öyle bir şey yapsak, bunu erkekler bünyesinde yapsak, belki o katılımı sağlayamayız." (29 Temmuz 2002, erkek seçilmiş, Sosyal demokrat)

"Birebir, iç içe görüşme olanağımız olmuyor. Ama bayan meclis üyesi olsa görüşür, dertlerini dinler. Şimdi ben ne ölçüde görüşebilirim ya da dertlerini bana ne ölçüde anlatabilirler?" (31 Temmuz 2002, erkek seçilmiş, İslamı sağ)

"Çok uzun yıllardır siyasetle iç içe olduğum için, erkek arkadaşlarımızın yapısını da biliyorum. Bir kadın ancak, kadınların sorunlarını anlayabilir. Bunu anlayabilecek erkekler vardır, ama bir elin parmaklarının sayısını geçmez. Şimdi bir kadın gelse buraya [parti grup odasını kastediyor] içeri bir baktığında sırf erkeklerin çokluğundan ya da tamamının erkek olmasından bile çekinir." (1 Ağustos 2002, kadın seçilmiş, Sosyal demokrat)

Kadın olsun erkek olsun, belediye meclis üyelerinin toplumsal cinsiyetin gereksinimler, sorunlar ve kurumsallıkla ilişkiye geçme biçimlerinde özgüllük yaratacağına dair savımızı destekleyen bu söylemleri, bir önceki bölümde ağırlıklı olarak ortaya çıkan, yerel yöneticilerde toplumsal cinsiyet gereksinimleriyle ilgili bir farkındalık / duyarlılık bulunmadığı görüşüyle ilk bakışta çelişiyor gibi görünmektedir. Nitekim, yukarıda, yerel yöneticilerin kentsel yaşamı ve yerel topluluğu kurgulamada toplumsal cinsiyet değişkenine tanıdıkları ağırlık, "kadınlarla erkekler arasında ayrım bulunmadığı ya da belediye, kişi, parti düzleminde bu tür bir ayrım yapılmadığı" savunusu, "yerel kurumsal düzlemle ilişkilendirilemeyen ya da ancak kısmen ilişkilendirebilen bir cinsiyet eşitsizliği algısı" ile "kadınlar arası ayrımları, ortaklıklara önceleyen bakış açısı" etrafında özetlenmeye çalışılmıştı. Görüşmelerin ilerleyen aşamalarında farklı bir soruyla karşı karşıya kaldıklarında, yöneticilerin, toplumsal cinsiyet unsurunun yaratacağı özgüllükleri kabulleri, çelişkili gibi görünse de anlatımlardaki bu çelişki, aslında tam da buradaki temel savlarımızdan birini doğrulayan bir biçimde ortaya çıkmakta ve "erkek ağırlıklı seçilmiş organların kadınların gereksinimleriyle sorunlarını anlama yeterliliğine sahip olmadığı"nı seçilmişlerin kendi ağzından doğrulamaktadır.

Etkin katılımdaki engeller

Yerel kurumsal politikayla algısal düzeydeki ilişkilerini daha iyi kavrayabilmek için kadınlara, kendilerinin belediye başkanı ya da belediye meclis üyesi olarak seçilmek isteyip istemeyecekleri de sorulmuştur. Seçilmiş organlarındaki eksik temsille ilgili olarak daha çok toplumsal ve yapısal engeller (erkek egemen dizge, eğitimsizlik, maddi güçten yoksunluk) öne çıkarılmış olsa da belediye başkanı ya da meclis üyesi seçilmek isteyebileceğini ve istemediğini belirten kadınlar aşağı yukarı yarı yarıyadır. Buradan, hissedilen bütün engellere karşın, kadınların yarısının kendilerini bu makamlarda en azından "düşledikleri" sonucuna varılabilir (Çizelge-69).

Belediye başkanı ya da meclis üyesi olarak seçilme fikrinin eğitim düzeyine göre dağılımına bakıldığında, bu fikre sıcak bakanların okur-yazar olmayanlarda ve ilkokul mezunlarında ortalamanın altında kaldığı, en yüksek düzeyine de üniversite öğrencileriyle lise mezunlarında ulaştığı görülmektedir. Böylece, kadınların eğitim ile temsil edi-

ci olabilme arasında kurdukları ilişki bir kez daha doğrulanmaktadır. Gelir getirici bir işi olup olmama değişkenine göre dağılımlara bakıldığında, halen gelir getirici bir etkinlikte bulunan kadınların, belediye başkanı ya da meclis üyesi olarak seçilme fikrine, halen gelir getirici bir işi olmayanlara göre daha istekli yaklaştıkları görülmektedir. "Evet, isterdim" yanıtını verenler en yüksek oranına ise emeklilerde ulaşmaktadır.[16] Seçilmek isteyebileceğini ve istemediğini belirtenler, formel örgütlülük açısından değerlendirildiğinde, herhangi bir formel örgüte üye olan kadınların, olmayanlara göre daha istekli oldukları ortaya çıkmaktadır.. Buradan, "sivil toplum" içinde bir örgütlülük deneyimi yaşayan kadınların, kurumsal politika içinde etkin olarak bulunmaya daha sıcak baktıkları sonucu rahatlıkla çıkarılabilir.

- "Siyaset çirkin..."

Belediye başkanı ya da meclis üyesi olarak seçilme fikrine sıcak bakmayıp "hayır" yanıtı verenler açısından değerlendirildiğinde, istememenin, yarıya yakın bir oranda en önemli nedeni olarak, eğitim yetersizliği gösterilmektedir (Çizelge-70):

> "Benim tek yani o şeye erişemeyeceğim bir şeyim varsa, ilkokul mezunu olmam... Ben şimdi okuma zorluğu çok çekiyorum. ... Yoksa ben bir ortaokul lise mezunu olsaydım mümkün değil yani, mutlaka bir yerlere gelmiş olurdum diye düşünüyorum kendi çapımda." (Naciye, 9 Aralık 2000)

Politikanın kirli bir iş olduğunu düşünen ve bu nedenle belediye başkanlığı ya da meclis üyeliği görevlerinde bulunmak istemeyeceklerini belirtenler de azımsanmayacak orandadır (%16). Yapılan derinlemesine görüşmelerde de hem genel hem de yerel politikaya ve politikacılara olan güvensizlik sık sık dile getirilmiştir:

> "Zaten oldu bitti siyaseti ve siyasetçileri sevemiyorum. ... Siyaset çirkin. Siyaset çok çirkin bir şey." (Şerife, 6 Haziran 2001)

> "Parayı bastıran belediye başkanı olursa böyle olur." (Nermin, 1 Haziran 2001)

[16] 3 Nisan 2003'te Ankara'da yapılan, etkin politikanın içinde bulunan kadınların da katıldığı bir yuvarlak masa toplantısında kadınların seçimlerde aday olmasını güçleştiren en önemli unsurlardan birinin kamu çalışanlarının önündeki politika yasağı olduğu görüşü paylaşılmıştır. Politikayla etkin olarak ilgilenen kadınların çoğunluğunun kamu kesiminde çalıştığı, buna karşılık kadınların aday olmak için işini bırakmasının erkeklere göre çok daha güç olduğu belirtilmiştir.

"Şimdiki siyasal ortam sanırım kadınlara pek yer vermek istemiyor. ... Kendi işleri engellenir diye mi korkuyorlar, artık onu da bilemiyorum." (Ruşen, 10 Aralık 2000)

"Oy zamanı geldiği zaman, 40 kapıya namaz kılıyorlar. Geliyolar buraya, yok toplantı yapak, yok bilmem ne. ... Adam topluyorlar, evlere salıyorlar, oy topluyorlar, işin bitince selam vermiyorlar. ... Adamlar [kendi eşleri] Ankara'nın yerlileri. Yerliler iş bulamıyor. Sağdan soldan gelenler, Karslıydı, Erzurumluydu, Harmanlıydı, onlar iş buluyor, belediyede en iyi mevkilerde, makamlarda oturuyorlar. Ama adam [eşi] buranın yerlisi, kütükte Susuz yazıyor, gidiyor oraya, 'sen Susuzlusun, paran yok mu' diyor adam bana. E, Susuzlu'da para mı olacak? Zengin köy ya." (Ayşegül, 28 Mayıs 2001 tarihinde)

- "O etraftan aldığın tepki... "

%19 oranında da "zaman bulamamak, eşin / babanın izin vermemesi, sorumluluk almak istememek, sağlık engelleri ve çevrenin olumsuz karşılayacağı endişesi" gibi "özel" olarak nitelenebilecek gerekçeler gösterilmiştir. Yaşadığı mahallede toplumsal ve politik anlamda oldukça etkin olan Naciye'nin anlattıkları bu gerekçelerin önemli bir bölümünün süreçte nasıl kendine yer bulduğunu örnekler:

"Bu sene kadın aday çok istedik mahallemize. ... [Halkevi] kadınlar komitesi olarak bir aday seçmiştik. ... Hiç talep görmedi. Çok şey, broşürünü falan dağıttık, hiç böyle seçim günü şeylerde bile toplatıldı yani. Seçim, o oy atma yerlerinde bile hani, giriyorduk biz, aa bir bakıyoduk hiç kağıt kalmamış... [Kadınlardan kadın adaya] destek ilk etapta çok güzel oldu. İlk etapta çok hoş görülüyor. Sonradan işte, bizim insanlarımızda şöyle bir şey var ki, dört beş kadın bir araya geldiğimizde hiç erkeği önemsemiyoruz mesela. Yani önemsemiyoz derken, ... örneğin bir yerde toplantı yapacaz, gelir misiniz, a tabii gelirim, niçin gelmeyim, gelirim falan oluyo, şimdi eve vardığın zaman o hemen şey. değişiyor, yani eşinden izin almak zorunda kalıyor. Mutlaka yani. ... Çok güzel bir aday çıkarttık, başladık, ondan sonra dediler işte, 'aa napıyosunuz siz, kadından muhtar adayı mı olurmuş mahallede'. Bazı arkadaşlarımızın eşleri söylemiş. 'Gider midersin, birisi elini kaldırır bi şey söyler, senin karın da gidiyormuş der, ben senden, ben seni döverim veyahut da kalkıp kalbini kıranım, kötü söylerim, hiç gerek yok, sen karışma, naparsa yapsın'. Ve tek tek tek tek bu, seçildik aradan... Bizim mesela Nato Yolumuzun muhtarı, biz geldiğimizde, 81-82 döneminde bayandı. ... Atlar giderdi mesela arabanın tepesine, dozerin başında gezerdi. Ama millete çok şey gelirdi, 'a, işte bu

kadın başına çıkıyor da dozerin başında geziyor' falan diye. ... O etraftan aldığı tepki insana, yapacağı şeyleri çok zorlaştırıyor ister istemez." (9 Aralık 2000)

Belediye başkanı ya da meclis üyesi olarak seçilmek istemeyeceğini belirten kadınların öne sürdükleri ağırlıklı nedenlere bakıldığında, ancak %3 oranında öne sürülen "yaşadığım sorunlarla belediyenin bir ilgisi yok" gerekçesi dışında, kadınların kendi gereksinimleri ve sorunlarıyla yerel politika arasında doğrudan ilişki kuran bir yaklaşımın ağırlık taşımadığı söylenebilir. Engel olarak, eğitimsizlik ve maddi güçten yoksunluk gibi toplumsal engeller, yozlaşmışlık gibi Türkiye'de politikanın güncel nitelikleriyle ilgili nedenler ve eşin izin vermemesi, çevrenin olumsuz karşılayacağı kaygısı gibi "özel" nedenler öne çıkmaktadır. Oysa, bir önceki bölüme dönüp yerel seçilmişlerin konuyu değerlendirişine bakıldığında, eğitimsizlik bir yana bırakıldığında söz konusu "özel" engellerin yanı sıra, kadınların varolan nitelikleriyle politik süreçleri kendilerinden uzak gördüklerinin dikkate alınmadığı görülür. Yerel seçilmişler "içeriden" bakışla, veri bir politik yapılanmayı büyük ölçüde bireysel yeğlemeler ve özelliklerle ilişkilendirerek çözümlemektedirler. Bu çözümlemede, söz konusu yeğlemelerle özelliklerin toplumsal bağlamı gözardı edilmekte, dolayısıyla temsil eden-temsil edilen ilişkisi, gündelik yaşam örüntülerinde de anlatımını bulan toplumsal iktidar boyutundan bağımsızlaştırılmaktadır.

Araştırmaya katılan kadınların kurumsal politikaya etkin katılımla ilgili tutumlarının yanı sıra, kurumsal olmayan bir çerçevede etkin katılımla ilgili tutumları da merak edilmiştir. "Belediye başkanı ya da meclis üyesi olarak seçilmek ister miydiniz?" sorusuna kadınların %52'si "hayır" yanıtını vermişken, "mahallenizi ya da Ankara'yı ilgilendiren sorunların çözümünde gönüllü olarak çalışmayı düşünür müydünüz?" sorusunda "hayır" yanıtının oranı %40'a düşmektedir (Çizelge-71). Oranlarda, mahallelerin gelişmişlik düzeyine göre önemli bir farklılıkla karşılaşılmamaktadır. Buradan, yakın yaşam çevresinin ve yaşadıkları kentin sorunlarının çözümüne katılımda, kadınların, kurumsal olmayan çalışmayı kurumsal politik çalışmaya yeğledikleri ve/ya da "erişilebilirlik" anlamında kendilerine daha yakın gördükleri sonucu çıkarılabilir. Buradan çıkarılabilecek bir diğer sonuç da, belli bir ya da birkaç sorun çevresinde örgütlenme ve kaynak sağlanması

durumunda kadınların, yaşam çevresinin iyileştirilmesi için ortaya koyabilecekleri gizilgücün oldukça yüksek bir düzeyde bulunduğudur.

Söz konusu soruya "hayır" yanıtı veren kadınların gönüllü çalışmaya sıcak bakmama nedenlerinin başında, bu tür bir çalışma için yeterli zamana sahip olmama gelmektedir. Bunu, sağlığının elvermediğini / yaşlı olduğunu belirtenler izlemektedir. Eşinin / babasının ya da öteki aile bireylerinin izin vermeyeceğini belirtenler de azımsanmayacak bir orandadır. "Hayır" yanıtını veren kadınların %17'si bu konularla ilgili olarak yapabileceği bir şey olmadığını ya da bunlarla uğraşmanın kendi işi olmadığını düşünürken, %8'i de gönüllü çalışmada yeterli ölçüde dayanışmanın olabileceğine inanmamaktadır (Çizelge-72).

B) Gündelik Yaşamda Yerel Yönetimle İlişkiler

Bu araştırmanın soruları çerçevesinde, kadınların ve yerel yönetimlerin temsil çerçevesinde ilişkisi kadar, gündelik yaşam sorunlarını çözmede bir kamu kuruluşu olarak yerel yönetimlerle ilişkilerin niteliği de önem taşımaktadır. Bu bağlamda öncelikle katılımcı kadınlara bugüne değin belediyenin herhangi bir birimine telefonla ya da belediyeye giderek başvuruda bulunup bulunmadıkları sorulmuştur. Söz konusu soruya "evet" yanıtı veren kadınların oranı %18'dir (Çizelge-73). Buradan, Ankara kentsel alanında yaşayan kadınların aşağı yukarı beşte birinin, bir kamu kuruluşu olarak belediyeyle en az bir kez doğrudan ilişki kurdukları sonucunu çıkarılabilir. Bununla birlikte, gerek hane içi işbölümüyle ilgili olarak saptanan noktalar gerekse kadınların fiziksel ve toplumsal hareketlilik sınırları anımsanacak olursa, erkeklerle kıyaslandığında bu kurumla ilişkilerinin daha güçsüz ve seyrek olduğu öne sürülebilir. Nitekim, görüşülen yerel yöneticilerin bu konuyla ilgili gözlemleri de bu önermeyi doğrulamaktadır[17]:

[17] Belediyelere ilişkin değerlendirmelerde yöneticilerle yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilerle yetinilmek durumunda kalınmıştır. Çünkü, belediyelerin türlü birimlerine başvuruda bulunanların, özellikle Alo Belediye (Yenimahalle Belediyesi), Beyaz Masa (Mamak Belediyesi) ve bütün belediyelerde halkla ilişkiler gibi temel iletişim birimlerine başvuranların başvurma nedenlerine göre kadın-erkek dağılımını belirten istatistikler hiçbir belediyenin elinde yoktur. Dahası, belediyelerde hemen hemen hiçbir konuda cinsiyetlere göre ayrıştırılmış istatistikler ve öteki sayısal dökümler yoktur. Ünvan ve cinsiyetlerine göre belediye çalışanlarının dağılımını elde etmek bile bu nedenle çok kolay olmamıştır. Belediyelerin cinsiyetlere göre ayrışmış istatistiki çalışmalarının olmayışı bu çalışma için gerekli olan birçok konuda sayısal çözümlemeler yapmayı olanaksız kılmıştır.

"Bir erkek evinden çıktığında istediği yere gidebiliyor. Ama bir kadın sabah kalktığında önce ev işlerini düşünmek zorunda, gidip de siyasal meseleleri tartışacak hali yok. Bu nedenle, günde 100 kişi geliyorsa, bunun 10 tanesi hanımdır. Onlar da [siyaset tartışmak için değil] mahallede park, yol sorunu, vesaire, mutlaka hizmetle ilgili bir sorun için gelirler." (1 Ağustos 2002, kadın-seçilmiş, Sosyal demokrat)

"Kadınların daha pasif davrandığını düşünüyorum. Tespit anlamında söylüyorum. Beklentisini söylemek, dillendirmek, belediyeye gelip görüşmek anlamında bir tür çekingenlik, toplumsal ilişkilerde yeterince olmaması." (24 Mayıs 2002, erkek-atanmış)

"Kadınların, tabii, kamusal alanı, her yerde olduğu gibi belediyelerde de daha düşük erkeklere oranla. Yerinden yönetim oradaki halkla daha iç içe. Yok böyle bir şey. Erkekler kadınlardan daha fazla kullanıyorlar kamusal alanı. Bu belediyeye de yansıyor, belediyeyi kullanıma da yansıyor." (18 Haziran 2002, kadın-atanmış)

Kadınların belediyeyle sorun bağlamında ilişkiye geçmelerinde telefonla ve belediyeye giderek yapılan başvurular yarı yarıyadır. Eğitim düzeyi düştükçe belediyeye bizzat giderek başvuru telefonla başvuruya yeğlenmektedir. Bir basın-yayın ve halkla ilişkiler müdürü de belediyeye bizzat gelen kadınların çoğunlukla eğitim düzeyi düşük ve yoksul kadınlar olduğunu doğrulamıştır:

"Bizim yöremiz ... gecekonduların yüzde 70-80 yoğun olduğu bir bölge. Böyle olduğu için, bu kadınlar dilekçeyle olsun, telefonla olsun dertlerini anlatabilme becerisine pek sahip değiller. O bakımdan, biz onlara ... 'belediye başkanınız sorunları ve dertleri bizzat şu günler dinliyor' duyurusunu, mesajını iyi yapabildiğimiz takdirde onlar çoluğunu çocuğunu alıyorlar, bizzat buraya gelerek sorunlarını yerinde çözmek ve başkanın ağzından bizzat duyarak tatmin olmak istiyorlar. ... Telefonla ya da dilekçeyle müracaat edenlerin çoğu, bizzat kendi sorunlarından ziyade, mahallenin sorunlarını, çevrenin sorunlarını, veyahut da efendim, belediyeden şikayetlerini, belediye personelinin yapması gerektiği halde yapamadığını veya yapmadığı konuları dilekçeyle ya da telefonla şikayet ediyorlar, buraya kadar gelmiyorlar. Ama özellikle şahsi istekleri olan, özellikle daha çok kırsal kesimin oluşturduğu kişiler bizzat kendileri gelerek sorunlarını çözmeyi daha yeğliyorlar." (26 Temmuz 2002)

Öte yandan, sorun çözmek için kurumsal destek almada kadınların ilçe belediyesini büyükşehir belediyesine yeğledikleri ya da yaşanan sorun-

ların ilçe belediyeleri daha çok ilgilendirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim, başvuruların yarıdan çoğu ilçe belediyesine yapılmıştır (Çizelge-74).

1) İlişkiye geçme nedenleri

Kadınların belediyelere yaptıkları başvuruların yarıya yakını başvuranın yaşadığı mahallenin sorunuyla ilgilidir. Kadınların %22'si başvuru nedeninin kendi sorunuyla, %15'i yaşadığı apartman ya da sitenin, %11'i ailesi ya da yakınlarından birinin bir sorunuyla ilgili olduğunu belirtmiştir (Çizelge-75). Öte yandan, başvuru ya da şikayet konularını, yarıya yakın bir oranda teknik altyapı sorunları oluşturmaktadır (kanalizasyon, yol, su vd.). Teknik altyapı grubundaki sorunları çevre altyapısı ve sağlığı / toplumsal altyapı grubunda bir araya getirdiğimiz sorunlar izlemektedir (çöp, gürültü vd.). İş istemek, maddi yardım, yakacak ve okul yardımı gibi geçim nedenleri için yapılan başvuruları topladığımızdaysa karşımıza %11'lik bir oran çıkmaktadır (Çizelge-76).

- "Yardım için, oğluna iş için geliyor..."

Ne var ki görüşülen yerel yöneticilerin çoğunluğu, burada çıkan dağılımdan farklı olarak, yardım isteme ve yakınları için iş isteminde bulunmanın, kadınların belediyeyle ilişkiye geçme nedenlerinin başında geldiğini öne sürmektedir:

> "Kadınlardan gelenlerin %10'u iş içinse, %90'ı da yardım istemek için geliyor." (31 Temmuz 2002, erkek-seçilmiş)

> "Kocası ölmüş bir bayanın, geliyor, çocuklarını geçindirmekte sıkıntı çekiyor. Veyahut da kocası evini terketmiş, ailesini bırakmış, çocuklarıyla yüz yüze kalmış bir hanım geliyor, çocuklarının işe girmesini istiyor. Daha çok geçim sıkıntısıyla ilgili sorunları dile getirmek amacıyla geliyorlar." (26 Temmuz 2002, erkek-atanmış)

> "Kadınlar genelde, ... yardım için, oğluna iş için geliyor, oğlu için, eşi için." (23 Temmuz 2002, kadın-seçilmiş, eski İslami sağ, yeni bağımsız)

> "Belediyelerin özellikle Ramazan aylarında falan yardım, yemek, gıda falan üzerine, orada hanım sayımız epeyce bir artıyor. ... Dar gelirliler daha çok. Genelde iş istiyorlar." (9 Temmuz 2002, kadın-seçilmiş, Sosyal demokrat)

Kadınların ancak %11'inin maddi yardım, iş istemek gibi geçimle ilgili nedenlerle başvuruda bulunduğunu belirtmesine karşın, yerel yöneticilerin bu kümedeki nedenleri ağırlıklı görmesi ilk bakışta çelişkili görünmektedir. Gerçekte bu çelişkiden, ancak belediyeye bizzat gelen kadınlar ve onların dillendirdiği sorunların görünür olduğu sonucunu çıkarmak olanaklıdır. Nitekim yukarıda, özellikle bu sorunlar üzerinden belediyeyle ilişkiye geçen kadınların bizzat belediyeye gelmeyi yeğledikleri belirtilmişti. Kadınların söyledikleriyle yöneticilerin gözlemleri arasında, kadınların belediyeyle ilişkiye geçme nedenleri açısından bu tür bir tutarsızlık bulunmasının şu tür bir sakınca doğurduğu düşünülmektedir: Yöneticiler ağırlıklı olarak, geçim nedenleri ya da "özel" nedenler için bizzat belediyeye gelen kesimi görüp "kadınların belediyeye taşıdıkları sorunlar" dendiğinde, "yoksulluk, iş ve yardım istemi"nden ibaret bir tablo çizmektedirler. Oysa, yine yukarıda belirtildiği gibi, belediyeyle ilişkiye geçmiş aşağı yukarı her üç kadından biri evin yakın çevresinde yaşanan teknik, toplumsal ve çevresel sorunlarla ilgilidir. Bu kümedeki kadınların ağırlıklı olarak telefon ya da dilekçeyle başvuruyu yeğlemesinin yanı sıra, başvuru nedenlerinin cinslere göre dağılımı istatistiklerinin tutulmaması, yöneticilerin bu konuyla ilgili olarak eksik gözlemine yol açmaktadır.

- "Daha çok yardım ve mahallelerindeki sorunlar için geliyorlar..."

Öte yandan, kadınların geçim nedenleriyle ilgili başvurularını doğrudan doğruya kadınların bakım ve haneyi idame ettirme sorumluluklarıyla ilişkili görmek olanaklıdır. Bu kümedeki başvurular çöp, gürültü, baz istasyonu, çocuk parkı, okul mazgalları gibi yine aynı çerçevede değerlendirilebilecek bazı nedenler için yapılan başvurularla bir araya getirildiğinde karşımıza en az %34'lük bir oran[18] çıkmaktadır. Bu durum, belediyeye başvuran her üç kadından en az birinin hane içi rollerinin bir devamı biçiminde ve/ya da yakın yaşam çevresinin iyileştirilmesiyle ilgili olarak bu kamu kuruluşuyla ilişkiye geçtiğini gösterir. Başvuru sorunlarının yarıya yakın oranda mahallenin sorunu olması da bu saptamayı destekler. Mamak Belediyesi Beyaz Masa ve Yenima-

[18] "En az" nitelemesini kullanmamızın nedeni, teknik ve toplumsal altyapı nedenleriyle yapılan başvuruların önemli bir bölümünün de aslında bu çerçeveye sokulabilecek olmasındandır. %34'lük oran içine yalnızca hane içi rollerle en çok ilişkili olan sorunları aldık.

halle Belediyesi Alo Belediye sorumlulularının gözlemleri de bu yöndedir:

> "Daha çok yardım ve mahallelerindeki sorunlar için geliyorlar. Mahallelerinde daha çok park isteğinde bulunuyorlar. Kendilerinin ve çocuklarının oturabileceği, oyalanabileceği bir yer istiyorlar." (31 Temmuz 2002, kadın-atanmış)

> "Ev ve yakın çevresindeki sorun ve gereksinimlerle ilgili başvurular daha çok kadınlarca yapılıyor: Temizlik, biriken çöplerin yaptığı sinekler için ilaçlama, sokak satıcıların klakson ve hoparlörleri, yeşillendirme, çocuklar için park, bunun gibi." (18 Haziran 2002, kadın-atanmış)

Başvuru nedenlerini değerlendirirken üzerinde durulabilecek son bir nokta da, belediyeye başvurmuş kadınların %7'si, hiç başvurmamışlar da hesaba katılırsa ancak %1'inin, yapı ve yapım süreciyle ilgili bir nedenle belediyeyle ilişkiye geçmiş olmasıdır. Belediyelerin imar müdürlükleri pek ağırlıklı olarak erkek kenttaşların uğrak yeri olduğu gibi, imarla ilgili olarak parti gruplarına gelenler de çoğunlukla erkeklerdir. Görüşülen yöneticilerin aktardıkları da, "kadınların göreli mülksüzlükleri"nin her iki cinsin belediyeyle ilişki kurma nedenlerine yansıdığını doğrulamaktadır. Taşınmazlarla ilgili olarak bu durumun istisnasının, gecekondu yıkımları, tapu ve tapu tahsis belgesiyle ilgili başvuru ve takipler olduğu söylenebilir. Burada da sorunun, "mülk sorunu"ndan önce "barınma sorunu" olduğu açıktır:

> "İmar mevzuatına ilişkin bilgi alma için erkekler ağırlıkla geliyorlar. ... Onların tapusu." (18 Haziran 2002, kadın-atanmış)

> "İmarlı bölgelerde daha çok erkekler gelir. Kadınlar daha böyle gecekondu yıkımları, işte kaçak yapılaşmayı engellemeye yönelik tedbirlerle ilgili falan geliyorlar. Çünkü hemen müdahale etmek istiyorlar onlar. Gündüz oluyor işler, erkekler evlerinde olmuyor, ben öyle yorumlayabiliyorum. Kadınlar toplanıp gelebiliyor. Gecekondu Müdürlüğü falan var, yıkım müdürlüğü, o tip yerlere daha çok. İmarlı bölgelerde daha az kadın geliyor." (17 Temmuz 2002, kadın-atanmış)

2) Yerel yönetimle ilişkide engeller / açılım alanları

Belediyelere yapılan başvuruların yarıdan çoğunda sonuç alınabilmişken, yarıya yakın oranda kadın da başvurusundan bir sonuç alamadığı-

nı belirtmiştir (Çizelge-77). Başvurudan sonuç alamama nedeni olarak, %69 oranında yetkililerin ilgisiz davranması gösterilmektedir. Kadınların %15'i kendisine belediyenin sorunla ilgili olarak yapabileceği herhangi bir şey bulunmadığı ya da yetkisinin olmadığının söylendiğini belirtmektedir. Gerçekten de elektrik kesintisi, doğalgaz, telefon, yüklü fatura gibi, belediyenin yetki ve görev alanına girmeyen bazı konularda da belediyeye başvuruda bulunulmuş olduğu görülmektedir. Başvurunun sonuçsuz kaldığının belirtilmesi, bu kadınların belediyece yetkili kuruluşlara yönlendirilmediği biçiminde de yorumlanabilir. Başvurusundan sonuç alamamış %15 oranında kadınsa sorunun çözümünü engelleyen başka çıkarlar olduğunu düşünmektedir (Çizelge-78).

Belediyeye bugüne değin hiç başvurusu olmamış kadınlara neden herhangi bir başvuru ya da şikayette bulunmadıkları sorulduğunda, yarıdan çoğu başvuruya neden olacak bir sorun yaşamamış olduğunu belirtmiştir. Buna karşılık, azımsanmayacak oranda kadın (%18) yetkililerin ilgilenmeyecekleri düşüncesiyle başvuru yapmamıştır (Çizelge-79). Başvuruda bulunan kadınların da başvurudan sonuç alamama nedeni olarak %69 oranında yetkililerin ilgisizliğini gösterdiği dikkate alındığında, kadınların beşte birinin belediye yetkililerinin ilgisizliği yönünde güçlü bir algısı olduğu belirtilebilir.

- "Hiçbir kurumun bir başka kurumla, birlikte iş yaptığını ben duymadım..."

Hiç başvuruda bulunmamış olan kadınların %7'si de ne yapacağı bilmediği için başvuruda bulunmadığını ifade etmiştir. Başvurusu sonuçsuz kalmış kadınların %15'inin de "belediyenin sorunla ilgili olarak yapabileceği bir şey bulunmadığı ya da yetkisinin olmadığı söylendi" seçeneğini belirttiği dikkate alındığında, kadınların bir bölümünün yaşadıkları sorunlarla ilgili olarak nereye gidecekleri, hangi yöntemi kullanacakları konusunda yönlendirmeye gereksindikleri açıktır. Başvurunun sonuçsuz kalması ya da sorun çözümüyle ilgili olarak ne yapılabileceğinin bilinmemesi, bu kadınların ya da daha iyisi sorunların, belediyece yetkili kuruluşlara yönlendirilmediği biçiminde de yorumlanabilir. Bu çerçevede, öncelikle, kadınların daha yoğun ilişki içinde olduğu ilçe belediyelerle büyükşehir belediyesi, fakat daha genel olarak da belediyelerle öteki kamu kurumları arasındaki, sorun çözümü bağ-

lamında iletişim ve işbirliğine bakılmıştır. Bu konuda genel tablonun çok parlak olmadığı, kurumlar arası bir yana, bir belediyenin türlü birimleri arasındaki bağların bile güçlü olmadığı kolaylıkla söylenebilir. Bunu, yerel yöneticilerin kendileri de açıkça dile getirmektedir:

> "Gelen sorunun, diyelim işte bize gelen bir şikayet anakentle ilgili bir şikayet, ama biz sadece bunu vatandaşa buradan söylüyoruz. Oysa şöyle bir şey olabilse keşke: Kurumlar arası bir koordinasyonla, oraya biz yönlendirmeden kendimiz bunu, koordineyi biz sağlayıp da çözebilsek belki daha sağlıklı da olacak. Hem vatandaşın da yaşamı daha kolaylaşabilecek. Çünkü önce buraya, ondan sonra oraya, oradan belki başka yerlere, yani sürekli havaleler şeklinde. ... Sadece bu belediyeler arasında değil, diğer kurumlarla da ilişkilerde bu böyle. ... Kurumlar arasında da yok, ilçe belediyeler arasında da yok ya da ilçe belediyelerle anakent belediyesi arasında da yok... Biraz da siyasi kültürle de ilgili bir olay." (24 Mayıs 2002, kadın-atanmış)

> "Türkiye'deki kurumlar arasında koordinasyon eksikliği de birtakım şeylerin aksamasına yol açıyor. Yani hiçbir kurumun bir başka kurumla, bazı hizmetlerin daha kolay görülebilmesi için birlikte iş yaptığını ben duymadım şimdiye kadar. Yani her kurum tek başına yapmaya çalışıyor birtakım şeyleri." (16 Temmuz 2002, kadın-atanmış)

Kurumlar arasında sorun çözümü anlamında iletişim ve işbirliğinin yanı sıra yerel yönetimlerle ilişkileri kolaylaştırabilecek bir başka çözüm yolu da yerel yönetim birimlerinin daha merkezsizleştirilmiş bir yapıya kavuşturulmasıdır. Kuşkusuz, bu iki doğrultudaki varolan ve olası girişimler yalnızca kadınların değil, her iki cinsin de yaşamını kolaylaştıracaktır. Fakat, kadınların toplumsal ve mekansal hareketliliklerinin daha kısıtlı olması, bu tür girişimlerin yokluğu durumunda kadınların önemli bir bölümü için yerel yönetimleri erişilebilir olmaktan çıkarmaktadır. Varolan ve olası girişimlerinse özellikle kadınlar için kolaylık sağlayacağı söylenebilir. Yerel yönetimlerin daha merkezsizleştirilmiş bir yapıya kavuşturulması bağlamında, başlıca iki açılım alanından söz edilebilir: Biri, semt birimleri uygulamasının yaygınlaştırılması, öteki de muhtarlık kurumunun ve belediyelerle muhtarlıklar arasındaki kurumsal ilişkinin güçlendirilmesidir.

Türkiye'deki ilk ve şimdilik tek örneğini 1999 yerel seçimlerinin ardından Yenimahalle Belediyesi'nin verdiği semt birimleri, yerel yönetim birimlerinin merkezsizleştirilmesi açısından bir örnektir. Yeni-

mahalle örneğinde semt birimleri, "1580 Sayılı Belediye Kanunu'nun öngördüğü hizmetlerin gerçekleştirilmesinde, yöre sorunlarının çözümünde, ekonomik, sosyal ve kültürel açılımlarda, karar mekanizmalarına halkın katılımını sağlayarak daha etkin ve yaygın hizmet yanında, daha demokratik bir yerel yönetim yapısına ulaşmak amacıyla" kurulmuştur[19].

Çayyolu, Batıkent ve Gazi semtlerinde kurulmuş bulunan Semt Birimleri, doğrudan doğruya belediye başkanına bağlı olarak çalışan "koordinatör"lerce yönetilmektedir. Birim bünyesinde, mahalle muhtarlarının asli üye olduğu, muhtarların yanı sıra site ve apartman yöneticileri, okul aile birliği koruma dernekleri, öteki dernekler, spor kulüpleri, baro ve meslek odalarından o semtte yaşayan birer temsilcinin katıldığı "Danışma Kurulu", aylık toplantılarında aldığı öneri niteliğindeki kararları belediye başkanına iletmekte ve bu kararlar "olanaklar ölçüsünde" koordinatörlükçe hayata geçirilmektedir. Danışma Kurulu'nun yalnızca formel anlamda örgütlü kesim temsilcilerinden ve çoğunluğu erkek olan apartman ve site yöneticilerinden oluşmasının, kadınların karar alıcı katılımını güdük kılacağı düşünülebilir. Çoğunluğunu kadınların oluşturduğu okul aile birliği koruma derneğinin temsil edilmesini, bu anlamda olumlu bir bileşen olarak görmek olanaklıdır. Ev kadınlarının da bu yapıya çekilmesinin, bu anlamda olumlu sonuç vereceği söylenebilir. Daha önce belirtildiği üzere, kadınların yarıdan çoğu, mahalle ve kent sorunlarının çözümünde gönüllü olarak çalışmak isteyebileceğini belirtmektedir. Dolayısıyla bu tür bir katılım arayışına uygun zeminin bulunduğunu öne sürmek olanaklıdır.

- "Muhtarlar mahallenin temsilcisidir..."

Yukarıda kısaca açıklanan türde bir örgütlenme, kadınların kendilerine daha yakın bir kurumsal muhatap bulmaları açısından uygun ölçektedir. Bununla birlikte uygulaması son derece sınırlıdır, belirtildiği gibi yalnızca tek örneği bulunmaktadır. Semt birimleri türü örgütlenmelerin, kadınların gerek yerel yönetimlerle ilişkisi ve kent yönetimine katılımı, gerekse yakın yaşam çevreleriyle ilgili toplumsal cinsiyet gereksinimlerini dillendirmeye elverişli bir açılım alanı bulabilmeleri bağlamında umut vaad eden bir yapı sundukları düşünülmektedir.

19 www.yenimahalle.belediyesi.gov.tr, 15 Haziran 2002.

Benzeri bir açılım alanı, mahalle muhtarlıklarının yerinden yönetim kuruluşları olarak yeniden yapılandırılması ve belediyelerle kurumsal iletişiminin güçlendirilmesi önerisinde aranabilir. Yalnızca kadınların başlıca yaşam alanı konutun yakın çevresi olduğundan değil, muhtarı sorunların çözümünde bir edimci olarak algılama eğiliminin de azımsanmayacak ölçüde olmasından dolayı mahalle muhtarlığının işlevselliğinin artırılması burada önemsenmektedir[20].

Bugünkü durumda, görüşmelerden elde edilen verilerden de yola çıkarak, muhtarlıkların belediyelerle ilişkileri, belediyenin yapacağı gıda, yiyecek, yakacak, eğitim vb. gibi yardımlarında yardım yapılacak yoksul haneleri belirlemek ile mahallenin türlü sorunlarını genellikle dizgesel olmayan yollarla belediyeye aktarmaktan ibaret görünmektedir. "Dizgesel olmayan"dan kasıt, sorun aktarımının ve çözüm beklentisinin formel ve bağlayıcı olmayışıdır. Öyle ki, vatandaşlar bir yana, seçilmiş konumundaki muhtarların da belediye üst yöneticileriyle görüşmekte zaman zaman güçlük yaşadığı anlaşılmaktadır:

> "Muhtarlara sorduğunuz zaman, onlar da belediyelere ya da diğer kamu kurumlarına ulaşamamaktan şikayet ediyorlar. ... Sanki bir yerel yönetim organı gibi değil de, seçimle işbaşına gelmiş gibi hareket etmekten ziyade, vatandaş gibi hareket ettiklerini düşünüyorum ben." (24 Mayıs 2002, erkek-atanmış)

> "Muhtarlar mahallenin temsilcisidir. Bunlar seçilerek gelmiştir. Dolayısıyla onları dinlemek durumundasınız, değil mi? ... Zaman zaman görüşemiyoruz bile. Mesela Büyükşehir'e ben çok istedim bir gideyim görüşeyim ama bir randevu bile alamadım. ... Özel kalemine kaç defa telefon ettim, işte 'Ankara dışında, yurt dışında', 'ay bana bir randevu, bir randevu'. Benim görüşeceğim ya 10 dakika ya 15 dakika. En son benim yüzüme telefonu kapattılar özel kalem'den. Belki kendisinin haberi bile yoktur başkanın." (12 Temmuz 2002, kadın-seçilmiş)

---

[20] Yeni Belediye Kanunu'ndaki konuyla ilgili düzenleme son derece güdük ve muğlaktır. Yasa'nın 9. Maddesi, "Muhtar, mahalle sakinlerinin gönüllü katılımıyla ortak ihtiyaçları belirlemek, mahallenin yaşam kalitesini geliştirmek, belediye ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla ilişkilerini yürütmek, mahalle ile ilgili konularda görüş bildirmek, diğer kurumlarla iş birliği yapmak ve kanunlarla verilen diğer görevleri yapmakla yükümlüdür. Belediye, mahallenin ve muhtarlığın ihtiyaçlarının karşılanması ve sorunlarının çözümü için bütçe imkanları ölçüsünde gerekli yardım ve desteği sağlar; kararlarında mahallelinin ortak isteklerini göz önünde bulundurur ve hizmetlerin mahallenin ihtiyaçlarına uygun biçimde yürütülmesini sağlamaya çalışır" diyerek eskisinden çok da farklı bir düzenleme getirmemektedir.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Kentin toplumsal, ekonomik, mekansal ve politik örgütlenmesinde toplumsal cinsiyet değişkeni başlıca iki temel nedenle etkilidir. Birincisi, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin (yeniden)yapılandırılması süreci "yer"le yakından bağlantılıdır. Dolayısıyla, mekansal ayrışmalar ve mekanla ilişkiler toplumsal cinsiyet bakışımsızlığıyla etkileşim içindedir. İkincisi, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yapısal süreklilik kazanmış boyutları vardır. Cinsiyetçi ideolojinin yanı sıra emek, iktidar, otorite, kurumlar ve mekanın örgütlenmesi de bu bağlamda incelenebilecek boyutlardır. Üretim, tüketim ve dağıtımın örgütlenmesi, uzmanlaşma, ekonomik kalkınma, aile yaşamıyla ilgili kamusal politikalar, kentsel toprak kullanımı ve toprağın bölümlenmesi, hizmetler, toplumsal etkileşim ve denetim, kültür üretimi, demokratik politikaların düzenlenişi vb. hepsi kentseldir ve kaçınılmaz olarak toplumsal cinsiyet ilişkileriyle iç içedir. Bu nedenle, kenti toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde ele alan yaklaşımlar, mekan ve toplumsal yapı değişkenlerini salt toplumsal cinsiyet kimlikleri ve rollerinin oluşumundaki farklılıkların açıklayıcısı olarak değil, aynı zamanda bu oluşum sürecinin bütünsel bir parçası olarak değerlendirir.

Hem kadınların kentsel yaşam içindeki konumlarını hem de yerel politika(lar) çerçevesinde toplumsal cinsiyetin nasıl anlam kazandığını çözümleyebilmek için, kentsel yapı ve süreçlerin türlü düzlemlerinde erkek egemen dizgenin başlıca (yeniden)üretim düzeneklerinin işleyişini, bir başka deyişle cinsiyetçi örüntüleri anlayabilmek gerekir. Doğallaştırma, dışlama / görünmez kılma, ikincilleştirme / kıyısallaştırma, kısmileştirme gibi türlü biçimler alan bu örüntüler, eninde sonunda özel-kamusal karşıtlığı ve bu karşıtlığın türevleriyle ilişkilenmektedir. Bu çalışmanın da hem kuramsal hem de uygulamalı kısmın-

da özel-kamusal karşıtlığı ve bu karşıtlıktan türeyen ya da bu karşıtlıkla ilişkili üretim-yeniden üretim, ekonomik-ekonomi dışı, işyeri-ev, politik olan-olmayan gibi bir dizi ayrım, neredeyse kaçınılmaz bir biçimde, düğüm noktasını oluşturmuştur.

Nitekim, ilgili literatürün taranması da özel alan-kamusal alan ayrımının kökenleri, niteliği ve geçerliliğine ilişkin tartışmaların, toplumsal cinsiyet ile mekanın birlikte kuramsallaştırılmasında temel bir moment olduğunu göstermektedir. Merkezi önemdeki bu ikiliğin etkileşimi, erkek-egemen iktidarla bağlantıları araştırılmaksızın kentsel kamusallığın ne ölçüde kadınların etkinlikleri ve özel alandaki ilişkilere yaslanarak yapılandırıldığı gözlerden uzak kalacağı gibi, özel alanın kamusal alandaki ilişki ve eylemlerle ne ölçüde dönüştürülebileceği de sorgulanamaz. Dolayısıyla, kadınların özgül konumunu açığa çıkaracak bir kentsel kavrayış ve yerel politika kurgusu, ancak özel alan ile kamusal alan arasındaki geleneksel karşıtlığı kıracak ve bu ikisi arasındaki bağlantıları görünür kılıp "politik olan"ın sınırlarına dahil edecek bir bakış açısından olanaklıdır. Bulgularını sunduğumuz alan araştırmasının birçok aşamasında da özel ile kamusal başta olmak üzere türlü karşıtlıkların kadınların yaşamlarında nasıl birbiriyle ilişkilendiği açığa çıkmıştır. Bu nedenle, ilk olarak, bu çerçevede ulaşılan sonuçlar maddelendirilerek özetlenecektir.

Özel - kamusal bölünmesinin kırılma hatları

Kavramsal düzlemde, kamusal-özel, hane dışı-hane içi, üretim-yeniden üretim, ekonomik-ekonomi dışı, işyeri-ev, politik olan-olmayan, ikincil - birincil ilişki gibi ayrımların bir yandan kadınların kentsel yaşam içindeki konumunu açıklayan fakat bir yandan da pek çok açıdan dezavantajlı bu konumu yeniden üreten bir işlevi vardır. Bir kere, kadınlar söz konusu karşıtlıkların ağırlıklı olarak ikinci yanıyla ilişkilenir. Örneğin, kadınlar için başlıca yaşam alanı ev ve yakın çevresidir. Yaptığımız araştırmada da, komşuları ziyaret etmek ve kapı önüne çıkmak dışarıda bırakıldığında, aşağı yukarı iki kadından birinin haftada bir ve daha az dışarı çıktığı saptanmıştır. Öte yandan, toplumsal işbölümüne bakıldığında, ev işlerinin yanı sıra, çocuklar başta olmak üzere hanehalkının bakımıyla ilgili işler gündelik ev işlerinde %100'e yaklaşan oranlarda, gelir getirici bir işi olsun olmasın, kadınlar üzerindedir. Buna karşılık, kadınların ancak %14'ü formel anlamda çalışma

yaşamının içindedir. Kayıt-dışı çalışan kadınlar da hesaba katıldığında bu oran %19'a yükselir. Dolayısıyla kadınlar, hane dışından çok içiyle, üretimden çok yeniden üretimle, ekonomiden çok ekonomi dışıyla, işyerinden çok evle ilişkilidir.

Bununla birlikte, söz konusu ikili karşıtlıklar, kadınların yaşamını kavrayabilmek için yeterli de değildir. Karşıtlıkların her iki yanı birçok düzlemde birbiriyle ilişkilenir. Örneğin, kentsel mekandaki hareketlilik ve etkinlikler büyük ölçüde hane içi ve hane içi ilişkilerle bağlantılıdır. Aynı biçimde, kentin sunduğu ekonomik-toplumsal ve mekansal fırsatlardan yararlanmanın sınırları da büyük ölçüde bu alanda çizilir. Bu sınırlar, hanehalkı malvarlığının dengesiz iyelik dağılımından istediğince evden dışarı çıkabilmenin kişisel gelirden yoksunlukla ilişkisine, karşılıksız ve görünür olmayan çalışmanın hemen hemen tümüyle kadınlar üzerinde olmasından gelir getirici iş yapmanın önündeki hane kaynaklı engellere değin bir çok göstergede yineleyici olarak belirir. Yine, kadınlarla yapılan görüşmelerin birçoğunda dillendirilen eşin işine yardım, hanenin kullanımına dönük üretim gibi etkinliklerin kolayca "yeniden üretim ya da ekonomi dışı" olarak nitelenebilmesi güçtür. Bunun gibi, gelir getirici işi olan kadınların %26'sı için çalışma mekanı evdir ve bu kadınların yaşayışlarını anlamada ev-işyeri, çalışma-dinlenme gibi ayrımların ifade edebileceği pek bir şey yoktur.

Kadınların, karşıtlıkların çoğu kez ikinci yanıyla ilişkilenmeleri, fakat bir yandan da bu karşıtlıkların gerçekte son derece geçirgen olması, yaşanılan birçok sorunu, sahip olunan birçok gereksinimi görünmez kılar ya da en iyi durumda ikincilleştirir. Bu düzenek, kadınları kamusal hizmet öncelikleri karşısında geri plana iter. Çünkü bu gereksinimlerle sorunlar kamusal politika ya da müdahalelerin değil, "özel alanın konusu" addedilir. Bu anlamda söz gelimi, belediye kreşleri de içinde olmak üzere düşük maliyetli kamu kreşlerinden yalnızca kamu kesimi çalışanlarının çocuklarının yararlandırılması tipik bir örnektir. Burada, çocuk bakımı toplumsal değil, özel bir sorumluluk olarak; çalışma da ancak ücret karşılığı çalışma olarak tanımlanır. Formel çalışma ilişkileri içinde olanların da tamamı değil, kamu kesimindekiler dikkate alınır. Sonuçta, çocuk bakımı kolaylığı toplumsal hizmet olarak değil, personel destek hizmeti olarak sunulur. Oysa, yaptığımız araştırma, örneğin, gelir getirici bir işi olsun isteyen kadınların %26'sının çocuğunun/çocuklarının bakımsız kalacağı düşüncesiyle bu isteği-

ni yaşama geçiremediğini ortaya koymuştur. Yine kadınların %34'ü, yakın yaşam çevresinde öncelikli gereksinimler arasında düşük maliyetli kamu kreşi ve etüd merkezi isteğini dillendirmiştir ve bu oran, halen gelir getirici bir iş yapmayan kadınları da kapsamaktadır.

Özel-kamusal bölünmesinin kırılma hatlarından biri, belki de en çarpıcı biçimde kadınlar için kentsel güvenlik bağlamında ortaya çıkar. Kentsel güvenlik kavramının kamusal ilişki ve mekanlara göndermeyle kurulması, kadınların bedensel ve ruhsal bütünlüklerini tehdit altında bırakan hane içi şiddet sorununda kamusal eylemsizliği birlikteliğinde getirir. Nitekim, araştırmamızda da bu stratejik gereksinim alanında büyük bir boşluğun bulunduğu ortaya çıkmıştır. Ankara kentsel alanında yaşayan her beş kadından aşağı yukarı birinin hane içinde sözel, fiziksel ve / ya da ekonomik anlamda kötü muameleyle yüz yüze bulunması, olası bir sığınmaevinden yararlanma konusunda Ankaralı kadınlar arasında %55'e varan bir gizil gereksinim bulunmasına karşılık, Ankara'da yalnızca bir belediyenin bu konudaki bağımsız bir girişime desteği vardır. Kadın Dayanışma Vakfı'nın sığınmaevi ve danışma merkezi, 1990'ların ortalarında Altındağ Belediyesi'yle yaşadığı olumsuz deneyimin ardından, Nisan 2003 başında Yenimahalle Belediyesi'nin sağladığı bir mekanda açılmıştır. Merkezin çok sınırlı (10-15 yatak) kapasitesi ve henüz merkez açılmadan bile yoğun istemle karşılaşıldığı gözönünde bulundurulduğunda, gereksinime yanıt vermekte yetersiz kalacağı açıktır. Büyükşehir Belediyesi'nin de böyle bir projesi gündeme gelmiş olmakla birlikte, yönetmeliği meclisten geçmiş olmasına karşın yaşama geçirilmemiştir. Projenin gündeme gelmesi ve gündemden kalkması kadınlar için destek projelerinin politik konjonktür karşısında ne denli kırılgan olduğu ve hangi koşullarda benimsenip hangi koşullarda vazgeçilebildiğinin de örneğidir. Nitekim, söz konusu proje tam da parlamentodaki siyasal partilerden birinin bölünüp yeni önderlik arayışlarının gündeme geldiği ve Büyükşehir Belediye Başkanı'nın da olası yeni önder için adının anıldığı bir dönemde geliştirilmiştir. İzleyen dönemde politik konjonktürün değişimiyle proje rafa kaldırılmış, bunun yerine daha fazla politik getirisi olacağı düşünülen yoksullara yardım programını genişletme kararı alınmıştır.

Örnekleri çoğaltmak olanaklıdır. Fakat, özel-kamusal ve türevi karşıtlıkların kadınların yaşamlarını kavramadaki bu merkezi fakat aynı zamanda çelişkili önemini vurgulamamızın temel nedeni, kadınların

toplumsal cinsiyet gereksinimlerine duyarlı bir yerel yönetim ve yerel politika anlayışının, ancak bu karşıtlıklar arasındaki bağlantıları gören bir kavrayışa yaslanarak gelişebileceğidir. Yine araştırmanın bulguları göstermiştir ki, bu tür bir kavrayış, yerel kurumsal politikanın varolan işleyişinde, yerel yöneticilerin zihinlerinde ve yerel yönetim etkinliklerinde mevcut değildir. Dahası, kurumsal düzlemde, kadınların özgül bir gereksinim grubu olduğuna ilişkin bir kavrayış, dolayısıyla bu kavrayıştan türeyen bir yapılanma söz konusu değildir. Cinsiyet körlüğü olarak kavramsallaştırdığımız bir görmeme sorunu, yerel yönetimler araştırmasında açıkça ortaya çıkmıştır. Bu sorun, yerel yönetimlerin örgütsel yapısı, iç işleyişi, personel bileşimi ve niteliği, seçilmiş organların temsil niteliği ve en nihayetinde seçilmişlerle atanmışların zihniyet örüntülerinde kendini göstermektedir. Aşağıda bu çerçevede ulaşılan bulgular özetlenerek değerlendirilecektir.

Örgütsel duyarlılık engelleri

Yerel yönetim çalışanlarının büyük çoğunluğu erkekler olduğu gibi, orta ve üst yönetim kadrolarına gelindikçe, kadınların oranları giderek daha da düşmektedir. Dar anlamda politikleşmiş-partizan kayırmacı-kollamacı yapı, işlendirme ve görev dağılımında erkeklerin erkekleri kayırması sonucunu yaratarak bu cinsiyetçiliği güçlendirmektedir. Bu saptama, yalnızca bir cinsiyetçilik göstergesi olduğundan değil, erkeklerin kadınlar adına da karar alması ve uygulaması ile çalışanlarının ve özellikle yöneticilerinin çoğunluğu erkeklerden oluşan bir kurumla kadınlar arasındaki iletişim güçlükleri açısından da önemlidir. Öte yandan, yöneticilerin kendi kurumlarının bu personel bileşimine bakışları, yalnızca iki bireysel istisna dışında tamamıyla cinsiyet körüdür. Yöneticiler, kurum içinde varolan ayrımı ya reddetmekte ya da "kadınların yetersiz olduğu / belediyecilik için uygun olmadığı" gibi doğallaştırıcı açıklamalara başvurmaktadır. Kendi kurumu içindeki açık ya da dolaylı ayrımcılığı ayırd edip çözümleyecek bir bakış açısına sahip olmayan yöneticilerin, daha geniş bir çerçevede, hizmet sundukları yerel toplulukta bu ayrımı tanımlayabilmesi de çok olanaklı görünmemektedir.

Nitekim, yerel yöneticilerin hemen hemen tamamı, kadınların kentsel yaşam içindeki konumları dolayısıyla özgül sorunları ve gereksinimleri olabileceğini düşünmemekte, kentsel yaşamı ve yerel toplu-

luğu toplumsal cinsiyet değişkenine bağlı olarak bir ölçüde kurgulayabilenler de bunu yerel politikalarla ilişkilendirmede ya zorlanmakta ya da ancak kısmen ilişkilendirebilmektedir. Toplumsal cinsiyet gereksinimlerinin yerel politikalarla kısmen ilişkilendirilebildiği noktadaysa bu, yöneticilik bakış açısından çok kişisel bakış açısı olarak konumlanmaktadır. Bir başka deyişle, toplumsal cinsiyet kaynaklı sorun ve gereksinimlere duyarlı bakış açısı, yerel yönetimlerde çok az sayıda yöneticinin kişiselliği düzeyinde kalmakta, kurumsal yapı ve politikalara yansıyacak nicelik ve niteliğe ulaşamamaktadır. Yerel yöneticilerin kentsel yaşama ve yerel topluluğa bakışları cinsiyet körü olduğundan, yerel hizmetler ve hizmetlere yön veren kurumsal politikaya bakışları da aynı özelliğe sahip olmaktadır. Nitekim, yerel yöneticilerle yapılan tartışma, "içinde yaşanılan topluluk" değil de "hizmet sunmakla yükümlü olunan topluluk" bağlamında yapıldığında çok sınırlı ölçüde ve kişiler düzeyinde varolan farkındalık düzeyi daha da düşmektedir.

Bununla birlikte, seçilmiş yöneticilerden hiçbiri, neredeyse tamamı erkeklerden oluşan bir yerel meclisin kadınları temsil etme, onların sorunları ve gereksinimlerini anlama yeterliliğine sahip olabileceğini iddia etmemektedir. Erkek seçilmişlerin kadınların sorunları ve gereksinimlerini anlayamayacağı düşüncesi, iki gerekçeye dayandırılmaktadır. Bunlardan birincisi, kadınların yaşayışlarının, dolayısıyla sorunlarıyla gereksinimlerinin erkeklerden farklılığıyken, ikincisi de kadın kenttaşların kurumsal düzlemde görev yapan erkeklerle olası iletişim güçlükleridir. Seçilmişlerin temsile ilişkin bu düşünceleri, yerel yöneticilerde toplumsal cinsiyet gereksinimleriyle ilgili bir farkındalık / duyarlılık bulunmadığı saptamasıyla ilk bakışta çelişiyor gibi görünmektedir. Nitekim, yerel yöneticilerin kentsel yaşamı ve yerel topluluğu kurgulamada toplumsal cinsiyet değişkenine tanıdıkları ağırlık, "kadınlarla erkekler arasında ayrım bulunmadığı ya da belediye, kişi, parti bakış açısı olarak bu tür bir ayrım yapılmadığı" savunusu, "yerel kurumsal düzlemle ilişkilendirilemeyen ya da ancak kısmen ilişkilendirebilen bir cinsiyet eşitsizliği algısı" ile "kadınlar arası ayrımları, ortaklıklara önceleyen bakış açısı" etrafında biçimlenmiştir. Görüşmelerin ilerleyen aşamalarında farklı bir soruyla karşı karşıya kaldıklarında, yöneticilerin, toplumsal cinsiyet unsurunun yaratacağı özgüllükleri kabulleri, çelişkili gibi görünse de anlatımlardaki bu çelişki, aslında tam

da temel savlarımızdan birini doğrulayan bir biçimde ortaya çıkmakta ve "erkek ağırlıklı seçilmiş organların kadınların gereksinimleriyle sorunlarını anlama yeterliliğine sahip olmadığı"nı seçilmişlerin kendi ağzından teyid etmektedir.

Öte yandan, yerel seçilmişler (ve bu arada elbette, azınlıktaki bağımsızlar dışında, partililer), yerel meclislerde cinslerin temsilinin eşitlikçi bir yapıya doğru ilerlemesi için neler yapılabileceğiyle ilgili olarak somut düşünce ve önerilere sahip değildir. Cinslerin eşit temsiline doğru yol alınması için kullanılabilecek olumlu ayrımcılık araçlarıyla ilgili olarak yaygın bir bilgisizlik egemendir. Konuyla ilgili olarak düşünce ve öneri geliştirememe, bilgisizlikle olduğu kadar, kuşkusuz, sorunu tanımlayışlarıyla bağlantılıdır. Ankaralı kadın nüfusun %34'ü, seçilmişlerin erkek ağırlıklı olmasını erkek egemen dizgeyle ilişkilendirirken, ancak bir seçilmiş bu görüşü dile getirmiştir. Kadınların düşük temsilini ya belirsiz bir "parti sorumluluğu" ya da yine "kadınların yetersizliği ve isteksizliği"yle gerekçelendirmektedirler.

Önemli bir örgütsel duyarlılık engeli de yerel yönetimlerin bütçeleri gibi, yapılan toplumsal yardımlar ve türlü birimlere başvuranların dağılımı gibi istatistiklerin de cinslere göre ayrıştırılmış olmamasıdır. Bu tür cinslere göre ayrıştırılmış verilerin yerel yönetimlerin elinde bulunmaması belli alanlarda sayısal çözümleme yapmayı güçleştirdiği gibi, yerel yönetimlerde görev yapanların toplumsal cinsiyet özgüllüklerini daha somut olarak görebilmelerinin önünde de bir engeldir.

Son olarak, AB ülkeleri başta olmak üzere birçok ülkede yerel yönetimler bünyesinde bulunan yerel eşitlik birimleri benzeri bir yapı araştırdığımız belediyeler de içinde olmak üzere Türkiye belediyelerinde mevcut değildir. Toplumsal cinsiyetin ana kurumsal süreçlere yerleştirilmesi açısından büyük önem taşıyan bu tür bir yapılanma ancak yeni bir yasal düzenlemeyle olanaklıdır. 10'dan çok valilik bünyesinde oluşturulmuş bulunan Kadının Statüsü Birimleri ise yerel yönetimlerle tümüyle bağlantısızdır.

Hem seçilmiş ve atanmışların duyarlılık açısından bu profili hem de önemli örgütsel/kurumsal araçların olmayışı, kaçınılmaz olarak hizmet perspektifine de yansımaktadır. Yerel yönetim hizmet ve etkinliklerinin kadınların güçlenmesi bakış açısıyla ne ölçüde örtüştüğüyle ilgili olarak ulaştığımız sonuçlar aşağıda özetlenmektedir.

Yerel hizmetlerde toplumsal cinsiyet gereksinimlerine duyarlılık

Kadınların yerel düzeydeki gereksinimleri ve gündelik yaşamlarıyla yerel yönetimlerin sundukları / sun(a)madıkları hizmetler çoğu durumda çakışır. Bunun, kadınların ağırlıklı yaşam çevresi ve toplumsal işbölümünde üzerlerine düşen payla yakın bir ilişkisi vardır. Kadınlar, haneyle bağlantılı yeniden üretim etkinliklerini daha çok evlerini çevreleyen mahalle ya da semtte erişebildikleri mal ve hizmetler yardımıyla gerçekleştirir. Doğrudan doğruya kadınlara yönelik olarak tasarlanmasa da hanehalkının bakımı çerçevesinde kadınların pratik toplumsal cinsiyet gereksinimleri açısından merkezi önemde olan sağlık hizmetleri, eğitim, çocuk bakımı (kreş, etüd merkezi, çocuk yuvası) gibi kolaylıklar bu açıdan büyük önem taşır. Ne var ki sayılan ve benzeri politika alanlarında yerel yönetimlerin hareket alanlarının sınırlı olduğu anlaşılmıştır. Bu hizmet alanlarının merkeziliği ya da üzerlerindeki vesayet yerel yönetimlerin, bir iradeleri olması durumunda bile, elini kolunu bağlayabilmektedir. Sağlık hizmetleri bu alanların başında gelmektedir. Dolayısıyla, kadınların gündelik yaşamlarının kolaylaşması ve güçlenmeleriyle yerel yönetimlerin -yetki, kaynak, personel, özerklik açılarından- güçlenmesi arasında bir koşutluk olduğu öne sürülebilir.

Kadınlara yönelik olarak düşünülen hizmetler, hem uygulamada hem de yöneticilerin zihinlerinde "temel (asli) - ikincil görevler" ayrımında, ağırlıklı olarak, "ikincil görevler" çerçevesinde kümelendirilmektedir. Öyle ki, kimi yöneticiler, "belediyelerin kadınlara yönelik hizmetleri"ni çok sınırlı bir düzeye, örneğin düzenlenmiş tek bir konfransa ya da festivale indirgeyebilmektedir. "Eşitliği geliştirmek yönündeki çabaların yalnızca özgül önlemlerin yaşama geçirilmesiyle sınırlı olarak değil, aynı zamanda bütün genel politikalarla önlemlerin özel olarak eşitliği sağlama amacına ulaşılması yönünde harekete geçirilmesi" anlamında toplumsal cinsiyetin ana politikalara yerleştirilmesini olanaklı kılacak bir bakış açısı yerel yönetimlerde egemen değildir.

Kadınlara yönelik hizmetlerle etkinliklerin yetersizliğini açıklamada yerel yönetimlerin yönetsel, akçal kısıtlılıklarına ve personel yetersizliğine sıkça göndermede bulunulmaktadır. Bu, bir yandan elbette yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gereğine işaret eder. Ama bir yandan da bu tür bir gerekçelendirme, kadınların toplumsal cinsiyet gereksinimlerinin ikincilleştirilmesiyle ilişkilidir. Nitekim, "kadınlara yönelik hizmetler" dendiğinde akla öncelikli olarak gelen toplumsal-kültürel hizmetler, belediye bütçesinden en az payı alan müdürlüklere bağ-

lı olduğu gibi, bir akçal sıkıntıyla karşılaşıldığında öncelikli olarak kesinti yapılan alanlar da bunlardır. Bir başka deyişle, kadınların varsayılan gereksinimlerinin ikincil görev alanında, dahası bu ikincil görev alanının da kıyısında konumlandırılması, yerel yönetimlerin sorunlarını merkeze alan yaklaşımla bir araya geldiğinde, kadınlar için hizmet ve politika perspektifini varolan haliyle bile son derece kırılgan bir yapıya büründürmektedir.

Kadınların bireysel olarak ve kentsel yaşam içinde güçlenmeleri açısından son derece önemli olan "geçim olanakları" elde etmelerine yardımcı olacak programlar yalnızca beceri kursları biçiminde kendini göstermektedir. Bunlardan en kapsamlısı Bel-mek'lerdir. Ne var ki, Bel-mek uygulamasında, "kadınların kendi ayakları üzerinde duracak gücü edinmelerine, ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarına destek olma" gibi bir güçlendirme bakış açısıyla yola çıkılmadığı anlaşılmaktadır. Bunun yerine amaç, "üretime ve ev ekonomisine katkıda bulunmalarını sağlamak"tır. Kadını ailenin ayrılmaz bir bileşeni ve kendine değil, "başka bir yere katkıda bulunan" konumunda tutması dolayısıyla, toplumsal açıdan varolan göreli güçsüz ve ikincil konumu iyileştirmeye dönük bir açılımı rastlantısal koşullara ve bireysel iradelere bağlı kılmaktadır. Öte yandan, bu ve benzeri beceri kurslarına nadiren ve düzensiz olarak "gelir elde etme olanakları" (satış mağazaları, pazar, kadın standları) eşlik etmekte, kadınlar kazandıkları becerilerle tek başına bırakılmaktadır.

Sorun çözümü bağlamında belediyeler arası ve belediyeler- öteki kurumlar arası bir işbirliği ve eşgüdüm olmadığı gibi, kadınlara yönelik hizmetlerde de bu tür bir işbirliği, ortaklık, geçişgenlik özelliğine rastlamak olanaklı değildir. Dahası, aynı alanda, örneğin mesleki beceri edindirme alanında etkinlik gösteren bir ilçe belediye ile büyükşehir belediyesi birbirlerini rakip olarak görebilmektedir. Bu tür bir yaklaşım da kuşkusuz, hizmetin etkenliğini olumsuz yönde etkilemektedir.

Çok amaçlı toplum merkezlerine özellikle geçim olanakları açısından güçlenme çerçevesinde yoğun bir gereksinim dile getirilirken, yerel yönetimlerin bu konudaki destekleri ancak yer tahsisi biçiminde olup o da çok sınırlıdır. Yerel yönetimlerin bu desteği daha çok SHÇEK toplum merkezlerine verdiği, vakıfların işlettiği toplum merkezlerineyse neredeyse tümüyle ilgisiz kaldığı anlaşılmaktadır. Belediyeler zaman zaman kadınlar için çalışan ya da hedef kitlesi içinde kadınlar da bulunan gönüllü örgütlerle işbirliğine girmekte, fakat belediye yönetimi farklı politik kanattan bir partinin eline geçtiğinde bu işbirliği kolayca bozulabilmektedir. Bu anlamda, kadınlar için çalışan

gönüllü örgütlerle belediyeler arasındaki ortaklıkta güvencesiz, kırılgan ve süreksiz bir özellik vardır. Üstelik, türlü projeler bağlamında bu tür örgütlerle işbirliğinin olmaması, yöneticiler nezdinde bir eksiklik olarak değil, bir gurur kaynağı olarak anlamlanmaktadır. Bu bağlamda, belediyeler arasındaki rekabetin bir benzerinin belediyelerle bağımsız kadın kuruluşları arasında yaşandığı da söylenebilir; fakat ikinci durumda, gereksinilen desteği vermeyerek yarışan yalnızca taraflardan biri, yani belediyedir.

Yerel yönetimlerin kadınlara yönelik olarak sunduğu boş zaman ve kültür etkinlikleri hem çok sınırlıdır hem de özellikle Hanım Lokalleri örneğinde tipik anlatımını bulduğu üzere, çok ağırlıklı olarak varolan ikincil ve hane merkezli toplumsal cinsiyet rollerini yeniden üretici bir çerçevede tasarlanmaktadır. Lokallerde, örneğin kabul salonlarının gün toplantıları dışında bir amaçla kullanılmaması, politik konuların kişiler arası sohbetlerde olsa bile konuşulmaması gibi yasaklar vardır. Bu merkezlerin, kadınları ve kadınlararası iletişimi güçlendirme temelinde değil, kadınlara birtakım hizmetleri onları yöneterek sunma temelinde kurulup işletildiği anlaşılmaktadır. Öte yandan, en iyi yemek yarışmaları ya da anneliği kutsayan paneller ve konferanslar yine dönüştürücü değil, yeniden üretici bir işleve sahiptir.

Araştırmanın birçok sorusuyla ilgili olarak yeterince ayrıntılı bilgi alabilmenin engellerinden biri, birçok yerel hizmetin özel firmalara ihale ediliyor olmasıdır. Araştırma sorunsalı açısından pek çok kritik noktada belediye yetkilileri yetersiz kalmış, özel şirketlerle ilişkiye geçme gerekliliği doğmuş, fakat hem araştırma evreni yerel yönetimler olduğu hem de zaman sınırlılıkları dolayısıyla bu gereklilik yerine getirilmemiştir. Fakat burada önemli olan, bu tür özelleştirme uygulamalarında hizmetin bütünlüğünün zedelenmesi, yanı sıra yerel yönetimlerin bir muhatap olmaktan büyük ölçüde çıkmasıdır. Özellikle kadınların önde gelen gereksinimler arasında saydığı açık yeşil alanların bakımı, yönetimi ve güvenliği, dahası bilfiil projelendirilip yapılmasıyla ilgili olarak yapılan görüşmeler, bu hizmetlerin büyük ölçüde özelleştirilip belediyenin dolayımsız denetim alanından çıktığını göstermektedir. Öte yandan, kadınların gereksinimlerinin -tanındığı durumlardaancak kıyıya, ikincil olan görev alanına yerleştirilmesi, özelleştirme ve benzeri süreçler karşısında dayanıksızlık yaratmaktadır. Örneğin, yerel yönetimlerdeki özelleştirme uygulamalarından sınırlı sayıdaki kreşler doğrudan doğruya etkilenmiş, varolan kreşlerin önemli bir bölümü elden çıkarılmış, bir kısmı da özel kesime kiraya verilmiştir.

Çizelgeler

Çizelge-1
Örneklemin İlçelere ve Mahallelere Dağılımı

İLÇE	Katılımcı Kadınların İlçelere Dağılımı		Örneklemdeki Mahallelerin İlçelere Dağılımı	
	Kişi Sayısı	Yüzde (%)	Mahalle Sayısı	Yüzde (%)
Cankaya	171	28,3	22	28,9
Keciören	115	19,0	15	19,7
Yenimahalle	101	16,7	12	15,8
Altındağ	82	13,6	10	13,2
Mamak	79	13,1	10	13,2
Sincan	32	5,3	4	5,3
Etimesgut	17	2,8	2	2,6
Gölbaşı	8	1,3	1	1,3
Toplam	605	100,0	76	100,0

Çizelge-2
Mahallelerin Gelişmişlik Düzeyine Göre Dağılım[1]

Oturulan Mahallenin Toplumsal Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Varsıl	92	15,2
Orta halli	336	55,5
Yoksul	177	29,3
Toplam	605	100,0

Çizelge-3
Oturulan Yerin Kent Merkezine Uzaklığına Göre Dağılım

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Merkeze yakın	64	10,6
Merkeze orta mesafede	243	40,2
Merkeze uzak	298	49,3
Toplam	605	100,0

[1] Mahallelerin gelişmişlik düzeylerine göre kümelendirilmesinde hem DİE'den alınan kümelenmiş mahalle dizelgesinden hem de görüşmecilerin gözlemlerinden yararlanılmıştır.

Çizelge-4
Konut Çevresinin İmar Niteliğine Göre Dağılım

Konut çevresinin özelliği	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Üç ve daha fazla katlı apartmanların		
bulunduğu, düzenli yerleşim bölgesi	349	57,7
Gecekondu bölgesi	174	28,8
1-2 ya da daha fazla katlı, müstakil evlerin		
bulunduğu düzenli yer. böl.	56	9,3
Özel kesimce inşa edilmiş site evlerinin		
bulunduğu düzenli yer. böl.	12	2,0
Kooperatifçe üretilmiş site evlerinin		
bulunduğu düzenli yerleşim bölgesi	11	1,8
Kamu kesiminee inşa edilmiş site evlerinin		
bulunduğu düzenli yer. böl.	2	0,3
Lojman	1	0,2
Toplam	605	100,0

Çizelge-5
Yaş Gruplarına Dağılım

Yaş Grupları	Kişi Sayısı	Yüzde(%)
18-24	84	13,9
25-34	173	28,6
35-44	176	29,1
45-54	101	16,7
55-64	48	7,9
65+	23	3,8
Toplam	605	100,0

Çizelge-6
Medeni Duruma Göre Dağılım

Medeni Durum	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Bekar (hiç evlenmemiş)	50	8,3
Nişanlı/sözlü	8	1,3
Evli ve eşiyle birlikte yaşıyor	481	79,5
Evli fakat eşinden ayrı yaşıyor	6	1,0
Eşinden boşanmış	14	2,3
Eşi ölmüş	46	7,6
Toplam	605	100,0

Çizelge-7
Eğitim Düzeyine Göre Dağılım

Eğitim Düzeyi	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Okur-yazar değil	56	9,3
Okur-yazar/İlkokul terk	29	4,8
Okur-yazar/Okumayı, okuma yazma kursunda öğrenmiş	4	0,7
Okur-yazar/Bir yakınından öğrenmiş	4	0,7
Okur-yazar (toplam)	37	6,2
İlkokul mezunu	214	35,4
Ortaokul terk	24	4,0
İlkokul mezunu (toplam)	238	39,4
Ortaokul mezunu	52	8,6
Lise terk	12	2,0
Ortaokul mezunu (toplam)	64	10,6
Lise mezunu/Devlet Lisesi	80	13,2
Lise mezunu/Meslek Lisesi	51	8,4
Lise mezunu/Özel Lise	1	0,2
Yüksekokul/Üniversite terk	6	1,0
Üniversite öğrencisi	18	3,0
Lise mezunu (toplam)	156	23,8
Yüksekokul/Üniversite mezunu	53	8,8
Yüksek lisans	1	0,2
Toplam	605	100

Çizelge-8
Gelir Getirici Etkinlikte Bulunma Durumu

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Halen gelir getirici bir etkinlikte bulunuyor	114	18,8
Halen gelir getirici bir etkinlikte bulunmuyor	427	70,6
Önceden bu tür bir deneyimi oldu	43	7,1
Emekli	21	3,5
Toplam	605	100,0

Çizelge-9
Hanehalkı Büyüklüklerine Göre Dağılım

Hanehalkı büyüklüğü	Kişi	Yüzde (%)
1 kişi	10	1,7
2 kişi	64	10,6
3 kişi	133	22,0
4 kişi	214	35,4
5 kişi	114	18,8
6 kişi	45	7,4
7 kişi	11	1,8
8 kişi	7	1,2
9 kişi	4	0,7
10 kişi	2	0,3
13 kişi	1	0,2
Toplam	605	100

Çizelge-10
Hanehalkı Tiplerine Göre Dağılım

	Kişi	Yüzde
Basit (çekirdek) aile oluşumlu hanehalkları	435	71,9
Yalnız ve tek ebeveynin ve/ya da hanehalkı reisinin kadın olduğu	76	12,6
Geniş aileden oluşun hanehalkları	63	10,4
Bileşik hanehalkları	31	5,1
Toplam	605	100,0

Çizelge-11
Hanehalkının Aylık Gelir Düzeyine Göre Dağılım[2]

Gelir Grupları	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
200 milyon TL. ve altı	141	23,3
200-299 milyon TL	151	25,0
300-499 milyon TL	139	23,0
500-999 milyon TL	99	16,4
1 milyar TL ve üstü	26	4,3
Bilmiyor/Yanıt yok	49	8,1
Toplam	605	100,0

Çizelge-12
Hanehalkı Taşınmaz Malvarlığı Mülkiyet Durumu – 1

	Kışlık Konut-1		Yazlık Konut-1		Otomobil-1		Arsa-Tarla-1		Dükkan-1	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kendi üzerine	51	13,9	11	21,2	18	8,8	10	15,9	4	10,5
Eşiyle ortak	16	4,4	6	11,5	5	2,5	3	4,8	4	10,5
Kendine miras kalmış, mirasçılarla ortak	12	3,3	1	1,9	2	1,0	5	7,9	2	5,3
I. Toplam (kadın mülkiyeti)	79	21,6	18	34,6	25	12,3	18	28,6	10	26,3
Eşinin üzerine	176	48,1	25	48,1	140	68,6	26	41,3	16	42,1
Eşine miras kalmış, mirasçılarla ortak	13	3,6	-	-	1	0,5	4	6,3	3	7,9
II. Toplam (erkek mülkiyeti)	189	51,7	25	48,1	141	69,1	30	47,6	19	50,0
Eşinin ailesinin üzerine	48	13,1	3	5,8	9	4,4	4	6,3	1	2,6
Ailesinin üzerine	46	12,6	6	11,5	24	11,8	11	17,5	8	21,1
Diğer	4	1,1	-	-	5	2,5	-	-	-	-
Toplam	366	100,0	52	100,0	204	100,0	63	100,0	38	100,0

[2] Nisan 2001'de yoksulluk sınırı 657 650 000 TL.'dir (Türk-İş Araştırma Merkezi verileri).

Çizelge-13
Hanehalkı Taşınmaz Malvarlığı Mülkiyet Durumu - II

	Kışlık Konut-2		Yazlık Konut-2		Otomobil-2		Arsa-Tarla-2		Dükkan-2	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kendi üzerine	5	17,2	1	33,3	-	-	4	22,2	1	25,0
Eşiyle ortak	3	10,3	-	-	2	33,3	1	5,6	2	50,0
Kendine miras kalmış, mirasçılarla ortak	1	3,4	-	-	-	-	3	16,7	-	-
I. Toplam (kadın mülkiyeti)	9	30,9	1	33,3	2	33,3	8	44,5	3	75,0
Eşinin üzerine	13	44,8	-	-	1	16,7	8	44,4	1	25,0
Eşine miras kalmış, mirasçılarla ortak	-	-	1	33,3	-	-	-	-	-	-
II. Toplam (erkek mülkiyeti)	13	44,8	1	33,3	1	16,7	8	44,4	1	25,0
Eşinin ailesinin üzerine	2	6,9	-	-	-	-	-	-	-	-
Ailesinin üzerine	4	13,8	1	33,3	2	33,3	2	11,1	-	-
Diğer	1	3,4	-	-	1	16,7	-	-	-	-
Toplam	29	100,0	3	100,0	6	100,0	18	100,0	4	100,0

Çizelge-14

Hane İçi İşbölümü (%) [3]

(1) Hanedeki kadınlardan biri tek başına yapıyor
(2) Hanedeki erkeklerden biri tek başına yapıyor
(3) Hanedeki kadınlar ortaklaşa/ yardımlaşarak yapıyorlar
(4) Hanedeki kadınlar erkeklerle ortaklaşa/ yardımlaşarak yapıyorlar
(5) Hane dışından yardımcı bir kadın yapıyor
(6) Hane dışından yardımcı bir erkek yapıyor
(7) Hanede böyle bir etkinlik yok / yanıt yok

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Ev temizliği	72,6	0,2	19,6	2,4	5,3	-	-
Yemek pişirmek	79,2	-	19,1	0,3	0,2	-	-
Bulaşık	78,5	-	20,0	1,3	0,2	-	-
Çamaşır	80,7	-	18,2	0,8	0,3	-	-
Ütü	78,7	0,3	17,9	1,9	1,0	-	0,4
Çocuk bakımı	62,0	2,6	12,6	2,5	0,5	-	19,8
Çocukların derslerine yardım	30,6	7,8	8,3	12,6	0,2	0,2	40,5
Çocukları okula, kreşe ya da yuvaya götürüp getirmek	28,6	5,3	6,5	8,2	0,3	0,3	51,1
Çocukları sinema, park gibi eğlence yerlerine götürmek	28,3	7,8	7,6	15,0	0,1	-	41,2
Çocukların öğretmenleriyle görüşmek, okul toplantılarına katılmak	42,7	7,7	6,5	9,3	0,1	-	33,9
Çocukları hastaneye götürmek	31,7	18,1	7,8	22,7	0,1	-	20,0
Çocukların kırtasiye, giyim gibi gereksinimleri için alışveriş yapmak	35,9	12,5	7,1	20,6	0,1	-	23,8
Evdeki bakıma muhtaç kişilerin (yaşlı, hasta gibi) bakımını üstlenmek	19,3	9,9	3,0	8,6	0,1	-	59,2
Evin gündelik alışverişi	50,2	19,3	9,3	20,7	0,1	0,2	0,3
Faturaları yatırmak	29,3	40,9	5,1	23,1	0,2	0,3	1,2
Beyaz eşya ve mobilya alışverişi	15,7	30,6	5,9	42,1	0,2	0,2	5,3
Apartman ya da site toplantılarına katılmak	10,7	31,0	3,3	17,2	0,3	-	37,6
Herhangi bir sorunun çözümünü bir kamu kurumunda takip etmek	16,7	50,3	4,6	23,2	0,2	0,2	5,0

[3] Salt kadınların üzerindeki işlerin belirtilen yüzde (%) hesaplamaları, Çizelge-14'teki 7. sütuna (hanede böyle bir etkinlik yok / yanıt yok) denk gelen rakam toplamdan çıkarıldıktan sonra, 1., 3. ve 5. sütunlar (hanedeki kadınlardan biri tek başına yapıyor, hanedeki kadınlar ortaklaşa/ yardımlaşarak yapıyorlar, hane dışından yardımcı bir kadın yapıyor) toplanarak yapılmıştır.

Çizelge-15
Halen Gelir Getirici Etkinlikte Bulunan Kadınların Yaptıkları İşlere Göre Dağılımı *

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Bir özel kesim kuruluşunda tam zamanlı olarak çalışıyor	26	22,8
Kamu kesiminde tam zamanlı kadrolu	25	21,9
Evde parça başı iş yapıyor (dikiş-nakış, vb)	16	14,0
Küçük esnaf ya da zanaatkar	10	8,8
Kamu kesiminde tam zamanlı işçi	9	7,9
Gündelikçi, evlere temizliğe gidiyor	8	7,0
İşveren konumunda	6	5,3
Çocuk bakımı ya da özel ders hizmeti	4	3,6
Kamu kesiminde tam zamanlı sözleşmeli	3	2,6
Bir özel kesim kuruluşunda yarı zamanlı olarak çalışıyor	2	1,8
Havlu, çamaşır, kozmetik, vb mal pazarlama	2	1,8
Diğer	3	2,7
Toplam	114	100,0

*** Koyu renk satırlar, "enformel" olarak kümelendirdiğimiz etkinlik alanlarını belirtmektedir.**

Çizelge-16
Halen Gelir Getirici Etkinlikte Bulunan Kadınların İlçelere Göre Dağılımı

	Halen Gelir Getirici Etkinlikte Bulunan Kadınların İlçelere Dağılımı		Halen Gelir Getirici Etkinlikte Bulunan Kadınların Her Bir İlçe Nüfusu İçinde Tuttuğu Pay
	Kişi	%	%
Çankaya	**53**	**46,5**	**31,0**
Keçiören	**18**	**15,8**	**15,7**
Mamak	**13**	**11,4**	**16,5**
Yenimahalle	**11**	**9,6**	**10,9**
Sincan	**9**	**7,9**	**28,1**
Altındağ	**7**	**6,1**	**8,5**
Gölbaşı	**3**	**2,6**	**37,5**
Etimesgut	**-**	**-**	**-**
Toplam	114	100,0	

Çizelge-17
Gelir Getirici Etkinlikte Bulunma Durumunun
Mahallelerin Gelişmişlik Düzeyine Göre Dağılımı*

	Gelir getirici işi olanlar		Gelir getirici işi olmayanlar		Toplam	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Varsıl	31	36,9	53	63,1	84	100
Orta halli	67	20,7	256	79,3	323	100
Yoksul	16	9,0	161	91,0	177	100
Toplam	114	19,5	470	80,5	584	100

* Halen gelir getirici bir etkinlikte bulunmayanlara önceden bu tür bir etkinlikte bulunmuş ama şimdi bulunmayanlar da dahil edilmiştir. Emekliler dışarıda bırakılmıştır. Ki-kare: 28,843 - s.d. 2 - p<0,001 - bağıntı değeri: +0,2

Çizelge-18
Gelir Getirici Etkinlikte Bulunma Durumunun Mahallelerin
Merkeze Uzaklığına Göre Dağılımı

	Gelir getirici işi olanlar		Gelir getirici işi olmayanlar		Toplam	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Merkeze yakın	20	35,1	37	64,9	57	100
Merkeze orta mesafede	53	22,6	182	77,4	235	100
Merkeze uzak	41	14,0	251	86,0	292	100
Toplam	114	19,5	470	80,5	584	100

Ki-Kare: 15 749 - s.d 2 p<0,001 bağıntı değeri -0,2

Çizelge-19
Gelir Getirici Etkinlikte Bulunma Durumunun
Medeni Duruma Göre Dağılımı

	Gelir getirici işi olanlar		Gelir getirici işi olmayanlar		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Bekar	21	42,9	28	57,1	49	100
Nişanlı/sözlü	3	37,5	5	62,5	8	100
Evli ve eşiyle birlikte	78	16,7	388	83,3	466	100
Evli fakat eşinden ayrı	2	33,3	4	66,7	6	100
Eşinden boşanmış	3	27,3	8	72,7	11	100
Eşi ölmüş	7	15,9	37	84,1	44	100
Toplam	114	19,5	470	80,5	584	100

Çizelge-20
Halen Gelir Getirici Bir İşi Olmayan Kadınlarm
Bu Tür Bir Etkinlikte Bulunma İsteğine Göre Dağılımı

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Evet	262	55,7
Hayır	207	44,0
Yanıt Yok	1	0,2
Toplam	470	100,0

Çizelge-21
İstenmesine Karşın Gelir Getirici Etkinlikte Bulun(a)mama Nedenleri *

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
İş bulamadığı için	82	31,3
Çocuğunun/çocuklarının bakımsız		
kalacağını düşünüyor	69	26,4
Eşi istemiyor	53	20,2
Oturduğu çevrede çalışabileceği bir iş yok	13	5,0
Ev işleriyle birlikte yürütemeyeceğini düşünüyor	11	4,2
Oğlu istemiyor	5	1,9
Yeterli becerisi ya da eğitimi olmadığını düşünüyor	5	1,9
Yaşı nedeniyle	5	1,9
Öğrenci	4	1,6
Sağlık nedeniyle	4	1,5
Sözlüsü/nişanlısı istemiyor	3	1,1
İşte geçirdiği zamanın, kazanacağı paraya		
değmeyeceğini düşünüyor	3	1,1
Babası istemiyor	2	0,8
Sözlüsünün/nişanlısının ailesi istemiyor	1	0,4
Yanıtsız	2	0,8
Toplam	262	100,0

* Koyu renkli satırlar hane-içi engelleri belirtmektedir

Çizelge-22
Kapı Önüne Çıkmak ve Komşuları Ziyaret Etmek Dışarıda Bırakıldığında Evden Dışarı Çıkma Sıklığının Dağılımı

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Hergün	118	19,5
Gereksinim duyduğu her zaman	7	1,2
Bazen üst üste bazen daha az sıklıkta	1	0,2
Haftada 6 gün	23	3,8
Haftada 5 gün	25	4,1
Haftada 4 gün	26	4,3
Haftada 3 gün	65	10,7
Haftada 2 gün	85	14,0
Haftada 2 ve daha çok (toplam)	350	57,8
Haftada 1 gün	104	17,2
10 günde bir	2	0,3
15 günde bir	31	5,1
20 günde bir	2	0,3
Ayda bir	50	8,3
3 ayda bir	4	0,7
6 ayda bir	8	1,3
Yılda bir	2	0,3
Çok ender	9	1,5
Hiç çıkmıyor	41	6,8
Haftada bir ve daha az (toplam)	253	41,8
Yanıtsız	2	0,3
Toplam	605	100,0

Çizelge-23
Dışarı Çıkma Sıklığının Mahallelerin Kent Merkezine Uzaklığına Göre Dağılımı

	Kent merkezine yakın		Kent merkezine orta uzaklıkta		Kent merkezine uzak	
	Kişi Sayısı	Yüzde (%)	Kişi Sayısı	Yüzde (%)	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Hergün /her istediğinde	30	46,9	61	25,1	35	11,7
Haftada 6-4 gün	11	17,2	38	15,6	25	8,4
Haftada 3-2 gün	19	26,7	53	21,8	78	26,2
Haftada iki ve daha çok	60	90,8	152	62,5	138	46,3
Haftada bir-Ayda bir	3	4,7	68	28,0	118	39,6
Çok ender	1	1,6	8	3,3	14	4,7
Hiç	-	-	13	5,3	28	9,4
Haftada bir ve daha az	4	6,3	89	36,6	160	53,7
Yanıtsız	-	-	2	0,8	-	-
Toplam	64	100,0	243	100,0	298	100,0

Ki-Kare. 78,327 s.d 10 p<0,001 bağıntı değeri. -0,1

Çizelge-24

Dışarı Çıkma Sıklığının Hanehalkı Gelir Düzeyi Gruplarına Göre Dağılımı

	-200 milyon TL		200-299 milyon TL		300-499 milyon TL		500-999 milyon TL		1milyar TL+		Bilmiyor Yanıt Yok	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Hergün-her istediğinde	10	7,1	16	10,6	30	21,6	44	44,4	17	65,4	9	18,4
Haftada 6-4	7	5,0	11	7,3	26	18,7	22	22,2	2	7,7	6	12,2
Haftada 3-2	33	23,4	40	26,5	42	30,2	20	20,2	4	15,4	11	22,4
Haftada 2 ve daha çok	50	35,5	67	44,4	98	70,5	86	86,8	23	88,5	26	53,0
Haftada -Ayda 1	57	40,4	72	47,7	34	24,5	9	9,1	2	7,7	15	30,6
Çok ender	11	7,8	5	3,3	5	3,6			1	3,8	1	2,0
Hiç	22	15,6	7	4,6	1	0,7	4	4,0			7	14,3
Haftada bir ve daha az	90	63,8	84	55,6	40	28,8	13	13,1	3	11,5	23	46,9
Yanıtsız	1	0,7			1	0,7						
Toplam	141	100	151	100	139	100	99	100	26	100	49	100

Ki-Kare: 181,347 - s.d. 30 - p<0,001 - bağıntı değeri:+0,01

Çizelge-25

Dışarı Çıkma Sıklığının Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

	Haftada iki ve daha çok		Haftada bir ve daha az		Toplam	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Okur-yazar değil	17	30,4	39	69,6	56	100
Okur-yazar	14	37,8	23	62,2	37	100
İlkökul mezunu	117	49,6	119	50,4	236	100
Ortaokul mezunu	38	59,4	26	40,6	64	100
Lise mezunu	97	70,3	41	29,7	138	100
Üniversite öğrencisi	16	88,9	2	11,1	18	100
Yüksekokul/						
Üniversite mezunu	51	94,4	3	5,6	54	100
Toplam	350	58,0	253	42,0	603	100

Ki-Kare: 160 737 - s.d. 36 - p<0,001 - bağıntı değeri: +0,1

Çizelge-26

Dışarı Çıkma Sıklığının Medeni Duruma Göre Dağılımı

	Haftada iki ve daha çok		Haftada bir ve daha az		Toplam	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Bekar	40	80,0	10	20,0	50	100
Nişanlı/sözlü	6	75,0	2	25,0	8	100
Evli ve eşiyle birlikte yaşıyor	270	56,3	210	43,8	480	100
Evli ve eşinden ayrı yaşıyor	4	66,7	2	33,3	6	100
Eşinden boşanmış	9	69,2	4	30,8	13	100
Eşi ölmüş	21	45,7	25	54,3	46	100
Toplam	350	58,0	253	42,0	603	100

Çizelge-27

Dışarı Çıkma Sıklığının **Hanehalkı** Büyüklüğüne **Göre** Dağılımı

	Haftada iki ve daha çok		Haftada bir ve daha az		Toplam	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
1-2 kişi	51	68,9	23	31,1	74	100
3 kişi	86	64,7	47	35,3	133	100
4 kişi	120	56,3	93	43,7	213	100
5 kişi	63	55,3	51	44,7	114	100
6 ve daha çok kişi	30	43,5	39	56,5	69	100
Toplam	350	58,0	253	42,0	603	100

Ki-Kare: 45,753 - s.d. 24 - p<0,005 - bağıntı değeri: -0,1

Çizelge-28
Evden Dışarı Çıkmayı Engelleyen ya da Güçleştiren Etmenlerin Dağılımı*

	Sayı	Yüzde (%)
Kendisine ait gelirin olmaması dışarı çıkmasını güçleştiriyor	136	33,1
Ev işleri, çocuk, hasta ya da yaşlı bakımı çok zamanını alıyor	116	28,2
Yakınları dışarı çıkmasına izin vermiyor/kısıtlıyor	51	12,4
Hasta, sağlığı el vermiyor	36	8,8
Oturduğu ev kent merkezine uzak	14	3,4
Eşi ya da babası çıkabilmesi için yeterli para vermiyorlar	12	2,9
Evden çıkmaya korkuyor	9	2,2
Evde para kazandığı bir iş yaptığından zamanı olmuyor	2	0,5
Öteki sebepler	27	6,6
Yanıt yok	8	1,9
Toplam	411	100,0

* Engellerin dağılımı, 330 kez verilen "herhangi bir şey evden dışarı çıkmamı ne engelliyor ne de zorlaştırıyor" yanıtı dışarıda bırakılarak hesaplanmıştır. Katılımcı kadınlara birden fazla seçenek belirtme olanağı t ındığından, toplam yanıt sayısı (330+441) 605'i geçmektedir. Yüzdeler 441 rakamına alınmıştır.

Çizelge-29
Eve Dönüş Saatlerini Belirleyen Etmenlerin Dağılımı[4]

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Hava kararmadan önce dönmeye çalışıyorum	203	33,6
Eşi ya da babası evde olmadan önce evde olmaya çalışıyor	151	25,0
İstediği saatte dönüyor	133	22,0
Çocuk(lar) okuldan dönmeden önce evde olmaya çalışıyor	67	11,1
Toplu taşıma araçlarının saatlerine göre hareket ediyor	26	4,3
Diğer	20	3,3
Yanıtsız	5	0,8
Toplam	605	100,0

[4] Kendilerine dışarı istedikleri gibi çıkmalarını engelleyen ya da güçleştiren etmenler olup olmadığı sorulduğunda, kadınların %55'inin (330 kadın) "herhangi bir şey dışarı çıkmamı ne engelliyor ne de güçleştiriyor" yanıtını verdikleri görülmüştü. Oysa Çizelge-30 bize, kadınların en az %70'inin (421 kadın) dışarıda olma ve dışarıda kalma kararlarını, kendi istek ve gereksinimlerinden başka etmenlere göre verdiklerini ya da vermek durumunda kaldıklarını g stermektedir. Bu farklı oranlardan, kadınların en az %15'i n bu konuyla ilgili olarak "içselleştirilmiş engelleri" bulunduğu sonucunu çıkarabiliriz.

Çizelge-30
Evden Dışarı Çıkma Nedenlerinin Dağılımı*

	Yanıt Sayısı	Yüzde (%)
Evin gündelik gereksinimler için alışverişe çıkmak	334	22,7
Mahalle dışındaki akrabaları/yakınları ziyarete gitmek	257	17,5
Kendi gereksinimleri, istekleri için alışverişe çıkmak	239	16,3
Apartman ve/ya da mahalle komşularını ziyarete gitmek	161	11,0
Dinlence yerlerine gitmek/ gezinti amaçlı		
yürüyüşe çıkmak	95	6,5
İşe gitmek	90	6,1
Evin faturalarını yatırmak	88	6,0
Sinema, tiyatro vb kültürel-sanatsal etkinliklere gitmek	50	3,4
Çocuk ya da kardeşi eğlence merkezlerine,		
gezmeye götürmek	43	2,9
Okula gitmek	27	1,8
Çocuk/ya da kardeşi okula/kreşe götürmek	27	1,8
Kafe, lokanta vb eğlence yerlerine gitmek	24	1,6
Üyesi olduğu kulübe, derneğe, vb gitmek	11	0,7
Diğer sebepler	13	0,9
Çıkmıyor	8	0,5
Yanıt yok	3	0,2
Toplam	1470	100,0

* Katılımcı kadınlara birden çok seçenek belirtebilecekleri söylendiğinden **yanıt sayısı örneklem büyüklüğü olan 605'i geçmektedir. Çizelge'deki oranlar, yanıt sayısı olan 1470'e alınmıştır.**

Çizelge-31
Çeşitli Kentsel Mekanlara Nasıl Gidildiği

(1) Tek başına ya da kadın arkadaşlarıyla birlikte gidebilir
(2) Ancak yakınlarından bir erkek yanındayken gidebilir
(3) Eşinin/babasının ya da yakını bir başka erkeğin gittiği fakat kendisini götürmek istemediği bir yerdir
(4) Zaten gitmek istemediği/istemeyeceği bir yerdir
(5) Hanede böyle bir etkinlik yok
(6) Diğer

	(1)		(2)		(3)		(4)		(5)		(6)	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Sinema, tiyatro, konser, vb.	197	32,6	217	35,9	14	2,3	144	23,8	26	4,3	7	1,2
Kafe, pastane	189	31,2	199	32,9	11	1,8	183	30,2	20	3,3	3	0,5
Bar / disko	42	6,9	64	10,6	14	2,3	458	75,7	24	4,0	3	0,5
Meyhane	8	1,3	35	5,8	20	3,3	512	84,6	27	4,5	3	0,5
Kokteyl gibi özel davetler	101	16,7	230	38,0	11	1,8	229	37,9	27	4,5	7	1,2
Lokanta, restoran	149	24,6	312	51,6	16	2,6	111	18,3	14	2,3	3	0,5
Şehir dışında piknik	60	9,9	444	73,4	23	3,8	67	11,1	8	1,3	3	0,5
Şehir içi büyük parklar	161	26,6	348	57,5	8	1,3	74	12,2	11	1,8	3	0,5
Büyük alışveriş merkezleri	225	37,2	285	47,1	13	2,1	62	10,2	17	2,8	3	0,5
Kızılay civarı	342	56,5	194	32,1	11	1,8	47	7,8	8	1,3	3	0,5
Ulus civarı	311	51,4	194	32,1	11	1,8	81	13,4	5	0,8	3	0,5
Tunalı Hilmi civarı	273	45,1	179	29,6	10	1,7	124	20,5	15	2,5	4	0,7
Hastane	395	65,3	194	32,1	7	1,2	6	1,0	1	0,2	2	0,3
Banka	380	62,8	132	21,8	8	1,3	72	11,9	10	1,7	3	0,5
Çocukların okulu	366	60,5	61	10,1	10	1,7	90	14,9	66	10,9	12	2,0
Kamu kuruluşu/ devlet dairesi	327	54,0	143	23,6	23	3,8	93	15,4	15	2,5	4	0,7

Çizelge-32

Çeşitli Kentsel Mekanlara Gitmede Bağımlı Hareketliliğin Dağılımı*

	Bağımlı Hareketlilik	
	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Çocukların okulu	61	13,6
Banka	132	25,2
Kamu kuruluşu / devlet dairesi	143	28,8
Hastane	194	32,4
Kızılay civarı	194	35,3
Ulus civarı	194	37,4
Tunalı Hilmi civarı	179	38,4
Kafe, pastane	199	49,5
Sinema, tiyatro, konser, vb.	217	49,9
Bar / disko	64	52,0
Meyhane	35	53,0
Migros gibi büyük alışveriş merkezleri	285	54,2
Lokanta, restoran	312	65,0
Kokteyl gibi özel davetler	230	65,9
Şehir içi büyük parklar	348	66,9
Şehir dışındaki piknik yerleri	444	83,8

* Bağımlı hareketlilik oranları, Çizelge-31'de görünen oranlardan farklı olarak, her bir etkinlik için, "zaten gitmek istemediği/istemeyeceği bir yer (4)" ile "hanede böyle bir etkinlik yok (5)" sütunlarındaki rakamlar çıkarıldıktan sonra hesaplanmıştır.

Çizelge-33

Kadınların Ulaşım-Dolaşım Yöntemlerini Tercih Dağılımı

	Sayı	Yüzde (%)
Dolmuşla	252	41,7
Belediye otobüsüyle	244	40,3
Yürüyerek	124	20,5
Halk otobüsüyle	123	20,3
Metro ve/ya da Ankaray'la	94	15,5
Özel otomobille	74	12,1
Taksiyle	36	6,0
Banliyö treniyle	25	4,1
Yanıtsız	5	0,8
Toplam katılımcı kadın sayısı	605	161,3

* Katılımcı kadınlardan en çok kullandıkları iki ulaşım dolaşım yöntemini belirtmeleri istendiğinden, oranlar toplamı %100'ü geçmektedir.

Çizelge-34
Ulaşım-Dolaşım Yöntemlerini Tercih Nedenlerinin Dağılımı

	Sayı	%
Ucuzluk	281	28,9
Çabukluk	268	27,6
Kendini daha güvende hissettiği için	84	8,7
Oturulan yerden başka bir ulaşım aracı olmaması	78	8,0
Daha az kalabalık olması	77	7,9
Daha az aktarmayla/aktarmasız yolculuk yapabildiği için	69	7,1
Ötekilere göre daha düzenli saatlerde gelmesi	56	5,8
Diğer*	51	5,3
Yanıtsız/ fikri yok	7	0,7
Toplam	971	100,0

*** Diğer tercih nedenleri arasında, "oturduğum yer gideceğim yerlere yakın, sağlığım için, spor oluyor" gibi yürüyüş için, "bedava" gibi belediye otobüsü için, "istasyon yakın" gibi metro ya da banliyö treni için, "çocuklarım küçük" gibi taksi ya da otomobil için belirtilen açık uçlu yanıtların yanı sıra, "rahatlık" en yaygın açık uçlu yanıt olarak 11 kez yinelenmiştir.**

Çizelge-35
Dolmuşla Yolculuk Sırasında Yaşanan Sorunlar

	Hiç		Bazen		Hep		Toplam	
Rahatsızlık Nedenleri	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Fazla yolcu alınması	54	21,4	70	27,8	128	50,8	252	100
Şoförlerin kuralдışı araç kullanması	58	23,0	81	32,1	113	44,8	252	100
Yolcuların para alıp verme zorunluluğu	82	32,5	60	23,8	110	43,7	252	100
Araçların bakımsızlığı/pisliği	90	35,7	70	27,8	92	36,5	252	100
Şoför/muavinin kaba davranışları	107	42,5	72	28,6	73	29,0	252	100
Araçlarda müzik çalınması	139	55,2	62	24,6	51	20,2	252	100

Çizelge-36
Otobüsle Yolculuk Sırasında Yaşanan Sorunlar

	Hiç		Bazen		Hep		Toplam	
Rahatsızlık Nedenleri	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Araçların çok kalabalık olması	50	15,0	68	20,4	215	64,6	333	100
Otobüslerde insanlar arasında kavga olması	82	24,6	114	34,2	137	41,1	333	100
Otobüslerin düzenli saatlerde gelmemesi	96	28,8	101	30,3	136	40,8	333	100
Araçların bakımsızlığı/pisliği	82	24,6	123	36,9	128	38,4	333	100
İki otobüsün gelmesi arasında çok zaman geçmesi	89	26,7	119	35,7	125	37,5	333	100
Otobüslerde tacize uğrama olasılığının yüksekliği	141	42,3	76	22,8	116	34,8	333	100
Otobüs güzergahının uzunluğu/ çok dolanması	137	41,1	88	26,4	108	32,4	333	100
Şoför/muavinin kaba davranışları	126	37,8	101	30,3	106	31,8	333	100
Durağın eve yakın olmaması	192	57,7	39	11,7	102	30,6	333	100
İki otobüs durağı arası mesafenin uzunluğu	165	49,5	85	25,5	83	24,9	333	100

Çizelge-37
Yürüyerek Yolculuk Sırasında Yaşanan Sorunlar

	Hiç		Bazen		Hep		Toplam	
Rahatsızlık Nedenleri	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kaldırımların arabalarca işgali	21	16,9	29	23,4	74	59,7	124	100
Kaldırımların sürekli yükselip alçalması	35	28,2	29	23,4	60	48,4	124	100
Kaldırım, yol bakım ya da yapım çalışmaları	32	25,8	42	33,9	50	40,3	124	100
Sokak ve cadde aydınlatmalarının yetersizliği	47	37,9	29	23,4	48	38,7	124	100
Kaldırıma taşmış inşaat çalışmaları	41	33,1	38	30,6	45	36,3	124	100
Kaldırımlarda rampa olmaması	60	48,4	26	21,0	38	30,6	124	100
Yayalar için yeşil-geç işaretinin süresinin azlığı	58	46,8	29	23,4	37	29,8	124	100
Bakışla, sözle rahatsız / taciz edilmek	70	56,5	18	14,5	36	29,0	124	100
Sık sık yüz yüze gelinen üst ya da alt geçitler	65	52,4	29	23,4	30	24,2	124	100
Taksi sürücülerinin rahatsız etmesi	73	58,9	23	18,5	28	22,6	124	100
Özel oto sürücülerinin rahatsız etmesi	71	57,3	28	22,6	25	20,2	124	100

Çizelge-38
Metro ve/ ya da Ankaray'la Yolculuk Sırasında Yaşanan Sorunlar

	Hiç		Bazen		Hep		Toplam	
Rahatsızlık Nedenleri	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Merdivenlerin çok olması	23	24,5	29	30,9	42	44,7	94	100
Yürüyen merdivenlerin sık bozulması	25	26,6	28	29,8	41	43,6	94	100
İstasyonun evime yakın olmaması	51	54,3	12	12,8	31	33,0	94	100
Asansörün salt özürlülere ayrılmış olup genellikle de çalışmaması	42	44,7	23	24,5	29	30,9	94	100
İstasyon ve araçların kalabalık olması	37	39,4	35	37,2	22	23,4	94	100
İnsanlar arasında kavga, tartışma olması	41	43,6	32	34,0	21	22,3	94	100
Sarkıntılığa uğrama olasılığının yüksek olması	61	64,9	18	19,1	15	16,0	94	100
İki istasyon arasında çok mesafe olması	66	70,2	17	18,1	11	11,7	94	100
Araçların bakımsızlığı ve/ ya da pisliği	71	75,5	17	18,1	6	6,4	94	100

Çizelge-39
Özel Otomobille Yolculuk Sırasında Yaşanan Sorunlar

	Hiç		Bazen		Hep		Toplam	
Rahatsızlık Nedenleri	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Trafik yoğunluğu	7	9.5	25	33.8	42	56.8	74	100
Otopark sorunu	13	17.6	19	25.7	42	56.8	74	100
Sürücülerin kurallara uymaması	6	8.1	30	40.5	38	51.4	74	100
Yayaların kurallara uygun davranmaması	9	12.2	36	48.6	29	39.2	74	100
Yön değiştirmek ya da başka yola sapmak gerektiğinde gereksiz yere mesafeyi uzatmak durumunda kalmak	23	31.1	27	36.5	24	32.4	74	100
Erkek sürücülerin tacizin uğramak	50	67.6	20	27.0	4	5.4	74	100

Çizelge-40
Taksiyle Yolculuk Sırasında Yaşanan Sorunlar

	Hiç		Bazen		Hep		Toplam	
Rahatsızlık Nedenleri	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Trafik yoğunluğu	3	8.3	10	27.8	23	63.9	36	100
Şoförlerin trafik kurallarına uygun davranmaması	18	50.0	10	27.8	8	22.2	36	100
Şoförlerin uygun güzergâhları yeterince bilmemesi	21	58.3	10	27.8	5	13.9	36	100
Şoförlerin kaba davranışları ve tavırları	22	61.1	10	27.8	4	11.1	36	100
Şoförlerin tacizkar davranış ve tavırları	33	91.7	2	5.6	1	2.8	36	100

Çizelge-41
Banliyö Treniyle Yolculuk Sırasında Yaşanan Sorunlar

	Hiç		Bazen		Hep		Toplam	
Rahatsızlık Nedenleri	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İnsanlar arasında kavga, tartışma olması	-	-	13	52.0	12	48.0	25	100
Araçların bakımsızlığı, pisliği	4	16.0	9	36.0	12	48.0	25	100
Tacize uğrama olasılığının yüksek olması	8	32.0	5	20.0	12	48.0	25	100
İstasyon ve trenlerin kalabalık olması	2	8.0	12	48.0	11	44.0	25	100
İki istasyon arasındaki mesafenin uzunluğu	8	32.0	12	48.0	5	20.0	25	100
Tren istasyonun eve yakın olmaması	12	48.0	9	36.0	4	16.0	25	100

Çizelge-42
En Sık Görüşülen Kişilerin Dağılımı*

	Yanıt Sayısı	Yanıt Sayısına Oran (%)	Katılımcı Sayısına Oran (%)
Apartman ya da mahalledeki komşularla	382	33,3	63,1
Kendi akrabalarıyla	361	31,5	59,7
Kendi arkadaşlarıyla	224	19,5	37,0
Eşinin akrabalarıyla	129	11,3	21,3
Eşinin arkadaşlarının aileleriyle	25	2,2	4,1
Diğer	4	0,3	0,7
Yanıt yok	21	1,8	3,5
Toplam	1146	100,0	189,4

* Katılımcı kadınlara birden fazla seçeneği belirtebilecekleri söylendiğinden, yanıt sayısı 605'i geçmektedir. İlk sütundaki yüzdeler, toplam yanıt sayısı olan 1146'ya, ikinci sütundaki yüzdeler de toplam katılımcı kadın sayısı olan 605'e alınmıştır.

Çizelge-43
En Sık Görüşülen Kişilerin Eğitim **Durumuna Göre** Dağılımı

	Okur yazar değil		Okur yazar		İlkokul mezunu		Ortaokul mezunu		Lise mezunu		Üniv. öğrencisi		Üniv. öğrencisi	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Komşular	42	41,2	30	44,1	175	38,3	40	32,8	70	27,2	7	20,0	18	17,1
Kendi akrabaları	33	32,4	22	32,4	140	30,6	41	33,6	82	31,9	10	28,6	33	31,4
Kendi arkadaşları	7	6,9	7	10,3	62	13,6	21	17,2	72	28,0	16	45,7	39	37,1
Eşinin akrabaları	14	13,7	8	11,8	60	13,1	16	13,1	20	7,8	1	2,9	10	9,5
Eşin arka.nin aileleri	2	2,0	-	-	7	1,5	2	1,6	9	3,5	1	2,9	4	3,8
Diğer	1	1,0	-	-	1	0,2	1	0,8	1	0,4	-	-	-	-
Yanıt yok	3	2,9	1	1,5	12	2,6	1	0,8	3	1,2	-	-	1	1,0
Toplam	102	100,0	68	100,0	457	100,0	122	100,0	257	100,0	35	100,0	105	100,0

Çizelge-44
En Sık Görüşülen Kişilerin Gelir Getirici Etkinlikte Bulunma Durumuna Göre Dağılımı

	Gelir getirici bir işi var		Gelir getirici bir işi yok		Önceden gelir getirici işi olmuş		Emekli	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Komşular	59	27,7	297	36,6	20	24,7	6	14,6
Kendi akrabaları	53	24,9	266	32,8	27	33,3	15	36,6
Kendi arkadaşları	67	31,5	116	14,3	23	28,4	18	43,9
Eşinin akrabaları	22	10,3	99	12,2	7	8,6	1	2,4
Eşinin arkadaşlarının aileleri	8	3,8	14	1,7	2	2,5	1	2,4
Diğer	2	0,9	2	0,2	-	-	-	-
Yanıtsız	2	0,9	17	2,1	2	2,5	-	-
Toplam	213	100,0	811	100,0	81	100,0	41	100,0

Çizelge-45
En Sık Görüşülen Kişilerin Medeni Duruma Göre Dağılımı

	Bekar		Nişanlı-sözlü		Evli, Eşiyle birlikte		Evli, ayrı yaşıyor		Boşan-mış		Evli ölmüş	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Komşular	19	20	3	21,4	314	34,5	4	36,4	6	21,4	36	40,5
Kendi akrabaları	30	31,6	4	28,6	280	30,8	2	18,2	9	32,1	36	40,5
Kendi arkadaşları	46	48,4	6	42,9	146	16,1	3	27,3	13	46,4	10	11,2
Eşinin akrabaları					122	13,4	2	18,2			5	5,6
Eşinin arkadaşlarının aileleri			1	7,1	22	2,4					2	2,3
Diğer					4	0,4						
Yanıtsız					21	2,3						
Toplam	95	100	14	100	909	100	11	100	28	100	89	100

Çizelge-46
Ailedeki Kadınlarla, Kadın Arkadaşlarla ve Komşularla Kurulan Yardımlaşma ve Dayanışma Alanlarının Dağılımı

	Evet		Hayır		Yanıtsız		Toplam	
Ankara'da Yaşayan, Ailedeki Kadınlarla	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Ailevi ve özel sorunlarla ilgili olarak dertleşme	452	74,7	153	25,3	-	-	605	100
Borç para alıp verme	415	68,6	189	31,2	1	0,2	605	100
Temizlik yapmada ve hane bakımında yardımlaşma	371	61,3	231	38,2	3	0,5	605	100
Gelir getirici iş bulmada yardımlaşma	262	43,3	342	56,5	1	0,2	605	100
Çocukları birbirine emanet etme	368	60,8	233	38,5	4	0,7	605	100
Ortalama		61,7						
Kadın Arkadaşlarla								
Ailevi ve özel sorunlarla ilgili olarak dertleşme	390	64,5	205	33,9	10	1,7	605	100
Borç para alıp verme	338	55,9	257	42,5	10	1,7	605	100
Temizlik yapmada ve hane bakımında yardımlaşma	254	42,0	338	55,9	13	2,1	605	100
Gelir getirici iş bulmada yardımlaşma	236	39,0	359	59,3	10	1,7	605	100
Çocukları birbirine emanet etme	298	49,3	295	48,8	12	2,0	605	100
Ortalama		50,1						
Komşularla								
Ailevi ve özel sorunlarla ilgili olarak dertleşme	291	48,1	314	51,9	-	-	605	100
Borç para alıp verme	300	49,6	303	50,1	2	0,3	605	100
Temizlik yapmada ve hane bakımında yardımlaşma	268	44,3	335	55,4	2	0,3	605	100
Gelir getirici iş bulmada yardımlaşma	182	30,1	422	69,8	1	0,2	605	100
Çocukları birbirine emanet etme	319	52,7	284	46,9	2	0,3	605	100
Ortalama		45,0						

Çizelge-47

Kadınlar Arası Söyleşi Tartışma Konularının Gündeme Gelme Sıklığının Dağılımı

	Hiç		Çok ender		Ara sıra		Her zaman		Yanıtsız		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Ailevi/özel sorunlar	144	23,8	179	29,6	219	36,2	62	10,2	1	0,2	605	100
İşyeri sorunları	448	74,0	55	9,1	64	10,6	34	5,6	4	0,7	605	100
Mahallenin sorunları	175	28,9	170	28,1	201	33,2	58	9,6	1	0,2	605	100
Ankara'nın sorunları	128	21,2	169	27,9	199	32,9	109	18,0			605	100
Türkiye'nin sorunları	93	15,4	111	18,3	170	28,1	231	38,2			605	100

Çizelge-48

Formel Örgütlülüğün Dağılımı*

	Sayı	%
Toplumsal yardım amaçlı/toplumsal etkinliklerde bulunan bir örgüt	19	3,1
Okul aile birliği	14	2,3
Siyasal Parti	13	2,1
Hemşehri Dayanışma Derneği	8	1,3
Sendika	6	1,0
Bir kadın örgütü	3	0,5
AIESEC (Öğrenci Organizasyonu)	2	0,3
Greenpeace	2	0,3
Sincan Hanımlar Lokali	2	0,3
Bir fikir örgütü	1	0,2
Halkevleri	1	0,2
Herhangi bir kuruluşa üye değil	542	88,1
Yanıtsız	2	0,3
Toplam	615	100,0

* Katılımcı kadınlar birden fazla seçenek belirtebildiğinden toplam rakam 605'i geçmektedir. Toplam formel örgütlülük oranı hesaplanırken, 61'in 605'e oranı (%10) alınmıştır. Herhangi bir örgüte üye olmayanların oranı da (542/605*100) bu durumda %90 olmaktadır.

Çizelge-49

İlçe Belediyeler Çalışanlarının Ünvanlarına Göre Kadın - Erkek Dağılımı

ÇANKAYA BELEDİYESİ	Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Başkan Yardımcısı	1	100,0			1	100,0
Şube Müdürü	20	90,9	2	9,1	22	100,0
Şube Müdür Yardımcısı	5	71,4	2	28,6	7	100,0
Müdür	23	88,5	3	11,5	26	100,0
Müdür Yardımcısı	17	89,5	2	10,5	19	100,0
Şef	64	59,8	43	40,2	107	100,0

Şef Yardımcısı	2	100,0			2	100,0
Yönetim Kademeleri, Toplam	132	71,7	52	28,3	184	100,0
Memur	826	60,8	532	39,2	1358	100,0
İşçi	1476	95,2	75	4,8	1551	100,0
Toplam Çalışan	2434	78,8	659	21,3	3093	100,0

KEÇİÖREN BELEDİYESİ	Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Başkan Yardımcısı	3	100,0			3	100,0
Şube Müdürü	7	100,0			7	100,0
Müdür	4	100,0			4	100,0
Müdür Yardımcısı	5	100,0			5	100,0
Şef	13	59,1	9'	40,9	22	100,0
Yönetim Kademeleri, Toplam	32	78,0	9	22,0	41	100,0
Memur	261	66,9	129	33,1	390	100,0
İşçi	900	84,4	166	15,6	1066	100,0
Toplam Çalışan	1193	79,7	304	20,3	1497	100,0

YENİMAHALLE BELEDİYESİ	Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Başkan Yardımcısı	2	100,0			2	
Şube Müdürü	1	50,0	1	50,0	2	100,0
Müdür	24	85,7	4	14,3	28	100,0
Müdür Yardımcısı	7	87,5	1	12,5	8	100,0
Şef	26	56,5	20	43,5	46	100,0
Yönetim Kademeleri, Toplam	60	69,8	26	30,2	86	100,0
Memur	460	63,9	260	36,1	720	100,0
İşçi	1049	97,2	30	2,8	1079	100,0
Toplam Çalışan	1569	83,2	316	16,8	1885	100,0

ALTINDAĞ BELEDİYESİ	Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Başkan Yardımcısı	3	100,0			3	100,0
Şube Müdürü	1	100,0			1	100,0
Müdür	19	100,0			19	100,0
Müdür Yardımcısı	8	88,9	1	11,1	9	100,0
Yönetim Kademeleri, Toplam	31	96,9	1	3,1	32	100,0
Memur	648	70,9	266	29,1	914	100,0
İşçi	1001	96,8	33	3,2	1034	100,0
Toplam Çalışan	1680	84,8	300	15,2	1980	100,0

MAMAK BELEDİYESİ	Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Başkan Yardımcısı	4	100,0			4	100,0
Şube Müdürü	1	50,0	1	50,0	2	100,0
Müdür	19	100,0			19	100,0
Müdür Yardımcısı	11	91,7	1	8,3	12	100,0
Şef	28	50,0	28	50,0	56	100,0
Yönetici Kademeleri, Toplam	63	67,7	30	32,3	93	
Memur	405	65,3	215	34,7	620	100,0

İşçi	680	96,5	25	3,5	705	100,0
Toplam Çalışan	1148	81,0	270	19,0	1418	100,0

SİNCAN BELEDİYESİ	Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Başkan Yardımcısı	1	100,0			1	100,0
Müdür	15	100,0			15	100,0
Müdür Yardımcısı	1	100,0			1	100,0
Şef	8	100,0			8	100,0
Yönetim Kademeleri, Toplam	25	100,0			25	100,0
Memur	112	81,2	26	18,8	138	
İşçi	478	86,9	72	13,1	550	
Toplam Çalışan	615	86,3	98	13,7	713	

ETİMESGÜT BELEDİYESİ	Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Başkan Yardımcısı	3	100			3.	100
Şube Müdürü	2	100			2	100
Müdür	24	100			24	100
Müdür Yardımcısı	1	100			1	100
Şef	11	78,6	3	21,4	14	100
Yönetim Kademeleri, Toplam	41	93,2	3	6,8	44	
Memur	145	80,1	36	19,9	181	100
İşçi	230	94,7	13	5,3	243	
Toplam	416	88,9	52	11,1	468	

GÖLBAŞI BELEDİYESİ	Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Başkan Yardımcısı	1				1	100,0
Müdür	20	95,2	1	4,8	21	100,0
Şef	9	90,0	1	10,0	10	100,0
Yönetim Kademeleri, Toplam	30	93,8	2	6,3	32	100,0
Memur	57	73,1	21	26,9	78	100,0
İşçi	192	94,6	11	5,4	203	100,0
Toplam Çalışan	279	89,1	34	10,9	313	100,0

İLÇE BELEDİYELER, TOPLAM	Erkek		Kadın		Toplam	
	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde	Kişi	Yüzde
Başkan Yardımcısı	18	100,0			18	100,0
Şube Müdürü	32	88,9	4	11,1	36	100,0
Şube Müdür Yardımcısı	5	100,0			5	100,0
Müdür	148	94,9	8	5,1	156	100,0
Müdür Yardımcısı	50	90,9	5	9,1	55	100,0
Şef	90	60,9	61	39,1	156	100,0
Şef Yardımcısı	2	100,0			2	100,0
Yönetim Kademeleri, Toplam	345	80,6	78	18,2	428	100,0
Memur	2914	66,2	1485	33,8	4399	100,0
İşçi	6006	93,4	425	6,6	6431	100,0
Toplam Çalışan	9334	82,1	2033	17,9	11367	100,0

Kaynak: İlçe Belediyeler Personel İşleri ile İşçi İlişkileri Müdürlükleri, Mayıs-Ekim 2002

Çizelge-50
Öncelikli Görülen Kentsel Sorunlar

	Yanıt Sayısı	Yüzde (%)
Belediye ve hizmetleriyle ilgili sorunlar	371	42,2
Çevre ve çevre altyapısı	*168*	*19,1*
Ulaşım ve ulaşım altyapısı	*100*	*11,4*
Kent imarıyla ilgili sorunlar	*20*	*2,3*
Belediye ve hizmetleriyle ilgili diğer sorunlar	*83*	*9,4*
Ekonomik sorunlar	270	30,7
Trafik sorunu	113	12,9
Eğitimle ilgili sorunlar	12	1,4
Sağlıkla ilgili sorunlar	9	1,0
Kadın sorunları	8	0,9
Elektrik sorunu	8	0,9
Genel siyasetle ilgili sorunlar	6	0,7
Ev (barınma) sorunları	2	0,2
Diğer	7	0,8
Sorun yok	16	1,8
Konuyla ilgisi yok	11	1,3
Fikri yok / Yanıtsız	46	5,2
Toplam	879	100,0

Çizelge-51
Öncelikli Kentsel Sorunların Çözümünden
Sorumlu Görülen Kişi ve Kuruluşlar

	Yanıt Sayısı	Yüzde (%)
Yerel Yönetimler	413	51,2
Büyükşehir Belediyesi	324	40,1
İlçe Belediyesi	46	5,7
Büyükşehir ve İlçe Belediyesi	16	2,0
Melih Gökçek	12	1,5
Ego / Aski	7	0,9
İlçe ve Büyükşehir Belediyeleri ile insanlar	4	0,5
Büyükşehir Belediyesi ve Muhtar	3	0,4
Muhtar	1	0,1
Merkezi Yönetim	312	38,7
Devlet	143	17,7
Hükümet	71	8,8
Başbakan	35	4,3
İlgili Bakanlıklar	16	2,0
Diğer	47	5,8
İnsanlar / Halk	20	2,5
Diğer	11	1,4
Hiç Kimse	12	1,5
Yanıtsız	39	4,8
Toplam	807	100,0

Çizelge-52
Öncelikli Görülen Mahalle Sorunları

	Yanıt Sayısı	Yüzde (%)
Belediye Hizmetleriyle İlgili Sorunlar	*488*	*70,4*
Fiziksel çevre sorunları-çevre düzenlemesi	220	31,7
Temizlik - çöp sorunu	149	21,5
Trafik ve ulaşımla ilgili sorunlar	87	12,6
Belediye hizmetleriyle ilgili diğer sorunlar	28	4,0
Yetkililerin ilgisizliği	4	0,6
Mahalle yaşantısı ve komşuluk ilişkileri	53	7,6
Geçim koşulları – ekonomik sorunlar	8	1,2
Eğitim	5	0,7
Sorun yok	67	9,7
İlgim yok	8	1,2
Yanıt yok	64	9,2
Toplam	693	100,0

Çizelge-53
Öncelikli Mahalle Sorunlarının Çözümünden Sorumlu Görülen Kişi ve Kuruluşlar

	Yanıt Sayısı	Yüzde (%)
Yerel Yönetimler	502	83,9
İlçe Belediyesi	278	46,5
Büyükşehir Belediyesi	122	20,4
Muhtar	78	13,0
Muhtar-Belediye	13	2,2
İlçe/ Büyükşehir Belediyesi	5	0,8
Melih Gökçek	3	0,5
Aski / Ego	3	0,5
Mahalle sakinleri	34	5,7
Merkezi yönetim	25	4,2
Emniyet Müdürlüğü / Güvenlik Güçleri / Karakol	17	2,8
Hiç yimse	3	0,5
Fikri yok	1	0,2
Yanıt yok	16	2,7
Toplam	598	100,0

Çizelge-54
Kadınlar Kendileri Belediye Başkanı ya da Meclis Üyesi Olsaydı Etkinliklerinde Hangi Konulara/ Sorunlara Ağırlık Verirlerdi?*

	Sayı	%	%
Toplumsal Altyapı Sorunları	131	25,7	45,0
Eğitim	30	5,9	10,3
Sağlık	29	5,7	10,0
Çocuklara park, bahçe gibi yerlerin yapılması	17	3,3	5,8
Yeşil alanların fazlalaştırılması / Parkların denetimi ve güvenliği	7	1,4	2,4
Kültürel etkinliklere ağırlık verilmesi	6	1,2	2,1
Diğer (sokak çocukları, çocuklar ve yaşlılar için daha çok olanak, vb.)	42	8,3	14,1
Kadınların toplumsal cinsiyet gereksinimleri	105	20,6	36,1
Kadın sorunları / kadın hakları	67	13,2	23,0
Kadınların eğitimi	12	2,4	4,1
Kadın kültürevi/merkezi/toplumsal etkinlikler/			
Psiko-sosyal danışma merkezi	12	2,4	4,1
Kadınlar için sığınma evi / dayanışma merkezi	6	1,2	2,1
Kreş açılması / Çocuk bakımevi/ Çocukların			
okul sonrası etkinlikleri	5	1,0	1,7
Meslek edinme kursları	2	0,4	0,7
Kadın sağlığı	1	0,2	0,3
Çevre Altyapısı/ Çevre Sağlığı	102	20,0	35,1
Çevre temizliğinin sağlanması / Düzenli çevre / Çevre düzeni	72	14,1	24,7
Gecekondu bölgesi/Yapılaşma koşullarını iyileştirme	13	2,6	4,5
Çevre sorunlarının çözülmesi	12	2,4	4,1
Diğer (hava kirliliğinin önlenmesi, hayvanların korunması, vb.)	5	1,0	1,6
Geçim sorunları / Ekonomik sorunlar	80	15,7	27,5
İş alanı yaratmak / İşsizlikle savaşım	33	6,5	11,3
Ekonomik krizle mücadele / ekonominin koşullarını iyileştirme	22	4,3	7,6
Fakirlere önem/ destek verilmesi / Toplumsal yardımlaşma	19	3,7	6,5
Enflasyonla mücadele / Pahalılığı önleme	6	1,2	2,1
Teknik Altyapı Sorunları	48	9,4	16,5
Yolların bakımı	24	4,7	8,2
Trafik / Ulaşım / Otopark sorunu	21	4,1	7,2
Kanalizasyon / Doğalgaz sorunu / Su sorunu	3	0,6	0,9
Genel	26	5,1	8,9
Adaletsizlikle savaşmak / sosyal adaleti sağlamak / "Ayrımcılığı önlerdim"	5	1,0	1,7
Sosyal güvence koşullarını iyileştirmek	4	0,8	1,4
İnsan hakları savaşımı	3	0,6	1,0
"Aile bütünlüğü"	3	0,6	1,0
Diğer (rüşvetin kaldırılması, güvenlik koşullarının iyileştirilmesi, vb.)	11	2,2	3,5
Fikri yok / yanıt yok	17	3,3	5,9
Toplam	509	100,0	175,0

*** İlk sütundaki yüzdeler -katılımcı kadınlara iki konu/sorun alanı belirtebilecekleri söylendiğinden 290'ı geçen- toplam yanıt sayısı olan 509'a, ikinci sütundaki yüzdeler de toplam kadın sayısı olan 290'a alınmıştır.**

Çizelge-55
Mahallede Öncelikli Toplumsal Cinsiyet Gereksinimleri*

	Yanıt Sayısı	Yüzde (%)-1	Yüzde (%)-2
Kadın doktorun da olduğu bir sağlık ocağı ya da gezici sağlık ekibi	270	23,4	44,6
Güzel, güvenli ve temiz bir park	158	13,7	26,1
Çocukların okul sonrasında çalışıp oynayabilecekleri düşük maliyetli etüd merkezi	140	12,1	23,1
Mesleki beceri edinebilecek bir kurs	106	9,2	17,5
Spor yapmak için gidilebilecek düşük maliyetli bir yer	76	6,6	12,6
Hukuksal konularla ilgili olarak ücretsiz danışabilecek bir yer	65	5,6	10,7
Maliyeti düşük kamu kreşi ya da çocuk yuvası	64	5,5	10,6
Elektrik,su,doğalgaz gibi faturaların yatırabileceği yakın bir şube	61	5,3	10,1
Yakında büyükçe bir alışveriş merkezi	42	3,6	6,9
Koşu ve yürüyüş parkuru	35	3,0	5,8
Sinema	35	3,0	5,8
Yakında bir meyve sebze pazarı	34	2,9	5,6
Okuma yazma kursu	23	2,0	3,8
Tiyatro	16	1,4	2,6
Huzurevi	7	0,6	1,2
Kadınlar kahvesi	2	0,2	0,3
Hiçbiri	15	1,3	2,5
Hepsi	2	0,2	0,3
Hepsi var	1	0,1	0,2
Yanıt yok	3	0,3	0,5
Toplam	1155	100,0	190,9

* Katılımcı kadınlara iki seçenek belirtebilecekleri söylendiğinden toplam yanıt sayısı 605'i geçmektedir. İlk sütun yüzdesi toplam yanıt sayısı olan 1155'e, ikinci sütun yüzdesi örneklem büyüklüğü olan 605'e alınmıştır.

Çizelge-56
Sağlık Hizmetlerinden Yararlanmada Karşılaşılan Sorunların Dağılımı*

	Yanıt Sa.	Yüzde (%)
Hastanelerin kalabalık olması	374	61,8
Yararlanılabilecek hastanelerin oturulan yere uzak olması	162	26,8
Sigortalı olunmasına karşın tüm kamu hastanelerinden yararlanamamak	119	19,7
Sağlık sigortasının olmaması	98	16,2
Sağlık hizmetleriyle ilgili bir sorunu yok	78	12,9
Kadınlara yönelik sağlık hizmetlerinin gelişmemiş olması	76	12,6
Kötü muamele – ilgisizlik	41	6,8
Oturulan yerin yakınında sağlık ocağı olmaması	28	4,6
Pahalı	13	2,1
Randevu sistemindeki aksaklıklar	12	2,0
Diğer	13	2,1
Hepsi	1	0,2
Cevap yok	3	0,5
Toplam	1018	170,1

* Katılımcı kadınlara iki seçenek belirtebilecekleri söylendiğinden toplam yanıt sayısı 605'i geçmektedir. Yüzdeler, örneklem büyüklüğü olan 605'e alınmıştır.

Çizelge-57
Belediye Kreşlerinin Sayı ve Kapasitesi

Belediye	Kreş Sayısı	Kreş Kapasitesi (Kişi)
Çankaya	4	240
Keçiören	3	150
Altındağ	2	120
Yenimahalle	1	90
Mamak	1	40
Büyükşehir	-	-
Sincan	-	-
Etimesgut	-	-
Gölbaşı	-	-
Toplam	11	640

Kaynak: 27 Mayıs, 18 ve 20 Haziran, 6, 17 ve 29 Temmuz, 1 ve 14 Ağustos 17 Ekim 2002 tarihli görüşmeler

Çizelge-58
Yakın Yaşam Çevresinde Olası Bir Kadın Merkezine Yönelik Tutumun Dağılımı

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Evet, isterdim	544	89,9
Hayır, istemezdim	60	9,9
Yanıt yok	1	0,2
Toplam	605	100,0

Çizelge-59
Olası Bir Kadın Merkezinde Öncelikle Gerçekleştirilmesi İstenen Etkinliklerin Dağılımı*

	Yanıt Sayısı	Yüzde Sayısına %	Yüzde Sayısına (605) %
Kadınların bir arada üretim yapabilecekleri bir yer olsun	271	25,7	44,8
Kadınlara mesleki beceri için eğitim verilsin	199	18,9	32,9
Kadınlar evde ürettiklerini burada pazarlayabilsinler	153	14,5	25,3
Kadınların bir araya gelip sohbet edebileceği bir yer olsun	121	11,5	20,0
Sağlık hizmetleri verilsin	109	10,4	18,0
Çocukların da oyalanabileceği bir yer olsun	66	6,3	10,9
Okuma-yazma dersi verilsin	65	6,2	10,7
Hukuksal konularla ilgili olarak danışabileceğim biri olsun	49	4,7	8,1
Spor etkinliği olsun	4	0,7	0,7
Hepsi	3	0,6	0,5
Diğer	7	0,4	1,2
Bilmiyor / Yanıt yok	6	0,3	1,0
Toplam	1053	100,0	174,0

* Katılımcı kadınlara bu soruyla ilgili olarak birden fazla seçenek belirtebilecekleri söylenmiştir. İlk yüzde sütunundakiler yanıt sayısına, ikinci yüzde sütunundakiler de katılımcı kadın sayısına alınmış oranlardır; dolayısıyla ikinci sütunda toplam %100'ü geçmektedir.

Çizelge-60
Hane İçinde Kötü Muamele

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Kötü muamele var	118	19,5
Kötü muamele yok	487	80,5
Toplam	605	100,0

Çizelge-61
Sığınmaevinin Gerekliliğine İlişkin Düşüncelerin Dağılımı

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Gerekli olduğunu düşünenler	550	90,9
Gereksiz olduğunu düşünenler	33	5,5
Fikri olmayanlar	22	3,6
Toplam	605	100,0

Çizelge-62
Yeterli ve Güvenli Sığınmaevi Olması Durumunda Buradan Yararlanmayı Düşünebilecek Olanların Dağılımı

	Kişi Sayısı	Örnekleme (605) Oran %	"Gereklidir" Yanıtına Oran %
Evet	44	7,3	8,0
Hayır	219	36,2	39,8
Gerek duyarsa	245	40,5	44,5
Bilmiyor, emin değil	42	6,9	7,6
Toplam	550	90,9	100,0
Sığınmaevini gerekli görmeyenler ve fikri olmayanlar	55	9,1	
Toplam	605	100,0	

Çizelge-63
Sığınmaevinden Yararlanma Fikrinin Kötü Muameleye Maruz Kalıp Kalmamaya Göre Dağılımı

	Evet		Hayır		Gerek Duyarsa		Emin Değil		Toplam	
Kötü muamele var	20	17,7	28	24,8	57	50,4	8	7,1	113	100,0
Kötü muamele yok	24	5,5	191	43,7	188	43,0	34	7,8	437	100,0
Toplam	44	8,0	219	39,8	245	44,5	42	7,6	550	100,0

Çizelge-64
Sığınmaevinden Yararlanma Fikrinin Gelir Getirici Etkinlikte Bulunma Durumuna Göre Dağılımı

	Evet		Hayır		Gerek Duyarsa		Emin Değil		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Halen gelir getirici etkinliği var	4	3,7	45	42,1	49	45,8	9	8,4	107	100
Halen gelir getirici etkinliği yok	35	9,1	148	38,6	171	44,6	29	7,6	383	100
Önceden gelir getirici etkinlikte bulunmuş	3	7,3	20	48,8	16	39,0	2	4,9	41	100
Emekli	2	10,5	6	31,6	9	47,4	2	10,5	19	100
Toplam	44	8,0	219	39,8	245	44,5	42	7,6	550	100

Çizelge-65

Sığınmaevinden **Yararlanma Fikrinin** Eğitim **Durumuna Göre** Dağılımı

	Evet		Hayır		Gerek Duyarsa		Emin Değil		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Okur yazar değil	11	25.6	17	39.5	12	27.9	3	7.0	43	100
Okur yazar	6	20.7	9	31.0	10	34.5	4	13.8	29	100
İlkokul mezunu	12	5.5	95	43.6	99	45.4	12	5.5	218	100
Ortaokul mezunu	2	3.3	20	32.8	32	52.5	7	11.5	61	100
Lise mezunu	9	7.0	41	31.8	68	52.7	11	8.5	129	100
Üniversite öğrencisi	1	5.9	11	64.7	4	23.5	1	5.9	17	100
Yüksekokul/ Üniversite mezunu	3	5.7	26	49.1	20	37.7	4	7.5	53	100
Toplam	44	8.0	219	39.8	245	44.5	42	7.6	550	100

Çizelge-66

Yerel Seçimlerde Oy Kullanma Davranışının Niteliğinin Dağılımı *

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Kendi istediği adaya oy verdi	346	60,5
Kendi istediği partiye oy verdi	152	26,6
Bir yakınının söylediği parti ya da adaya oy verdi	38	6,6
Boş oy kullandı	23	4,0
Oyunu rastgele kullandı	11	1,9
Hatırlamıyor	1	0,2
Seçmendi fakat oy kullanmadı	1	0,2
Toplam	572	100,0

* 1999 seçimlerinde seçmen olmayan 33 kadın hesaplamanın dışında bırakılmıştır.

Çizelge-67

Belediyelerin Seçilmiş Organlarında Kadınların Eksik Temsilinin Nedenlerine İlişkin Düşüncelerin Dağılımı

	Sayı	Yüzde (%)
Erkek egemen sistem	208	34,4
Kadınların eğitimsizliği	191	31,6
Kadınların maddi gücünün olmaması	64	10,6
Bilmiyor / Fikri yok	50	8,3
Kadınların istememesi	48	7,9
Kadınların asıl görevi zaten annelik ve ev işleri	31	5,1
Kadınların çekimser / pasif olması	9	1,5
Diğer	3	0,6
Yanıt yok	1	0,2
Toplam	605	100,0

Çizelge-68
Büyük Çoğunluğu Erkeklerden Oluşan Seçilmiş Yerel Organların Kadınları Temsil Edip Edemeyeceğine İlişkin Düşüncelerin Dağılımı

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Hayır	432	71,4
Belli konularda	113	18,7
Evet	34	5,6
Fikri yok	26	4,3
Toplam	605	100,0

Çizelge-69
Belediye Başkanı ya da Meclis Üyesi Olarak Seçilme Fikrine İlişkin Tutumların Dağılımı

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Evet, isterdim	290	47,9
Hayır, istemezdim	315	52,1
Toplam	605	100,0

Çizelge-70
Belediye Başkanı ya da Meclis Üyesi Olarak Seçilmek İstemeyeceğini Belirtenlerin İstememe Nedenlerinin Dağılımı

	Sayı	Yüzde (%)
Yeterli eğitimim yok	144	45,7
Politika kirli bir iş	49	15,6
Zaman bulamam	25	7,9
Seçilmek için yeterli desteği bulamam	15	4,8
Bu erkek işi	14	4,4
Eşim / babam vb izin vermez	13	4,1
Sorumluluk almak istemem	12	3,8
Nasıl aday olunacağını / ne yapmam		
gerektiğini bilmiyorum	11	3,5
Sağlığım elvermez	8	2,6
Benim yaşadığım sorunlarla belediyenin		
bir ilgisi yok	8	2,5
Maddi gücüm yok	5	1,6
Çevre olumsuz karşılar	2	0,6
Diğer	6	1,9
Fikri yok / Yanıt yok	3	1,0
Toplam	315	100,0

Çizelge-71
Mahalle ve Kent Sorunlarının Çözümünde Gönüllü Çalışmaya Yönelik Tutumların Dağılımı

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Gönüllü çalışmayı isterdi	354	58,5
Gönüllü çalışmayı istemezdi	242	40,0
Zaten çalışıyor	5	0,8
Bilmiyor / Yanıt yok	4	0,7
Toplam	605	100,0

Çizelge-72
Mahalle ve Kent Sorunlarının Çözümünde Gönüllü Çalışmayı İstememe Nedenlerinin Dağılımı

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Yeterli zamanı yok	65	26,9
Sağlığı elvermez / yaşlı	50	20,7
Ailesi/ eşi/ babası izin vermez	46	19,0
Kendi işi olmadığını / yapabileceği bir şey olmadığını düşünüyor	42	17,4
Yeterli dayanışmanın olmayacağını düşünüyor	20	8,3
Fikri yok	16	6,6
Diğer	3	1,2
Toplam	242	100,0

Çizelge-73
Sorun Çözümü için Belediyeye Başvurma Oranlarının Dağılımı

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Başvuru ya da şikayeti hiç olmadı	494	81,7
Telefonla başvurdu	56	9,3
Belediyeye giderek başvurdu	55	9,1
Toplam	605	100,0

Çizelge-74
Başvurulan Belediyenin Niteliği (İlçe - Büyükşehir)

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)
İlçe belediyesi	71	64,0
Büyükşehir belediyesi	39	35,1
Yanıtsız	1	0,9
Toplam	111	100,0

Çizelge-75
Kimin / Nerenin Sorunuyla İlgili Olarak Belediyeye Başvuruda Bulunuldu?

	Sayı	Yüzde (%)
Yaşadığı mahallenin sorunu	50	45,0
Başvuranın kendi sorunu	24	21,6
Yaşadığı apartman / sitenin sorunu	17	15,3
Ailesi ya da yakınlarından birinin sorunu	12	10,8
Ankara'nın sorunu	5	4,5
İşyerinin sorunu	3	2,7
Toplam	111	100,0

Çizelge-76
Belediyeye Başvuru Nedenlerinin Dağılımı

	Sayı	Yüzde (%)
Teknik Altyapı	50	45,0
Kanalizasyon	18	16,2
Yol	7	6,3
Su sorunu	6	5,4
Su baskını	4	3,6
Doğalgaz / Yakıt sorunu	4	3,6
Elektrik kesintisi	4	3,6
Su sayaçları sorunu	2	1,8
Sokak lambaları	1	0,9
Okulun mazgallarıyla ilgili bir sorun	1	0,9
Telefon	1	0,9
Camın önüne park edilmesi	1	0,9
Ağaçların elektrik direklerine değmesi	1	0,9
Çevre Altyapısı / Toplumsal Altyapı	30	27,0
Çöp	16	14,4
Gürültü	5	4,5
Baz istasyonu	2	1,8
Sokak köpekleri	2	1,8
Hayvanları korumak için	2	1,8
Çocuk parkı ya da yeşil alan	2	1,8
Kadın lokali	1	0,9
Geçimle ilgili	12	10,8
Maddi yardım	6	5,4
İş istemek	4	3,6
Yakacak yardımı	1	0,9
Okul yardımı	1	0,9
Yapı ve Yapım Süreciyle ilgili	10	9,0
Tapu ya da tahsis belgesi	4	3,6
İnşaat	3	2,7
Ev yıkımı	2	1,8
İstimlak	1	0,9
Diğer		
Hukuka aykırı uygulamalar	6	5,4
Yüklü fatura	2	1,8
Sünnet	1	0,9
Toplam	111	100,0

Çizelge-77

Belediyeye Yapılan Başvuruların Sonuçlanma / Sonuçsuz Kalma Oranları

	Sayı	Yüzde (%)
Sonuç aldı	57	51,4
Sonuç alamadı	48	43,2
İşlemler sürüyor	4	3,6
Takip etmedi	2	1,8
Toplam	111	100,0

Çizelge-78

Başvurunun Sonuçsuz Kalma Nedenlerinin Dağılımı

	Kişi	Yüzde (%)
Yetkililer ilgisiz davrandı	33	68,8
Belediyenin bu konuda yetkisi ya da yapabileceği bir şey olmadığı söylendi	7	14,6
Sorunun çözümünü engelleyen başka çıkarlar vardı	7	14,6
Yanıt yok	1	2,1
Toplam	48	100,0

Çizelge-79

Başvuruda Bulunmama Nedenlerinin Dağılımı

	Sayı	Yüzde (%)
Sorun yaşamadı	320	64,8
Yetkililerin ilgilenmeyeceğini düşündü	88	17,8
Ne yapacağını bilmiyordu	36	7,3
Başkaları ilgilensin diye düşündü	35	7,1
Zamanı olmadığı için	8	1,6
Eşi ilgileniyordu	2	0,4
Babası ilgileniyordu	1	0,2
Çekindiği için	1	0,2
Başkalarının tepkisinden dolayı	1	0,2
"Ben birşeye karışmam"	1	0,2
Yanıtsız	1	0,2
Toplam	494	100,0

Kaynakça

Kitaplar

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali (1989) *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi* (Ankara: Verso)

AKAL, Cemal Bali (1994) *Siyasi İktidarın Cinsiyeti* (Ankara: İmge)

ALKAN, Ayten (2003) *Kadınlarla Birlikte Kadınlar İçin Yerel Politika* (Ankara: KADER-KASAUM)

ANKER, Richard (1998) *Gender and Jobs: Sex Segregation of Occupations in the World* (Geneva: ILO)

ARAT, Necla (der.) (1991) *Kadınlar ve Siyasal Yaşam: Eşit Hak-Eşit Katılım (5-6 Aralık 1989 tarihlerinde düzenlenen uluslararası konferans, ÇYDD)* (İstanbul: Cem Yayınevi)

AYMAN GÜLER Birgül (der.) (1999) *Belediye Personel Sistemi* (Ankara: TODAİE)

------ & Ayşegül SABUKTAY (der.) *Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri (1-2 Kasım 2000, TODAİE)* (Ankara: TODAİE)

BEBEL, August (1976) *Kadın ve Sosyalizm* (çev. Sabiha Zekeriya Sertel) (Ankara: Toplum)

BOURDIEU, Pierre (2001) *Masculine Domination* (tr. Richard Nice) (Cambridge: Polity Press)

BROWNMILLER, Susan (1976) *Against Our Will* (N.Y: Simon & Schuster)

CASTELLS, Manuel (1977) *The Urban Question* (tr. Alan Sheridan) (London:Edward Arnold)

------ (1997) *Kent, Sınıf, İktidar* (çev.Asuman Erendil) (Ankara: Bilim ve Sanat)

COOPER, David (1988) *Ailenin Ölümü* (çev. Güzin Özkan) (İstanbul: Kıyı Yay)

COMER, Lee (1984) *Evlilik Mahkumları* (çev. Sedef Öztürk) (İstanbul: Kadın Çevresi Yay.)

CONNELL, R.W. (1998) *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* (çev. Cem Soydemir) (İstanbul: Ayrıntı)

COWARD, Rosalind (1989) *Kadınlık Arzuları: Günümüzde Kadın Cinselliği* (çev. Alev Türker) (İstanbul: Ayrıntı)

ÇAKIR, Serpil & Necla AKGÖKÇE (1996) *Kadın Araştırmalarında Yöntem* (İstanbul: Sel Yayıncılık)

ÇİTÇİ, Oya (1989) *Yerel Yönetimlerde Temsil -Belediye Örneği-* (Ankara: TODAİE)
——— (der.) (1998) *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek (19-21 Kasım 1997 tarihli sempozyum bildirileri)* (Ankara: TODAİE)
——— (ed.) (2001) *Yerel Seçimler Panaroması: 1963-1999* (Ankara: TODAİE)
DAVİDOFF, Leonore (2002) *Feminist Tarihyazımında Sınıf ve Cinsiyet* (çev. Zerrin Ateşer ve Selda Somuncuoğlu) (İstanbul: İletişim)
DE BEAUVOIR, Simone (1986) *Ben Bir Feministim* (çev. Ayşe, Minu, Sedef) (İstanbul: Kadın Çevresi)
DONOVAN, Josephine (1997) *Feminist Teori* (çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek ve Fevziye Sayılan) (İstanbul: İletişim)
DURU, Bülent & Ayten ALKAN (der. ve çev.) (2002) *20. Yüzyıl Kenti* (Ankara: İmge)
ENGELS, Friedrich (1990) *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* (çev. Kenan Somer). (Ankara: Sol Yayınları).
EROĞUL, Cem (1991) *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı* (Ankara: İmge)
FIRESTONE, Shulamith (1979) *Cinselliğin Diyalektiği* (çev. Yurdanur Salman) (İstanbul: Payel).
FLAMMANG, Janet A. (ed) (1984) *Political Women: Current Roles in State and Local Government* (California: Sage)
GARBER, Judith A. & Robyne S. TURNER (1995) *Gender in Urban Research* (California: Sage)
GIDDENS, Anthony (1984) *The Constitution of Society* (Oxford: Polty Press)
GILDER, G. (1975) *Sexual Suicide* (N.Y.: Bentham)
GILMAN, C. Perkins (1986) *Kadın ve Ekonomi* (çev. Melahat Otkun ve Jale Candan) (İstanbul: Kaynak)
GLICKMAN, Norman J., Michael L. LAHR & Elvin WYLY (1996), *State of the Nation's Cities: America's Changing Urban Life* (U.S. Department of Housing and Urban Development).
GOLDBERG, S. (1973) *The Inevitability of Patriarchy* (N.Y.: William Morrow)
GÖKÇE, Birsen v.d. (1993) *Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü* (Ankara: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı)
GREED, Clara H. (1994) *Women and Planning* (NY.: Routledge)
HABERMAS, Jürgen (1997) *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* (çev.Tanıl Bora & Mithat Sancar) (İstanbul: İletişim)
HACIMİRZAOĞLU BERKTAY, Ayşe (der.) (1998) *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı).
HALFORD, Susan, Mike SAVAGE & Anne WITZ (1997) *Gender, Careers and Organisations - Current Developments in Banking, Nursing and Local Government* (London: MacMillan)
HARVEY, David (1988) *Social Justice and the City* (London: Arnold)
——— (1997) *Postmodernliğin Durumu* (çev. Sungur Savran) (İstanbul: Metis)
HATT, Paul K. & Albert J. REISS (eds.) (1957) *Cities and Society* (Illinois: The Free Press)

HORNEY, Karen (1986) *Kadın Ruhbilimi* (çev. Selçuk Budak) (İstanbul: Payel)
KADAV (2003) *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Alanında Belediye-Kadın Kuruluşu İşbirliği: Deneyimler, Sorunlar, Çözümler Atölyesi* (Ankara)
KA-DER (2004) *Kadın Başımıza: Yerel Yönetimlerde Kadın Katılımı ve Temsili Kampanyası* (Ankara)
KALAYCIOĞLU, Sibel & Helga RITTERSBERGER TILIÇ (2001) *Evlerimizdeki Gündelikçi Kadınlar* (İstanbul: Su)
KANDİYOTİ, Deniz (1997) *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar* (çev. Aksu Bora vd.) (İstanbul: Metis)
KANETTİ, Vivet (2002) *Koş Süreyya Koş* (İstanbul: Gendaş)
KASAİD (Kadının Sosyal Hayatını Araştırma ve İnceleme Derneği) (2000) *Kadının Sosyal Hayata Katılımı ve Siyasal Mobilizasyonu* (Ankara: Veri A.Ş.)
KESSLER, S.J. & W. MCKENNA (1978) *Gender: An Ethnomethodological Approach* (N.Y.: Wiley)
KELEŞ, Ruşen (1993) *Kent ve Siyaset Üzerine Yazılar (1975-1992)* (İstanbul: IULA-EMME)
——— (1998) *Yerinden Yönetim ve Siyaset* (İstanbul: Cem Yayınevi)
——— (2002) *Kentleşme Politikası* (Ankara: İmge)
——— vd. (1999) *Kentsel Toprak Rantının Kamuya Kazandırılması* (Ankara: Türkkent)
KEUZENKAMP, S. & I.C. De VRIES (eds.) (1996) *Compendium: Women and Habitat* (Nairobi: UNCHS)
KIRAY, Mübeccel (1964) *Ereğli: Ağır Sanayiden Evvel Bir Sahil Kasabası* (Ankara: DPT)
KOÇ, Esra & GÜÇLÜER, Esra (der.) (1999) *Kadın Yurttaşın El Kitabı* (Helsinki Yurttaşlar Derneği) (İstanbul: İletişim)
MAGNARELLA, P. (1974) *Tradition and Change in a Turkish Town* (N.Y.: John Wiley & Sons)
MARX, Karl (1979) *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* (çev.Sevim Belli) (Ankara: Sol Yayınları)
——— (1986) *Kapital, C.I.* (çev. Alaattin Bilgi) (İstanbul: Sol Yayınları)
MCDOWELL, Linda (1997) *Capital Culture: Gender at Work in the City* (London: Blackwell)
MENGİ, Ayşegül (1998) *Avrupa Birliği'nde Bölgeler Karşısında Yerel Yönetimler* (Ankara: Imaj)
MILL, John Stuart (1970) *The Subjection of Women* (Massachusetts: MIT)
MILLETT, Kate (1973) *Cinsel Politika* (çev. Seçkin Selvi) (İstanbul: Payel)
MITCHELL, Juliet & OAKLEY, Ann (1984) *Kadın ve Eşitlik* (çev. Fatmagül Berktay) (İstanbul: Kaynak)
MOMSEN, Janet Henshall & Janet TOWNSEND (eds.) (1987) *Geography of Gender in the Third World* (London: Hutchinson)
MORGAN, Robin (ed.) (1970) *Sisterhood is Powerfull - An Anthology of Writings from the Women's Liberation Movement* (N.Y: Vintage)
MORRIS, Desmond (1990) *Çıplak Maymun* (çev. Nuran Yavuz) (İstanbul: Remzi)

MUMFORD, Lewis (1961) *The City in History* (New York: Harcourt, Brace and World, Inc.)
NICHOLSON, Linda J. (ed.) (1990) *Feminism / Postmodernism* (NY & London: Routledge)
ÖZDEK, Yasemin (der.) (2002) *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* (6-7 Aralık 2001 tarihli konferans) (Ankara: TODAİE)
ÖZGÜÇ, Nazmiye (1998) *Kadınların Coğrafyası* (İstanbul: Çantay)
PARSONS, T. & BALES, R.F. (1956) *Family Socialization and Interaction Process* (London: Routledge)
PHILLIPS, Anne (1995) *Demokrasinin Cinsiyeti* (çev. Alev Türker) (İstanbul: Metis)
PIRENNE, Henri (1994) *Ortaçağ Kentleri* (çev. Şadan Karadeniz) (Ankara: İletişim)
ROSE, Gillian (1993a) *Feminism and Geography: The Limits of Geographical Knowledge* (UK: Blackwell, Polity Press)
ROWBOTHAM, Sheila (1975) *Women, Resistance and Revolution* (Middlesex: Pelican)
——— (1976) *Hidden from History* (N.Y.: Vintage)
SAHLINS, N. (1977) *The Use and Abuse of Biology: An Anthropological Critique of Sociobiology* (London: Tavistock)
SANCAR ÜŞÜR, Serpil (1997) *Siyasal Yaşam ve Kadınlara Destek Politikaları* (Ankara: KSSGM)
SASSEN, Saskia (1991) *The Global City* (New Jersey: Princeton University Press)
SAVRAN, Gülnur & Nesrin TURA (der.) (1992) *Kadının Görünmeyen Emeği: Maddeci Bir Feminizm Üzerine* (İstanbul: Kardelen Yayınları)
SAYERS, J. (1982) *Biological Politics* (London: Tavistock)
SEIDENBERG, Robert & DECROW, Karen (1989) *Agorafobi: Eviyle Evli Kadınlar* (çev. Nur Nirven) (İstanbul: AFA Yayınları)
SELEK, Pınar (2001) *Maskeler, Süvariler, Gacılar* (İstanbul: Aykırı)
SENNETT, Richard (1996) *Kamusal İnsanın Çöküşü* (çev. Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz) (İstanbul: Ayrıntı)
SERDAROĞLU, Ufuk (1997) *Feminist İktisat'ın Bakışı (Postmodernist mi?)* (İstanbul: Sarmal)
SHORT, John Rennie (1999) *The Urban Order: An Introduction to Cities, Culture and Power* (UK.: Blackwell)
STANBACK, Thomas M. & Richard V. KNIGHT (1976) *Suburbanization and the City* (N.Y.: Universe Books).
TALASLI, Gülay (1996) *Siyaset Çıkmazında Kadın* (Ankara: Ümit Yayıncılık)
TBD (Türk Belediyecilik Derneği) & KAV (Konrad Adenauer Vakfı) (1995a) *Yerel Özerklik, Demokrasi ve Halkın Katılımı* (14 Nisan 1995 tarihli yuvarlak masa toplantısı) (Ankara)
TIGER, Lionel (1972) *Men in Groups* (London: Panther Books)
——— & FOX, R. (1971) *The Imperial Animal* (N.Y.: Holt, Rinehart)
TONG, Rosemarie (1989) *Feminist Thought: A Comprehensive Introduction* (USA: Westview Press)

YALÇINDAĞ, Selçuk v.d. (1992) *Kamu Yönetimi Araştırması (KAYA) Yerel Yönetimler Araştırma Grubu Raporu* (Ankara: TODAİE)

YARAMAN, Ayşegül (1999) *Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili (1935-1999)* (İstanbul: Bağlam)

YOUNG, Kate, Carol WOLKOWITZ & Roslyn MCCULLAGH (1984) *Of Marriage and the Market: Women's Subordination and Its Lessons* (London: Routledge & Kegan Paul)

WEDEL, Heidi (2001) *Siyaset ve Cinsiyet: İstanbul Gecekondularında Kadınların Siyasal Katılımı* (çev. Can Kurultay) (İstanbul: Metis)

WHITE, Jenny B. (1999) *Para ile Akraba: Kentsel Türkiye'de Kadın Emeği* (çev. Aksu Bora) (İstanbul: İletişim)

WOLLSTONECRAFT, Mary (1978) *Vindication of the Rights of Women* (ed. Miriam Kramnick) (Harmondsworth: Penguin)

Makaleler

ABADAN UNAT, Nermin (1968a) Siyasi Hayat ve Sosyal Değerler, *SBF Dergisi*, C.XXIII, No.1: 477-82.

------ (1968b) Türk Kadın Nüfusunun Toplumdaki Yeri, *SBF Dergisi*, C.XXIII, No.4: 145-58.

------ (1991) Uluslararası Platformlarda Kadının Siyasal Katılımı, *Kadınlar ve Siyasal Yaşam: Eşit Hak-Eşit Katılım (5-6 Aralık 1989 tarihlerinde düzenlenen uluslararası konferans, ÇYDD)* (İstanbul: Cem Yayınevi) 59-74

ABRAMS BECK, Susan (1995) Gender and the Politics of Affordable Housing, *Gender in Urban Research* (eds. Judith A. Garber & Robyn S. Turner) (California: Sage): 119-36.

ACKELSBERG, Martha A. (1984) Women's Collaborative Activities and City Life: Politics and Policy, *Political Women: Current Roles in State and Local Government* (ed. Janet A.Flammang) (California: Sage) 242-60.

------ & SHANLEY, Mary Lyndon (1996) Privacy, Publicity and Power - A Feminist Rethinking of the Public-Private Distinction, *Revisioning the Political - Feminist Reconstructions of Traditional Concepts in Western Political Theory* (eds. Nancy J. Hirschmann & Christine Di Stefano) (USA: Westview Press) 213-33.

ACUNER, Selma (2002a) 90'lı Yıllar ve Resmi Düzeyde Kurumsallaşmanın Doğuş Aşamaları, *90'larda Türkiye'de Feminizm* (der.Aksu Bora & Asena Günal) (İstanbul: İletişim) 125-58.

AKGÖKÇE, Necla (2001) Kültürel Prizmanın Işığında Farklılıklar, *Yerli Bir Feminizme Doğru* (der. Aynur İlyasoğlu & Necla Akgökçe) (İstanbul: Sel) 53-76.

AKKOÇ, Nebahat (2002) Diyarbakır Ka-Mer'in Kuruluş Hikayesi ve Yürüttüğü Çalışmalar, *90'larda Türkiye'de Feminizm* (der.Aksu Bora & Asena Günal) (İstanbul: İletişim) 205-16.

ALKAN, Ayten (1999) Toplumsal Cinsiyet ve Kent Planlaması, *SBF Dergisi* 54-4 (Ekim-Aralık) 1-29.

------ (2000) "Özel Alan - Kamusal Alan" Ayrımının Feminist Eleştirisi Çerçevesinde Kentsel Mekan, *Kültür ve İletişim* 3(1) Kış: 71-95.

ALLEN, Sheila (1991) Kadınlar ve Vatandaşlık: İngiliz Deneyimi, *Kadınlar ve Siyasal Yaşam: Eşit Hak-Eşit Katılım (5-6 Aralık 1989 tarihlerinde düzenlenen uluslararası konferans, ÇYDD)* (İstanbul: Cem Yayınevi) 39-48.

ALTINAY, Ayşe Gül (2002) Bedenimiz ve Biz: Bekaret ve Cinselliğin Siyaseti, *90'larda Türkiye'de Feminizm* (der.Aksu Bora & Asena Günal) (İstanbul: İletişim) 323-44.

ANDREW, Caroline (1995) Getting Women's Issues on the Municipal Agenda: Violence Against Women, *Gender in Urban Research* (eds. Judith A. Garber & Robyn S. Turner) (California: Sage) 99-119.

ANTOLINI, Denis (1984) Women in Local Government: An Overview, *Political Women: Current Roles in State and Local Government* (ed.Janet A.Flammang) (California: Sage) 23-41.

ARIKBOĞA, Erbay (2002) Boşluk Doldurucu ve Aracı Kurum: Mahalle Muhtarlığı, *Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri (1-2 Kasım 2000, TODAİE)* (der. Birgül Ayman Güler & Ayşegül Sabuktay) (Ankara: TODAİE) 167-76.

ARIN, Canan (1998) Kadına Yönelik Şiddet, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (der. Ayşe Berktay Hacımirzaoğlu) (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı) 201-10.

ASWAD, B. (1974) Visiting Patterns among Women of the Elite in a Small Turkish City, *Anthropological Quarterly* 47: 9-27.

AYATA, Ayşe Güneş (1995) Türkiye'de Kadının Siyasete Katılımı, *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* (der. Şirin Tekeli) (İstanbul: İletişim) 293-312.

------ (1998) Etnik Kimlik ve Toplumsal Cinsiyet: Ankara'da Çerkes Kadınlar, *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek (19-21 Kasım 1997 tarihli sempozyum bildirileri)* (der. Oya Çitçi) (Ankara: TODAİE) 71-80.

------ & Sencer AYATA (1996) Konut Alanları, Cemaat İlişkileri ve Kent Kültüründe Kadınlar, *Diğerlerinin Konut Sorunları* (der.Emine M. Komut) (Ankara: TMMOB) 65-70.

AYDIN, Ahmet Hamdi (2002) Güvenlik Hizmet "Yerel" Olarak Sunulabilir mi?: "Yerel Hizmet" Kavramı Açısından Bir Tartışma, *Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri (1-2 Kasım 2000, TODAİE)* (der. Birgül Ayman Güler & Ayşegül Sabuktay) (Ankara: TODAİE) 407-12.

AZAKLI, Sedat & Hüseyin ÖZGÜR (2002) Nazilli'de Yerel Temsil, *Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri (1-2 Kasım 2000, TODAİE)* (der. Birgül Ayman Güler & Ayşegül Sabuktay) (Ankara: TODAİE) 109-30.

BAILEY, Lucy (2000) Bridging Home and Work in the Transition of Motherhood, *The European Journal of Women's Studies* 7: 53-70.

BAYRAMOĞLU ALADA, Adalet (2002) Dönüşüme Açılan Kapı: "Mahalle", *Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri (1-2 Kasım 2000, TODAİE)* (der. Birgül Ayman Güler & Ayşegül Sabuktay) (Ankara: TODAİE) 147-66.

BENEDICT, P. (1974) The Kabul Günü: Structured Visiting in an Anatolian Provincial Town, *Anthropological Quarterly* 47: 28-47.

BERKTAY, Fatmagül (1995) Türkiye Solu'nun Kadına Bakışı: Değişen Bir Şey Var mı? *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* (der. Şirin Tekeli) (İstanbul: İletişim) 313-27.

BİRCAN, İsmail (2002) Türkiye'de Yoksulluk ve Kadınlar, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları* (6-7 Aralık 2001 tarihli konferans) (der.Yasemin Özdek) (Ankara: TODAİE) 119-27.

BONEPARTH, Ellen (1984) Resources and Constraints on Women in the Policymaking Process: State and Local Arenas, *Political Women: Current Roles in State and Local Government* (edJanet A.Flammang) (California: Sage) 277-91.

BORA, Aksu (1998) Kamusal Alan / Özel Alan: Mahrumiyet-Özgürleşme İkileminin Ötesi, *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek (19-21 Kasım 1997 tarihli sempozyum bildirileri)* (der. Oya Çitçi) (Ankara: TODAİE) 63-70.

------ (2001) Türk Modernleşme Sürecinde Annelik Kimliğinin Dönüşümü, *Yerli Bir Feminizme Doğru* (der. Aynur İlyasoğlu & Necla Akgökçe) (İstanbul: Sel) 77-106.

------ (2002) Bir Yapabilirlik Olarak Ka-Der, *90'larda Türkiye'de Feminizm* (der.Aksu Bora & Asena Günal) (İstanbul: İletişim) 109-24.

------ (2003) Kadınlar ve Hane: "Olmayanın Nesini İdare Edeceksin?", *Kentsel Yoksulluk* (der. Necmi Erdoğan) (İstanbul: WALD) 65-89.

BURGESS, Ernest W., Donald J. BOGUE (1964) Research in Urban Society: A Long View, *Contributions to Urban Sociology* (eds. Ernest W. Burgess & Donald J. Bogue) (USA: University of Chicago Press) 1-14.

BUSSEMAKER, Jet (1991) Equality, Autonomy and Feminist Politics, *Equality, Politics and Gender* (eds. E. Meehan & S. Sevenhujisen) (London:Sage) 52-70.

CARRANCEDO, Emilia Saiz (2002) Half the World, Half the Power, *Habitat Debate,* Vol.8, No.4 (December 2002) 11.

CHANT, Sylvia (1987) Family Structure and Female Labour in Querétaro, Mexico (Ch.12), *Geography of Gender in the Third World* (eds. J.H. Momsen & J. Townsend) (London: Hutchinson) 277-94.

CISLER, Lucinda (1970) Unfinished Business: Birth Control and Women's Liberation, *Sisterhood is Powerfull - An Anthology of Writings from the Women's Liberation Movement.* (ed. Robin Morgan) (N.Y.: Vintage) 274-323.

COOK, Judith & Mary Fonow (1986) Knowledge and Women's Interests: Issues of Epistemology and Methodology in Feminist Sociological Research, *Sociological Inquiry* 56/1: 2-29.

COONTZ, Stephanie & Peta HANDERSON (1992) Sınıflı ve Devletli Toplumların Kökenindeki Mülkiyet Biçimleri, Politik İktidar ve Kadın Emeği (çev. Gülşad Aygen) *Kadının Görünmeyen Emeği: Maddeci Bir Feminizm Üzerine* (der: Gülnur Savran & Nesrin Tura) (Istanbul: Kardelen Yayınları) 18-71.

COOPER, Barbara M. (1997) Gender, Movement and History: Social and Spatial Transformations in 20th Century Maradi, Niger, *Environment and Planning D: Society and Space,* 15: 195-221.

CORCORAN NANTES, Yvonne (1993) Female Consciousness or Feminist Consciousness? *'Viva' Women and Popular Protest in Latin America* (eds. S.A. Radcliffe & S. Westwood) (London: Routledge) 136-55.

CUNNINGHAM, Susan (1987) Gender and Industrialization in Brazil (Ch. 13), *Geography of Gender in the Third World* (eds.: J.H. Momsen & J. Townsend) (London: Hutchinson) 294-309.

ÇAKIR, Serpil (1991) Siyasal Yaşama Katılım Mücadelesinde Türk Kadını, *Kadınlar ve Siyasal Yaşam: Eşit Hak-Eşit Katılım (5-6 Aralık 1989 tarihlerinde düzenlenen uluslararası konferans, ÇYDD)* (İstanbul: Cem Yayınevi) 129-40.

ÇELİKEL, Aysel (2000) Türk Vatandaşlığı Kanununun Cinslerarası Eşitlik Açısından İrdelenmesi, *Hukukta Kadın Sempozyumu (30 Eylül-1 Ekim 1999)* (Ankara: KSSGM) 169-73.

ÇINAR, Tayfun (2000) Yerel Yönetimler ve Dış Borçlanma, *Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri (1-2 Kasım 2000, TODAİE)* (der. Birgül Ayman Güler & Ayşegül Sabuktay) (Ankara: TODAİE) 577-97.

DAMON, Gene (1970) The Least of These: The Minority Whose Screams Haven't Yet Been Heard, *Sisterhood is Powerfull - An Anthology of Writings from the Women's Liberation Movement.* (ed. Robin Morgan) (N.Y.: Vintage) 333-43.

DEMİR, Erol (2002) Kamusal Mekan ve İmge: Gençlik Parkı'nın Değişen Anlamı, *Toplum ve Bilim*, S.94 (Güz 2002) 109-41.

DELPHY, Christine (1992) Baş Düşman (çev. Şadi Ozansü), *Kadının Görünmeyen Emeği: Maddeci Bir Feminizm Üzerine* (der: Gülnur Savran & Nesrin Tura) (İstanbul: Kardelen Yayınları) 71-92.

DEUTSCH, Rosalyn (1991) Boys Town, *Environment and Planning D: Society and Space*, Vol.9: 5-30.

DUNBAR, Roxanne (1970) Female Liberation as the Basis for Social Revolution, *Sisterhood is Powerfull - An Anthology of Writings from the Women's Liberation Movement.* (ed. Robin Morgan) (N.Y.: Vintage) 536-57.

DURU, Bülent & Ayten ALKAN (2002) 20. Yüzyılda Kent ve Kentsel Düşünce, *20. Yüzyıl Kenti* (der. ve çev. Bülent Duru & Ayten Alkan) (Ankara: İmge) 7-27

DRUISINE, Helen (2002) Claming the Night, *Habitat Debate*, Vol.8, No.4 (December 2002) 12.

ECEVİT, Yıldız (1995) Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Konumu ve Değişen Biçimleri, *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* (der. Şirin Tekeli) (İstanbul: İletişim) 117-28.

------ (2001) Yerel Yönetimler ve Kadın Örgütleri İlişkisine Eleştirel Bir Yaklaşım, *Yerli Bir Feminizme Doğru* (der. Aynur İlyasoğlu & Necla Akgökçe) (İstanbul: Sel) 227-59.

EISENSTEIN, Zillah (1996) Equalizing Privacy and Specifying Equality, *Revisioning the Political - Feminist Reconstructions of Traditional Concepts in Western Political Theory* (eds. Nancy J. Hirschmann & Christine Di Stefano) (Colorado: Westview) 181-93.

ERAYDIN, Ayda (2001) Küreselleşme-Yerelleşme ve İşlevleri Farklılaşan Kentler, *Cevat Geray'a Armağan* (Ankara: Mülkiyeliler Birliği) 363-92.

ERMAN, Tahire (1998) Kadınların Bakış Açısından Köyden Kente Göç ve Kentteki Yaşam, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (der. Ayşe Berktay Hacımirzaoğlu) (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı) 211-225.

EROĞLU ÜSTÜN, Nilgün vd. (2002) 1990 Sonrası Antalya Kadın Hareketi Tarihi, *90'larda Türkiye'de Feminizm* (der.Aksu Bora & Asena Günal) (İstanbul: İletişim) 217-38.

EYÜBOĞLU, Ayşe, Şemsa ÖZAR, Hülya TUFAN TANRIÖVER (1998) Kentli Kadınların Çalışma Koşulları ve Çalışma Yaşamını Terk Nedenleri, *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek (19-21 Kasım 1997 tarihli sempozyum bildirileri)* (der. Oya Çitçi) (Ankara: TODAİE) 207-16.

FALLERS, L. & M. FALLERS (1976) Sex Roles in Edremit, *Mediterranean Family Structure* (ed. J. Peristiany) (Cambridge: Cambridge University Press)

FISHMAN, Robert (2002) 20. Yüzyılda Kent Ütopyaları: Ebenezer Howard. Frank Lloyd Wright, Le Corbusier, *20. Yüzyıl Kenti* (der. ve çev. Bülent Duru & Ayten Alkan) (Ankara: İmge) 107-27.

FLAMMANG, Janet A. (1984a) Introduction, *Political Women: Current Roles in State and Local Government* (ed. Janet A.Flammang) (California: Sage): 9-21.

———— (1984b) Filling the Party Vacuum: Women at the Grassroots Level in Local Politics, *Political Women: Current Roles in State and Local Government* (ed. Janet A.Flammang) (California: Sage) 87-114.

FLAX, Jane (1990) Postmodernism and Gender Relations in Feminist Theory, *Feminism / Postmodernism* (ed.Linda J. Nicholson) (NY & London: Routledge) 39-63.

FOWLKES, Diane L. (1984) Conceptions of the "Political": White Activists in Atlanta, *Political Women: Current Roles in State and Local Government* (ed.Janet A.Flammang) (California: Sage) 66-87.

GARBER, Judith A. & Robyn S. TURNER (1995) Introduction, *Gender in Urban Research* (eds. Judith A. Garber & Robyn S. Turner) (California: Sage) x-xxvi.

GLASSMAN, Carol (1970) Women and the Welfare System, *Sisterhood is Powerfull - An Anthology of Writings from the Women's Liberation Movement* (ed. Robin Morgan) (N.Y.: Vintage) 112-27.

GROSSO CIPOTE, Angela (1991) İsviçre Örneği, *Kadınlar ve Siyasal Yaşam: Eşit Hak-Eşit Katılım (5-6 Aralık 1989 tarihlerinde düzenlenen uluslararası konferans, ÇYDD)* (İstanbul: Cem Yayınevi) 93-102.

GOTTDIENER, Mark (2001) Mekan Kuramı Üzerine Tartışma (çev. Çağatay Keskinok) *Praksis*, S.2 (Bahar 2001) 248-69.

GÜNİNDİ ERSÖZ, Aysel (1998) Kamu Yönetiminde Yönetici Olarak Kadınların Geleneksel ve Çalışan Kadın Rollerine İlişkin Beklentileri, *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek (19-21 Kasım 1997 tarihli sempozyum bildirileri)* (der. Oya Çitçi) (Ankara: TODAİE) 255-65.

HARDING, Sandra (1996) Feminist Yöntem Diye Bir Şey Var mı? (çev Zelal Ayman) *Kadın Araştırmalarında Yöntem* (der. Serpil Çakır & Necla Akgökçe) (İstanbul: Sel Yayıncılık) 34-47.

HARRIS, Chauncy D. & Edward L. ULLMAN (2002) Kentin Doğası, *20. Yüzyıl Kenti* (der. ve çev. Bülent Duru & Ayten Alkan) (Ankara: İmge) 55-75.

HARTMANN, Heidi (1992) Marksizm'le Feminizm'in Mutsuz Evliliği (çev. Gülşad Aygen) *Kadının Görünmeyen Emeği: Maddeci Bir Feminizm Üzerine* (der: Gülnur Savran & Nesrin Tura) (İstanbul: Kardelen Yayınları) 128-70.

HARVEY, David (2001) Sınıf İlişkileri, Sosyal Adalet ve Farklılık Politikası (çev. Sinan Kadir Çelik & Ayça Atikoğlu) *Praksis*, S.2 (Bahar 2001) 173-203.

——— (2002) Toplumsal Adalet, Postmodernizm ve Kent, *20. Yüzyıl Kenti* (der. ve çev. Bülent Duru & Ayten Alkan) (Ankara: İmge) 215-48.

HATT, Paul K. & Albert J. REISS (2002) Kentsel Yerleşimlerin Tarihi, *20. Yüzyıl Kenti* (der. ve çev. Bülent Duru & Ayten Alkan) (Ankara: İmge) 27-36.

HATTATOĞLU, Dilek (2002) Yoksulluk, Kadın Yoksulluğu ve Bir Başa Çıkma Stratejisi Olarak Ev Eksenli Çalışma, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları (6-7 Aralık 2001 tarihli konferans)* (der.Yasemin Özdek) (Ankara: TODAİE) 303-16.

HIRSCHMANN, Nancy J. (1996a) Revisioning Freedom: Relationship, Context and the Politics of Empowerment, *Revisioning the Political - Feminist Reconstructions of Traditional Concepts in Western Political Theory* (eds. Nancy J. Hirschmann & Christine Di Stefano) (USA: Westview Press) 51-74.

——— (1996b) Rethinking Obligation for Feminism, *Revisioning the Political - Feminist Reconstructions of Traditional Concepts in Western Political Theory* (eds. Nancy J. Hirschmann & Christine Di Stefano) (Colorado: Westview) 157-80.

IŞIK, Nazik S. (2002) 1990'larda Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Hareketi İçinde Oluşmuş Bazı Gözlem ve Düşünceler, *90'larda Türkiye'de Feminizm* (der.Aksu Bora & Asena Günal) (İstanbul: İletişim) 41-72.

ILKKARACAN, Pınar (1998) Kentli Kadınlar ve Çalışma Yaşamı, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (der. Ayşe Berktay Hacımirzaoğlu) (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı) 285-302.

JONES, Kathleen B. (1996) What is Authority's Gender? *Revisioning the Political - Feminist Reconstructions of Traditional Concepts in Western Political Theory* (eds. Nancy J. Hirschmann & Christine Di Stefano) (Colorado: Westview Press) 71-94.

JOREEN (1970) The 51 Percent Minority Group: A Statistical Essay, *Sisterhood is Powerfull - An Anthology of Writings from the Women's Liberation Movement*. (ed. Robin Morgan) (N.Y.: Vintage) 39-49.

KALAYCIOĞLU, Sibel & Helga RITTERSBERGER (1998) İş İlişkilerine Kadınca Bir Bakış: Ev Hizmetinde Çalışan Kadınlar, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (der. Ayşe Berktay Hacımirzaoğlu) (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı) 225-36.

KATZNELSON, Ira (1988) Preface, *Social Justice and the City* (David Harvey) (London: Arnold)

KAYASÜ, Serap (1996) Kadın, Evde Üretim, Konut, *Diğerleri'nin Konut Sorunları* (der.Emine M. Komut) (Ankara: TMMOB) 140-145.

KELEŞ, Ruşen (2001) Küreselleşme ve Yerel Yönetimler, *Cevat Geray'a Armağan* (Ankara: Mülkiyeliler Birliği) 563-74.

KIRAY, Mübeccel (1976) Changing Roles of Mothers: Changing Intro-Family Relations in a Turkish Town, *Mediterranean Family Structure* (ed.J. Peristiany) (Cambridge: Cambridge Un. Press)

KNOPP, L. (1992) Sexuality and the Spatial Dinamics of Capitalism, *Environment and Planning D: Society and Space* 10: 651- 69.

KRAMNICK, Miriam (1978) Introduction, *Vindication of the Rights of Woman* (Mary Wollstonecraft) (Harmondsworth: Penguin) 7-75.

KÜMBETOĞLU, Belkıs (2001) Kentsel Alan ve Yerel Yönetimlerde Toplumsal Cinsiyet, *Yerli Bir Feminizme Doğru* (der. Aynur İlyasoğlu & Necla Akgökçe) (İstanbul: Sel) 259-82.

LEFEBVRE, Henri (1997) Reflections on the Politics of Space, *Radical Geography: Alternative Viewpoints on Contemporary Social Issues* (ed. Richard Peet) (London: Methuen & Co Ltd) 339- 52.

MACKENZIE, Suzanne (1989) Restructuring the Relations of Work and Life: Women as Environmental Actors, Feminism as Geographic Analysis, *Remaking Human Geography* (eds. A. Kobayashi & S. Mackenzie) (London: Unwin Hyman) 40-61.

------ (2002) Kentte Kadınlar, *20. Yüzyıl Kenti* (der. ve çev. Bülent Duru & Ayten Alkan) (Ankara: İmge) 249-84.

MACKINTOSH, Maureen (1984) Gender and Economics: The Sexual Division of Labour and the Subordination of Women, *Of Marriage and the Market: Women's Subordination and Its Lessons* (eds. Kate Young, Carol Wolkowitz & Roslyn McCullagh) (London: Routledge & Kegan Paul) 3-17.

MAINARDI, Pat (1970) The Politics of Housework, *Sisterhood is Powerfull - An Anthology of Writings from the Women's Liberation Movement.* (ed. Robin Morgan) (N.Y.: Vintage) 501-10.

MANSBRIDGE, Jane (1996) Reconstructing Democracy, *Revisioning the Political - Feminist Reconstructions of Traditional Concepts in Western Political Theory* (eds. Nancy J. Hirschmann & Christine Di Stefano) (USA: Westview Press) 117-38.

MARTINDALE, Don (2000) Önsöz, *Şehir* (Max Weber) (çev. Musa Ceylan) (İstanbul: Bakış) 5-71.

MCDOWELL, Linda (1989) Women, Gender and Organisation of Space, *Horizons an Human Geography* (eds.: D. Gregory & R. Walford) (London: Macmillan) 136-51.

------ (1993a) Space, Place and Gender Relations: Part I. Feminist Empricism and the Geography of Social Relations, *Progress in Human Geography* 17 (2) 157-79.

------ (1993b) Space, Place and Gender Relations: Part- II. Identity, Difference, Feminist Geometries and Geographies, *Progress in Human Geography*, 17(3) 305-18.

MICHAUD, Anne (2002) How Gender-Sensitive Is Your City? *Habitat Debate*, Vol.8, No.4 (December 2002) 9-10.

MIES, Marie (1996) Feminist Araştırmalar için Bir Metodolojiye Doğru (çev. Ayşe Durakbaşa ve Aynur İlyasoğlu) *Kadın Araştırmalarında Yöntem* (der. Serpil Çakır & Necla Akgökçe) (İstanbul: Sel Yayıncılık) 48-64.

MITCHELL, Juliet (1984) Kadın ve Eşitlik, *Kadın ve Eşitlik* (der. Juliet Mitchell ve Ann Oakley) (çev. Fatmagül Berktay) (İstanbul: Kaynak) 23-51.

------ ve OAKLEY, Ann (1984) Giriş, *Kadın ve Eşitlik* (der. Juliet Mitchell ve Ann Oakley) (çev. Fatmagül Berktay) (İstanbul: Kaynak) 11-22.

MOLYNEUX, Maxine (1992) Ev Emeği Tartışması ve Ötesi (çev. Gülnur Savran) *Kadının Görünmeyen Emeği: Maddeci Bir Feminizm Üzerine* (der: Gülnur Savran & Nesrin Tura) (İstanbul: Kardelen Yayınları) 92-128.

MOMSEN, Janet Henshall & Janet TOWNSEND (1987) Towards a Geography of Gender in Developing Market Economies. J.H. Momsen & J. Townsend (eds.), *Geography of Gender in the Third World*, London: Hutchinson, 27-83 (Ch. 1).

MUMFORD, Lewis (1962) Bahçe-Şehirler ve Modern Şehir Planlaması (çev. Ruşen Keleş) *SBF Dergisi*, C.XVI, S.4: 175-87.

NÄRE, Sari (1991) Bir Düşlem Olarak Kadın Bedeni, *Kadınlar ve Siyasal Yaşam: Eşit Hak-Eşit Katılım (5-6 Aralık 1989 tarihlerinde düzenlenen uluslararası konferans, ÇYDD)* (İstanbul: Cem Yayınevi) 103-13.

NICHOLSON, Linda J. (1990) Introduction, *Feminism / Postmodernism* (ed.Linda J. Nicholson) (NY & London: Routledge) 1-16.

ÖZBAY, Ferhunde (1995) Kadınların Eviçi ve Evdışı Uğraşlarındaki Değişme, *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* (der. Şirin Tekeli) (İstanbul: İletişim) 129-59.

------ (2002) Evlerde El Kızları: Cariyeler, Evlatlıklar, Gelinler, *Feminist Tarihyazımında Sınıf ve Cinsiyet* (Leonore Davidoff) (çev. Zerrin Ateşer ve Selda Somuncuoğlu) (İstanbul: İletişim) 13-49.

ÖZBEK, Meral (1998) Mekansal ve Kültürel Haritalar: İstanbullu Kadın Öğrencilerden Yaşam ve Göç Öyküleri, *Defter* 11/32: 109-27.

ÖZEN, Şükrü (1998) Türkiye'de Kadın ve Erkek Kamu Yöneticilerinin Yönetim Tarzı Açısından Farklılaşması ve Eril Erkek - Dişil Kadın Varsayımının Geçerliliği, *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek (19-21 Kasım 1997 tarihli sempozyum bildirileri)* (der. Oya Çitçi) (Ankara: TODAİE) 217-36.

ÖZGEN, Özlen & Hatun UFUK (1998) Kadınların Evde Gerçekleştirdikleri Girişimcilik Faaliyetlerinin Aile Yaşamına Etkisi, *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek (19-21 Kasım 1997 tarihli sempozyum bildirileri)* (der. Oya Çitçi) (Ankara: TODAİE) 285-303.

PATEMAN, Carole (1989a) Feminist Critiques of the Public / Private Dichotomy, *The Disorder of Women: Democracy, Feminism and Political Theory* (Carole Pateman) (Stanford University Press) 118-40.

------ (1989b) Feminism and Democracy, *The Disorder of Women* (Carole Pateman) (Stanford University Press) 210-25.

PEARSON, Maggie (1987) Old Wives or Young Midwives? Women as Caretakers of Health: The Case of Nepal, *Geography of Gender in the Third World* (eds. J.H. Momsen & J. Townsend) (London: Hutchinson) 116-31.

PEARSON, Ruth, Ann WHITEHEAD & Kate YOUNG (1984) Introduction: The Continuing Subordination of Women in the Development Process, *Of Marriage and the Market: Women's Subordination and Its Lessons* (eds. Kate Young, Carol Wolkowitz & Roslyn McCullagh) (London: Routledge & Kegan Paul) ix-xix.

PESLIKIS, Irene (1970) Resistances to Consciousness, *Sisterhood is Powerfull - An Anthology of Writings from the Women's Liberation Movement.* (ed. Robin Morgan) (N.Y.: Vintage) 379-82.

PUR, Necla v.d. (1998) Türkiye'de Çeşitli Sosyo-Kültürel Faktörler Açısından Ev Kadınlığı Tutum Özelliğinin İncelenmesi, *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek (19-21 Kasım 1997 tarihli sempozyum bildirileri)* (der. Oya Çitçi) (Ankara: TODAİE) 81-91.

RAINERO, Liliana & Ana FALÚ (2002) *Habitat Debate*, Vol.8, No.4 (December 2002) 6-7.

RODRIGUEZ, Lilia (1998) Barrio Kadınları: Kentsel Hareket ile Feminist Hareket Arasında (çev. Ayten Alkan) *Kent Kooperatifçiliği* S.103-105: 10-23.

ROSE, Gillian (1993b) Progress in Geography and Gender. Or Something Else, *Progrees in Human Geography* 17/4: 531-7.

SACKS, Karen (1970) Social Bases for Sexual Equality: A Comparative View, *Sisterhood is Powerfull - An Anthology of Writings from the Women's Liberation Movement.* (ed. Robin Morgan) (N.Y.: Vintage) 510-27.

SALİHOĞLU, Serhat (2000) Belediyelerde Özelleştirme ve İşçi Hakları, *Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri (1-2 Kasım 2000, TODAIE)* (der. Birgül Ayman Güler & Ayşegül Sabuktay) (Ankara: TODAİE) 495-502.

SANDERCOCK, Lonie ve Ann FORSYTH (1992) A Gender Agenda: New Directions for Planning Theory, *Journal of the American Planning Association*, 58/1: 49-59.

SAVRAN, Gülnur (1984) Önsöz, *Evlilik Mahkumları* (Lee Comer) (çev. Sedef Öztürk) (İstanbul: Kadın Çevresi Yay)

SEAFORTH, Wandia (2002a) Towards Woman-Friendly Cities, *Habitat Debate*, Vol.8, No.4 (December 2002) 1-3.

------ (2002b) Women's Participation in the City Consultation Process, *Habitat Debate*, Vol.8, No.4 (December 2002) 4.

SHARPE, L.J. (1970) Theories and Values of Local Government, *Political Studies*, Vol. XVIII, N.2: 153-74.

SHORT, John Rennie (1999a) Gender, Space and Power, *The Urban Order: An Introduction to Cities, Culture and Power* (John Rennie Short) (UK.: Blackwell) 307-30.

------ (1999b) The Social Arena, *The Urban Order: An Introduction to Cities, Culture and Power* (John Rennie Short), UK.: Blackwell, 207-38.

SJOBERG, Gideon (2002) Sanayi Öncesi Kenti, *20. Yüzyıl Kenti* (der. ve çev. Bülent Duru & Ayten Alkan) (Ankara: İmge) 37-54.

SQUIRES, Judith (1994) Private Lives, Secluded Places: Privacy as Political Possibility, *Environment and Planning D: Society and Space* 12: 387-401.

STAEHELI, Lynn A. & Susan E. CLARKE (1995) Gender, Place and Citizenship, *Gender in Urban Research* (ed. Judith A. Garber & Robyne S. Turner) (California: Sage) 3-24.

STAMIRIS, Eleni (1991) Kadınlar ve Siyaset: Yunanistan Örneği, *Kadınlar ve Siyasal Yaşam: Eşit Hak-Eşit Katılım (5-6 Aralık 1989 tarihlerinde düzenlenen uluslararası konferans, ÇYDD)* (Istanbul: Cem Yayınevi) 75-83.

STANLEY, Liz & Sue WISE (1996) Feminist Araştırma Sürecinde Metot, Metodoloji ve Epistemoloji (çev. Füsun Şaşmaz) *Kadın Araştırmalarında Yöntem* (der. Serpil Çakır & Necla Akgökçe) (İstanbul: Sel Yayıncılık) 67-98.

STOPER, Emily (1984) State and Local Policies on Motherhood, *Political Women: Current Roles in State and Local Government* (ed.Janet A.Flammang) (California: Sage) 260-77.

SÜMER, Sevil (2001) Modern Kadınlar, Çatışan Talepler, Farklı "Çözüm"ler, *Yerli Bir Feminizme Doğru* (der. Aynur İlyasoğlu & Necla Akgökçe) (İstanbul: Sel) 107-26.

ŞAHİN, Emine (1998) Feminizm Bir Başkaldırıdır: Özel Alandan Kamusala Kadın-I, *Sanat Eylemi* 8: 14-7.

TAKMAZ NİŞANCIOĞLU, Şule (1996), Kadınları Düşünen Konut Planlaması, *Diğerlerinin Konut Sorunları* (der.Emine M. Komut) (Ankara: TMMOB) 81-9.

TEKELİ, İlhan (1991) Kent Planlaması ve Katılım Üzerine Düşünceler, *Kent Planlaması Konuşmaları* (İlhan Tekeli) (Ankara: TMMOB) 66-78.

TEKELİ, Şirin (1991) Kadınların Siyasetten Dışlanmışlıklarının 55 Yıllık Öyküsü, *Kadınlar ve Siyasal Yaşam: Eşit Hak-Eşit Katılım (5-6 Aralık 1989 tarihlerinde düzenlenen uluslararası konferans, ÇYDD)* (İstanbul: Cem Yayınevi) 115-28.

------ (1995) 1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar, *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* (der. Şirin Tekeli) (İstanbul: İletişim) 15-51.

TEMELLİ, Sezai (2000) Belediye Hizmetlerinin Özelleştirilmesinin Toplumsal Maliyeti: İstanbul Örneği, *Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri (1-2 Kasım 2000, TODAİE)* (der. Birgül Ayman Güler & Ayşegül Sabuktay) (Ankara: TODAİE) 503-17.

TEPPERMAN, Jean (1970) Two Jobs: Women Who Work in Factories, *Sisterhood is Powerfull - An Anthology of Writings from the Women's Liberation Movement.* (ed. Robin Morgan) (N.Y.: Vintage) 127-37.

THORNTON, Merle (1986) Sex Equality is not Enough for Feminism, *Feminist Challenge to Liberalism* (eds.Carol Pateman & E. Gross) (Northeastern University Press) 77-98.

TİMİSİ, Nilüfer & AĞDUK GEVREK, Meltem (2002) 1980'ler Türkiyesi'nde Feminist Hareket: Ankara Çevresi, *90'larda Türkiye'de Feminizm* (der.Aksu Bora & Asena Günal) (İstanbul: İletişim) 13-40.

TOKSÖZ, Gülay (1998) Türkiye'de Sendikacı Kadın Kimliği, *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek (19-21 Kasım 1997 tarihli sempozyum bildirileri)* (der. Oya Çitçi) (Ankara: TODAİE) 303-10.

TRONTO, Joan C. (1996) Care as a Poltical Concept, *Revisioning the Political - Feminist Reconstructions of Traditional Concepts in Western Political Theory* (eds. Nancy J. Hirschmann & Christine Di Stefano) (Colorado: Westview Press) 139-56.

SANCAR ÜŞÜR, Serpil (1998) Siyasal Alanda Cinsiyetçilik ve Kadınların Söylemsel Kuşatılmışlığı, *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek (19-21 Kasım 1997 tarihli sempozyum bildirileri)* (der. Oya Çitçi) (Ankara: TODAİE) 531-42.

VAROL, Muharrem (2000) Yerel Temsilden Katılıma: Kuram ve Gerçeklik, *Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri (1-2 Kasım 2000, TODAİE)* (der. Birgül Ayman Güler & Ayşegül Sabuktay) (Ankara: TODAİE) 205-9.

VIDLER, Anthony (1993) Bodies in Space / Subjects in the City: Psychopathologies of Modern Urbanism, *Differences* 5/3: 31-52.

YEATMAN, Anna (1990) A Feminist Theory of Social Differentiation, *Feminism / Postmodernism* (ed.Linda J. Nicholson) (NY & London: Routledge) 281-300.

YUVAL DAVIS, Nira (Haziran 1999) Kadın Yurttaşlığı ve Farklılıklar (Toplumsal Cinsiyet ve Demokratikleşme Semineri-Nisan 1997, Warwick Üniversitesi), *Kadın ve Kent Projesi Bülteni* (WALD), S.1: 9-10.

YÜKSEL, Şahika (1995) Eş Dayağı ve Dayağa Karşı Dayanışma Kampanyası, *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* (der. Şirin Tekeli) (İstanbul: İletişim) 341-50.

WALTERS, Margaret (1984) Kadınların Hakları ve Kadınların Uğradıkları Haksızlıklar: Mary Wollstonecraft, Harriet Martineau, Simone de Beauvoir, *Kadın ve Eşitlik* (der. Juliet Mitchell ve Ann Oakley) (çev. Fatmagül Berktay) (İstanbul: Kaynak) 157-265.

WIRTH, Louis (2002) Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme, *20. Yüzyıl Kenti* (der. ve çev. Bülent Duru & Ayten Alkan) (Ankara: İmge) 77-105.

WILKINSON, Clive (1987) Women, Migration and Work in Lesotho, *Geography of Gender in the Third World* (eds. J.H. Momsen & J. Townsend) (London: Hutchinson) 225-40.

WURR, Anne (1984) Community Responses to Violence Against Women: The Case of a Battered Women's Shelter, *Political Women: Current Roles in State and Local Government* (ed. Janet A.Flammang) (California: Sage) 221-42.

Ulusal ve Uluslararası Tüzel Belgeler

AB (2000) Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı (7-9 Aralık 2000) *Avrupa Topluluğunun Çalışma Yaşamında Kadın Erkek Eşitliğine Dair Düzenlemeleri ve Türkiye* (Nurhan Süral, Ankara: KSSGM, 2002) 64-7.

ABBM (Ankara Büyükşehir Belediye Meclisi) *Hukuk Komisyonu Raporu, No 12 ve Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı Kadın Sığınma Evleri Kuruluş ve İç İşleyişine Dair Yönetmelik*, 10.04.2002.

Anayasa ve Seçim Kanunları (1999) (der.İbrahim Pınar) (Ankara: Seçkin Yayıncılık)

AK (Avrupa Konseyi), *Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı* (European Charter of Local Self-Government), Resmi Gazete, Sayı: 21364 (3 Ekim 1992)

AYBİK (Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi) (1996) *Avrupa Kentsel Şartı* (Ankara: Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü).

Belediyelerle İlgili Mevzuat (2001) (der.Remzi Özmen) (Ankara: Seçkin Yayıncılık)

Danıştay Altıncı Dairesi (1999/98) *Taşınmazın Kadın Sosyal Dayanışma Merkezi Olarak Kullanılması Amacıyla Kamulaştırılmasına İlişkin Karar* (Esas No: 1997/3697, Karar No: 1998/2219)

DPT (2000) *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.*

ILO (1958) 111 Sayılı İş ve Meslek Bakımından Ayrım Hakkında Sözleşme, *Avrupa Topluluğunun Çalışma Yaşamında Kadın - Erkek Eşitliğine Dair Düzenlemeleri ve Türkiye* (Nurhan Süral, Ankara: KSSGM, 2002) 152-4.

İmar Kanunu ve İlgili Mevzuat (1999) (der.Muhittin Abacıoğlu) (Ankara: Seçkin Yayıncılık)

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na Bağlı Kadın Konukevleri Yönetmeliği, Resmi Gazete, Sayı: 23400 (12 Temmuz 1998)

UN (1995) *Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu* (Ankara: KSSGM, 2003) 151-390.

——— (2000) *Pekin+5 Siyasi Deklarasyonu ve Sonuç Belgesi* (Ankara: KSSGM, 2003) 1-75.

5272 Sayılı *Belediye Kanunu*, 24.12.2004.

5216 Sayılı *Büyükşehir Belediyeleri Kanunu*, 23. 07. 2004.

5302 Sayılı *İl Özel İdaresi Kanunu*, 22. 02. 2005

Rapor, Tutanak ve Programlar

AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi) (2002) *Parti Programı.*

Altındağ Belediyesi (2002) *2001-2002 Faaliyet Raporu.*

Ankara Büyükşehir Belediyesi (2000) *Faaliyet Raporu 1999.*

——— (2002) *2001 Yılı Faaliyet Raporu.*

BEALL, Jo (1996) *Urban Governance: Why Gender Matters* (UNDP, Gender in Development Monograph Series, No.1)

CoE (Council of Europe) (2000) *National Machinery, Action Plans and Gender Mainstreaming in the Council of Europe States Since the 4Th World Conference on Women (Beijing, 1995)* (Strasbourg)

Çankaya Belediyesi (2002) *2000-2001 Çalışma Raporu.*

DPT - ÖİK (2000) *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Toplumda Kadın Katılımı Özel İhtisas Komisyonu (Toplumda Kadın Katılımı), Kurumsallaşma Alt-Komisyonu Raporu* (Ankara).

ECEVİT, Yıldız (2000) Çalışma Yaşamında Kadın Emeğinin Kullanımı ve Kadın-Erkek Eşitliği, *Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset* (İstanbul: TÜSİAD) 117-96.

Etimesgut Belediyesi (2002) *Faaliyet Raporu 2001-2002.*

Habitat-II Ulusal Rapor ve Eylem Planı (Haziran 1996) (İstanbul).

Hükümet Programı (58.) (23 Kasım 2002)

KARAM, Azza M. (1998) *Beijing+5: Women's Political Participation: Review of Strategies and Trends-Background Paper No.1* (Meeting on Women and Political Participation: 21st Century Challenges, UNDP, 24-26 March 1999, New Delhi, India) (UNDP, Management Development and Governance Division)

Keçiören Belediyesi (2002) *Faaliyet Raporu 1 Haziran 2001-31 Mayıs 2002.*

KSSGM (1998) *1995 Yılında Pekin'de Gerçekleşen Dünya Kadın Konferansı Sonuçlarının Uygulanması ve İzlenmesine İlişkin Ulusal Eylem Planı* (Ankara)

Mamak Belediyesi (2001) *1999-2000 Yılı Faaliyet Raporu.*

——— (2002) *2001-2002 Dönemi Faaliyet Raporu.*

MİGM (1996) *Mahalli İdarelerin Yeniden Yapılandırılmasına ve Bu İdarelerle İlgili Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı Taslağı ve Gerekçeleri* (Ankara: İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü).

SANCAR ÜŞÜR, Serpil (2000) Siyasal Süreçlere Katılımda Kadın-Erkek Eşitliği, *Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset* (İstanbul: TÜSİAD) 197-258.

SEAFORTH, Wandia (1995) *Women in Human Settlements Development: Getting the Issues Right* (UNCHS)

Siyasi Almanak 2000, Orion Production.

SÜRAL, Nurhan (2002) *Avrupa Topluluğunun Çalışma Yaşamında Kadın - Erkek Eşitliğine Dair Düzenlemeleri ve Türkiye* (Ankara: KSSGM)

TBMM-Kom. (2003) *TBMM Kadının Statüsünü Araştırma Komisyonu Raporu - 1998* (Ankara: KSSGM)

UN (2002) *Human Development Report - 2002.*

UNDP (1996) Living in Asian Cities: The impending crisis - causes, consequences and alternatives for the future (Report of the Second Asia-Pacific Urban Forum - 11-15th March, 1996, Bangkok) (NY: UN Economic and Social Commision for Asia and the Pacific)

Yenimahalle Belediyesi (2000) *Yerel Yönetimler 2000 - Yenimahalle Kent Kurultayı* (28 Nisan 2000, Ankara)

——— (2002) Faaliyet Raporu 2001-2002.

Yayınlanmamış Araştırma ve Raporlar

AYMAN GÜLER, Birgül (2003) *Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı Üzerine Çalışma.*

CEMR (1997) *Supplement on "Equal Opportunities for Women"- Infos No 2* (Sintra, Portugal, 20-21 1997)

DEMİR, Erol (1998) *Kentsel Farklılaşma ve Kimlik: Ankara'da Konut Çevreleri Üzerine Bir Araştırma* (Ankara: AÜ. SBE, yayınlanmamış doktora tezi)

İBÜİHM (İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi) (2003) *Sosyal ve Kriminolojik Araştırmalar Çalışma Grubu, Kadına Yönelik Şiddet Konulu Araştırma Raporu.*

KA-DER vd. (2002) *Eşitlik için Anayasa Paketi ve Siyasete Katılımda Kadın-Erkek Eşitliği için Siyasi Partiler ve Seçim Yasalarında Değişiklik Paketi.*

KILIÇ, Zeynep (yayına hazırlanıyor) *Eşitlik için Kota Politikaları (KADER-KASAUM Eğitim Materyali)* (Ankara)

WALD (1998a) *Bursa ve Gaziantep Mülakatları Raporu* (İstanbul: Makro A.Ş)

------ (1998b) *Bursa ve Gaziantep Odak Grup Görüşmeleri Raporu* (İstanbul: WALD)

------ (1998c) *Kadın ve Kent: Bursa* (İstanbul: Makro A.Ş).

------ (1998d) *Kadın ve Kent: Gaziantep* (İstanbul: Makro A.Ş)

------ (1999a) *Women and City Project Report: July 1st - November 13th 1999* (İstanbul: WALD).

Yayınlanmamış Bildiri, Sunuş ve Toplantılar

ACUNER, Selma (2002b) AB ve Türkiye Ulusal Programı: Kadın-Erkek Eşitliği Politika Hedefleri, *KADER-İsveç Ortak Eğitim Programı* (Kasım 2002, İstanbul).

AYATA, Ayşe (1999) Yakın Çevreden Kamu Alanına: Kentte Kadın Katılımı, *Kadın ve Yerel Demokrasi Sempozyumu* (21-22 Ekim 1999) (İstanbul: WALD)

BERKTAY, Fatmagül (2003) Ulus İnşasının Cinsiyetlendirilmiş Tarihi, *Tarih ve Siyaset Tartışmaları: Fransa ve Türkiye'de Kadınlar Açısından Tarih ve Siyaset* (7 Mart 2003) (Ankara: KASAUM & Fransa Büyükelçiliği)

CERISIER BEN GUIGA, Monique (2003) Fransız Toplumunun Çelişkileri: Gündelik Nezaketten Poltik Kadın Düşmanlığına, *Tarih ve Siyaset Tartışmaları: Fransa ve Türkiye'de Kadınlar Açısından Tarih ve Siyaset* (7 Mart 2003) (Ankara: KASAUM & Fransa Büyükelçiliği)

ECEVİT, Yıldız (1999) Bir Kamusal Alan Olarak Kent, Yerel Yönetimler ve Kadınlar, *Kadın ve Yerel Demokrasi Sempozyumu* (21-22 Ekim 1999) (İstanbul: WALD).

ERBATUR, Gaye (2003) Siyasette Eşit Temsil: Sorunlar, Olası Çözümler, *Tarih ve Siyaset Tartışmaları: Fransa ve Türkiye'de Kadınlar Açısından Tarih ve Siyaset* (7 Mart 2003) (Ankara: KASAUM & Fransa Büyükelçiliği)

EROĞLU ÜSTÜN, Nilgün & Gülser ÖZTUNALI KAYIR (1999) Yerel Yönetişim Örneği Olarak Antalya Kadın Meclisi Örgütlenmesi, *Kadın ve Yerel Demokrasi Sempozyumu* (21-22 Ekim 1999) (İstanbul: WALD)

KA-DER (2003) *Büyük Meclisten Küçük Meclislere Yuvarlak Masa Toplantısı* (3 Nisan 2003, Ankara)

KARAHAN USLU, Zeynep (2003) Türk Siyasal/Toplumsal Kültürü ve Kadın, *Tarih ve Siyaset Tartışmaları: Fransa ve Türkiye'de Kadınlar Açısından Tarih ve Siyaset* (7 Mart 2003) (Ankara: KASAUM & Fransa Büyükelçiliği)

PHILLIPS, Anne (1999) Kadın ve Yerel Demokrasi: Çekiciliği ve Riskleri, *Kadın ve Yerel Demokrasi Sempozyumu* (21-22 Ekim 1999) (İstanbul: WALD)

SİRMAN, Nükhet (2003) Kadın Çalışmalarından Toplumsal Cinsiyete, *Üniversitede Kadın Çalışmaları Sempozyumu - I* (Ankara: KASAUM)

THEBAUD, Francoise (2003) Kadın Oyundan Siyasal Eşitliğe: Fransız Demokrasisinin Cinsiyeti, *Tarih ve Siyaset Tartışmaları: Fransa ve Türkiye'de Kadınlar Açısından Tarih ve Siyaset* (7 Mart 2003) (Ankara: KASAUM & Fransa Büyükelçiliği)

TUNA, Meliha (1999) Yerel Yönetimler İçinde Bir Varoluş Denemesi: Bursa Belediyesi ve Bağımsız Kadın İnisiyatifi İlişkileri, *Kadın ve Yerel Demokrasi Sempozyumu* (21-22 Ekim 1999) (İstanbul: WALD)

Süreli Yayınlar

Cumhuriyet, 23 Ocak 1999 ("Yerel Yönetimlerde Geriye Dönüş")

Habitat Debate, Vol.8, No.4 (December 2002)

Hürriyet İstanbul, 11 Şubat 1999 ("Yerel Yönetim Korkusu")

PAZARTESİ, Haziran, 1996, Sayı 15: 2-5 ("Yoksulların yüzde yetmişi kadın" - Nesrin Tura)

------- Ekim 1997, Sayı 31: 24-5 ("Kadınlardan yana kadınlar için bir merkez")

------- Kasım 1997, Sayı 32: 10-1 ("Ümraniye Kadın Merkezi")

------ Ocak 1998, Sayı 34: 2-4.

------- Şubat 1998, Sayı 35: 10-11 ("Kadınlar neden çalışmıyor?").

------- Nisan 1998, Sayı 37: 9 ("Şafaktepe Toplum Merkezi")

------- Nisan 1999, Sayı 49: 5-6 (Kadınların siyasal temsili - 21 Mart 1999'da ITÜ Vakfı Sosyal Tesislerinde yapılan aynı başlıklı panel)

------ Kasım 1999, Sayı 56: 2-4 ("Tasarılar Değil, Gerçek Dönüşümler Istiyoruz!"); 7 ("Dışarıda Iş Yok, Evde Çalışıyorum!"); 8-10 ("Kabuklarından Çıktılar").

------- Ağustos 1999, Sayı 53: 13 ("Çıktık dışarı, artık içeri girmeyiz!" - Nilgün Çetinalp Erentay).

------- Ocak 2000, Sayı 58: 11 ("Eryaman'da Tecavüz").

------ Nisan 2001, Sayı 73: 2-3 ("Herkesin Safı Belli Oldu" - Hülya Gülbahar)

------ Mayıs 2001, Sayı 74: 4-5.

------ Aralık 2001, Sayı 80: 2-3 ("Medeni Kanun Değişti Ama..." - Necla Akgökçe); 4-5 ("Değişen Ne? - Yeni Medeni Kanun'un Yaşamımıza Getirdiği Değişiklikler" - Canan Arın)

WALD (Haziran 1999b) *Kadın ve Kent Projesi Bülteni*, Sayı 1.

------ (Kasım 1999c) *Kadın ve Kent Projesi Bülteni*, Sayı 2.

Kitapçık, Broşür ve Duyurular

Ankara Büyükşehir Belediyesi Dikmen, Sincan ve Çankaya *Hanımlar Lokali* Broşür ve Açılış Davetiyeleri.

Bağımsız Kadın Derneği (Mersin), *Her Yerde Kadın Sığınmaevi Girişimi.*

ECDGE (European Commission, Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, Equality between Women and Men) (1998) *A Guide to Gender Impact Assessment* (Belgium)

FOWODE (Forum for Women in Democracy - Uganda) (2000) *From Strength to Strength: Ugandan Women in Public Office* (Kampala).

KÖKER, Eser & Akın ATAUZ (1996) Kadın İstihdamını Geliştirme Projesi (Ankara: KSSGM)

KSSGM (1999) *Türkiye'de Kadın / Women in Turkey - 1999* (Ankara: KSSGM

OBFH (Observatoire de la Parité entre les Femmes et les Hommes) (Mars 2002 *La Parité entre les Femmes et les Hommes: Une Avancée Décisive pou la Démocratie* (Paris: Bourgogne)

Sincan Belediyesi, *"Kadının Ailedeki Yeri: Annelik, Şefkat, Fedakarlık"* konul konferans duyurusu.

SPARC (April 1996) *Engendering Development.*

UNDP, Capacity-21 & IULA-EMME (Eylül 1999) *Türkiye'de Yerel Günden 21'lerin Teşviki ve Geliştirilmesi* (Proje Bülteni).

WDF (Women's Development Foundation: Empowerment of South Africa Women for Gender Equality) (2000) *Women at Local Government: Th Centre of Delivery* (Braamfontein).

Internet Kaynakları

ankara-bel.gov.tr, 12.06.2002.

BROWN, Hazel (1999) Networking Across Party Lines. *sdnp.undp.org/ww/women-power /msg00191. html*, 12.03.2003.

cankaya-bld.gov.tr, 22.05.2002.

die.gov.tr/tkba, 12.03.2003.

dpt.gov.tr, 09.05.2003

iula.org, 13.03.2003.

kecioren-bld.gov.tr, 12.08.2002.

mahalli-idareler.gov.tr/Belediyeler/belediyeistatistik.htm, 08.06.2001 14.03. 2003.

shcek.gov.tr/dosyalar/aile_kadın_toplum/kkonukevleri.htm, 25.06.2002.

shcek.gov.tr/dosyalar/projeler/anadolub..Jidxanadolubahcesi.ht, 28.06.2002.

TOPRAK KARAMAN, Zerrin (2003) Yerel Yönetimlere İlişkin Yapılanma Tasarılarında Yer Bulamayan Temel Ilkeler ve Yapılanamama Nedenleri, *geocities.com/yereldemokrasi/makale*, 14.03.2003.

yenimahalle.belediyesi.gov.tr, 15 Haziran 2002.

yerelgundem21.org, 14.03.2003.

WPWG (women-power workking group) (1999) WPWG Summary (20.9.1999-24.9.1999): Progress Attained Since 1995, *sdnp. undp. org/ ww/women-power /msg00191. html*, 12.03.2003.

Kadınlar kentsel çevreyi toplumsal cinsiyet kimlik ve rolleriyle bağlantılı bir biçimde tecrübe ederler. Bu durumda kadınların, yerel / kentsel politika ve hizmet alanlarına ilişkin özgül gereksinimleri olacağı açıktır. Ne var ki bu gereksinimler kentin türlü açılardan düzenlenişinde, yönetiminde, yerel politikalarla yatırımlarda ender olarak yönlendirici olur. Yerel yönetimler ve hizmetler Kadınların gündelik yaşamlarıyla aslında yakından ilişkilidir. Kadınlarla erkeklerin aynı yerlerde ama farklı biçimlerde yaşadığı, farklı koşullarla çevrelenmiş oldukları için farklı sorun, gereksinim ve beklentilere sahip oldukları, bu bilgiyi, yani "kadınların bilgisi"ni yine ancak kadınların yerel yönetimler gündemine taşıyabileceği, bunun en az "teknik bilgi ve donanım" kadar önemli olduğu,yerel yönetimlere ve yerel politikaya talip olmanın aynı zamanda "farklı bir politika tarzı" yaratmaya da talip olmak anlamına geldiği sorularına yanıt aramaktadır.

'Elinizdeki çalışma kendi alanında Türkiye'de ilklerden biri. Çalışma, kentsel mekanda birlikte yaşamaktan doğan gereksinmelerin giderilmesini amaçlayan 'yerel yönetim' alanının kadınlar tarafından nasıl deneyimlendiğini araştırıyor. Çalışmanın bize sunduğu ufuktan gördüklerimiz oldukça şaşırtıcı. Türkiye'de genel kabul gören 'herkese eşit mesafede kamu' anlayışının kadınlara karşı nasıl bir körlük ve hatta ayrımcılık haline geldiğini görüyoruz.'

Serpil Sancar

KİTAP
2006
SKB 0666542 VFI

dipnot yayınları
Selanik Caddesi 82/32 Kızılay - Ankara

ISBN 975-9051-01-X
9 789759 051013